

В І К Н О
*Часопис студентів україністики філологічного факультету
Університету в Белграді*

Випуск IV
2010

Редакція:

Головний редактор:
Зоряна Гук

Редакція сербського тексту:
Таня Гаєв

Редакція українського тексту:
Зоряна Гук

Комп'ютерна верстка:
Душко Чосич

Видає:
Філологічний факультет Університету в Белграді
2010

Українська поезија, драма, проза
XIX-XX-XXI века

преводи студената украјинистике

Українська поезія, п'єса, проза
XIX-XX-XXI ст.

переклади студентів україністики

Васиљ Симоненко

Знаш ли да човек си ти?
Знаш ли то или не?
Осмех твој је јединствени,
Бол твој је јединствени,
Очи твоје су посебне.

Више те неће бити,
Сутра на овој земљи
Други ће људи ходати,
Други ће људи волети,
Добри, брижни и зли.

Данас је све за тебе:
Језера, шуме, пољане.
И живети треба журити,
Волети треба журити,
Не дај да нешто промакне!

Јер на земљи само човек си ти,
И хтео то или не,
Осмех твој је јединствени,
Бол твој је јединствени,
Очи твоје су посебне.

Превела Мирјана Стевановић

Леонид Кисељов

Рано је, рано.
Још ни мајка не устаде,
а мене не позваше:
Устај, сине!

Још ни отац не устаде,
А мене не позваше:
Хајде, момче!

Рано је, рано.
Још ни Марија не устаде,
А мене не позваше:
Устај, Иване!
Старешина не устаде,
А мене не позваше:
Напред марш!

Рано је, рано.
Још ни ћерка не устаде,
А мене не позваше:
Устај, тата!
Још ни унук мој не устаде,
А мене не позваше:
Хајде, деда!
Рано је, ех, рано.

Превела Милана Блажић

Васиљ Герасимјук
Жива ватра

Дрво тремо о дрво,
Док се она не роди,
Она умире само једном,
Зато је чувамо.

Поново ћемо извести наша стада на наше горе
И по древном планинском обичају
Проћи ћемо кроз њу
Да никакво зло не би напало,
Да се ниједан грабљивац не би овајдио,
Да нас громови и муње не би растурили,
Да нам подмукли гад не би виме исисао,
Да нас зли дух не би у провалију повео.

Ми чувамо живу ватру.

Ускоро ћемо постати стадо
на високом пашњаку.
Али, када ми будемо
као стадо прошли кроз њу,
Тада ћемо и друге повести ка Синају.

Нас чува жива ватра,
Али ми добро знамо
Шта је коме намењено
На високом пашњаку.

Превела Бранкица Ђуровић

Иван Драч
Балада о сунцокрету

Сунцокрет је имао руке и ноге,
Имао је тело свилено и зелено,
Трчао је заједно са ветром,
Пео се на крушку и скупљао је под пазух гњиле плодове,
И купао се поред млина и лежао у песку,
И стрељао је врапце пушком.
И скакао је на једној нози,
Да би просуо из уха воду,
И одједном је угледао сунце,
Лепо преплануло сунце,
Са златним одсјајима на шишкама,
У црвеној пуштеној кошуљи,
Које је возило бицикл,
Заобилазећи облаке на небу...
И остао је годинама и вековима
У златном немом одушевљењу:
Дајте да се провозам, чико!
Ако нећете, ставите ме, макар, на разбој.
Чико, зар вам није жао!
Поезијо, сунце моје наранцасто!

Сваког момента неки дечкић
 Открива тебе
 Да би остао сунцокрет вечно.

Превела Бранкица Ђуровић

Микола Винграновски

Она је била замишљена као врт.
 Она је била тамничава као врт.
 Она је била узнемирена као врт.
 Она је и била, и није била као врт.

Она је била свечана као ноћ.
 Она је била сама као ноћ.
 Она је била у црвеном као ноћ.
 Она је и била, и није била као ноћ.

Она је била, а као да и није била.
 Али она је била! Била!

Љубави, не! Немој се опраштати...
 Несигурни корак свој немој чинити.
 Несигурни корак свој у врт и ноћ...
 Сломљених срца немоћ...

Несигурни кораче мој, иди.
 Несигурни кораче мој, иди.
 Несигурни кораче мој, иди.
 Несигурни кораче мој, не иди...

Страдам ја, страда рад.
 А облаке небо доноси,
 И крај дана, попут коња врана,
 Драгоцено време носи.

Она је била, она је била!
 Она је била као свет, као горе!
 А њене горе су моја несрећа.
 У њеном крају је моја погрда!

Али она је жена. Она -
Чување народа самога.
И језик, лепота и крв његова
Њеном судбином је чувана...

И зашто сада ћутиш моје столеће
Богаља цивилизованих?!
Измаштаних отаџбинских снова тужних!?
Прими бола мојих пролеће.

Јер, као да не живим више,
Своју наду што под срцем дише
Ја не спавам, а дан већ свиће,
Како волим двадесето столеће.

Она је била за сва времена,
У опроштајима изречена
Дајем јој и врт и ноћ...
Сломљених срца немоћ...
1960

Превела Јелена Милиновић

Татјана Мајданович
Лепота спашава...

Плаве очи је подигла
Вечно млада душа
Над опустошеним светом...
Помилуј је, Боже,
Благим зраком својим,
Загрли је најнежнијим ветром.

Из ништавила Ти си за њу створио
Ове мирисне дарове:
Травке и камење, дрвеће и цвеће.
Утешићеш је Ти и заувек воleti,
И вратићеш са далеких пута
Оне што чезну љубити.

А пахуља ће се спустити,
 И дотаћи трепавице снене,
 И у длановима ће нестати...
 Ти који си моје срце
 И пахуљу моју створио,
 Како си само милостив Ти.

Тих пахуља, тренутни
 И бројни снежно-бели, лет
 Често морам имати у сећању,
 Јер лепота спашава!
 Ал' не цели одвратни свет,
 Већ само душу насмејану.

Још док личимо на,
 Духом Господњим, надахнуте људе,
 И док сузе к'о огњена роса сливају се,
 У нови побожни,
 Дан који никад не пролази,
 Боже мили, лепотом призови ме!

Превела Мирјана Стевановић

Игор Римарук

Осмехни се! -
 На пустом пристаништу
 Поново тишина - као бор горка.
 Сенку брда, сенку руке, жалости сенку -
 Мете, испира река.
 Црни талас... висок... најближи... суманут...
 Као што си и ти, млада! -
 Зашто и наша лица хладна
 Не испере хладна вода?
 Где смо се ми већ сретали?
 Одакле су дошли, пречицом кроз поколења
 Наших усана - као прстију - трагови
 Донели су их до пристаништа векови?
 Тим вековима и бола већ фали...

Да не би очима свевидећим
Прошли, сломили, не препознали,
Преклићем те:
Осмехни се.

Превела Љиљана Перић

Александар Ирванец
Мој крст

Вече је, а она је са њима.
Ветар је, а ја сам опет сам.
Ово је мој крст, скините га са мене.
Ово је мој крст, скините ме са њега.

Ово је мој крст. Дуго сам га носио.
Срео сам њу и бацио га под ноге.
Ово су, кажу, моја дрва.
Запали ми ватру од њега.

Рекла је: „Имам фреске.
Имам храмове, на њима су торњеви.
Да си имао златни крстић.
Да си га имао на врату, а не на леђима“.

Сада су дошли и кажу: „Опрости се“.
Центуриони су стали као заливени.
Узмите малу, златну срећу.
Оставите велико камено зло!...

Ношење крста је, кажу, догма,
И ново време ће ме сметнути, самлети.
Ово је мој крст, дуго сам га носио.
Скините мене. Скините њега са мене.

Превела Татјана Ракоњац

Роман Садловски

Више никада нећеш трчати,
Заплићући се у дугој сукњи,
Мени у сусрет.

Не због тога што такве сукње,
Више нико не носи,
Чак и у некој другој -
Ти нећеш трчати
Мени у сусрет.

Превела Љиљана Перић

Стефан Гостињак
Однела си некуд два мала уха

Имао сам за тебе пуно, пуно речи:
 Мирисних,
 Нерђајућих,
Безболних и заштитничких,
 Топлих и плавих,
 Јаких и слабих,
Меких и дијамантских
 А ти си узела
 И некуд однела
 И десно ухо
И лево ухо, - два мала уха,
У које сам ја хтео, као у језеро монета,
Просути пуно чудних речи.

Превела Јелена Милиновић

Назар Гончар

Ода кревету или успаванка за себе

Мој кревет
Је моја поетска радионица
Мој кревет
Је мој најбољи друг

Нечији кревету -
Do you sleep English
Нечији кревету -
Schlafen Sie Deutsch

Мој кревет
Је мој украјински кревет
Мој кревет -
То је мој општељудски дуг -----

Превела Татјана Ракоњац

К р и т и к а

Јуриј Андрухович

Shevchenko is OK

1. Харизма

Хагиографија Тараса Шевченка за већину Украјинаца почиње од његовог дечијег путовања на крај света. О том случају најчешће говоре учитељи већ у првим разредима основних школа: шестогодишњи дечак једног летњег дана, не рекавши никоме ништа, одлази од куће у сусрет хоризонту, тамо где се, како му се чини, *небо спаја са земљом* и свет се завршава.

Равничарско-степски предео искушава својом отвореношћу. Све се чини достижним, чак и најудаљенија линија у видокругу. Првог дана дечак је морао да се врати без ичега: *крај света* је остао далеко, на земљу је падало вече и путник је схватио да је превише касно изашао из куће. Предвидео је да таква удаљеност захтева више времена и тихо се вратио кући. Следећег јутра изашао је још у зору да би пре мрака стигао до *краја света* и успео да се врати назад. Свако од нас може да замисли јутарњу росу, мирис степских биљака и постепено свитање.

Прошавши четири врсте, дечак се зауставио у суседном селу, некој Пединци. То је био шок; испоставило се да на свету постоји још неко село, и у њему живе људи које он никада није видео. Свет је почео да расте. А шта ако се испостави да постоји не два, него цела три, десет, а можда десет хиљада?..

Крај света је бежао из граница достижног. Земља се повећавала пред очима, уплашене степске птице излетале су му под ногама, шума је била испуњена разумним животињама, у рекама су разговарале рибе. Потпуно измученог и уморног, у ноћи су га вратили кући чумаци, ти степски превозници соли а уједно и они који су повезивали украјински простор. Старија сестра (пошто мајка у то време није била жива) није дозволила брату да га казни, на силу га је нахранила, очи дечака су се склапале а глава је падала, и на крају га је ставила у постељу речима: „Спавај луталице...”

Од свих мени познатих биографских извора, овај случај је описан само у једном, и он, очигледно, више никада неће подлећи скептичној провери. Знак изабраности, иако то звучи претенциозно у наше потпуно иронично доба, анализира о себи снажно и наметљиво. Препричавања, анегдоте, легенде, верзије, трачеви, све то окружује Шевченка и прати га као сенка целог живота.

Он намеће причу о себи, од ране младости до саме смрти. При том, он никако не мари за сопствени publicity, све као да долази само од себе. Социјални статус такође ништа битно не мења; о њему се причало у време када је био само слуга (козачок) у служби суровог земљопоседника, и у време његовог чувеног петербуршког откупа из ропства, и у време бурних презентација његове страшно *популарне* поезије у најфинијим салонима тадашње Украјине, и чак у време далеког азијског изгнанства, када се чинило да је највиша монархијска забрана *писања и сликања* једном заувек ставила тачку на горде претензије ка вечности ужасног Малоруса.

О њему су говорили да је потомак племићког рода који је остављен простим сељацима. Да је спреман да поведе украјинско-пољски устанак на Правобережној Украјини. Да води са собом по најцењенијим пријемима целу гомилу музичара који му свирају за плес. Да сваку своју зараду од слика истог тренутка дели просјацима.

Све ове легенде, са већим и мањим одступањима од истине, настајале су непрестано. Он је био тема. Разговори о њему су текли за време играња карата, на чајанкама, при упознавању и посетама, у књижарама, позориштима, пред црквама, на божићним и ускршњим празницима, он се доста појављивао у приватном дописивању других, а такође и у службеном. И то је трајало још много деценија после његове смрти.

Појава његове мале збирке „Кобзар“ од осам песама, 1840. године, изазвала је буру емоција у многим читалачким срединама. У Украјини су јавне декламације „Кобзара“ на свакојаким мешовитим племићко-старокозачким окупљањима изазивале експлозије искреног плача. То је била епоха (касније због нечега названа романтичарском) када су сви плакали, отворено и са слашћу, углас; марамице су несумњиво биле важан атрибут сваке мање-више отмене особе, очи су саме од себе блистале и сузиле већ при првим редовима; плач над уметничким делом сматрао се његовом најбољом оценом. Плач прати Шевченка увек и свуда: плачу госпођице и млада господа на суседским, варошким забавама, плачу полугладни студенти и ученици сликарства у Петербургу, Кијеву и Виљнусу, плачу жандари, официри царске војске и пољски патриотеконспиратори, плаче руски глумац Михајло Шчепкин, плаче тамнопути Американац Ајра Олдриџ, плаче сам Шевченко, читајући гласно, рецимо, „Катарину“ на молбу домаћина и њихових гостију, плачу служавке, куvari, лакеји и коњушари, тамо из врата, окупљајући се у предсобљима и прислушкујући сваки Тарасов јецај.

Тај плач одјекује и после његовог хапшења (у пролеће 1847. године Шевченка су ухапсили под сумњом да је учествовао у антидржавној политици и оснивању тајног масонског братства), и у време његовог вишегодишњег

изгнанства, и још више после његове смрти. Чак и шевченковске опуштене бркове који су узор националне свести временом ће почети да називају „плач Украјине“.

Осим тога, он воли да пева и сви плачу када он пева. Осим тога, он је дружељубив, говори много и занимљиво, зна гомилу смешних прича, пуши цигаре (оне праве, кубанске). Осим тога, он је тврдоглав, непредвидљив, из њега је понекад извирала језива енергија скандала и непослушности. Он је помало тром, *кришан*, не плеше веома добро, али све очарава. За свој не тако дуг четрдесет-седмогодишњи живот, од којих је десет година провео у војсци у пустињи, стекао је стотине, ако не и хиљаде познаника и пријатеља. Његов „Дневник“ садржи стотине имена, целу галерију следбеника, обожавалица (и обожаватељки), добротвора, покровитеља и истомишљеника.

Друга страна те харизме је патетика бола и патње, којом је Шевченков лик огрнут од самог рођења. Његов стварни живот, свака кривина неподношљиво сурове *судбине* одмах постаје предмет посебног поштовања. Искушења сведоче о пажњи која је прикована за изабраника још од самог почетка. Рођење у веома сиромашној, кметовској, сеоској породици, смрт родитеља, најпре мајке, па онда и оца, дакле, не само гладно, хладно, већ и сиротињско детињство кмета; потпуна зависност од власника-земљопоседника (и то траје пола живота, све до 24. године, када је група петербуршких интелектуалаца пронашла начина да га откупи за велики новац); већ поменуто хапшење са даљом истрагом, ропством и испитивањем у Петроплавској тврђави, изгнанство по казни у војску на 25 година, у најисточнију дивљу периферију империје, праћено (овде је важно да се понови) забраном писања и сликања; на крају физичка бол и болести, које су га потпуно савладале после, чини се, чудне амнестије и ослобађање након 10 година изгнанства. У велики свет се враћа уништен и полужив, многи од његових познаника у почетку га не препознају, а његов последњи сан да се ожени, тако и остаје, фантом неког другачијег постојања које му није било суђено.

Као последња харизматична дестинација наступа његова смрт. Она затиче Шевченка на степеништу његобог петербуршког дома у просторијама Академије уметности, јутро после његовог рођендана. Све даље је одвијање погребне психозе, Смоленско гробље у Петербургу, гомила ожалашћених опозиционара, студенти, студенти и опет студенти, студенти и гимназијалци, говори на украјинском, руском и пољском језику, ловоров венац на мртвом челу, спуштање сандука у хладну северну земљу.

Али већ првих дана после његове смрти, Украјинци који живе у Петербургу траже права да преносе посмртне остатке у Украјину. Тако мора бити, тако диктира текст, пре свега, његове „Опоруке“, али тако диктира и његова харизма. Администрација на крају даје пристанак (што даље од престонице овог прокле-

тог покојника са његовим сандуком обложеним оловом). Пролази педесет и седам дана после прве сахране, и сандук ископавају, онда кроз цео град (још једна могућност за манифестацију, грех је да се не искористи!), преко Васиљевског острва и Невског проспекта, приближно седам врста, на рукама га носе до железничке станице. Даље сандук возе железницом, у Москви опет станица, опет опраштање, опет гомиле људи. А потом већ, само коњима, црним колима, поштанским путем са свим наредним станицама (Серпухов, Тула, Орел, Глухов, Кролевец, Батурин, Нижин, све јужније и јужније), све више се осећа пролеће, април прелази у мај. У Кијеву, сандук из Подолске цркве Рођења Пресвете Богородице на рукама преносе на пароброд „Кременчук“ и даље још осам сати возе низ Дњепар, да би га на крају подигли на Чернече брдо, место друге и последње сахране. Током целог перформанса, који је трајао дуже од две недеље, учествовало је десетине хиљада људи. Још једном издвајам студенте: било их је безброј, долазе све време на одређеним станицама овог великог пута, распрежу коње и сами вуку кола са сандуком, то је спој средњег века, романтизма и социјализма; на свакој станици, сваки пут певају псалме, козачке песме и деле радикалне летке.

Ниједног свеца ниједне цркве нису тако сахрањивали. Чини се, управо од Шевченковог поновног сахрањивања, почиње ритуал сакралног украјинског поновног сахрањивања као таквог. Године 1989. из уралског логора смрти до Кијева превозе остатке бораца за људска права Стуса, Литвина и Тихог, да их поново сахране на Бајковом гробљу, „главном гробљу Украјине“. Године 1992. у Лавову се одвија поновно сахрањивање кардинала Јосипа Слепог, чији пепео је допремљен из Ватикана. У последње време се говори симболичком поновном сахрањивању хетмана Мазепе који је умро пре 290 година негде у садашњој Молдавији, у Бендерској тврђави.

Да, то је ритуал, и ја ништа ново нећу открити ако кажем: ако постоји ритуал, мора постојати и култ.

2. Култ

Ако пробамо да пренесемо садржај Шевченковог култа неком сажетом формулом, то се може уочити у „Шевченко је наше све“. Таквој категоричности, једнозначности и једностраности, највише су допринели његови следбеници, украјински културни делатници, у другој половини 19. и почетком 20. века. Баш они, међу којима су Кулиш, Франко, Грушевски, Јефремов, сваки на свој начин, изградили су цео систем појмова. У складу са овим, величина Шевченка је у томе што је он заиста народни песник који је потекао из најнижих слојева и достигао највише врхове аристократије духа, по цену властитих страдања и искушења успео је да целом свету исприча о судбини украјинства, и целом

українству о његовом световном позиву. Дакле, Шевченко је духовни отац нације, једини, неупоредиви и недостижни. Имамо барем неколико знакова светости (истина, не традиционалне црквене, него посебне, такорећи, секуларизоване или *грађанске*): мученички животопис, каноничност текстова, Света Гора као место сахрањивања и устаљеног ходочашћа.

За формирање култа Шевченка у украјинском друштву веома важна била су два његова јубилеја која припадају истом временском периоду: 50-годишњица од његове смрти (1911.) и 100-годишњица од његовог рођења (1914.). Оба датума су се обележавала доста бурно и драматично, упркос наглашено отвореном *отпору* царске администрације.

Сваки култ може да се искористи у политичке и идеолошке сврхе. Шевченко у том смислу не само да није изузетак, већ и веома изражена потврда управо тога, најчешће у садржају својих циничних *искоришћавања*. Као и сваки метатекст (лик, епоха, плус његови текстови) он је увек искрен, веома сугестиван, живописан и неизбежно противречан. Дакле, подлеже свакаким интерпретацијама и *присвајањима*.

Ево неколико малих шевченка које су интензивно конструисали (и данас конструишу) унутар разних идеолошких табора.

„Комунистички Шевченко“ Истиче се теза о социјалном пореклу (редови угњетаваних) којем је он целог живота остао веран, мржња према *господи и господству*, непосредни позиви на насилничко рушење владарског режима (секире, крв, народна револуција), стална равноправност; склоност према комунистичко-утопијској визији будућности („обновљена земља“). Нарочито се наглашава сличност Шевченка са руским револуционарним демократама, његова зависност од њихових утицаја. Неки совјетски „пророци“ су управо са том променом његовог култа отишли корак даље, говорећи о Шевченковом *совјетском профетизму* (лик *велике, слободне, нове породице* у „Опоруци“ третирано као „предосећање породице народа Совјетског Савеза“).

„Националистички Шевченко“ У делима песника доминира козачковитешки дух, Шевченко је први пробудио успавану украјинску националну свест, нацију је назвао нацијом, обележио је њену националну идеју и историјску перспективу. Идеал песника је Слобода коју несумњиво треба разумети као слободу Украјине. Украјински национални оружани покрети периода ослободилачких борби (1918- 1922) - сви ти хајдамаци, сечовици, цела отаманшчина - управо Шевченков стил, његову естетику изабрали су као сопствену започињући је карневалским униформама, а завршавајући је фразеологијом. А управо тај лик из „Опоруке“ *велике, слободне, нове породице* једнозначно се третира као песникова визија будуће једине саборне украјинске државе.

„Хришћански Шевченко“ Сам живот Шевченка је узор хришћанског мучеништва. У његовим делима проналазимо безброј библијских мотива, ликова, алузија (Библија је иначе била његова омиљена књига којој се он увек враћао). Шевченко је творац одређеног доследног и целокупног етичког система, чија је суштина у неизбежном утврђивању истине, добра, љубави према свима и свему, а најпре према слабима и угњетаванима, дакле, који је у основи дубоко хришћански. Својеврсност Шевченковог хришћанства искрено речено лежи у томе што је био у конфликту са званичним црквама и представницима цркве, идући постепено у својој вери у страну властитог *протестантизма*.

„Безбожни Шевченко“ Ненаклоњеност и његово, чак оштро, неприхватање свега што је повезано са црквом и представницима цркве је очигледно у његовим текстовима. О православном византијском обреду пише у свом „Дневнику“ – „То је нешто туђе и далеко, некакав Тибет или Јапан“. Али не ради се само о нетрпељивости према обредима. На нивоу чистих идеја он такође изражава протест. Други тврде да због тога он није безбожник, он је богоборац. То су различити појмови.

„Дисидентски Шевченко“ Судбина Шевченка је пример индивидуалне борбе усамљеног идеалисте са тоталитарним режимом. Шевченков етос је управо етос супротстављања човека нечему знатно већем, моћнијем, обезличеном, некој гигантској машинерији за угњетавање. Израз „Шевченко је наша песма протеста“ формулисао је песник-дисидент Игор Калинец 1972. год. када је први талас хапшења већ у великој мери проредио интелектуална удружења у Кијеву, Лавову, Станиславу, Черњивцима, Одеси и другим центрима отпора.

„Анархистички Шевченко“ Он је, пре свега, био слободан човек, прави боем. Његова нетрпељивост према условљавањима (класним, обичајним, ритуалним) нема граница. Он понекад просто шокира околину својом спонтаношћу и непредвидљивошћу. Одатле су и његове побуне, али у њима не треба видети политичку позадину, он је свесно антиполитички. У сећањима о њему забележене су речи о томе да је „свака политика неморална због политичких идеја, чиниле су се и чине се неправде и из њих произилазе сва несрећа племена и народа и зато је најбоља она држава која нема никакву политику“. „Данас би Шевченко био некакав репер“, недавно је рекао мој пријатељ рок музичар. „А осамдесетих година панкер“, додао је други.

Занимљиво је да радикална промена у украјинској историји, означена добитком независности и успостављањем сопствене државности, с времена на време, доводи до неочекиваних *хибридних малих шевченка*. Један од таквих изненађења прошле године била је предизборна алијанса четири утицајна политичара која је уз велику помпу проглашена на Шевченковој гори у Каневу, и на такав начин као да је легитимизована у очима целог украјинства (левог, десног

и никаквог). Та алијанса је од почетка добила назив „каневска четворка“, и за своју мету је поставила рушење тадашње владе у време избора. Химерна фигура *национално-комунистички-државног Шевченка*, као својеврсног духовног покровитеља трансакције, била је позвана да буде обједињујућа карика за украјинске бираче. Једини кандидат из алијансе морао би да сакупи више гласова, него тадашњи председник. Тако би се за њега све добро завршило; као прави Украјинци, и истинита *Тарасова деца*, „каневчани“ се нису тако договорили о једином кандидату. Дакле, чини се, још једном Шевченко је победио анархију.

3. Пољаци

Као аутор „Хајдамака“ (и чини се само њих), Шевченко се на одређеној животној и стваралачкој етапи може сматрати личношћу довољно проблематичном за историју украјинско-пољских споразумевања, односно, неспоразумевања, већ чак и у сопственом „Предговору“ ове поеме (1841. године). У то време млади аутор се извињава читаоцима, нарочито пољским, који можда неће разумети његове намере: „Погледајте весело на слепог кобзара како седи са дечаком, слеп, како седи под плотом, и весело га је слушати како пева думу о ономе што се давно дешавало, како су се Пољаци борили са козацима, весело... а ипак ћеш рећи: „Хвала Богу што се завршило!“, а поготово кад се сетиш да смо ми деца једне мајке, да смо сви ми Словени. Боли срце, а треба испричати: нека знају деца и унуци да су родитељи погрешили, нека се поново братиме са својим непријатељима.

Шевченкова примедба се односи на обе стране. Грешили су, како он то уздржано говори, сви. Наша историја је наш заједнички грех.

Шевченко се родио и одрастао у том посебном културном простору, где су се још осећали неки фрагменти, или пак, остаци старе Речи Посполите; присуство пољског чиниоца у менталитету, језику, у склопу традиције, архитектуре, било је изразито и очигледно. Младић, пратећи свог власника, неко време је живео у Варшави, где је постао сведок пољске револуције (устаници су, узгред речено, прогнали из Варшаве све „Русе“, тако је и Шевченко био приморан да прати свог господара заједно са свим осталим слугама). Пољаци су, уопште, све време били уз њега, дружили су се с њим током целог његовог живота: неки студенти, племићи, официри, дисиденти под царским надзором. Управо је пољски студент једини био ухапшен због свог екстремног говора (на пољском језику) на сахрани Шевченка у Петербургу.

Пољска култура, пре свега тадашња најсавременија, непрестано га је привлачила. Ипак је пољски језик био трећи међу онима које је говорио. Дакле, Мицкевича који га је стално одушевљавао, као и Заљеског, или историчара

Љељевеља, могао је да чита у оригиналу. Како сведоче пријатељи по сећању, трудио се да преводи Мицкевича, али му није полазило за руком, по мом мишљењу сметала му је силабика; он је преведено цепао на толико ситних делова да нису могли да их сакупе и саставе ни сведоци тих болесних покушаја.

Своју сконцентрисану визију украјинско-пољског суживота, Шевченко је ставио у тридесет и два реда песме сасвим изразитог назива, „Пољаци“ (називали су је још по првом реду, „Још кад смо били козаци“). Започета још 1847. године у Орској тврђави, она је претрпела најтеже песникове године (циelih једанаест!) по неким, *скривеним у чизмама*, старим записницима. Чим се вратио из војске, 1858. године, Шевченко је дописао строфу од осам стихова, и тако је завршио.

Према садржају ова песма се фактички дели на три целине. Прва од њих је потпуно идилична верзија неког давно прошлог *златног доба*, када су Украјинци још увек били козаци, и када су се „братимили са слободним Пољацима“, а земља је била заједнички врт, и „тамо се весело живело!“. Једном је томе дошао крај (почетак другог дела):

Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай

Дакле, представљено је метафизичко и историјско зло - религијска експанзија са запада. Цео други део је лаконски, и због тога још експресивнији опис пакла у који се претворила Украјина (као што се код Шевченка често спомиње „море суза и крви“, глава пада за главом, јецај, плач, мучења). И опет свештеник који „бесним језиком“ понавља: „Те деум! Алилуја!“, благосиљајући свако убиство и насиље.

Све је на свом месту. То је заиста Шевченкова визија (о некој његовој органској одвратности према цркви и њеним поданицима већ сам причао). Један од најзамршенијих историјских чворова Источне Европе је пресечен на Шевченков начин, енергично и искрено: постоји конкретно зло, постоје кривци, он их види и може да их назове.

За једанаест година, дописујући ту песму (фактички њен трећи део), Шевченко не мења акценат своје оптужбе. Не допушта ниједну ревизију. Говорећи измишљеном пољском пријатељу („љаше, друже, брате“), он назива исти тај разлог уништавања некадашњег, заједничког раја – „гладни свештеници, магнати // Направили су разлике међу нама, раставили су нас“. Али у последња четири реда позива на обнову *златног века* (чак и без поклоњења хришћанству):

Подай же руку козакові
 І серце чистеє подай!
 І знову іменем Христовим
 Ми оновим наш тихий рай.

Мени је до данас тешко да одговорим колико та песма мири, а колико и обрнуто. И тако већ и јесте. Јер такав је он, Шевченко.

4. Слава свету

Шевченко је тежио слави. Као и сви генијални нарциси, морао је да се храни њоме ради даљег цветања. Године 1849., опет у изгнанству на острву Косарал у Каспијском мору, у очајању пише песму у којој формулише своје претензије према украјинској заједници:

Либонь, уже десяте літо
 Як людям дав я „Кобзаря“,
 А їм неначе рот зашито,
 Ніхто й не гавкне, не лайне
 Неначе й не було мене.

И поред очигледних претеривања сопствене песничке драме (то је он са својом харизмом туговао!?) примећује се нешто друго: поред свих тортура које може да приреди живот, најгора би била заборав, незнаност, ћутање, тишина, празнина.

На срећу, то се није десило.

Од школских дана сви Украјинци слушају *о слави нашег Великог Кобзара*. О томе да су његова дела преведена на стотине језика. О томе да постоје његови споменици широм света (у Паризу, Риму, Лондону, Вашингтону, Њујорку, Ванкуверу, Винипегу, Буенос Ајресу, листа је дуга), па треба приметити да је Шевченко *апсолутни шампион међу песницима по броју споменика*. Ниједан Данте или Шекспир не може се поредити са њим по маси бронзе, бакра, мермера, гранита, армираног бетона. Украјинске заједнице широм света одувек су сакупљале средства за споменик Шевченка. То је било сведочанство њиховог, углавном у њиховим очима, легитимизованог присуства у овој или оној области, њиховог самозалагања. То је увек била, и до сада је остала, пре свега, ритуална и унутрашње украјинска акција.

Али права Шевченкова слава долази изненада и испољава се на посебан, шевченковски начин.

Једном сам у Њујорку добио позив да наступим у ноћном поетском кафеу комбинованог назива „Nuycoran“. Ово поређење говори о много чему – кафе се налази у једном порториканском крају Ист Вилица. Позив је био потписан са Кијт Роуч. Како су ми касније објаснили, сленг *goach* на нашем значи нешто попут цигаре.

Читања поезије у „Nuycoran Poets Cafe“ одржавају се сваког петка увече, почиње негде око једанаест и траје отприлике до два-три. Прилазите металним вратима који су исписани спрејевима, која вечито чува циновски седи Uncle Joa вртећи се. Платите му пет долара за улаз (за поезију!), и нађете се у тесној, али страшно бучној и шареној просторији. Једва се пробијете поред шанка, кроз димне завесе и пред вама је мала сала. Столови су већ сви, како кажу код нас, попуњени; публика седи на поду, на балкону, негде чак и по зидовима. Неко већ звижди и тапше, и над свим тим грми музика, неки реге, или фанк, или реп...

Никада нећу заборавити ту атмосферу: десетине лица, десетине нијанси коже, цела планета, срце Њујорка, несаломива слобода добијена, коначно, тим потомцима робова. У Њујорку не треба ићи у музеје. Какви су тамо музеји! Једноставно путујеш у метроу или ходаш улицом и гледаш људе, ту невероватну етничку мешавину, чудновату одећу, фризуре, наките, тетоваже, слушаеш те хиспано-англо-кинеске језике и почнеш коначно да осећаш који смисао носи са собом митологема Вавилона...

Никада нећу заборавити појаву на подијуму универзалног љубимца Кијта Роуча са незаменљивом *цигаром* у углу уста; његови конференси су морали бити посебно духовити, иако ја скоро ништа не разумем на харлемском, као и на јамајском, али када је изговорио „бубабу“ као стару афричку клетву, разумео сам да је на мене ред...

Никада нећу заборавити ни праве клетве. Харизматични, и као кошаркашка звезда дугачки, црни песник је читао, не, он је проповедао неке револуционарне строфе, а публика је у хору певала за њим борбени, а сигурно и свештенички рефрен, нешто попут „ом, шалак, шалак!“...

Никада нећу заборавити како су ми се ноге тресле, и како су ми се сушила уста. Ја више нисам почетник на сцени, шта је тај трепет мени значио, та парализа? И ево ситуације као пре петнаест година: тебе ту не знају, неће бити никакве помоћи, ти си странац... хеј, странче, покажи колико вредиш и шта си то изгубио међу нама...

Већ први сусрет са микрофоном скоро све ће поставити на своје место. Слушају те са изузетном пажњом, сви су они веома леви, прави шарени цветови земље. Предложио сам им „Козака Јамајку“. Преводаца Виталиј Чернецки је направио, чини се, савршену енглеску верзију, из које сам сазнао да наше

сивуха треба преводити као *moonshine*, „месечев сјај“. Ипак је највећи успех имао ред „ако си Европа, ниси човек“, ту им је већ постало јасно: аха, та Украјина - то је исто тако недавна колонија, такође ропство, плантаже, звиждук бичева, споре развучене песме, то су такви одбегли робови, који никада неће dospети на слободу...

Касније, када сам већ пио своје треће пиво (неко ми је стално куповао ново пиво и захваљивао), позвали су ме до тамошњег патрона. Стари, седи Порториканац, краљ песника, оснивач и покровитељ кафеа „Nuuyorican“ искезио се да се виде сви његови зуби пожутели од дима цигара, и рекао ми је нешто овако, од чега сам се у тренутку отрезнио: „Listen, - рекао је целом ширином свог екваторијалног осмеха, - Taras Shevchenko is my favorite poet! And I also know...!“

Он је имао да ми каже две пријатне ствари – и рекао ми је.

„Хвала ти, оче наш, Тарасе“ - мислио сам, ошамућен. Ти вечно стојиш над нама и одозго гледаш на све нас.

*Превеле Милана Блажић, Бранкица Ђуровић, Јелена Милиновић,
Љиљана Перић, Мирјана Стевановић, Александра Савић и Татјана Ракоњац*

Драматургія

Владимир Виниченко

Црна Пантера и Бели Медвед

Драма у четири чина

Лица:

КОРНИЈ КАНЕВИЧ (Бели Медвед), уметник

ХАНА СЕМЕНОВНА, његова мајка

РИТА (Црна Пантера), његова жена

СНЕЖИНКА

МУЛЕН, критичар, новинар

ЈАНСОН

МИГЕЛЕС

БЛЕК

КАРДИНАЛ

САФО

ЛЕМОНЈЕ

МИМИ

ШТИФ

ДОКТОР

ПРВИ ЧИН

Велики атеље; са леве стране су врата Ритине собе. У позадини су и врата која воде на веранду са матираним стаклом висине човека. Мало даље су врата ходника. На левој страни је широки канабе, а у средини сто за ручавање. Десно, на самом крају, стоји велико бело платно на коме је фигура жене, која личи на Риту, повијена над дететом. На зидовима нема слика, само цртежи угљеном или оловком.

У атеље улази Хана Семеновна, пунија, достојанствена госпођа бледог лица и крупних, мудрих очију. Пролази пажљиво поред врата која воде на веранду и са изразом забринутости знатижељно завирује ту. Кроз отворена врата, у даљини се виде кровови и људи како разговарају.

Види се и сто на коме стоји шпиритусна лампа, а на њој се нешто кува у лименој посуди. То брижљиво надгледа Мигелес, носати црни момак у сомотском капуту. Повремено извирује и флегматични лик риђег Блека са

црвеним зулуфима и брадом без бркова. Он улази са рукама у џеповима у широким сомотским панталонама које носе италијански радници. Приметивши нешто, Хана Семеновна брзо одлази ка левим вратима, трудећи се да је нико не примети.

Одмах за њом у атеље улази Корниј. Крупан, помало незграпан и мишићав човек, са дугом, седом косом, бујном као грива, лицем попут Ханиног, такође спокојног израза. Натмурено, обема рукама бацајује косу уназад и ситним корацима шета по атељеу, повремено бацајући поглед на врата веранде. Седла на канабе. Кроз неки минут улази Рита са терасе. Веома витка, обучена у црно, са оштрим цртама лица, посебно израженом вилицом; лица страственог, скоро дивљег и грубог, али ипак лепог.

РИТА (с неким чудним задовољством, загледајући се у Корнија, прилази му и некако зачуђено му говори): Шта је с тобом, Нију? Што си тако изненада побегао? А?

КОРНИЈ (уврћући косу глуми равнодушност): Уопште нисам побегао... Ја побегао? Чуј...

Често има обичај да прави разне покрете рукама, да трља нос, слеже раменима, посебно када је уплашен.

Одакле ти то да сам побегао? Свашта...

РИТА: Нама се свима учинило да си побегао... Господин Мулен је чак рекао да си побегао са таквим изразом да се чини као да те јури бели медвед са батином у рукама.

КОРНИЈ (устаје): Господин Мулен је будала! Схвати...

РИТА (са задовољним, прикривеним смешком): Господин Мулен није будала. Сад си већ, Бели мој Медведе, мало претерао. Господин Мулен је пре свега угледни критичар. Уколико га будеш вређао, тако ће те наблатити, да...

КОРНИЈ (огорчено): Ма! То што је он критичар ме толико погађа да... (заушавља се) А! Остави ме на миру... Већ једном. Као критичар... Ма, остави ме на миру.

РИТА (опрезно и лукаво): Јеси ли ти то љубоморан?

КОРНИЈ: Ма наравно... јесам... као и на сваког Француза. Ма, остави ме на миру. Рећи ћу ти још ово: ако ме већ не волиш, само ми прво реци, па после ради шта хоћеш. Ето. А другачије није лепо! И господин Мулен може да лети на улицу...

РИТА: Мени је досадно. И ја сам људско биће. А тебе само слике интересују.

КОРНИЈ: Ето, њој је досадно... (*иде до платна, спонтано подиже драперију и гледа слику мало по мало се удубљује и заборавља на све*)

РИТА: Наравно да јесте. Али није проблем то што ми је досадно, већ што не могу више сама да бринем о породици. Дете је болесно. Зашто још увек нема лекара. Можда ћемо морати да отпутујемо... Чујеш ли ти?

КОРНИЈ: Наравно... Свакако.

РИТА: Учини нешто.

КОРНИЈ: Одмах, одмах. (*брзо се враћа до Рите, пажљиво се загледа у њу, па поново враћа поглед на платно*) То се подразумева... Слушај можда бисте могли данас мало да позирате. А?

РИТА (*бесно*): Јеси ли ти луд? Дете је болесно, а ја с њим да позирам. Због тебе је Лесик и болестан! Само да знаш!

КОРНИЈ: Ако је због мене... нека ми Бог опрости... Је л' му боље данас?

РИТА (*гневно*): Нимало му није боље, већ горе... Доктор је рекао да неће преживети у оваквој клими, треба да отпутујемо. Ево, сад треба да дође и коначно да каже. Ти и сам то знаш. „Боље“...

КОРНИЈ (*гледа у њу ломећи прсте и брзо се враћа до слике*): Наравно. У праву си... Да, да, да. (*унезверено тражи*) Где је палета, четкице? Ех, нема их.

РИТА (*намрштивши се, гледа у њега оштро и грубо*): Мени требају паре, чујеш ли? Морам да купим лекове.

КОРНИЈ: Лекове? (*узнемирено*) Доктор их је преписао? Одмах, одмах. (*тражи по џеповима*) Ево, имаш пет франака... Па, било му је боље јутрос. (*даје паре*). Јадни Лесик... Ех, дечак мој. Па, како... зар није доктор рекао да ће проћи... Како сад то!

Са веранде допиру поједине фразе и речи:

- Уметник не познаје границе...
- „Желудац“...
- Форма?
- Каква форма?
- Шта је то форма?

РИТА: У Паризу му неће бити боље... Лекар није могао тако нешто да ти каже. То ти тако мислиш...

КОРНИЈ (*прислушкујући разговор на тераси, расејано одговара*) Па, да. Наравно, ја тако мислим... (*застаје и опет слуша*) Али... болују деца и тамо и овде...

Са терасе:

— Само уметност је вечна!

— О!

— Није „о“ ... Јер једно је... форма... а друго је уметник... Ха-ха-ха!

КОРНИЈ (*Рити*) Одмах ћу. (*излази на терасу*)

РИТА: Корниј! Морамо да разговарамо.

КОРНИЈ: Одмах, голубице, одмах... Само две речи да кажем... (*ужурбано излази*)

Рита гризе усне и полако иде ка вратима. Одатле излази Хана Семеновна и пита:

— И?

РИТА (*нервозно и оштро*) Ништа! Њега ништа не дотиче.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Је л'бар мало био љубоморан?

РИТА: Па што би? Сад је већ и заборавио. Кад бих се испред његових очију ја љубила са другим, а њему дали његово платно, заборавио би на мене. (*одмахнувши руком*) Но, добро! Још ћемо ми видети.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ох, туго, шта је с тим човеком. Реци ми, забога, шта је с њим? А није лошег срца. Господе драги! Ето ти...

РИТА: Ништа! Нећемо се предати. Ја, дете за платно, не дам! А, не! Мада би њему то било најлакше. Нека иде код своје Снежинке ако нас не воли.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Па, шта је с тобом, Рита?! Он тебе не воли?

РИТА (*гордо*): Аха, само нека проба. Није у томе ствар! Мора бити отац кад већ има дете. Дете је болесно, пара нема, а њему као да је свеједно... Још да буде љубоморан! Чекај... (*замисли се*)

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ако је љубоморан, то је добар знак... Ах, каква мука! А нема лоше срце. Господе драги. А тај Мулен хоће да купи слику?

РИТА: Хоће, чини ми се. Само Корниј не разуме моје алузије. Кад бих ја хтела

Мулен би купио. Па и њему самом је корисно да купи... Ипак смо лош начин смислиле, мама... Неуспешан...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Е, дете моје, кад треба породицу спасити сви начини су добродошли. Кад би дао Бог да његово срце схвати... да је породица на првом месту...

РИТА: Није у томе ствар... Већ нисам ни ја од камена.

ХАНА СЕМЕНОВНА (*узнемирено*): О? Онда, у том случају... О, Боже помилуј! Боље нека он слика своја уметничка дела...

РИТА (*саркастично*): Тако? Важно је да синчићу жена буде верна? Ха-ха-ха... А то, да се он загледао у Снежинку, можете да прихватите? Само да је њему лепо. Е, кад он тако хоће, ни ја се нећу устручавати. Само да видим докле ће тако? А дете? Када га он оставља, и ја ћу! Нека!

Чује се плач детета. Обе ослушкују.

РИТА: Лесик плаче! (*одмах забринута скаче и трчи у суседну собу*)

ХАНА СЕМЕНОВНА (*иде за њом и с тужним осмехом одмахује руком*): Е баш ћеш га ти оставити! (*излази*)

Са терасе се све време чује тихи разговор. Чује се куцање, врата терасе се отварају и улази Мулен. Није више тако млад, али леп и здрав човек, бистрог, мудрог и веселог погледа. Густа, светла брада; лепа коса са раздељком на средини; обучен у париском фазону.

МУЛЕН: Madame (2) (*осврће се, ослушкује и чује плач детета који допире из собе*)

На вратима терасе појављује се Снежинка. Лепа, светлог тена, сва нежна, а ипак пуна енергије, са јарко црвеним уснама. Покрети су јој спори и грациозни као лет пахуља; обучена је са истанчаним укусом; воли себе и осећа надмоћ своје лепоте и привлачности.

СНЕЖИНКА (*са благим осмехом прати Мулена, затим улази за њим у атеље и пита*): Господин сигурно жели да пита мадам шта она мисли о Гојином схватању уметности? (*подмукло се осмехује*)

МУЛЕН (*смешка се*): Госпођица Снежинка савршено уме да продре у дубину душе човека. Управо сте погодили моје скривене жеље.

СНЕЖИНКА: Посебно ми је драго! Мислим да ће вам мадам Пантера, или тачније, мадам Каневич са великим задовољством одговорити. Истичем, госпо-

дине, да са другима она нерадо говори о томе. Господин Мулен не верује? О, у том случају вам она ништа неће рећи, и ви ништа нећете знати. Схватате? Ко не верује у себе, нико други му неће веровати. А кад су такве ствари у питању, као што је „теорија уметности“, треба имати вере у себе.

МУЛЕН: Ха-ха-ха... Можда бисте ви могли да ми дате неколико лекција вере у себе.

СНЕЖИНКА: Радо. Пре свега, гвожђе се кује док је вруће. *Comprenez?* (3) Затим, кад нешто желиш мораш то сматрати најзначајнијим. Треће, о „теорији уметности“ се не може расправљати испред мужевог носа. *Voila tout, mon ami!* (4)

МУЛЕН: Молим да ми опростите, поштовани професоре, али морам да питам имате ли ви неку емпиријску основу за своје драгоцене тезе?

СНЕЖИНКА: Мушкарцу је то веома тешко да разуме, али жена то одмах види. Саветујем вам да верујете мојим тезама.

МУЛЕН: Са великим задовољством. Али... Још једно питање. Видите, ја се држим тог уско утилитарног начела, да човек све, чак и ситнице, ради мислећи само на себе. Таква је моја филозофија... Ето прикупљајући бисере које просипа госпођица Снежинка за мене, хтео бих да знам шта тиме прикупља за себе? Ха-ха-ха...

СНЕЖИНКА: Снежинка ће бити задовољна због среће ближњег свог.

МУЛЕН: Који се зове Бели Медвед?

СНЕЖИНКА: Их, *mon cher* (5) имате лошу навику да стављате тачку на и.

МУЛЕН: *Pardon!* (6) (Смеје се, трља руке, шета по соби, зауставља се) Не, слушајте, је л' ви имате озбиљне разлоге за такве савете? А?

СНЕЖИНКА: Имам озбиљне разлоге за тако нешто. Саветујем да ме послушате. Ви желите да купите Корнијево платно?

МУЛЕН: Желим! Слика је одлична... Посебно, не техника већ...

СНЕЖИНКА: Не причај којешта, слика је савршена. И зарадићете на њој двадесет пута више.

МУЛЕН: О, госпођице!

СНЕЖИНКА: *C'est ça* (7) У реду је! Али саветујем вам да не купујете сада. Разумете? Не купујте!

МУЛЕН. Али, изложиће је у галерији и тада је више не могу купити. Ваш савет...

СНЕЖИНКА: Тако дакле? Значи, ви не признајете један од мојих принципа по коме оно што желиш мора бити испред свега. У том случају adieu! (8) Црна Пантера и није за такве.

МУЛЕН. Ја се двоумим између две врсте лепоте. Сlike и ...

СНЕЖИНКА: и пара!

МУЛЕН (*смеје се*): Паре су такође лепе.

СНЕЖИНКА: Их. Нећу више с вама ни да причам. Је л' ви размете лепоту?

МУЛЕН: Могло би се рећи.

СНЕЖИНКА: Ви? Ако хоћете, ја ћу вам показати шта је лепота. (*одлази до врата на тераси и виче*) Ало! Ало!

На вратима се појављује висока фигура Јансона. Лице непомишно, спокојно, обријано; увек са лулом у устима. Све посматра мирно и самоуверено, а Снежинку нежно и одано. У том тренутку са леве стране излази Рита и обраћајући се Снежинки, говори.

РИТА: Опростите, замолила бих вас да не вичете толико, ми имамо болесно дете и то га узнемирава.

СНЕЖИНКА (*уплашено*): О, опростите! Јадни мој Лесик! Јесам ли га уплашила?

РИТА (*смиреније*): Мало се узнемирио.

Јансон долази и ћутећи стоји поред Снежинке са спокојним изразом чекања на лицу.

СНЕЖИНКА: Опрости, Рита. Нећу више. Пољубите га за мене. Видите, ја сам само хтела да покажем господину Мулену лепоту. А он је разуме само кроз паре.

МУЛЕН: Пардон, могу да кажем...

СНЕЖИНКА: Ништа не морате да кажете. Премда ви пуно пишете о љубави, лепоти и томе слично, ви их не познајете. Флаша вина, добар розбиф и сочна проститутка, то је за вас лепота. C'est ça, monsieur (9) Јансоне, ви разумете лепоту?

ЈАНСОН (*мирно пућкајући лулу*). Надам се да разумем.

СНЕЖИНКА: Погледајте на ком смо спрату.

Одлази до прозора отвара га и гледа доле.

СНЕЖИНКА: Колико има до земље?

ЈАНСОН: Око тридесет стопа.

СНЕЖИНКА: Јансоне, ви разумете лепоту?

ЈАНСОН (*спокојно, флегматски*): Разумем, Снежинка.

СНЕЖИНКА: Станите на прозор и скочите доле.

Јансон пажљиво погледа у њу и без речи узима столицу, поставља је и пење се.

РИТА: Снежинка, шта то радите? Оставите се! Чему глупости? Јансоне, Сиђите, нећу вам допустити!

Јансон не обраћајући пажњу, пење се на прозор, са лулом у устима.

МУЛЕН: Господине Јансоне, оставите макар лулу овде.

СНЕЖИНКА: Јансоне! Сиђите. Подсетила сам вас на једну истину из јеванђеља о бисеру. Сад сиђите!

Јансон ћутећи силази, затвара прозор, враћа столицу на место и одлази.

СНЕЖИНКА (*Мулену*): Можете купити слику. (*Рити*) Овај човек хоће да купи слику Белог Медведа! Ха-ха-ха...

МУЛЕН (*иронично и пакосно*): Не узимајући у обзир да ће и госпођица Снежинка на томе профитирати.

СНЕЖИНКА: Ја? О, опростите, али ја тиме ништа не добијам.

РИТА: У чему је ствар? Ја ништа не разумем. (*Мулену*) Ви заиста хоћете да купите Корнијеву слику?

МУЛЕН: Са великим задовољством, али господин Корниј је не продаје.

СНЕЖИНКА: А ви га уплашите да ћете написати лошу критику уколико вам не прода, да ћете рећи да је његово дело безначајно. А можете чак и да му не дозволите да излаже. Паре су моћ.

МУЛЕН: Госпођица Снежинка је данас хладна и оштра као сибирске тундре.

СНЕЖИНКА: Колико дајете? Корниј, дођите овамо!

МУЛЕН: Још увек ништа не дајем... (*Рити*) А госпођа би се сложила да њен прелепи лик украшава мој кабинет?

РИТА: Зар бисте ви задржали слику код себе?

СНЕЖИНКА (*иронично*): Ма, сигурно! Већ за два дана би био у Швајцарској и продао је тридесет пута скупље!

МУЛЕН: Изгледа да ви, госпођице, продирете у људске душе!

СНЕЖИНКА: А посебно у такве као што је ваша!

Улазе Корниј, Блек и Мигелес. Блек и Мигелес са кашичицама у руци, једу кашу из шерпице, коју држи Блек.

МИГЕЛЕС (*усхићено Блеку*): Уметност мора да одражава све! А пре свега патњу и радост људи! Уметност...

БЛЕК (*мирно*): Молим лепо. Ја сам јуче пропатио због стомака... Можда би ти да прикажеш ту патњу...

МИГЕЛЕС: Вулгарност није одговор!

СНЕЖИНКА: Бели Медведе! Слушајте, хоћете ли продати слику господину Швајцарцу или господину Мулену?

КОРНИЈ (*зачуђено*): Господо, ја никакву слику и не продајем... Т. ј. никакву слику и немам. Већ сам продао све што сам имао. (*прелази руком преко зидова*)

СНЕЖИНКА: А она?

КОРНИЈ: Она у салону? Она није завршена... Има ту још посла... Не, не, господине Мулен, и не помишљајте... То је мој посао, и моја једина нада...

МИГЕЛЕС: Продајете?! Шта сте продали? Ону слику? Сада? Ех, само пробајте да га купите! Оно се не може купити! Знате ли ви шта је све на тој слици? А? Ви критичар! Ту је импресионизам, реализам, натурализам? Је л' тако? Ту је Бог! Схватате? Зар можете Бога да купите? Реците!

БЛЕК: Боље једи, Мигелес.

МИГЕЛЕС: Сам ћу поцепати слику ако вам је господин Корниј прода. Voilà! (10)

БЛЕК: Мигелес, једи кашу, јер ће ускоро нестати. (*Мигелес махинално узима кашу из шерпице*)

МУЛЕН: Господин Мигелес је већи владар него сам краљ... Али морам да питам када ће онда господин Корниј продати своју слику?

СНЕЖИНКА: Продаће је у галерији, ето када!

МИГЕЛЕС: Бесмислица! (*једући кашу*)

КОРНИЈ: Господо, пре свега је морам завршити. Најпре треба, знате, да је завршим! Рита, како је Лесику?

РИТА: Сад ће доћи лекар, па ћеш га питати.

КОРНИЈ: А, да, лекар. Јесте. А слика стоји... У праву сте... Галерија.

СНЕЖИНКА: Ех, Бели Медведе, оковали сте себе лекарима и пеленама! (*гледа смело у Риту*) Уметник мора бити ослобођен свега и бити слуга само лепоти! Је л' тако, господине Блек?

БЛЕК: Yes! (11)

РИТА: Бели Медвед, Снежинка, тако и ради, не бојте се!

СНЕЖИНКА: Стварно? О, ла-ла! Зар су такви слободни? Слободни мало другачије изгледају. Е..., слава некадашњем Запорожју! Знате, господине Мулен, некада је у Украјини постојала војска која није знала за породицу. То су били витезови рата и лепоте! Када нешто хоћеш да добијеш, мораш се сав томе предати. Требало би свим уметницима увести Запорошку сечу.

РИТА: Тако значи? Ма таквих „витезова“ има много.

СНЕЖИНКА: Мислите? Нема. Правих је мало. Пелене им не дозвољавају. Ха-ха-ха... Идемо, Јансоне! Мигелес, не заузимајте се за слику, свеједно ће је продати. (*неко куца*)

РИТА: Уђите.

Улази доктор намрштених седих обрва и продорног гласа.

ДОКТОР (*клима главом свима и обраћа се Рити*): И, како је? Шта има ново?

РИТА: Ништа.

ДОКТОР: Температура није спала?

РИТА: Не.

ДОКТОР: Требало би да погледам. Хајдемо.

Одлазе. Корниј уврће косу и шета по кући.

СНЕЖИНКА: Ето, Мигелес, ожените се, па сликајте децу и њихову патњу.

МИГЕЛЕС: У дечијој муци има највише чистоте и лепоте.

БЛЕК: Ја, кад сам био мали, знам само да ме је мучио желудац.

МИГЕЛЕС: Ти си од малих ногу циничан.

Мулен одлази до слике, подиже драперију и гледа.

МИГЕЛЕС: Погледај само! Шта су ваше приче, актови, апстракција... наспрам овог великог... овог узвишеног израза патње мајке због детета... овде је... ђаво је однео, људска историја, срж лепоте и љубави. Па, ово платно ће прогутати целу вашу галерију, све ваше примитивизме, импресионизме и остало ђубре! Ево у чему је лепота!

Видиш ли, желудац?

БЛЕК: Једи, Мигелес, или ће ти остати празан желудац.

СНЕЖИНКА: То лепота? То је инстинкт! Ту лепоте нема. Слика једино показује да аутор има велики таленат, и више ништа, таленат да чак и у овом баналном мотиву прикаже лепу симфонију боја. Али показује и то да аутор пропада! Бели Медвед пропада у пеленама!

КОРНИЈ (*излази из замишљености*) Шта? А, господо, оставите се...

МУЛЕН: Господине Корниј, ја могу да пронађем доброг купца за слику. Заиста! Ако хоћете?

КОРНИЈ: А, господо, оставите ме на миру... Никоме је нећу продати! Шта је са вама, за име бога... Па мени и није до слике...

СНЕЖИНКА: Идемо, Јансоне!

Улази доктор, а за њим и Рита.

ДОКТОР (*Корнију*): Дете треба одвести из Париза. И то што пре! У Италију или на планину. Ових дана!

КОРНИЈ: Ових дана?

ДОКТОР: Што пре, то боље.

КОРНИЈ: А овде му не можемо помоћи?

ДОКТОР: Рекао сам, не! Опростите. (*Излази, поклонивши се свима.*)

СНЕЖИНКА (*брзо одлази до Корнија, снажно му стеже руку и говори му са изразом жаљења*): Ех, ви! Будите... Идемо, господо!

Сви се поздрављају и одлазе без речи.

РИТА: И?

Корниј шета по кући, уврће косу, и слеже раменима.

РИТА: Корниј?

КОРНИЈ: Шта, и?

РИТА: Па, шта ти мислиш?

КОРНИЈ: Али ми немамо пара.

РИТА: То знам. Мораш их набавити.

КОРНИЈ: Где?

РИТА: Где год хоћеш.

КОРНИЈ: Не могу набавити... Где да набавим? Кад бих могао да нађем... Треба ми и за галерију, затим... сто франака за... па, једном речју, за протекцију... А где да нађем?

РИТА: Мораш да нађеш.

КОРНИЈ: Господе Боже! Али где да нађем? Мислиш да ја нећу? Па имаш право „Мораш“... наравно да морам.... Хм! Ових дана... Али ја не могу ових дана... Не могу сад да идем из Париза.

РИТА: Значи, ти потпуно свесно убијаш Лесика?

КОРНИЈ (*запрепашићено*) Рита! Па, како можеш... Господе, драги! Лесика... Е-е! „Потпуно свесно“... У праву си!

РИТА: Да, потпуно свесно. Ти знаш да од тебе зависи његов опоравак, а ништа ти не пада на памет.

КОРНИЈ: Од мене? Мене?

РИТА: Да.

КОРНИЈ: Шта хоћеш да кажеш?

РИТА: Оно о чему и сам све време размишљао.

КОРНИЈ (*срдито, узнемирено*): Ја ни о чему не размишљао. О чему размишљао? Ни о чему. Реци, о чему ја размишљао?

РИТА: Размишљао о томе да би требало продати слику.

КОРНИЈ: Сliku? Коју слику?

РИТА: Знаш ти.

КОРНИЈ: И?

РИТА: То је то.

КОРНИЈ: Знаш ли ти шта причаш? Да продам слику? Незавршену? Како је то уопште могуће? Шта причаш ти? Да продам слику. Ето, узмем и продам и то је то. Као старе панталоне... Ха-ха-ха!

РИТА: То нам је једини излаз. Или да Лесик умре, или да продамо платно.

КОРНИЈ: Ма, каква смрт? Дошла нека будала, рекла смрт, и ето. Ко каже смрт? Зашто би он умро?

РИТА: Зато што болест детета данас-сутра може прерасти у туберкулозу, и за два дана њега неће бити. Схваташ сад?

КОРНИЈ: Ко је то рекао?

РИТА: Доктор.

КОРНИЈ: А, доктор!

РИТА (*веома тихо*): Корниј! Не доводи ме... Ти испољаваш такав егоизам, да ми је гадно чак... и да те плјунем. Да би прикрио тај егоизам, ти чак не верујеш ни доктору.

А коме би требало да верујемо? Твојој Снежинки?

КОРНИЈ: Па, шта ја да радим? Да продам слику? Ко ће је купити незавршену?

РИТА: Мулен ће је купити.

КОРНИЈ: А, Мулен! Аха, наравно... Мулен ће да купи. А ја? Како ћу ја, размисли, само размисли, како ћу продати слику... Је л'можеш да замислиш то... да је не завршим, а продам је?

РИТА: Могу.

КОРНИЈ (*дубоко увеређен*): Можеш?! То значи откинути пола срца и бацити?

Е да знаш, тога неће бити! То се неће десити! У том случају, узми мене целог и баци. Шта је проблем? То што је дошао некакав лекар и рекао... Лесик неће умрети, а ја ћу да завршим слику и онда... онда можеш да је продаш... Па неће је ни Мулен купити! Нико је неће купити. Ко би купио незавршену слику? Где си ти то видела?

РИТА: Он ће сад да да паре, а ти је завршавај.

КОРНИЈ: Неће да да!

РИТА: Даће. Позајмиће.

КОРНИЈ: Неће дати, кад кажем! Он ће позајмити, знаш како? (одмерава је) А ја тако нећу да позајмљујем!

РИТА: Онда ће купити незавршену.

КОРНИЈ: Е, ја незавршену нећу да продам. Ето.

РИТА: А шта ти хоћеш?

КОРНИЈ: Ништа. Остави ме на миру.

Чује се плач детета. Рита скочи и отрча. Корниј шета по кући, уврћући косу. После неког времена, Рита долази у атеље са дететом у наручју, а за њом и Хана Семеновна.

КОРНИЈ (брзо иде до Рите која седи на канабеу): Како је? Што је плакао? Сине! Што си плакао, а? Што си плакао, медведићу мој бели, а? Какав је... Је л' боли? Насмеј се... Детенце моје добро... (разнежен седа и посматра сина)

ХАНА СЕМЕНОВНА (нежно милује Корнија по глави): Сине! Не љути се... Па, погледај само, за шта је крива ова мрвица? И зар није она вреднија од оног комада платна? Сине, продај...

КОРНИЈ: Мама...Ви, судите само по свом... А ја опет по свом. Зато и јесте...

РИТА: Лесик, реци тати да он тебе не воли... Реци му да је окрутан, немилосрдан...

КОРНИЈ: Па, јесте... Али размисли само, како то да урадим? Тако одмах... Бум, трас, продам, и не остане ми ништа, и сав сам бескористан.

РИТА: Ниси ти бескористан... Поново ћеш радити. Син је један, а слика можеш много урадити...То је, Нију, такав ужас и егоизам што се ти уопште двоумиш... Погледај га само, зар можеш допустити да живо створење, твоја крв, умре? То си ти, то је део тебе. И ти би га изгубио због мртвог платна? Нију!

КОРНИЈ: Али, то ти... то није мртво. И оно је део мене... А, Боже, Боже!

ХАНА СЕМЕНОВНА: Сине, нас троје те преклињемо... Зар ти је то толико тешко? Па, размисли сам: комад платна и боје — и живо биће, твоје дете...

РИТА (*приноси Лесика Корнију*): Загрли тату и замоли га, замоли... Повуци за бркове... Осмехни му се... Видиш како ти се смешка. Кад би знао да га ти осу-ђујеш на смрт!

КОРНИЈ: Шта му то причаш? Измислили сте некакву смрт... „На смрт“. Какву смрт? Никакве смрти нема, нити ће бити! Је л' тако, медведе мој мали? Је л' тако, детенце моје добро? Никакве смрти, бићеш ти велики, има да порастеш и да сликаш... Смеје се... Хоћеш? А? Како тешко помера уснице... Ипак се променио. Не да тата да умреш... Мој Лесик неће умрети, неће тата дати. Тако? Тата је велики, сви га зову Медвед, неће он никоме, па ни смрти дати дете, не да он Лесика. Јесте се... ухватила за мог дечачића... измучила га, малог и незаштићеног... *и нове црте му додала... Потпуно нове... (Пажљиво га посматра и даље говори одсутно, скоро махинално.) Другачије изгледа... Нове црте... И уснице... И носић... јадни дечачић. (посматра нагнуто Риту и Лесика)*

И мама...

Рита гледа у Хану која јој одговара охрабрујућим, задовољним погледом.

КОРНИЈ: Сасвим нове црте... И не такве... не такве... Хм! Нису као... Па, да... Ова овде... Апсолутно! (*Трчи до слике, подиже драперију и гледа*)

РИТА (*пренувши се, поглед пун очаја упути Хани*): Корниј!

КОРНИЈ: Одмах, одмах... Само минут. Један минут... Тако... Заправо није тако... Одмах, одмах... (*узима са стола палету и четкицу*) Уопште није тако... Одмах, голубице, одмах... Све ћемо урадити... само да... Све ће бити у реду... (*ужурбано меша боје, трчи до Лесика и посматра, одгурује Хану и Риту које га вуку*)

РИТА: Корниј! Теби говорим, опамети се!

ХАНА СЕМЕНОВНА: Сине! Смилуј се, зар је сад време за тако нешто?

КОРНИЈ: Ево, одмах... Секунд... Па, свакако, није то то! (*трчи до платна, зауставља се и посматра са очајем*) То уопште није то, до ђавола!

РИТА: Корниј! Дођи овамо!

КОРНИЈ: Ох, оставите ме на миру! Шта је ово? Не, не може овако! Добро, знам, Лесик је болестан... Дајте ми... Не, не може овако! (*одлази до слике, гледа, па трчи до детета*)

РИТА (*зграби га и привуче ка детету*): Ко је ово? Говори!

КОРНИЈ (*зачуђено*): Шта ти је, Рита?

РИТА: Питам те ко је ово? Твој син?

КОРНИЈ: Рита!

РИТА (*узимајући му руку, ставља је на лице детета*): Чујеш ли?

Дете почиње да плаче.

КОРНИЈ: Повредила си га!

РИТА: Не, ти га повређујеш! Ти га убијаш. Чујеш ли? Дете ће умрети. Умрети! А ја ћу тебе онда! Задавићу те сопственим рукама! Имај то на уму.

КОРНИЈ: Рита, Рита... Добро, смири се, размислићу... (*дете плаче*) Пст... Ћути, Лесику, пст, малени мој... Све ће бити у реду... Све... Све... (*дете ућута, а Корниј се замисли, гледајући у њега*)

ХАНА СЕМЕНОВНА: Сине! Зар је могуће да си такав? У реду, сликај ти, али где то још има да рођено дете изгубиш због тога? Уметност... Сине, уметност, ти никад неће дати што ће жив човек.

РИТА: Корниј! Говори, продајеш ли?

Корниј дубоко уздише. Ћути. Даје руку детету да се игра.

РИТА: Корниј!

КОРНИЈ (*поново уздише, спушта се на колена испред детета и с љубављу га посматра*): Не знам... Причекај мало.

РИТА: Нема чекања! Треба већ данас...

Чује се куцање, улази Снежинка. Као да се скаменила, зауставља се на прагу.

СНЕЖИНКА: Ах, опростите, мислила сам...

РИТА (*некако дивље и љуто реагује, прави покрет као да се спрема да скочи на њу*)

Шта хоћете?

СНЕЖИНКА (*зачуђено се осмехује*) Шта је с вама? Ви сте, готово, као пантера спремни да скочите на мене. Ја сам свратила на секунд да питам да ли Бели Медвед путује, јер, у том случају, Клара жели да преузме атеље.

КОРНИЈ: Мој атеље?

РИТА: Може, ми одлазимо.

КОРНИЈ (*изненађено*): Мој атеље... Којим правом?

РИТА: Па нећеш га носити са собом.

КОРНИЈ: О, Боже... Па још... Ја још не знам ни да ли идемо. Не знам. Нека се Клара још не нада.

СНЕЖИНКА: А ја сам мислила...

РИТА: Клара може то да очекује. Тако јој реците.

КОРНИЈ: Рита, не може то тако... Атеље је мој, ја у њему радим...Небитно да ли ћу отићи или не... али атеље... (*Снежинки*) Нека тражи други.

РИТА: Тако?

КОРНИЈ: Апсолутно... Зашто ти за мене, уопште... Ја сам знам... Ја не одлучујем уместо тебе...

СНЕЖИНКА: Ја се слажем. (*грациозно, и с осмехом напушта собу*)

РИТА: Тако, значи, нећеш да продаш слику?! Корниј! Погледај ме! Хоћеш ли, или не?

КОРНИЈ: Рита... Не могу тако одмах.

РИТА: Не можеш одмах? (*Дрхти сва.*) Добро... (*Оставља дете на канабе*) Мама, узми Лесика. Занимљиво... Ти би радије са овом проститутком...

КОРНИЈ: Рита, Рита...

РИТА: Шта? Зар није? Ниједна проститутка не воли породицу... Но, добро... (*Одлази до зида, узима капут, шешир и облачи се.*) Гуши те породица? Дража ти је слика и Снежинка? Тако? Мислиш да ћу ја да носим твој терет? Е, па сад ћу ти показати! Слушај шта ћу рећи. Ако ти нећеш да бринеш о породици, нећу ни ја! Ти живиш за себе, и ја ћу! Нека Лесик умре, мени је свеједно. Ја не могу да седим поред њега и гледам како умире. Ја ћу такође да живим. Док не пристанеш да продаш слику, нећеш ме видети у породици. Чујеш ли?

ХАНА СЕМЕНОВНА (*забринуто*): Рита, шта сте смислили?

РИТА: Мама, озбиљна сам. Ако хоћете, чувајте Лесика, ако нећете, не морате! Ја више ни прстом нећу мрднути, па макар... Хоћеш ли продати слику, говори!

КОРНИЈ: Рита, смири се.

РИТА: Не?! Питала сам те!

КОРНИЙ: Не!

РИТА: Онда, збогом! (*истрчава*)

ХАНА СЕМЕНОВНА: Рита! Господе, шта је ово? Сине, забога, шта то радиш? (*дете почиње да плаче*)

КОРНИЙ (*спушта се на колена и почиње да га забавља, причајући и стварајући разне звукове*) Псст, добро моје, псст, дете, дечаче мој болесни. Твоја мама је дивља, луда, али вратиће се она.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Сине! Реци ми, шта ти мислиш?

КОРНИЙ: Ништа, мама... Лесик ће оздравити... Она ће се сутра вратити... Не плачи, јадни мој остављени медведићу. Не плачи, животе мој! (*дете плаче, пропиње се, хвата се за косу и једва подиже главу*) Какво недолично понашање... Боже драги...

Завеса

ДРУГИ ЧИН

Уметнички кабаре, подељен на два дела стубовима. У другом, задњем делу види се шанк са флашама, јелима, итд. За столовима је публика. Пригушени жамор приче, музике и смеха. У првој половини ред столова. Први су празни. За задњим седе две групе. У првој позади: Мигелес, Блек, девојка са белим крзном тихо разговарају.

У другом предњем: Кардинал, поштована личност, са дугом косом, старији човек, обучен са претензијом на оригиналност; Лемовје, леп момак са смркнутим лицем; Мими, лепушкасти „модел“; Сафо, живахна, пуна енергије. Около се мотају конобари.

САФО: Конобар! Конобар! Молим жути ликер на рачун овог господина. (Показује на кардинала)

КАРДИНАЛ: Дете! Не наводи на блуд неког од тих младића! А ти, сине мој, не дај јој, јер ћеш платити из свог џепа. Истину ти говорим, Сафо: препредену и похлепну душу имаш...

САФО: Ха-ха-ха! Ти си данас, стари мој, у чудном расположењу. Повешћу са собом у ноћ Мими, јер ће ме мој Кардинал угушити причом до јутра. (тужно) Стаа-риии, мени се пије, их, стиди се, цицијо!

КАРДИНАЛ: Дете, рекох ти. Чим дођем ви се напијете. Причекај, доћи ће Емил... и...

Брзо улази Штиф, мршав и бледуњав, издуженог лица.

ШТИФ: Bonjour, messieurs-dames! (12) А! Servus! (13) Два Ајакса! Имате ли то? Servus, Кардинале. (тихим гласом) Ми-ми! (са Сафом се рукује чврсто и јако, удара по леђима Лемонјеа) Конобар! Ајде! Јен, два! (Веша сако на чивилук.) Господо! Све ћу да вас запањим! О, не, није љубав у питању...

КАРДИНАЛ: Већ грешна и ниска глад за страшћу.

ШТИФ: О, не! Већ сам сит. Нешто друго изједа моју душу. Замислите кога сам управо срео?

САФО: Плаву Габријелу!

ШТИФ: Уф! За њу сам заборавио и да постоји. Мулена са Црном Пантером.

САФО: Охохо! Где? Када?

КАРДИНАЛ: Сине, не узбуђуј се, све је могуће на овом свету.

ШТИФ: Знате ли где су они били ових дана, откад је она оставила свог Медведа?

МИГЕЛЕС (*Устаје и прилази. Зачуђено.*) Видели сте госпођу Каневич?

ШТИФ: Да, господине, видео сам госпођу Каневич са господином Муленом.

САФО: Значи, она је већ његова amie (14)? О, јадни Бели Медведе! Он је тако симпатичан!

ШТИФ: Охохо! Још се не зна ко је ту јадан! У томе и јесте трагедија нашег Мулена! Замислите, она већ трећи дан живи на његов рачун, изнајмио јој је собу на Grands Boulevards (15), вози је где треба и... (*подиже кажипрст у вис*) а... још ни једног пољупца! Ха-ха-ха.

САФО (*с искреним жаљењем*): О, јадан! Па како она може тако!

КАРДИНАЛ: Дете, не чуди се, све је могуће. И?

ШТИФ: Шта, и? Куд бисте више! Зар то није трагедија? Мулен и толики издаци! Ал' се усрећио... ха-ха-ха! Да сте га само видели! Обузела га је! Очи му сијају, сав се осушио... Двеста франака за два дана... Сам је рекао...

ЛЕМОНЈЕ: Страшно! И то је чак израчунао.

ШТИФ: О, Мулен, mon vieux (16), све прорачунава! Двеста франака! Ма, то ће Мулен наплатити већ.

МИГЕЛЕС: А како ви знате да није било ни пољупца! Зар они не живе заједно?

ШТИФ: О, не! Он је рекао да она нешто чека. Искрено да вам кажем, господо, то је неописиво пикантна прича. Како ми је Мулен причао, то је нешто екстравагантно. То је нека дивља љубав. Час му обећава све и свашта и смеје се са њим, час се дере, час седи ко кип. Затим му наређује, тера га да је возика, хистерично се смеје, прави скандале. Али то... у томе и јесте трагедија нашег Мулена, то је оно што га највише привлачи код ње. Ха-ха-ха! Има она да насанка старог Мулена. Али биће ми драго. Ето!

Мигелес се стреса и одлази до свог стола.

ЛЕМОНЈЕ: Зашто вам је Мулен све то испричао?

ШТИФ: Ми смо блиски пријатељи! Добри мој Мулен! Још док је био само репортер, ми смо се познавали.

САФО: Ах, хтела бих бар још једном да видим ту дивљакушу! Она је прелепа! То је истина, стари! Ти би се у њу заљубио!

КАРДИНАЛ: Доста више о њој. Ја сам већ... (*заћута*)

Улази Корниј, натмурен. Осврће се као да неког тражи, клима главом свима, распрема се и седа сам за сто.

КОРНИЈ (*гласно Мигелесу*): Снежинка није била овде? Нисте је видели?

МИГЕЛЕС: Не, није била. Сад би требало да дође.

КОРНИЈ: Аха, хвала. (*замишљено удара прстима по столу*)

ШТИФ (*Мигелесу*): Eh bien mon ami (17), како иде са Салоном? Хоће ли вас примити?

МИГЕЛЕС: Ја са Салоном ништа заједничко немам. Богаташи и чиновници! Њима треба изложба свињске шунке, а не уметности. Дебели буржуји!

ШТИФ: Ха-ха-ха!

КАРДИНАЛ: Блек, а ваше дело ће узети?

БЛЕК: Ја се надам.

КАРДИНАЛ: Дивни људи. Прави познаваоци уметности.

Штиф и Сафо се смеју.

МИГЕЛЕС: А ти ниси поткупио Сербена? Ниси ?

БЛЕК (*спокојно*): Јесам.

МИГЕЛЕС (*узнемирено*): Па? И они су ми дивни људи?

БЛЕК: Овај пут за мене јесу.

Мими све време, опрезно, али отворено, благо кокетирајући, додирује Лемонјеа и повремено му нешто шапуће.

ЛЕМОНЈЕ (*изненада је зграби за руку*): Идемо.

МИМИ (*радо и брзо устаде и рече свима*): Adieu!

САФО: Куда ћеш ти?

МИМИ (*стидљиво*): Идемо да прошећамо.

Лемонје, спремајући се, не гледа ни у кога.

КАРДИНАЛ (*њему*): О, намргођени момче, куда те води твоја мрачна душа? Зашто нас остављаш саме?

ЛЕМОНЈЕ (*узима Мими под руку*): Adieu! (*излазе*)

САФО: Зар и Мими! Ах, лисица, како само уме да заведе! Ви, мушкарци! Ено већ се утешио...

КАРДИНАЛ: Дете! Он је уметник, свака лепота њему је блиска и утешна.

ШТИФ: Ха-ха-ха. О, ова ће га утешити!

Улазе Снежинка и Јансон.

СНЕЖИНКА (*лагано, у ритму се креће и певуши*):

Si voulez de l'amour,
Depechez vous toujours.
O-la-la-la la-la-la (18)

О, драги Кардинале! Ви сте већ на свом месту са прелепом Сафо? И господа такође? (*баца поглед на Корнија*) А, где су Камил, Доден, Варсавија? Где је наш песник? (*рукује се, а за њом и Јансон с лулом у устима*)

КАРДИНАЛ: Данас ће се само наша блиска породица забављати. Наши орлови одлетели су на бал „независних новатора“. Helas! (19)

СНЕЖИНКА: А, бал „независних новатора“, је л' то изложба неестетичне естетике и ружне лепоте? Фуј, не бих им ни руку дала. (*обраћа се конобару*) Мени за онај сто (*гледа ка Корнијевом столу*) Blanche (20)... Јансоне, мислим да се нећете досађивати у друштву мојих поштованих колега. Tres bien (21) Ја морам нешто да кажем нашем Белом Медведу.

Јансон ћутећи седа поред Штифа.

БЛЕК (*гласно*): Господо! Ко жели да чује поему наше песникиње? (*показује на девојку са белим крзном*)

САФО: О, ја, ја!

КАРДИНАЛ: Поему наше песникиње? О, какво изненађење! Слушамо пажљиво! На сто! Дајте сто! Сто за песникињу!

БЛЕК: Смирите се. Песникиња данас хоће да чита само за одабране. Ко хоће да буде почаствован?

КАРДИНАЛ, САФО, ШТИФ: Ја, ја, ја!

БЛЕК: У том случају приближите чула душа својих нашем столу.

КАРДИНАЛ: О, са великим задовољством. Ја ћу први да пређем у ванземаљске сфере лепоте и поезије. *(Сви прелазе за тај сто, а за њима и Јансон полако. Песникиња почиње тихо да пева.)*

У том тренутку Снежинка прилази Корнију, ставља му руку на раме и тихо говори.

СНЕЖИНКА: Добро вече, тужни Медведе.

КОРНИЈ: А, добро вече... Седите... Ја се, ето... мало замислио. Јесте ли одавно дошли?

СНЕЖИНКА: Не, сад ево... *(седа наспрам њега)* Па, како сте? Нисам вас видела цео дан? Шта има ново?

КОРНИЈ: Ништа... Шта би било.

СНЕЖИНКА: Како је Лесик?

КОРНИЈ: Данас је боље... Много боље. Не плаче... Температура му је нижа... Боље му је, заиста. Истина је...

СНЕЖИНКА: А о Рити ништа не знате?

КОРНИЈ: Не, не знам... Не знам ништа. Не знам... Ма, са Ритом је завршено. То је јасно. Само, ипак би са њом требало некако... мало другачије. Тако ми се бар чини... Превише је она темпераментна... дивља... самољубива.

СНЕЖИНКА: Ви се кајете?

КОРНИЈ: Не кајем се. Не... Што бих? Ту су се судариле... две силе... тако ми се чини... Нема разлога за кајање. Лесику је боље... Само, ипак... оно... ипак, није баш тако. Ја знам да је она отишла код Мулена.

СНЕЖИНКА: Ви сте љубоморни? Ха-ха-ха! Па, разуме се, код Мулена, а где сте ви мислили? А затим ће отићи код другог. А ви сте је сматрали за светицу? О, такве се најбрже коте. Светост је најтања нит која је превише затегнута, јадни мој Медведе! Лакше од свега се покида... Ха-ха-ха! О, јадни, остављени муж седи, тугује, љуља дете и горке сузе лије. Јадан и бедан! Не, ја сам сигурна да би вам било лакше када би Лесик умро. Истина?

КОРНИЈ: Ту је, Снежинка, мало шта смешно. Ту је, видите... Не умет да вам кажем...

СНЕЖИНКА *(злобно)*: Ту сте смешни само ви, који сте шта: уметник, стваралац лепоте или произвођач деце? Шта сте ви?

КОРНИЈ: Ех, лако је причати. Ту, Снежинка, није то у питању. Ту...

СНЕЖИНКА: Не, управо јесте то! Уметник је као слуга који само лепоти треба да служи! Пелене, кашице и колевке нису његова ствар! Не можеш служити два бога! Ко жели да буде велики уметник, тај не сме да каља себе. Па шта сад ако Лесик умре? Говорићемо, најзад, искрено. Шта сад? Нестаће на свету парче меса које кмечи, ради ружне ствари... и веже људе. А уместо тога ви ћете постати слободни, без терета, сву снагу даћете нечему што је вечно, што је узвишеније од меса! Тако је то, Медведе, лепи и бедни! Лепота је вечна. Па, размислите и сами реално: зар ја не говорим истину?

КОРНИЈ: А, можда. Размислите. Зар само треба размислити да би све било у реду? А овде (*удара себе у груди*) разумеш? Овде је нешто, и ту никакве мисли не помажу... Знаш... и то такође говори: „Размисли“. И ја мислим, и шта онда? И тако. А то што ту нема никаквих мисли, нико не разуме. Размисли... О, Боже, Боже! (*рукама забацује косу уназад*)

СНЕЖИНКА (*неко време ћути, с осмехом*): Тако... Значи, ви нисте уметник. Погрешила сам. Мислила сам да имате велику снагу и да ћете створити нешто натпросечно. А шта сте створили до сада? Ништа. Неколико слика које сте већ продали, јер Лесик није имао пелене, јер је Лесику било хладно и требало је купити дрва, јер се Рита разболела, па је требало купити лекове... Уметник мора бити испуњен лепотом од главе до пете, од мозга до срца када жели да ствара велику и вечну уметност. Тако је то, Медведе мој! Породица, то су дивљи, мрачни инстинкти, нешто животињско, а лепота, лепота је само у човеку. Чујете ли, Медведе?

КОРНИЈ: Е, лако је то рећи. И шта с тим? Може и тако. Само ви, ипак... Није тако. Шта је то лепота? Шта је то људско? А... лако је то рећи. Све је то, Снежинка, лако рећи. Да, да. А то да ништа нисам створио, то је истина, јесте, истина... Али створићу. Снежинка, створићу!

СНЕЖИНКА: Нећете!

КОРНИЈ (*удара шаком о сто*): Хоћу!

СНЕЖИНКА: Нећете.

Притрчава конобар: Господине?

КОРНИЈ (*зачуђено*): Ја... ништа, т. ј. дајте ми... флашу коњака и две чашице. Најјачег.

СНЕЖИНКА: Можда не би требало, Медведе?

КОРНИЈ: Не треба? Не, дајте... треба. (*конобар одлази до шанка и одмах доноси*) Створићу, Снежинка! Морам створити, јер ће ме искидати овде... (*показује на груди*) Морам. Тако је. Хтео не хтео, морам.

СНЕЖИНКА: Аха! Ако вам дозволе!

КОРНИЈ: Ко ми то неће дозволити?

СНЕЖИНКА: „Свето породично гнездо“ и пелене, Медведе!

КОРНИЈ: Не, није тако... Мора бити другачије. Све то... мора другачије... Тако не може. А, не, тако више не може! Или нек' она зарађује, или да дамо Лесика негде... Ја не знам. О, Боже, ја више ништа не знам, али тако више не може. Ето. (*мучно*) Снежинка, верујте ми, овде ме гуши (*показује на груди*) и не могу више! Ето, не могу, то је то! Морам нешто да створим... већ сам морао! Не могу ситнице... Ево ово платно, хтео сам да стварим нешто такво што би могло... нешто што би као једна нит могло повезати мој живот. Разумете, Снежинка, желим провући нит кроз цео живот, и на њу као перле нанизати све што је било и што ће бити. Желим све нанизати. А опет... Ситница, тих триста, четристо франака... и све, дођавола. И више... нема ничега... Ето, у праву си... О, Боже!

СНЕЖИНКА (*невуши*):

Si voulez de l'amour,
Depechez vous toujours.

Па, Медведе, ништа ви нећете створити. Сликајте пелене, то вам једино преостаје; дебели богаташи ће их куповати и качити изнад колевки своје дебеле деце! Ха-ха-ха! Заборавите на вечност, од богаташа је добити нећете. Зато ћете имати пелене за Лесика. Па, сипајте да наздравимо за пелене! Ха-ха-ха!

КОРНИЈ: Не, него за вечност... Снежинка. (*точи*)

СНЕЖИНКА: А признајте, плаче срце за канџама Пантере? А? Признајте.

КОРНИЈ: Пијте, Снежинка. И не подсмевајте се... Веома сте леви, а када се смејете то не изгледа лепо. Опростите, али тако је.

СНЕЖИНКА: О? Ја лепа? Стварно тако мислите?

КОРНИЈ: Веома лепа. У вас се може уронити...

СНЕЖИНКА: Па, што онда не уроните?

КОРНИЈ: Ех, Снежинка... Па, за вечност! (*није*)

СНЕЖИНКА: Не, одговорите. Хоћи да знам.

КОРНИЈ: Боље пијте. Не треба баш све знати...

СНЕЖИНКА: Пелене не дозвољавају?

КОРНИЈ: Не треба се смејати... Не треба. У пеленама је такође леопота. Ах, лепота, лепота је и у њима. Е, сипајмо још! Свеједно, већ је све речено... Само се немојте смејати.

СНЕЖИНКА: Али ја хоћу да вам се смејем! Хоћу... до суза. Чујете ли, Медведе? До суза! И знате зашто? Да вам кажем? А? Је л' хоћете? (*узбуђено*) Е, па, рећи ћу вам. Зато. Медведе, зато што вас волим. Чујете, волим... О, ви то црвените? Тако је, волим вас. Али не тако као... Не, нећу говорити о њој. Чујете? Нећу говорити о „њој“. Ја вас волим тако да би то могло дати само лепоту. Окружићу лепотом нашу љубав, таквом лепотом да се из ваших руку може излити само лепота. Чујете ли, мој велики Бели Медведе? А за моју љубав треба бити слободан. Моја љубав не везује и не зна за везаност, моја љубав је само љубав. Чујете, Медведе? Хоћете попиту за моју љубав? Хоћете ли?

КОРНИЈ: Снежинка! О, Боже! Снежинка, боље ћутите, јер нећемо створити лепоту, већ... Није све баш тако.

СНЕЖИНКА: А зашто да не говорим о томе?

КОРНИЈ: Не би требало... Не сада... Ја више ништа не знам... Где је она?! (*удара шаком о сто*)

СНЕЖИНКА: Са Муленом је.

КОРНИЈ: А, са Муленом! Она је са Муленом. Разуме се, са Муленом.

СНЕЖИНКА: Ви је волите?

КОРНИЈ: Ах, знам ја да л' је волим или мрзим. Она ме је угушила, ето шта знам! То једино знам.

Око другог стола чују се узвици одушевљења и тихо читање песникиње.

СНЕЖИНКА: Онај ко је јак, може се свега ослободити.

КОРНИЈ: О, не свега... А, извините, не баш свега. Године не можеш избрисати. А Лесик и Пантера су године. Разумете, Снежинка? Не? То је зато јер сте ви Снежинка. Ха-ха-ха! Али, попићемо за године кад је тако... и за Снежинку... и за лепоту, и за... Пијте, Снежинка. За Пантеру нећете? Ха-ха-ха! О, она је права пантера! Па, ништа. Ништа...(*пије, сипа, поново пије*)

СНЕЖИНКА (*одједном неприродно почиње да се смеје*): Ха-ха-ха! А ви сте поверовали да вас волим? Поверовали сте? Је ли тако?

КОРНИЈ: Поверовао сам.

СНЕЖИНКА: Ха-ха-ха! Ипак сте ви самоуверени! Како сте лако поверовали. Па зашто бих ја вас волела? А? Ха-ха-ха! О, лаковерни Медведе! О, голубе, да би Снежинка волела треба нешто за то да добије, треба јој нешто заузврат дати. Видите Јансона? Питајте га шта је њему дала Снежинка за оно што он њој даје. Јансон разуме лепоту, чак и лепоту патње... Ха-ха-ха! А ви сте тако одмах поверовали... И чак молите да не говорим о томе.

КОРНИЈ: Значи, погрешио сам... Веома сте искрено говорили. Но, ипак сам погрешио...

У том тренутку се чује звонки женски глас иза стубова и убрзо улази Рита, скупо обучена, са модерним шеширом, сјајем у очима и оштрим, свечаним покретима. Говори Мулену који иде иза ње:

РИТА: Па, брже! Смрзох се... Вино... и све је већ ту! И Бели Медвед је са белом Снежинком! Каква поезија! Господине Мулен, немојте се стидети, овде су сви наши. Да седнемо овде? Одлично. Дајте вина. Конобар! Вина!

КОРНИЈ (*Угледавши Риту, одмах је сео тако да може да је посматра. Гласно говори.*)

Па, наздравимо за непролазност, Снежинка ! (*Пије.*)

РИТА: Ха-ха-ха! Мулен! А ми за овај тренутак!

МУЛЕН: А, зашто? И ми можемо наздравити за непролазност. (*Учтиво се клања Снежинки и Корнију, а они немарно климају главом.*)

РИТА: Не, ја за тренутак. Само за тренутак. Је л' тако, Бели Медведе? Или ти мене већ не познајеш? Дуго се нисмо видели, можда си ме већ заборавио? Добро вече! То сам ја, твоја жена.

КОРНИЈ: Добро вече!

РИТА: Како твоје платно?

КОРНИЈ: Одлично... Моје платно савршено стоји.

РИТА: Стоји?

КОРНИЈ: Стоји.

РИТА: Аха! А ти си овде?

КОРНИЈ: А ја сам овде.

РИТА: Ха-ха-ха! Значи, ништа се није променило... Одлично! Ми смо, значи, савремени супружници! То ми је јасно. (*очигледно тешко и с великим напором пита*) А, како се оно звало? А да, Лесик, тако је, Лесик. Како је наш Лесик? А? (*веома брзо конобару*)

А вино... какво је? Ух, нећу то, не волим... Нисам навикла... А ово? Аха, оно је добро. И, Медведе, како је наш син, а?

КОРНИЈ: Дођи, па види...

РИТА: Никад, голупчићу... Данас морам још у Chat noir да одем, а сутра ми је цео дан испуњен. (*Мулену*) Је л' тако, мили? Можда ви, Снежинка, знате? Мада вас и не занимају такве ситнице, али ипак сте сада ближи свему томе, па сте упознати?

СНЕЖИНКА: О, наравно да знам. Ја управо од Лесика... Одлично се осећа... Сад сам се тако исмејала са њим... Никако није хтео да ме пусти...

РИТА (*промукло*) Стварно? (*брзо долива чашу вина и испија*) Значи, све је у реду... Па, дивно! Ха-ха-ха! И нама је дивно. (*Мулену*) Што ти, стари мој, седиш тако као да си у гостима? Пиј! Пиј кад ти кажем! Платићу за све!

МУЛЕН: Рита, и овде ће бити исто што и јуче?

РИТА: А шта је било јуче? Зар је јуче било лоше? Аха! Ја сам јуче једном занимљивом добротвору, таквом као што је, на пример, овај (*окреће се према Штифу који се лепо примакао*) флашом... (*Штифу*) Можда желите да пробате? Одлично ће испасти!

ШТИФ: А, не, хвала, нисам расположен за такве експерименте.

РИТА (*Снежинки*) Тако, значи, кажете... наше дете се добро осећа?

СНЕЖИНКА: Одлично! Тако је весео и свеж, одавно га нисам видела таквог. Бели Медвед жели чак да наслика њега и мене... Вашу фигуру ће избрисати и заменити мојом...

РИТА (*оштро Корнију*) Је л'то истина?

КОРНИЈ: Ма, знаш да није! Снежинка се шали...

СНЕЖИНКА: Али то је одлична идеја! Ха-ха-ха!

РИТА (*Ћути, тешко дише и посматра Снежинку. Тихо и промукло*): Снежинка се веома весело шали. Али... (*окреће се према Мулену*) Је л'да да је овде весело? Ето, видиш, а ниси хтео да дођеш! Једва сам те довукла... Овде се тако

расположено шале, тако безбрижно... Па, зашто не пијеш? Пиј! Ух, како је загушљиво! Морам се раскомотити.

Устаје, скида се и качи капут на стуб. Затим се дотерује испред огледала.

МУЛЕН (*Штифу*) Видиш, ја знам... Врло добро знам... Ова жена уме да заврти главу... Итекако уме! Али свеједно! Теби је чудно? О, и ја сам себе не препознајем. Мулен је полудео, и то је све! Пиј.

ШТИФ: За жену која уме да залуди!

РИТА (*прилазећи столу*) А, мој стари не хаје! Али зашто је овако пусто данас овде? Где су господа уметници?

ШТИФ: Господа уметници су, мадам, на балу „независних новатора“.

РИТА: Шта је сад то? Какве новине они уводе? Можда да мужеви рађају децу, а жене живе са љубавницима?

ШТИФ: Ха-ха-ха! О, ја бих био први противник таквих новатора.

РИТА: А зашто они седе тамо? Господине Блек, Мигелес! Дођите овамо. И ви, Кардинале. Дођите у друштво, биће веселије. И даме позовите. То су ваше amies? Одлично! Овде нема жена, све смо ми amies. Је л' тако, Мулен? Ха-ха-ха! А ти си се плашио да дођеш овде, мислио си да ћу ја побећи код мужа. Па, ено га мој муж, и шта онда? Је л' бежим? А? Ха-ха-ха! Ми смо савремени супружници. Шта би с вама, Блек, Мигелес? Нећете?

Устају и неодлучно прелазе за њихов сто.

РИТА: Е, одлично! Шта пијете? Пијте, Мулен ће платити. Заправо, не Мулен, него ја... он ће сад платити, а ја ћу касније отплатити. Је л' тако, Мулен? Колико сам ти већ дужна? Је л' пишеш рачун? Пиши...

МУЛЕН: Наравно да пишем. Свако своје пише! Пијте, господо! Црна Пантера нас све части. Ха-ха-ха! Штифе, пиј!

РИТА (*Корнију и Снежинки*) А ви? Нећете ништа? Мулен, ја желим да играм! Кажу музичарима да дођу овде.

МУЛЕН (*у пијаном стању*) Музика? Овде?

РИТА: А где другде? Хоћу да играм плес апаша (23). Са тобом! Хоћеш ли?

МУЛЕН: Наравно да хоћу! Ха-ха-ха! Конобар! Музику овамо, брзо! Хоћу да играм плес апаша са Црном Пантером! Господо, пређите за друге столове, средина мора бити слободна. Штифе, помози ми!

Види се како конобар говори нешто газди, овај слеже раменима и одговара, а конобар трчи на други крај кабареа. После неког времена уводи музичаре.

РИТА (Мулену) Види како се сви разилазе! Ха-ха-ха! Мигелес, зашто ме тако гледате?

МИГЕЛЕС (озбиљно) Не препознајем вас.

РИТА: Зашто? Весела? О, па и ја умет да будем весела. Можда желите са мном да плешете?

МИГЕЛЕС: Хвала, али не умет.

РИТА: Штета. Имате веома лепу фигуру за игру. Не знате? А ја знам. Прелеп плес! О, ево музике. Мулен, на средину

КОРНИЈ (Све време пије и све је нерасположенији. Више није могао да издржи и почиње гласно да говори.) Зауставите све!

РИТА: Што? Ко сте ви? У чему је проблем? Ако вам се не свиђа, можете ићи. Ја хоћу да играм! Молим све присутне и цео Париз за пажњу! Црна Пантера, Муленова љубавница, одиграће плес... (Мулену) Ха-ха-ха! А господин Мулен се већ орасположио? О, не, нисам још увек љубавница, а ни аміе господина Мулена! Ја сам жена уметника Корнија. Voilà, то је мој муж. А ја, његова супруга, сада ћу одиграти плес апаша. Може? Музика спремна?

Неко од музичара: Спремни!

Публика се окупља, Снежинка нешто говори Корнију, али он мрко гледа у Риту...

РИТА: Па, Мулен, хоћемо ли?

МУЛЕН: Ја сам ту.

Музичари свирају, Рита и Мулен играју, после неког времена са све већим жаром, страшћу, пијаним заносом и умећем.

СНЕЖИНКА (Очарано устаје и осматра. Корнију) Лепа је, Медведе! Она је тако лепа! Рита.

Корниј пије, али не испушта Риту из вида. Махинално стеже песнице. Час устане, па опет седне. И опет испија чашицу за чашицом.

РИТА: Ух, прија! (задихана, дотрчава до Корнија) И? Јесам лепо плесала? А?

СНЕЖИНКА: Прелепо, Рита!!!

РИТА (не обраћајући пажњу на њу) Па? Ниси мислио да могу, а? Ха-ха-ха! Мислио си да само пелене могу да перем? Што ћутиш сад? Је л'ти се свиђа, реци?

Корниј удара чашом о сто и не одговара.

РИТА: Ха-ха-ха! Пажљиво, разбићеш чашицу, а нећеш имати да платиш. Ха-ха-ха! (одлази) Мулене, хвала! О, хвала... Па, Мигелес, можда ви хоћете са мнош? А, ви не умете! Па, добро... А колико има публике? Занимљиво, зар не? Ха-ха-ха! (публика се разилази, коментаришући)

ШТИФ: Дивно сте играли, стварно прелепо. Имате такво држање...

РИТА: Заиста? Ха-ха-ха! А ви не пијете? Господо, морате сви пити, наљутићу се. Блек, пијте, нећу у својој близини бистре очи! Сви морате бити пијани.

БЛЕК: Очи пијаног човека су бистрије, т. ј. јасније виде.

РИТА: Како год! Мулен... О, мили мој... како су твоје очи лепе сада. Бели Медведе! Погледај какве су очи господина Мулена. Погледај! Мулене, покажи мом мужу какве су ти очи сад... Пуне пожуде, ха-ха-ха! Такве су и код мог мужа биле некада... Шта ви, господо, шапућете? Не верујете? Питајте мог мужа. Али Мулен гледа као да је... полудео, зар не? Чекај, још је рано да ме гледаш... тако. А, забравих... (вади карте из сукње) Хоћеш да играмо?

МУЛЕН (одушевљено) Хоћу!

РИТА: А? Не плашиш се више?

МУЛЕН: Како год. Што пре, то боље! Хајде!

РИТА: О? Али ја нећу... Господо, ко хоће с нама да игра карте? То је лепа игра. Ја са Муленом играм у пољупце. Сваки мој пољубац кошта сто франака или једна заједничка ноћ... Али ја у пољупце играм само с мојим Муленом. Већ сам изгубила пет пута, још пет и... твоја сам! Тако? Амје, а? Ха-ха-ха! Чујеш, Бели Медведе? Хоћеш да играш с нама? Али, јадниче, у шта ћеш да играш? Уложићеш платно? Ха-ха! Господо, ко још хоће? Мигеле? Блек? Кардинале?

САФО: Ја хоћу да играм!

РИТА: О, одлично! Такође у пољупце?

САФО: А, не, у паре. Кардинале, хоћу да играм.

МУЛЕН: Штифе! Играј! Улог је колико ко хоће.

Сви тихо причају међусобно. Долази Јансон.

РИТА: Пољубац на црвеног краља. На тебе, Бели Медведе! Ха-ха-ха!

МУЛЕН: Ко још?

ЈАНСОН: На даму пик сто франака или један пољубац.

СНЕЖИНКА (*изненађено*): Јансоне, шта је то?

ЈАНСОН (*спокојно*): Лепота побеђује.

МУЛЕН: Ко још?

САФО: И ја на даму пик десет франака.

РИТА: Охо! Брже, Мулене!

МУЛЕН: Још неко? Нико? Почињемо.

САФО: Дама пик! Изгубила!

МУЛЕН: Промашај!

ЈАНСОН: Лепота побеђује.

РИТА: Па, Бели Медведе? Ко кога? Мулен тебе или ти Мулена?

МУЛЕН: Црвени краљ. Промашај. Шест пољубаца, молим. Ко игра?

КАРДИНАЛ (*вади паре*): Хм! Волео бих, дете, да играш у пољупце. (*даје паре*)

САФО: Како? Ах, ти... Сачекај!

РИТА: Два пута на црвеног краља!

МУЛЕН: Одлично! Ко још?

ЈАНСОН: Сто на даму пик.

САФО: Ја десет на даму.

МУЛЕН: Одлично! Почињемо. Црвени краљ! Изгубио! Осам пољубаца!

САФО: Даље, одустајем! Баксуз!

МУЛЕН: И ја... (*предаје*)

РИТА: Бели Медведе! Мулен губи! Што само пијеш? Боље да играш!

Хоћеш? Последња два пољупца улажем. И?

Корниј устаје и прилази им са рукама у џеповима.

МУЛЕН (*с благим немиром, али и изазовно гледа у њега*): Господин Корниј жели да игра?

КОРНИЈ: Не, хоћу да гледам.

РИТА: Само да гледаш?

САФО (*незадовољно*): Е, и ја хоћу да играм.

КАРДИНАЛ: Најбоље, дете, ти дај паре овде. Није то наша игра.

МУЛЕН (*Рити*): И? (*истија чашу вина*)

РИТА: Већ осам? Више нико не игра? Значи, то је то. Знате шта, Мулене или играмо на све, или крај игре! Хоћете?

МУЛЕН: Баш на све или само на пољупце?

РИТА: Ха-ха-ха, и овде се тргује. Не, за рукавице што сте ми данас купили ду-гујем вам пет франака! Али крај је и овако или онако! Дакле?

МУЛЕН: Добро. На црвеног краља?

РИТА: На црвеног краља!

МУЛЕН (*промукло*): Отварам круг. Један, два, један, два...

КОРНИЈ: Станите. (*нервозно*) Не, ништа... почните!

РИТА: Шта си хтео? Шта хоћеш? Чекајте, Мулене! Шта си хтео, говори брже! И? Па, шта? Шта, говори!

КОРНИЈ: Ништа... ајде!

РИТА (*нервозно*): Добро, ајде, Мулене, ајде већ једном извлачи тог црвеног глупака! Брже... дрхте руке, мушкарчино!

МУЛЕН (*тресе се сав*): Један, два, један, два. (*сви напрегнуто прате*)

РИТА: Брже, брже!

МУЛЕН: Црвени краљ! Испада!

РИТА (*лагано се спушта на столицу*): Ето га, крај. Изгубила. (*затвара очи и седи као мртва*) Сад је крај.

КОРНИЈ (*гласно*): А сад ја за све то улажем платно.

МУЛЕН: Платно?

Рита се придиже, почиње да се хлади.

КОРНИЈ: Да, платно. Није вредно? Ако изгубим, платно је ваше и... Црна Пантера. Победим ли... задржавам платно и... Црну Пантеру.

РИТА (*гордо*): Црна Пантера није улог! Ја одлазим са Муленом. Хајдемо!

КОРНИЈ (*тихо*): Нисам завршио... Хтео сам да кажем: „И Црна Пантера ће бити слободна.“ Она може и у том случају поћи с Муленом. (*Мулену*) И? (*Мулен се премишља*)

СНЕЖИНКА (*огорчено*): О, јадни човече. Та... играјте више.

МУЛЕН (*с искривљеним осмехом*): Добро. На шта стављате?

КОРНИЈ: На даму пик.

САФО: Не, немој, изгубићеш!

КОРНИЈ: Нека.

МУЛЕН (*дрхтавим гласом*): Почињемо. Теби, мени... теби, мени.

Види се како Рита дрхти и нервозно прати карте; Корниј стеже песнице и стоји непомишно; Снежинка дубоко уздише.

МУЛЕН: Дама пик... (*очајним гласом*) Носи...

Спушта карте и снуждено се осмехује свима. Сви дубоко уздишу.

КОРНИЈ: Платно је моје... А Црна Пантера је слободна... (*њој говори*) Хоћеш кући?

Рита ћутећи одлази до чивилука и облачи се.

СНЕЖИНКА (*хвата Корнија за руку*): Паметни сте, Медведе. Знате да је истина све што сам вам рекла. Чујете ли? Јансоне, платите, идемо! (*брзо излази*)

РИТА (*прилази Мулену и тихо говори*): Опростите, Мулене, вратићу вам све што сам позајмила. Опростите на непријатностима... (*свима*) Довиђења. (*уплашена, говори Корнију, не гледајући у њега*) Могу ли да те ухватим за руку? Дрхте ми ноге.

КОРНИЈ (*хвата је за руку*): Идемо ми... Конобар, сутра ћу доћи да платим... (*конобар се, ћутећи, клања*)

Корниј и Рита полако излазе. Сви их прате озбиљним погледом.

-
- (1) Ма! (пољски узвик)
 - (2) Госпођица (фр.)
 - (3) Схватате? (фр.)
 - (4) То је све, пријатељу! (фр.)
 - (5) Драги мој (фр.)
 - (6) Опростите! (фр.)
 - (7) То је то! (фр.)
 - (8) До виђења! (фр.)
 - (9) То је то, господине. (фр.)
 - (10) Ето! (фр.)
 - (11) Да! (енгл.)
 - (12) Дobar дан, даме и господо! (фр.)
 - (13) Поздрав.
 - (14) Пријатељица (фр.)
 - (15) Велики булевар (фр.)
 - (16) Стари мој (фр.)
 - (17) Па, добро, пријатељу мој (фр.)
 - (18) Ако желите љубав, пожурите! (фр.)
 - (19) На жалост! (фр.)
 - (20) Бело вино (фр.)
 - (21) Веома добро! (фр.)
 - (22) Црна мачка (фр.)
 - (21) Апаш, хулиган, бандит

ТРЕЋИ ЧИН

Декорација из првог чина.

Корниј сам у капуту шета по атељеу, снажно зачешљавајући прстима косу уназад, и очигледно, дубоко и тешко размишљајући о нечему.

Слева брзо излази Рита, такође у капуту, али без шешира, на рукама носи дете. За њом иде Хана Семеновна, која, бришући сузе, немирно говори.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ритице! Па, зашто га доводите овде? Овде је хладно. И он је поспан.

РИТА: Ништа, мама, ништа. Овде је светлије, хоћу мало да га посматрам. Хоћу да га видим како треба. *(Ставља га на канабе, стаје поред њега, журно га размотава.)* Хајде, покажи се својој мами, покажи се својој одвратној мами. Оставила те је, оставила, лоша мајка... О, муко моја једина!.. Па какав си постао? Какав?.. Господе! Како је смршао! О, Боже! Шта сте урадили с њим?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ритице, Ритице... Ништа нисмо урадили... То ти се само тако чини... Чак му је сада боље...

РИТА: „Боље“? Па погледајте му очи! У њима је смрт! Боже мој!

ХАНА СЕМЕНОВНА: Бог с тобом, дете, шта то причате? Нека те Бог помиљује због таквих речи... Шта ти, уствари, хоћеш? Дете чак није ни плакало... Тихо је као анђео. То је истина..

РИТА (*одједном*): Је ли Снежинка данас предвече била овде? И он јој се смејао?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Која Снежинка? Никаква Снежинка није била овде.

РИТА: Аха. Тако значи... (*Обраћа се детету.*) А ја сам мислила да су мог Лесика већ одвели... Да су однели крв мога срца. Лесју, Лесуњу, Лесику мој, какав си постао! Како се тихо осмехујеш... зашто се ти тако смејеш, дете моје, животе мој? Лесику! Мама?... Познао си. Познао си маму? Познао си своју крв. (*Дивље, страствено, неконтролисано почиње да љуби децје лице, ножице, ћебенце у које је замотан Лесик*). О, срећо моја једина, сунце моје једино, радости моја, мој слатки болу, Лесику! Лесју! Лесику! Насмеши се мами, ево доша је код тебе. Мама те никоме не да, мама је полудела, али мама ће своје срце да дâ за тебе... Лесику! Лесику!... (*грли га грчевитом, пожудном љубављу*)

ХАНА СЕМЕНОВНА: (*прилазећи Корнију који је шеткао по кући*): Сине, скини се... Зашто си такав?

КОРНИЈ (*свлачећи се махијално*): ... Ништа, мама... Све је у реду. Доста... Бог с њим...

РИТА: Корнију! Дођи овамо!

Корниј прилази.

РИТА (*с љубављу, бојажљиво*): Погледај, исто твоје чело... Чак се и власи косе исто увијају... Видиш?

Корниј маше главом и тихо, с тужно-љубавним осмехом, гледа у сина.

РИТА: За годину дана биће плунути отац. Седи ту, поред њега. Погледај како окицама гледа у тебе. Постао је тих! (*С тугом*) Зашто си, дете, тако тихо? Шта чујеш?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ах, Рита, не помишљајте на Бог зна шта!.. С времена на време је тако тих...

РИТА: Како он гледа у тебе... Не скида поглед. (*љубоморно*) Лесику! Маму си

већ заборавио? Лесику! Не, не, смеје се... Смеје се мами! (*почиње страствено да га љуби*)

КОРНИЈ: (*одвајајући њену главу од њега*): Пази, Рита, гушиш га...

РИТА: Ја?! Гушим?? Ја гушим?? Оооо! А јеси ли ти видео како мачка носи мачиће у зубима? Када сам била мала увек сам их отимала, мислећи да ће их она угушити. Ето тако и ја гушим... (*приљубљује се уз сина*) Ето, овако и ја гушим. Ето овако и ја... ти си моје маче... ти си мој медведић. Ох, срце ми се цепа...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Биће, Рита, пустите га сад нек заспи... спустите га у колевку. Не тако. Дај овамо...

РИТА: Ох, не! Ја га одавно нисам видела. Сама ћу га заљубљати. Сама, на својим рукама. Сама ћу га ставити у колевку, сама ћу провести ноћ крај њега. Сама, сама!.. Детенце хоће да спава? Моје бело детенце? Хоће, моја бела звездица? Одмах, одмах... о, како је бледо моје дете!! Боже мој, Боже...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Па, разуме се да ће бити бледо у време ових киша и олуја... Овде се и одрастао човек без разлога разболи.... Како они овде живе, Господе? Треба што брже отићи одавде... (*Корнију*) Сине, не замајавај се више са сликом, брже је продај, Бог с њом, па идемо...

КОРНИЈ: Слику? Коју?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Па, ту...

РИТА (*журно*): Мама, мама. Нема потребе! Касније, не треба сада!

ХАНА СЕМЕНОВНА: Зашто касније? Треба већ...

РИТА (*задржавајући Корнија који се спремао да устане*): Седи, седи! Мамице, не треба... ја сам вам рекла. Идите у своју кућу, хоћу нешто да кажем Корнију. Идите, мама!

ХАНА СЕМЕНОВНА: (*слежући раменима, одлази*): До када? Ево дете...

РИТА: Мама, мама! Сама ћу, сама...

Хана Семеновна уздише и излази.

РИТА: Зашто си, такав, Нију? Зашто? Још увек ми ниси опростио, зар не?

КОРНИЈ: Ништа, Рита, ништа... шта да опростим? Немам шта... ништа.

РИТА: Не, некако си постао другачији... цео пут си ћутао, овде ћутиш. О чему размишљаш, реци? Реци све, све ћу урадити, реци већ...

КОРНИЈ: Ма ништа, бре, Рита... Ништа... све је некако... није баш све како треба са нама... то је све.

РИТА: Шта није како треба? Шта?

КОРНИЈ: Па све ово... некако је ненормално...

РИТА: Шта је ту ненормално? То што ја волим своје дете? Зар га ти не волиш?

КОРНИЈ: Волим... ах, Рита, волим... али међу нама... па, не знам... није све како треба... не треба тако да буде...

РИТА: Шта међу нама? Можда ме више и не волиш? Хајде, реци право! Говори!

КОРНИЈ: О, не, волим те... али волим те толико... и сам нисам знао да толико волим. И Лесика и тебе. И дакле... то је непојмљиво и ненормално.

РИТА: Па, зашто ненормално? Можда мислиш да ја тебе не волим? Мислиш да сам те преварила? То мислиш?

КОРНИЈ: Не... ја ти верујем... *(хоће да устане)*

РИТА: Па куда ћеш? У чему је ствар?

КОРНИЈ: У чему? Ха, у чему. Постоји још нешто... а, Рита, ту ти мене не разумеш. Ту, видим, ти мене не разумеш. Ти мене не разумеш. И не вреди причати... не вреди.... не, не... *(хоће да устане)*

РИТА *(не пуштајући га)*: Ма седи, Нију... шта то ја не разумем? Уметност? Је ли тако?

КОРНИЈ: Тако је, уметност.

РИТА: Па, како те не разумем, како? Зар нисам имала довољно разумевања? Зар нисам била твој пријатељ? Зар нисам боловала твоје боли и радовала се твојој срећи? Нију? Зар ми можеш то пребацити? Зар те нисам волела, стапала... своју душу са твојом? Нију? Мужу мој? Зашто тако говориш свом најближем? Зашто тако безумно... мучиш и себе и мене? А дете? За шта је оно криво? За шта њега можеш прекорити? За то што га волиш? Али оно за то није криво. Па, немој га волети, избаци га на улицу, заборави га, напусти...

КОРНИЈ: Како бих га могао напустити?

РИТА: А ти би то желео? И мене би желео да напустиш? Желео би? Па, напуштај... и са чим ћеш остати? Бићеш празан, јер је суштина живота у породици, то је најљудскије. Примићеш хладну, лепу Снежинку? Лепоту? Живот, Нију, није

у лепоти, већ је лепота у животу, у љубави, ево у чему је! (и показује на Лесика) То је људско... Нију, Нију, па шта се с тобом десило, једини мој, нежни, добри... Нију, како нас можеш тако мучити, како можеш, због чега? Размисли добро како нас све мучиш! Због чега? Шта смо ти урадили? Зато што те волимо, зато што... ох, Нију, Медведе мој најлепши, толико те волим да ћу умрети оног часа када видим да ме више не желиш. Колико сам се... тих дана... о, Боже! И знаш ли шта сам решила? Знаш ли? Да убијем тебе, Лесика и себе! Ја не могу да живим без вас... не знам кога више волим, тебе или Лесика, али знам да без половине срца не могу да живим, Нију! Нека су ти инстинкти дивљи, слепи, али ја не могу... Знај и то... хајде, загрли ме, привуци ме к себи, тако сам се измучила због тебе, цело срце ... због тебе и због... због детета нашег....

КОРНИЈ (дирнут, грлећи је, снажно је привлачи к себи): Рита моја, Рита моја...

РИТА: Твоја, твоја, мили, сва твоја. Нас троје смо једно... Сећаш се Киплинга? Сећаш се: „**нас троје смо једно**“? И ево нас троје, и једно смо... (негде се чује тиха пригушена музика на виолини) Ко свира? Ах, то је Италијан композитор...

КОРНИЈ: Како дивно свира...

РИТА: Он нама свира... зар не? Када будемо имали новца, купићемо клавир, и ја ћу ти свирати... ти ћеш сликати, а ја ћу ти свирати. Сећаш се да си рекао да најлепше сликаш уз музику. И Лесик ће бити ту, да ти додаје четкице и боје... а ја ћу ти дати сву своју душу а ти ћеш је ставити у своју душу и с ње је пренети на платно... и ми ћемо заједно стварати, све троје, јер нас троје смо једно. Је ли истина? Истина?

КОРНИЈ: Истина је. Лесик хоће да спава, окице су му преморене...

РИТА: Одмах, одмах... уморне су, уморне су окице моје, уморне су јадне моје, латице моје бледе, нежне... сада ћеш да спаваш... О дете моје, какво си постало! Ох како си постало, јадно моје дете!! (нагиње се и с тужном љубављу гледа у њега)

Корниј их као укопан упија погледом. Улази Хана Семеновна, тихо прилази... пажљиво гледајући у обоје.

РИТА (несвесно, утонувши сва у тугу, замишљено шапуће): Дете... бледа... уморна звездо моја...

Корниј, бојећи се да их не уплаши... тихо, опрезно се подиже и, не скидајући поглед с њих, хоће да иде до платна.

РИТА (идући ка њему): Нију, гледај...

КОРНИЙ (*журно, са страхом*): Рита, Рита, не говори, не померај се, стој тако... Минут, забога!

РИТА (*изненађено*): Шта ти је? (*схвативши*) Аха, онда добро... можда тамо да станем?

КОРНИЙ: Не, не... стој тако... Мама, иди! А можда стварно може овде... Ја само један потез... (*застаје... нервира се*)

ХАНА СЕМЕНОВНА: Већ вас је ухватило.....Господе!

РИТА (*уплашено*): Мама, мама, не треба, забога!

ХАНА СЕМЕНОВНА: (*слеже раменима*): Дете хоће да спава. Зашто га мучите?

КОРНИЙ: Мама! Забога... па, шта је то? Овамо, Рита. Стави га на столицу овамо, тако. Сама седи, само један минут... један потез... тада се ништа није видело, не овако, сада је... боље. Такво страдање... то је ...то што треба. То је... она... Сагни се, мало се подигни, тако... сада... гледај... не тако... Не, не, ништа. Види се, види се... (*загледа изблиза*) Тако, тако..

ХАНА СЕМЕНОВНА: (*слеже раменима*): Радује се што је оно „потез“. Па, погледај му у душу, тамо је још већа мука. Радује се! Господе!

КОРНИЙ (*одмахује*): А, мама! Још мало више, Рита. Е тако... Лесика... малчице тако... Ах, штета што није дан. Он сада има чудесно бледило.

ХАНА СЕМЕНОВНА: (*све више бива затечена*): Чудновато бледило!

РИТА: Мама! Молим вас, за име Бога, ћутите, преклињем вас... Урадите то за мене...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Па, како, бре, могу да ћутим, Господе? Јесам ли ја дрво или шта већ? Муче дете и радују се што је чудновато бледо! Ја нисам још полудела, Боже опрости! Потез... радује се што је потез страдања... па, шта је то? Чудновато бледило. Угушите дете, биће још лепше...

КОРНИЙ (*не чувши, притрчава платну, открива га, загледа се у њега с очајем*): Не тако! Не то... ах, Боже!.. ниси имала оно што имаш сад... ниси имала...

ХАНА СЕМЕНОВНА: А још и то! Када би га још више помучио, још не би постојало то... Боже, ви сте побудалили или шта већ?! Прехладиће се дете!

РИТА: Мама, ја вас молим!

КОРНИЙ: Рита, Рита... не померај се, буди мирна; повуци се у себе... (*хвата па-*

лету, меша боје, грозничаво црта). Ах, кад би био дан! Сутра ћеш сести мало даље... мало даље. Сутра ће сенке... а данас... само ово, само ту, ево, ево... Не, не. Рита, за име Бога!..

Дете почиње тихо да плаче.

ХАНА СЕМЕНОВНА: *(брзо устаје, притрчава и узима Лесика са столице):* Доста! Шта је ово?

РИТА *(такође се нагиње ка детету):* Лесику, Лесику!

КОРНИЈ *(бесно):* Мама! Идите, молим вас! Спустите дете, спустите кад вам кажем!

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ти си побеснео? Дете је промрзло, плаче.

КОРНИЈ: Нека се смрзава, нека плаче, спустите га!

ХАНА СЕМЕНОВНА: Нећу да га спустим! Зар сам полудела као ти? Шта је ово? Теби су те линије на платну драже од ових на лицу? Опамети се! Па, ни звери тако не раде!

КОРНИЈ: Мама, ви ништа не разумете, спустите Лесика!

ХАНА СЕМЕНОВНА: Нећу да га спустим! Убиј ме, нећу! Још нисам полудела да пустим дете да се смрзава! *(Рити)* А ти, добра мајко, седи! Ја...

КОРНИЈ *(притрчава с муком, дрхтећи сав):* Ама, преклињем вас, само на минут! Спустите Лесика, само један потез да... он је најважнији... Мама, драга, молим вас, спустите га, не мучите ме више, ја не могу, ја морам. Мамице! *(Љуби јој руке, дрхти, отима Лесика)*

ХАНА СЕМЕНОВНА: Господе! Полудео си. То је лудило! Смири се. Сине, шта је с тобом?

РИТА *(с муком криш руке):* О, Боже!

КОРНИЈ: Мама драга, добра, па минут само, он више не плаче, овде је топло, наложићемо пећ, мамице, мама, не мучите ме, не могу...

ХАНА СЕМЕНОВНА: *(изненађена и уплашена):* Господе милостиви... Боље продај ту нашу несрећу!

КОРНИЈ: Продаћу, продаћу, већ данас, сутра ћу продати, само га спустите.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Шта хоћеш тиме да кажеш? Ово је тако, тако... Сликајте, када вам је патња на платну важнија од живих... Радите с њим шта хоћете. *(ставља Лесика на старо место. Мази га, увија га.)*

КОРНИЈ: Мама, не увијајте га, ништа не видим. Одмакните се од њега. Па шта је ово, Боже мој?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Како да га не увијам када је овде хладно као у гробу. О чему ти мислиш, па мисли мало о детету, овом овде, а не о том, дабогда изгорело заједно са платном!

РИТА (*тихо, с муком*): Мама, замолила сам вас, ја ћу све сама...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ја не могу! Јесам ли ја човек или звер? Па и звер жали за својим дететом...

КОРНИЈ (*не слушајући, опет се занима*): Мама, одступите, ви... Ах, Боже мој! Рита, ти више не седиш... мало ниже... тако... повуци се у себе... мирнија... па молим те буди мирнија...

РИТА: Не могу, Нију.

КОРНИЈ (*нервирајући се*): Како не можеш! Буди мирнија... и повуци се у себе..

РИТА: Не могу, Нију, не могу... опрости, не љути се...

КОРНИЈ: Уопште немаш више тај израз патње. Тако не може... Гледај у Лесика...

ХАНА СЕМЕНОВНА: „Немаш тај израз патње“, ето, како се стварају слике. Проклете да су кад је тако!!

КОРНИЈ: Ритице, седи мирно... седи... тако... већ тако није... пропало је... када би само тако....

Грозничаво слика.

Лесик поново почиње да плаче.

РИТА (*идући к њему*): Лесју, Лесуњу, срце моје! Не плачи! Господе!

ХАНА СЕМЕНОВНА (*одлучно и бесно*): Зашто ја да будем с вама овде? Дајте овамо дете! (*узима Лесика*) До када ће ово трајати? Целу ноћ ћете га овде излагати хладноћи? До смрти? Хоћете да се појави црта смрти? Доста! Њу сликај, а дете не дам! Оно је беспомоћно и нема ко да га заштити! Доста! (*одлази из атељеа*)

КОРНИЈ (*очајно*): Мама...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Доста! Не дам! (*излази*)

КОРНИЈ (*бесно баца четкицу*): Овако не може! Овако не може! Не може овако више! Па ште је ово?

РИТА (*прилази, припијајући се уз њега*): Нију, смири се...

КОРНИЈ: Како могу да се смирим! Ето! Само сам имао још нешто да додам и ето ти! Не може овако!

РИТА (*гледајући платно*): Нију, свакако треба да се преправи.

КОРНИЈ: Због чега? Ето! Ништа се неће преправљати! Само мало. Ах, Боже...

РИТА: Нећеш успети, Нију.

КОРНИЈ: А, разуме се, неће успети ако ми не буде испред носа, али мора да успе... Успеће, осећам, осећам..!

РИТА: Чини ми се да треба нову да почнеш.

КОРНИЈ: Нову? А ову нисам довршио? Зашто?

РИТА: Немој се нервирати већ саслушај шта ћу ти рећи... ово платно продај... Чекај, драги, сачекај да кажем... ово платно продај и за тај новац ћемо да отпутујемо, и тамо на новом месту ћеш почети другу слику... бићемо здравији, спокојнији, ти ћеш боље да радиш...

КОРНИЈ: Ето ти сад! Значи, ни ти ништа не разумеш... мени не треба мирније место... видим да сам стварно погрешιο. Јесте. То сам тек сад видео. Ниси поседовала такву тугу и муку као сада... лагао сам, хтео сам вештачки да то пренесем на платно када ниси била ту. Сада то треба да урадим. Мирније... јесте. Ха! Мени мир није потребан. Моју идеју мир руши... Управо сада, у овом тренутку сте ми потребни ви...

РИТА: Наша мука?

КОРНИЈ: А, тако! То је управо оно што је потребно... управо то!

РИТА: Ти би намерно изазвао ту муку да би је насликао? Жива мука је теби само чудновата црта?

КОРНИЈ: Рита, иста си мама...

РИТА: Зар није тако? Размисли: на платну смо ми, ја, твоја жена и твој син. И ти се радујеш што се ми мучимо, јер можеш ухватити то што треба. Размисли као човек шта радиш.

КОРНИЈ: Рита, ти као мама „размисли, дозови се памети“. Ти мене не разумеш, то је то.

РИТА: Да, не разумем онако како ти хоћеш.

КОРНИЈ: Ја то знам. Знам. Рекао сам то...

РИТА: И не разумем! Могу да ти будем пријатељ, али да дам платну своју породицу, своје дете, то не могу.

КОРНИЈ: Аха! Ето то је то, ето то.... значи, ниси пријатељ. То је то.

РИТА: А, а, а ти би то желео? Ти би можда хтео још већу тугу, да Лесик умре и тада да насликаш моју тугу? Ха, ха, ха... то се неће десити! Ти ћеш сам себе да уништиш. Чујеш ли? Ако Лесик умре, нећеш имати кога да сликаш. Твоје платно ће остати недовршено. Разумеш ли?

КОРНИЈ (...): Недовршено?

РИТА: А како ћеш га завршити? Дакле? Ово платно свакако не смеш довршити. Мораш га продати. И друго почети.

КОРНИЈ (*пренувши се као опарен*): А, а, не! Извини... Када се већ о томе ради, и ти на крају мораш нешто за ово урадити.

РИТА: Ја? Шта ја могу урадити? (*Корниј хоће да каже*)

Неко закуца на врата.

КОРНИЈ: Још неко је дошао! Уђите!

Улазе Снежинка и Јансон.

СНЕЖИНКА: Извините, молим вас, дошли смо само на минут. Газда Јансон мора да каже нешто госпођи Рити. Само на минут.

РИТА (*изненађено*): Мени? Изволите.

ЈАНСОН (*мирно*): Молим вас, извините што се мешам у ваше личне ствари. Ради се о томе да ми је познато да морате да отпутујете из Париза због дететовог здравља. Разумем вас у потпуности, и знајући за ваш тежак положај, осмелио сам се да вам предложим своју малу помоћ. Могу вам позајмити новац, вратите га када будете могли.

РИТА (*планувши*): Много вам хвала. Али...

ЈАНСОН: Извините што вас прекидам. Постоји један услов: позајмићу новац само вама уколико из Париза одете ви, а ваш муж остане овде.

РИТА: Штаааа? Да ја сама одем? Шта је вама, господине?

ЈАНСОН: Ја сам поставио такав услов.

РИТА: Да мој муж остане овде, а ја да отпућујем? Због чега? Зашто то?

ЈАНСОН: То је мој услов.

РИТА (погледавши Снежинку): Ха, ха, ха! Разумем. Много хвала, господине, много хвала. Ви сте веома добри, а још и простодушни.

КОРНИЈ: Не разумем овај услов. И не можемо се сложити. Ја морам да завршим свој посао. Какав је то чудан услов?

РИТА (*Јансону*): Да ли ви разумете шта предлагате или не?

ЈАНСОН: Ја, мадам, увек пазим шта говорим и радим.

РИТА: Не сумњам да сте овај пут добро размислили шта ћете рећи! Ха, ха, ха! Разумеш, Корнију, овај услов? Ја отпућујем, а ти останеш овде, и нећеш имати жену у породици. Бићеш „слободан“ и неко може заузети моје место. Ха, ха, ха! А господин Јансон је тако добра душа да пристаје да помогне.

Снежинка се све време смешка.

КОРНИЈ: Какве су то бесмислице? Ја не разумем, господине, шта ћу вам ја? Ето.

ЈАНСОН (*смиреним осмехом*): Такав је мој услов. Никакво објашњење вам не могу дати.

РИТА: За такву помоћ вам могу показати врата, господине!

ЈАНСОН: Као што знате, избор је ваш.

РИТА: Ха, ха, ха! Као да не знам чији су то услови? Нису ваши, а ево чији су! (*показује на Снежинку*) Не? Није истина?

ЈАНСОН: Рекао сам да вам не могу дати никакво објашњење.

РИТА: Разуме се. Како их можете дати када вам је она наредила да их не дајете. Наредиће вам да стражарите, док она спава са љубавником и ви ћете стражарити.

ЈАНСОН (*смирено*): То је моја ствар, поштована госпођо. Прихватате ли моје услове?

РИТА (*гневно*): Не! Такву помоћ сматрам увредом! Разумете ли? Излазите напоље!

ЈАНСОН (*клањајући се*): Ово сам чекао. Молим вас извините. (*подиже се и оде.*)

СНЕЖИНКА (*с осмехом се обраћа Корнију*): Истина је да Јансон може да разуме лепоту?

РИТА: Исто као паун. Или...

СНЕЖИНКА (*тихо*): Веома грешите. У сваком случају он воли своје толико да је спреман да дâ све за њега. А своје не волите тако. Ви сина жртвујете због љубоморе? Зар није истина?

РИТА: Како смете тако да разговарате са мном?

СНЕЖИНКА: Зар није истина? Шта вам је драже?

РИТА: О томе вам нећу ништа рећи, јер ни то ни ништа друго не разумете. Ви само разумете примитивна осећања. Молим вас, изађете из наше куће.

СНЕЖИНКА: Ја на увреде не желим да одговарам увредама. А ономе што ја разумем ви још нисте дорасли. Збогом, Бели Медведе. (*полако излази за Јансоном*)

РИТА: Ха, ха, ха... јеси ли чуо? Нисмо дорасли... какав је то безобразлук! Какав цинизам! Такав предлог. То је тако отворено, дрско, прљаво... Фуј, Господе! Па, како само сме?!

КОРНИЈ (*који је све време шетао по кући*): Ах, пусти... Једноставно, Снежинка прави глупости. Ја, свеједно, не могу. Не могу...

РИТА: Сутра ћеш продати платно и ослободићеш ме таквих увреда и предлога! Чујеш ли? И како си могао мирно да слушаш овај подли предлог? Како си то могао да допустиш?! Она је, очигледно, дошла само и специјално да нас увреди.

КОРНИЈ: Рита. Каква увреда... она није уопште на то мислила. Мисли да породица није за уметника и хоће да је уништи. То је то. Не ради се о томе.

РИТА: Ти изгледа у потпуности саосећаш са њом.

КОРНИЈ: Пусти, Рита... не могу да саосећам с оним што не постоји у мени.

РИТА: Не, ти саосећаш... када би био против тога, не би нас овако мучио, давно би за породицу урадио оно што свако мора да уради...

КОРНИЈ (*одједном изнервирано*): За породицу! За породицу! Све за породицу! А зашто породица не уради нешто за мене? Такву породицу не желим! Нећу и тачка. Прерастао сам такву породицу. То је прошло... прошло... све за породицу: и част за породицу, и својина, и таленат, и држава... па шта је то? Нека породица служи нечему узвишенијем од ње! Доста.

РИТА: Узвишенијем?

КОРНИЈ: Да, знаш чему узвишенијем. Стваралаштву! Умености, ето чему! Ако створиш себи породицу, даш све за њу - светац си. Ако пољубиш другу жену - образ си осрамотио. Јер то штети породици. А, дођавола! Некада је она била главна, али сада ју је човек прерастао. Прерастао, и доста. Породица мора да добије нови облик. Доста је да се свему приступа са становишта породице. Да, да. Зашто је то тако? Не може више тако, не може више тако, те дај јој ово, те дај јој оно... зар сам ја некакав трговац који има дућан само за породицу? Зар ја живим за то да издржавам породицу? Зар ми је породица главна? Па, из ког разлога? То је некада било. А сада нека породица служи нама! Ја више ништа не могу да урадим, више ништа не могу да нацртам. Све ћу брзо да продам! Једну ствар сам хтео да урадим и ето ти сад - дај је породици. Извините, али ја не дам. То се неће десити! Ако хоћеш да спасаваш породицу, уради то сама! А ако желиш да ми будеш прави пријатељ, мораш све да даш за уметност. Треба јасно утврдити до када ће то бити?

РИТА: Шта ти још нисам дала? Шта ми још ниси узео? Говори, даћу!

КОРНИЈ: Шта! Зашто сам приморан да дам за породицу све своје... све најдраже... зашто породица не да мени своје најдраже, свето?

РИТА: Говори, шта? Говори шта то још породица није дала теби, твојој уметности? Шта?

КОРНИЈ: Ништа није дала, већ је и узела. Потребан ми је новац за Салон, за посао, за боје... где да га узмем? Где могу да стигнем, кад сам завршио посао? Да продам ову, а затим поново да почнем, да је не завршим, продам је и поново почнем? И тако цео живот? Из ког разлога тако?

РИТА (*тихо*): Шта ти хоћеш? Да одемо од тебе? Хоћеш да узмем новац од Јансона и да одем? Је ли тако?

КОРНИЈ: Не, ја то не желим...

РИТА: Аха, ти мораш да завршиш посао. Па шта ти онда треба?

КОРНИЈ: Мени је потребан новац. Ето, то.

РИТА: И мени је потребан. Па?

КОРНИЈ (*заушављајући се, чудно гледа у њу*): Па? Па, то је то што ти кажем. Ти говориш да можеш све да урадиш, да си мој пријатељ?

РИТА: Говорим, па?

КОРНИЈ: Па, овако: мораш да одеш до Мулена, да му се подаш и да узмеш за породицу и мене новац. Ето.

РИТА (*обузета ужасом*): Корнију, шта то говориш?

КОРНИЈ: То што сам рекао. Дај своју част за породицу, за уметност, за мене...

РИТА: Корнију! Господе! Ти то свесно говориш? Разумеш ли шта причаш?

КОРНИЈ: То што сам рекао. Ето.

РИТА: О, Боже! Ја сањам или... Господе... Ти на то идеш? На то?

КОРНИЈ: Морам да имам новац. Ја сам их давао за твоју част, за породицу, дај их ти за мене... ја овако не могу даље!

РИТА: Ти хоћеш бешчашћем породице да купиш себи свој артизам?

КОРНИЈ: Нема никаквог бешчашћа... никаквог... бешчашће се јавља онда када породице више нема. Тада жена не сме да крши њена наређења, јер се породица руши. Ето. А када је породица средство, бешчашћа нема.

РИТА: О, Боже! Да ја продајем своје тело за твоје платно? За твоје мртво платно своје живе муке, срам?

КОРНИЈ: Да! Да ти продаш тело! Ја сам за вас продавао свој мозак, нерве, тело и душу, а ти продај само тело. Ето тако. А ти продај тело. А ја платно нећу да продам. Иди код Мулена.

РИТА: Па, ти си пре само два сата своје платно давао за моје тело...

КОРНИЈ: Тада сам давао, а сада ти дај. Ја сам спасавао породицу, ти спасавај уметност. Ако не спасеш, све ће пропасти. Ја више не могу. Ето. Морам да сликам... или је свему крај... идеш?

РИТА: Куда?

КОРНИЈ: Код Мулена!

РИТА: Ти то озбиљно?

КОРНИЈ: Озбиљно.

РИТА (*неко време пажљиво гледа у њега, сва дрхти*): Да идем... због тог платна?

КОРНИЈ: Због тог платна.

РИТА (*изненада скаче ка столу, хвата нож и трчи до слике*): О, када је тако...

КОРНИЈ (*бесно урла*): Рита! Куда ћеш! Рита! Стани!

РИТА (*зауоставља се испред слике. Љутито*): Смрт твој платну!

КОРНИЈ: Рита! Не смеш! Чујеш? Кунем се да ћу истој тренутка да угушим Лесика ако испараш платно! Склони се!

РИТА: Лесика? Ти?

КОРНИЈ (*муњевито*): Дајем ти реч! Кунем се да ћу га удавити истој тренутка! Нека буде шта буде! Склони се од платна! Кажем ти, склони се, боље ти је! (*лудо и одлучано*)

Рита пажљиво гледа у њега. Верује. Помало се удаљава.

Седа за сто и глава јој пада на руке.

КОРНИЈ (*прилази јој*): Питам те: идеш ли? Рита, идеш ли до Мулена? Одговори!

РИТА (*устајући, гласно му пљује у лице*): Ево ти мој одговор!

КОРНИЈ (*брише се. Глуво*): А, а, а тако? Па, нека буде шта буде! (*брзо излази*)

Рита, дрхтећи сва, пада опет на сто и горко рида.

Завеса

ЧЕТВРТИ ЧИН

Исто место.

Из ходника излазе Хана Семеновна,

Снежинка и Мигелес.

ХАНА СЕМЕНОВНА: (*често брише сузе, шапуће, све време прислушкује звуке у Ритиној соби*): Причајте тихо... она може да чује...

СНЕЖИНКА: О чему се ради, шта се десило?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Сад ћу, сад ћу... (*прилази вратима слева и прислушкује*) Да... он хода, а она пева. (*једва се чује успаванка*) Тише... бојим се да на минут изађем из куће. Два пута сам данас истрчавала у ходник и никога није било код куће. Куцала сам, свима сам куцала на врата...

СНЕЖИНКА (*нестрпливо*): Па, шта се десило? Шта? Можда нешто са Лесиком?

ХАНА СЕМЕНОВНА: (*плаче*): Умро је...

СНЕЖИНКА (*вриснула је*): Умро Лесик?

ХАНА СЕМЕНОВНА (*уплашено*): Тихо, за име Бога! Она ако чује... Ох, Боже, шта се ту дешава?

СНЕЖИНКА (*тихо*): Када је умро?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Још синоћ, ...када је наумила да узме код Јансона новац. Решила и ето... ко би помислио...

СНЕЖИНКА: Али недавно је био потпуно здрав...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ма где здрав... у једном дану је плануо и изгорео. Увече (*плаче*) је нестао... као свећа која је на крају неочекивано трепнула и угасила се.

СНЕЖИНКА: Јадни Лесик! Тако изненада... како су они?

ХАНА СЕМЕНОВНА (*осврће се*): Овде је још већа беда! Молим вас за помоћ, помозите ми некако с њима... ја сама не могу ништа! Они седе целу ноћ, цео дан и не удаљавају се од тела... а она је наредила да никоме не говорим да је умро... шта она хоће, не знам. Не пушта га нигде од себе... он цео дан ништа не једе, гледа у тело, хода по кући, нешто размишља и опет гледа... о, она већ пева над њим... желела је да га умије, сахрани... туга, несрећа... треба некако то довести у ред. Ничим је не могу наговорити. Граби као права пантера. За име Бога, помозите ми некако... обоје ће изгубити разум ако пробдеју још једну ноћ. Треба их раставити. Мало их... некако... не знам (*брише сузе*)

МИГЕЛЕС: Извините, сењора, сењор Корниј по сопственој вољи неће да се макне од синовљевог тела?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Не знам... не, она га не пушта. Када би неко дошао, позвао некуда да се иде, он би пошао... Пст! (*прислушкије*) Разговарају гласно о нечему. Он је чак хтео да изађе, али га она није пустила. Затим, још се бојим да она себи и њему не учини нешто. Ви добро знате каква је она. Она сада само тврди да ће је он оставити, да је веза прекинута, да они ово неће опростити једно другом.. и јутрос је тражила опијум. Имала је флашицу опијума. Хвала Богу да је није нашла и... само је сама сва таква да... је страшно гледати. Целу ноћ је ударила главом о под, а ми јој нисмо дали. Ох, каква ноћ! А сад нешто размишља, седи као кип и мисли, мисли, постаје страшно. Преклињем вас да ми помогнете да их некако охрабрим. Да успоставим некакав ред. Овако ћемо сви полудети! Господе! Да сам знала, ни за шта на свету не бих овамо дошла. Мислила сам да у старости будем са сином. И у ово сам упала. Унука изгубила, изгубићу и сина. (*плаче*)

СНЕЖИНКА (*ганута*): Па, ништа, некако ћемо средити. Треба нешто да се уради... само како? Може ли да се уђе унутра?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ох, не, не пушта. Сувишно је да ту улазите. Не би требало уопште да вас види, јер му тако често говори о вама... и боји се. Ах, када несрећа помути разум... требало би да господин Мигелес поразговара са њом. (*Мигелесу*) Ви сте јој најсимпатичнији.... а ви, Снежинка, са њим, он ће вас да послуша више него било кога. Када би некако могла да се изведе из куће на сат, да види улицу, људе, то би јој мало скренуло мисли... и њему такође. И тело, Господе, треба да се окупа. Треба и сандук да се купи, да се сахрани. Треба да се пријави у полицију или где већ! Ја то ништа не знам.

СНЕЖИНКА: Хм! Шта да смислимо? Ви кажете да се она боји мене и да прича њему? Немојте да помислите... питам зато што можда ипак могу да одем до ње? Можда неће бити тако непријатељски расположена? Шта ви мислите? (*у очима јој је жудња и напета пажња*)

ХАНА СЕМЕНОВНА: Не, не, боље не идите. Биће горе, биће горе... не треба... нека господин Мигелес...

СНЕЖИНКА: Добро, а како ће господин Корниј до мене?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Корниј неће ништа... ево, шта мислим: ви, Снежинка, идите на веранду и сакријте се. Ја ћу позвати овамо Риту, рећи ћу јој да господин Мигелес има нешто важно да јој каже... чим она изађе, ви кроз та врата идите до Корнија и изведите га на веранду. А одатле тамо и код вас или куда већ. Само гледајте, ја ћу се накашљати када буде могло да се уђе. Да не налетите на њу. Али, како њу извести из куће? Већ сам мислила тако што ће јој господин Мигелес рећи да је дошла једна њена пријатељица, Ања Смирнова, -оне се много воле, да је ослабила и да је моли да дође у хотел. Само, зашто нема цедуље? Несрећа.

МИГЕЛЕС: Рећи ћу да сам изгубио цедуљу.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Аха! То је ништа! А како онда када не буде никакве пријатељице? Шта ће да помисли? Она се ионако боји да... ах, каква несрећа, милостиви Боже!

МИГЕЛЕС: Зашто све то? Једноставно ћу поразговарати са њом. Сењора Рита је разумна особа и разумеће да не може тако увек. Шта ви мислите, сењора?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ах, бојим се... да су јој можда већ тамо негде рекли да би Корнија избавили...

МИГЕЛЕС: Па, добро! А како се зове та пријатељица?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ања Смирнова.

МИГЕЛЕС: Ања Смирнова? Добро.

ХАНА СЕМЕНОВНА: И још нешто: не показујте случајно да било шта знате, сачувај Боже! Тако, као да се ништа није десило. И не идите никуда. А ви, Снежинка, пратите моје знакове. Кад се закашљем, значи да можете да идете, код њега у собу, па овамо.

СНЕЖИНКА: Добро.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ето, Господе, шта сам доживела у старости! И шта да се ради...

МИГЕЛЕС: Чекајте, сењора... мени се чини да сењорита Снежинка треба да сачека на веранди све док сењора Рита сасвим не изађе, јер може да се врати и не затекне...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ах, истина, истина... ох, и може да се не врати само један-пут... па хоће ли више поћи?

МИГЕЛЕС: А још нешто: је ли госпођица Ања бринета или плавуша? И каква је?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Нисам је видела, не знам... видела сам фотографију... чини ми се да је плавуша.

МИГЕЛЕС: Хм! Па, ништа онда! Некако ћу се извући! Идите више

ХАНА СЕМЕНОВНА: Снежинка, сакријте се... идем.

Снежинка излази на веранду, а Хана Семеновна у Ритину собу. Мигелес забринуто хода по атељеу.

СНЕЖИНКА (*извирујући иза врата*): Мигелес!

МИГЕЛЕС: Шта је?

СНЕЖИНКА: Не пуштајте је дуго кући.

МИГЕЛЕС: Добро.

Снежинка се скрива, а он опет хода. Излазе Рита и Хана Семеновна.

РИТА (*у црнини, веома бледа, на лицу строга, тмура замисао...*): Добро вече, Мигелесе. Шта хоћете да ми кажете? Извините, не могу дуго са вама да причам, заузета сам.

МИГЕЛЕС: Много се извињавам. Не тиче се мене, него једне особе која ја данас стигла у Париз и хоће да вас види. На путу је веома ослабила и сада је веома болесна...

РИТА: То је веома непријатно. Штета.

МИГЕЛЕС: Та особа је ваша пријатељица Ања.

РИТА (*непажљиво*): Ања Смирнова? Када је стигла?

МИГЕЛЕС: Стигла је јутрос и веома је болесна...

РИТА: „Јутрос и веома је болесна“ (*притиска главу*)... Извините, господине, мало ме боли глава... не разумем вас, ви говорите да је неко стигао у Париз.

МИГЕЛЕС: Ваша пријатељица, Ања Смирнова.

РИТА: И?

МИГЕЛЕС: И хоће да вас види јер не може сама да дође... да одете ви код ње.

РИТА: Ах, да, да... Сада?

МИГЕЛЕС: Сада.

РИТА: Ја не могу сада... И уопште више не могу. Опростите ми, морам да вас напустим, имам веома важан посао...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ритице, Ања је много болесна и хтела би да те види. Ања Смирнова.

РИТА (*притиска главу*): Чекајте... мене мало боли глава и све ми се чини као сан... Ви говорите... Ах, да! (*живље*.) Ви говорите да је Ања Смирнова у Паризу? Одавно?

МИГЕЛЕС: (*све се више осећа збуњено, неспретно*): Она је јутрос стигла, веома је болесна и моли вас да дођете...

РИТА: Она је много болесна? Ања?... Господе! Сад ништа не разумем. Зашто је Ања у Паризу? И откуд ви, Мигелес? Ја ништа не разумем.

МИГЕЛЕС: Њен познаник је мој пријатељ. И заиста знам...

РИТА: И болесна је? И хоће мене да види? Ања? Господе, шта да радим? Чекајте (*више за себе*) да... да... Па, свеједно! Само нећу моћи дуго. Само на пола сата. Хм. Добро! То је чак веома добро. Ја са Ањом... добро, добро, сад ћу... обући ћу се... и само да нешто урадим... причекајте! Не гледајте у мене, Мигелес, имам

сада један веома важан посао па ми се глава ошамутила... Чак ни из куће не излазим. То сте можда приметили? Истина? Ни Корниј такође... морамо да пожуримо...

МИГЕЛЕС (*збуњено*): О, сењора, ја вас потпуно разумем...

РИТА: Стварно? Молим вас да ме сачекате минут, одмах ћу... веома ми је драго што је тако... што је Ања дошла, одавно је нисам видела. Много вам хвала... одмах ћу (*трчи до собе*)

МИГЕЛЕС (*Хани Семеновној*): То је веома тешка улога, сењора... Кајем се што сам је прузео на себе.

ХАНА СЕМЕНОВНА (*бришући сузе*): Разумем вас... разумем... Али издржите до самог краја...

МИГЕЛЕС: Не знам да ли ћу моћи дуго... хтео сам одмах да признам. Веома се кајем што сам је прихватио. То је веома тешко, сењора.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Па, шта да се ради? И сами сте видели каква је. Она има неку идеју и ништа не види и не чује. Тако ће да полуди... жртвујте се... нека се чак и наљути на вас. Шта да се ради?

МИГЕЛЕС: Ви сте на то спремни... али нисам мислио да ће бити тако тешко.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Па некако већ...

Рита улази обучена.

РИТА (*гласно говори*): Па, ја могу... (*за њом излази Корниј, лице му је сиво, уморно, тупо, сурово*): Корнију! Ти памтиш своју реч: никуда не идеш. Чујеш?

КОРНИЈ: Рекао сам, Рита, да никуда нећу ићи. Рекао сам и тачка.

РИТА (*Хани Семеновној*): Мама, морате ми обећати да Корниј до мог доласка никуда неће ићи...

ХАНА СЕМЕНОВНА (*бојажљиво*): Требало би мало да изађе на свеж ваздух.

РИТА: Не, не, не! А Лесик? (*уплашено гледа у Мигелеса. Брзо се исправља*)... А наш посао? Мораш даље да је спроводиш. Чијеш ли, Корнију?

КОРНИЈ: Па рекао сам, Рита...

РИТА: Нећу бити дуже од 40 минута. Мигелес, је ли близу?

МИГЕЛЕС: Близу.

РИТА: Рећи ћу Ањи само пар речи и враћам се назад. Морам, Корнију, нешто обавезно да ти кажем. Па, идем. (*Мигелесу*). Крените!

МИГЕЛЕС: Довиђења! (*Излазе.*)

Корниј замишљено хода по кући.

ХАНА СЕМЕНОВНА (*опрезно га заустављајући*): Нију!

КОРНИЈ: Шта је, мама?

ХАНА СЕМЕНОВНА: Доста је туговања, сине... не можеш више тако...

КОРНИЈ: Не, мама, не тугујем.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Па, како не тугујеш? Целу ноћ и цео дан обоје седите, ништа не једете... нешто размишљате... О чему тако дуго размишљате? Зло, несрећа, али ипак му туговањем не можеш помоћи. Даће Бог, биће још деце.

КОРНИЈ (*тихо*): Не, мама, нећу имати више такве деце. А, тако неће бити...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Како „тако“? Како то „тако“?

КОРНИЈ: Тако како је било... како је било... мама, не треба говорити. Сада не треба говорити...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Ма, зашто не треба? Како је то било? Било је као што код свих људи бива. Шта то говориш, сине?

КОРНИЈ (*осмехујући се*): Тако је, као код људи... тако је...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Тако је одувек било, сине.

КОРНИЈ (*исто тако*): Тако је, одувек, тако је...

ХАНА СЕМЕНОВНА (*забринуто*): Шта то говориш, сине? Можда те боли глава?

КОРНИЈ: Биће, мама... Не знам је ништа. Ето... Ја сада ништа не знам... Ја знам да су два... не... три тела у кући... Ето то знам...

ХАНА СЕМЕНОВНА (*уплашено*): Господе, Нију, шта то говориш? Каква тела? Где?

КОРНИЈ (*осмехујући се, показује на Ритину кућу, на платно и на себе*): То, то и ово... Доста, мама... Доста... Иди код Лесика... Хоћу да будем сам... Боли ме глава... Хоћу мало да се одморим... Мало да се одморим... Управо... да се одморим мало... А тамо... Па идите, мама, идите...

ХАНА СЕМЕНОВНА: Нију... Хоће да те види Снежинка... Можда би хтео са њом мало да прошеташ улицом.... разбистрила би ти се глава... Ниси јео ни спавао. Не можеш тако.

КОРНИЈ: Не, мама, не идем никуда. Ја Снежинку... Па шта, ништа ја немам против Снежинке. Ништа.

ХАНА СЕМЕНОВНА: Тако ћу јој рећи (*Гласно кашље, иде до веранде и отвара врата*)

Улази Снежинка и говори Хани Семеновној:

— Мало сам се смрзла. Добро вече, Бели Медведе! (*Прилази му*)

КОРНИЈ: Добро вече... Ви сте били на веранди?

СНЕЖИНКА: Вече је тако лепо, а ја сам тамо шетала...

КОРНИЈ (*пажљиво гледа у обе*): Ово није требало, мама... није требало... Требало је да дође директно...

СНЕЖИНКА: Директно сам и дошла...

КОРНИЈ: Ма, свеједно... Само... није лепо...

Снежинка даје знак Хани Семеновној да изађе.

Хана Семеновна излази.

СНЕЖИНКА: Шта је са вама, Бели Медведе?

КОРНИЈ (*једноставно*): Зар ви ништа не знате? Знате ли због чега је... ова комедија? Мама мисли да смо ми већ полудели... Седите, Снежинка...

СНЕЖИНКА: Седите и ви...Ту... на канабе...

Корниј ћутке и тешко седа.

Издаје се чује виолина.

КОРНИЈ (*тихо*): Опет свира...

СНЕЖИНКА: То је тај Италијан... Он само ноћу може да свира...

КОРНИЈ: Да, ноћу. Ноћу је тихо.

СНЕЖИНКА: Много ти је тешко, Медведе?

КОРНИЈ: Уморан сам... и празан...

СНЕЖИНКА: Празан?

КОРНИЈ: Празан... као леш. Тако ми се чини. (*после паузе*) Ја сам сам себи туђ... Тако ми се чини... Ето тако ми се чини...

СНЕЖИНКА: Ништа, опет ћете бити испуњени... Све ће бити добро, Медведе... У сваком злу има делића добра. Зато ви сада можете да будете слободни... Ако хоћете, разуме се...

КОРНИЈ: Не знам... Ништа, Снежинка, не знам...

СНЕЖИНКА: Знаћете! Имате снагу, велику снагу, она ће да узме своје. То је само сада... Ви сте уморни, депресивни, под утиском. Касније ће снага да избије на површину... Чак је и добро што се тако десило... То је моје мишљење, Медведе!

КОРНИЈ: Не треба, Снежинка, не треба... Ја ништа не знам... Касније... Све касније...

СНЕЖИНКА: А ја сматрам да не треба касније него сада... одмах! Ви нисте деца-чић и морате добро да размислите пред било каквим препрекама... Шта је малодушност? Људи у већој несрећи не клону духом, а ово за вас не мора да буде несрећа већ срећа...

КОРНИЈ: Не говорите тако, Снежинка... Не треба... Није лепо.

СНЕЖИНКА: Због чега?

КОРНИЈ: Не знам... Није лепо и тачка... Тако ми се чини... И не ради се о томе... Уопште се не ради о томе... Па, преминуо је Лесик... Умро је... И, ето... Несрећа, и тешко је... Па, ето... Крај је, неће одговорити. Друго... А, постоји и друго...

СНЕЖИНКА: Шта је то друго? Рита?

Корниј ћути.

СНЕЖИНКА: Рита, Медведе?

КОРНИЈ: Нећемо сада да говоримо, нећемо. Не треба. Да бисмо говорили, треба све да се зна... Треба све да се зна, Снежинка... А шта ми знамо? Тако је... Ја знам да тако не може, али како?

СНЕЖИНКА: Како „тако“?

КОРНИЈ: Тако као што је било... А како другачије? Ко ће да каже? Ја? Или Рита? О, Рита... Она неће рећи другачије. О, она неће рећи... Не, не, она не може рећи

другачије... Мислите ли да ће ми опростити за Лесика? (*чудно се смеши*) О, Црна Пантера за децу никоме не опрашта. То већ не... И она је у праву.... Она је у праву... И ја сам у праву, такође... Ко је онда крив, Снежинка? Ко? Ко онда?

СНЕЖИНКА: Ви ћете сад да се разиђете?

КОРНИЈ: (*изненађено*): Ко?

СНЕЖИНКА: Ви и Рита?

КОРНИЈ: Како да се разиђемо?

СНЕЖИНКА: Како „како“? Као што се обично разилазе.

КОРНИЈ: Не знам... Ја то, уствари, ни не знам... Ја сада ништа не знам... Ох, како сам се уморио! И ипак ништа не знам... Ипак. Него, свеједно. Свеједно, Снежинка... Чујете ли како свира? Ево и ми чујемо! Ја чујем и она чује... Па шта... Видећемо... а шта ћемо да видимо? Ко ће рећи? Па, како треба, Снежинка? Чујете ли како свира? Тихо као... Јадна Рита! Ох, како је јадна! Свеједно... нешто ће бити... видећемо.

СНЕЖИНКА: Јесте ли разговарали са њом?

КОРНИЈ: Не, ни о чему нисмо разговарали... Ми само чујемо. Разумете ли, Снежика, како не мора да се говори, а ипак се свака мисао чује? Разумете? Ето и ми чујемо! Ја чујем и она чује... Видећемо... а шта ћемо видети? Ко ће рећи? Како треба, Снежинка, како?

СНЕЖИНКА: За Риту ништа не могу да кажем. Ја је не разумем... А вама ћу рећи: желите ли да будете уметник? Морате бити слободни! Уметник не сме да има прордицу! Он је врач! Ето!

КОРНИЈ (*ћутке, не слажући се, маше главом*): Не... Не, Снежинка...

СНЕЖИНКА: Не, тако је!

КОРНИЈ: Не, он неће бити потпун... потпун... Тако ја осећам...

СНЕЖИНКА: Тако потпун да даје себе породици и да има оно што ви сад имате? Тако потпун?

КОРНИЈ: Не тако потпун...

СНЕЖИНКА: А како?

КОРНИЈ: Аха, „како“? Како? Ја знам? Ово смо пренели.... а ново немамо... Потребан је нови облик... То је вечно, Снежинка... Вечно... Облик није тај... И гуше,

и притискају... А како другачије? (*као за себе*) Па како једноставно: како? Да ли Рита може некако другачије? Да ли хоће? А Рита нити хоће нити може...

СНЕЖИНКА: Зашто само Рита? Зар сте ви за њу довека везани? Постоје и друге жене које ће штети и моћи. Зашто само Рита?

КОРНИЈ: Зашто Рита? Зато што... (*дуго ћути*). Не знам...

СНЕЖИНКА: Ех, Бели Медведе, није Рита та која вам треба! Рита је за самца, а не за ствараоца. Стваралац је прерастао самца. Ето у чему је суштина човека. Да, да! Човек поседује лепоту, а звер је не познаје. Морате да убијете звер у себи! Тада ћете дати лепоту која постоји у вама! Постоји, мој Бели Медведе, постоји! Послушајте Снежинку која је најбоље осетила и осећа ту лепоту у вама. Устаните сада, јаки, чврсти, напишите писмо Рити и пођите са мном. Стваралац мора да буде окрутан, не треба да дозволи да га дотакне свакаква жалост. Ходите, Медведе! Не говорим ово да бисте ме волели, да бисте пошли код мене. Хоћу да вас видим слободног и лепог. Чујете? Ако хоћете, никада се нећемо видети. Ја нисам за себе. Ипак, ипак... Медведе, мислим да бих вам дала све оно што вам треба, оно ново што желите и не познајете када бисте дошли код мене. Медведе, драги, Бели. (*клекну пред њим*) Послушајте Снежинку. Она вам жели само лепоту, само лепоту. Медведе, дођите? Ха?

КОРНИЈ: Снежинка, Снежинка, не треба сада... Не треба.

СНЕЖИНКА (*одлучно*): Реците ми, волите ли Риту?

КОРНИЈ: Не знам, Снежинка, не знам...

СНЕЖИНКА: Па, реците! Ви очигледно осећате такву везу са њом да не можете да је прекинете! Је ли тако?

КОРНИЈ: Не знам, Снежинка... Ја само осећам да... да... се нешто покидало. А шта? Не знам... Можда она зна?

СНЕЖИНКА: А да ли она то осећа? Осећа ли?

КОРНИЈ: И она осећа... А можда и не осећа... Не знам, Снежинка... Не треба сада... Касније... Мало касније... Тамо је још увек Лесик...

СНЕЖИНКА: Лесика више нема. Спона је покидана.

КОРНИЈ: Не знам... Можда је покидана. Можда је то и...

СНЕЖИНКА (*преклињући*): Јадни Медведе, крените са мном! Крените, Медведе... Крените сада, бојим се за вас... Бојим се, Пантера је... Неће вас пустити.

КОРНИЈ: Не, ја се не бојим... никога, само... себе. Управо себе.

СНЕЖИНКА: Медведе Бели, прелепи...

Отварају се врата у ходнику и брзо улази Рита. Видевши Снежинку, која се одједном придигла, зауставља се и неко време не може ништа да каже. На крају, тешко дишући, тихо и промукло проговара:

— Знала сам...(полако иде ка њима. Корнију) Тако значи, због овога сте ме измамили из куће?

КОРНИЈ (*мирно, тихо*): Ја ништа, Рита, не знам...

РИТА (*Снежинци. Једва чујно*): Шта тражите овде?

СНЕЖИНКА (*поносно*): Нисам код вас дошла!

РИТА: Знате ли ви шта је тамо? (*показује на своју кућу*)

СНЕЖИНКА: Знам. Тамо лежи мртво оно што вас је повезивало.

РИТА: А, а... А, ви сте дошли да направите нову спону?

СНЕЖИНКА: Ја сам дошла да ослободим Белог Медведа од свих спона!

РИТА: Тааако? (*чудно се осмехујући*) Али Бели Медвед је везан за Црну Пантеру, знате ли то?

КОРНИЈ: Ах, пустите сад то... Иди, Рита, у своју кућу...

РИТА: Ја сам у својој кући. Можда неко други треба да иде својој.

СНЕЖИНКА: Идем сада, не бојте се. Бели Медведе, јесте ли хтели мало да прошетате? Хајдемо заједно!

РИТА: Бели Медвед, госпођо, не иде никуда!

КОРНИЈ: Зашто тако, Рита? Хоћу и идем... Боли ме глава, мало ћу да прошетам.

РИТА (*гласно*): Не, ти не идеш! Чујеш ли?

КОРНИЈ: Идем и тачка... (*хоће да иде да се обуче*)

РИТА (*неко време ћути, одједном се баца на њега, хвата га за руку и преклињућим гласом говори*): Нију, остани... Сутра ћеш ићи куда год хоћеш... Куда хоћеш и с ким хоћеш... Данас остани, молим те... Нију!

КОРНИЈ: Само ћу на пола сата... Боли ме глава...

РИТА: Сутра... Данас остани... Последње вече. Све разумем... Чујеш ли? Уради то што те молим последњи пут...

КОРНИЈ (*премишља се*): Само на десет минута...

РИТА: Сутра, сутра...

СНЕЖИНКА: Идете ли, Медведе?

КОРНИЈ: Не, Снежинка, можда останем...

РИТА (*љутито њој*): Госпођо!..

СНЕЖИНКА (*излазећи*): До сутра, Медведе!

РИТА (*планувши*): Ето, зашто сте ви мене измамили! А, а, а!

КОРНИЈ: Ах, Рита, опет ти! Уморио сам се, боли ме глава... Не могу те крике... Пусти ме да мало прошетам. Сам ћу да идем... Не могу... Морам да изађем...

РИТА: Не, не идеш ти... Не идеш... Чујеш ли? (*видевши да Корниј хоће да иде по капут, она га опет хвата за руку*) Не! Не иди...

КОРНИЈ (*одлучно*): Не, ја хоћу да идем и ићи ћу... Ето... Пусти ме!

РИТА: Код Снежинке?

КОРНИЈ: То је моја ствар. Тако. Идем куда ја хоћу. Мени нико не може да наређује. Ето. Пусти ме!

РИТА (*пригушено*): Не наређујем ти, већ те преклињем и молим.

КОРНИЈ: Свеједно је... Хоћу да идем да се прошетам...

РИТА (*чудно му се загледајући у лице*): Почео си другачије да говориш... Другачије.

КОРНИЈ: Говорим како говорим... Пусти више...

РИТА: А када си сликао мене и Лесика ниси тако говорио. Ох, ниси тако говорио... (*стресе се*) Корнију, не иди! Не иди, чујеш ли? Све ћу да урадим за тебе... Слушај, хоћеш ли да сликаш мене и Лесика? Хоћеш ли? Узећу га и ти ћеш нас сликати. Сад ће бити добро, ја ћу имати бољи израз... Не, не, не смејем се, озбиљна сам. Погледај моје лице... Па, погледај више... Истина је, зар не?

КОРНИЈ: Ах, Рита, пусти... Нећу ја... Касно је!

РИТА: Није касно! Зашто је касно? Зато што је мртав? Ништа зато, ништа. Зато ћу имати бољи израз лица...

Корниј са неверицом гледа у њу и мимо своје воље јој се загледа у лице.

РИТА: Хоћеш ли? Хоћеш ли? Ставићу на исто место и нагнућу се над њим... А ти ћеш је завршити. И сутра, и прекосутра: не дамо га док је не завршимо... Целу ноћ, цео дан ћемо радити... Ти мораш да завршиш... Не верујеш ми? Говорим истину. Хоћу све да дам за тебе, све, све... Све за уметност: породицу, дететово тело, мој очај - све за њу... Не смејем се, Нију, не смејем се, говорим истину, већ верујем да нам је потребан нови облик породице, сасвим нов. И код Мулена ћу сад да идем ако хоћеш. Све ћу урадити... Хоћеш ли, хоћеш?

КОРНИЈ (*нехотице прави неколико корака уназад, не скидајући поглед са њеног лица*): Касно је, Рита... касно је.

РИТА: Зашто је касно, зашто је касно? Стићи ћеш. Ако сада почнеш, управо сада... Сада ћу да узмем Лесика, а ти узми палету, боје. У реду? Је ли у реду?

КОРНИЈ: Сада имаш чудан израз лица.

РИТА: Ништа, ја ћу гледати у Лесика и биће добар...

КОРНИЈ: Чудна си, Рита, не верујем ти...

РИТА: Зашто? Зашто? Говорим истину. Само сам узнемирена. Напета сам, свашта смо преживели за ово време... Ништа, Нију. Ја идем по Лесика... Узимај боје, узимај!

КОРНИЈ (*загледа јој се у лице, баца поглед на платно, оживљава*): Па, добро... Немој рећи мами...

РИТА: Не, не, рећи ћу јој да ћемо мало да поседимо овде... Нећу јој рећи... Одмах ћу... (*истрчава, опрезно гледајући у њега*).

Корниј прилази платну, скида драперију и загледа се у њега. Затим узима са стола палету, боје, припрема их, нестрпљиво гледа ка вратима.

РИТА (*брзо улази са дететовом телом*): Мама спава. Уморила се и заспала је крај стола. Није чула. Затворићемо врата...З атворићемо сва врата и сликаћемо. Је ли тако? Сад ће све бити другачије. Све, све... Ево га Лесик. Лесику, Лесику, лези, тата ће да те слика, овековечиће те... Лези, бели мој... О, ти си сада сасвим блед... Сада је твоје бледило сасвим чудно... Тата ће сада да буде задовољан нама. Јесам ли га тако савила, Нију? Јесам?

КОРНИЈ (*борећи се са бригом и уметничким осећањима*): Да, да... Само, Рита... Некако није све тако, ипак... Мало удесно... (*хвата се за главу*) Ах, некако ми...

РИТА: Ништа, ништа! Ти само почни, погледај нас и све ће проћи, све ћеш да

заборавиш. И ја ћу да заборавим, „изаћи ћу из себе“. Ево гледај, сада, ево само да седнем и да се нагнем над Лесиком. Он сада сасвим мирно лежи, више неће плакати... О,о! (*лице јој се криви од бола, али она побеђује саму себе*) Ево, овако, је ли тако? Је ли добро сада?

КОРНИЈ: Мало ниже... Још... тако... (*загледа се, одушевљава се, почиње да слика*)

Рита чудно зуре у њега, понекад се напрасно осмехне и сада скрива осмех.

КОРНИЈ: Данас, Рита, немаш такав израз лица... Ах, Боже... На њему уопште није...

РИТА: Сликај, сликај... Управо то што треба... Уморна сам...

КОРНИЈ: А не! Уопште није то... Ни Лесик није такав...

РИТА: (*одједном почиње да се кикоће*): Није такав? Ха, ха, ха! О, он сада уопште није такав, то је истина... А ја сам таква, таква... Ха, ха, ха!

КОРНИЈ (*забринуто*): Рита!

РИТА (*журно*): Не, не, ништа, ја сам... нерви су ми мало... Али не обраћај пажњу. Сликај, мили, сликај, морамо да завршимо... Уметност је изнад свега! Сада верујем! Можда не седим како треба? Ниже, више?

КОРНИЈ: Ах, Боже... Нешто није како треба... Не говори ништа... Ућути. Гледај у Лесика... Гледај и ћути...

РИТА: Добро... (*гледа у дететово тело*)

Издајека се опет чује тужна музика виолине. Преко Ритиног лица прелази бол и болна туга остаје на лицу.

КОРНИЈ (*сав је оживео*): Тако... Сада тако... Сада је веома добро... Чудесно... Седи, Ритоњка, седи, лепа... Тако, тако...

Свира виолина.

Рити одједном глава пада на тело и почиње болно да јеца.

КОРНИЈ: Рита! Рита! Ах, Боже, па седи више, овако не може, тек што сам почео и... Рита, аман!

Рита се полако придиже, чудно гледа у њега, смеши се и позира.

КОРНИЈ (*очајно*): Па, ево! Опет је пропало... Опет није то... Гледај у Лесика.

РИТА: Мало сам се уморила... Пусти ме да се одморим... Ја сада.... Боли ме глава... Да ли и тебе боли?

КОРНИЈ: Ах, Боже, тако не може... Па, седи...

РИТА (*прилазећи му*): Хајде да се мало одморимо. Глава те не боли? Ниси се уморио?

КОРНИЈ: Мало боли... Ма није то ништа... Седи, Рита...

РИТА: Можемо да попијемо аспирин или нешто друго да престане главобоља, јер овако не могу... Ево имам капи, сад ћу... (*Узима из појаса флашицу, притрчава столу, брзо, дрхтавим рукама, али с одлучним, сурово-дивљим погледом, сипа воду у чашу, а затим капи из флашице... Носи Корнију.*) Хоћеш ли, Нију? Неће те болети глава. Можда си сам крив што немам тај израз, не видиш га добро, уморио си се, глава те боли. На, попиј, глава ће ти бити свежија... Брже, па ћу ја... Па ћемо наставити да радимо... Дакле?

КОРНИЈ: Ма хоће ли помоћи? А глава стварно боли... (узима и пије)

РИТА (*пренеразивши се сва, гледа у њега*): Све, све!

КОРНИЈ: Фуј, какво је!

РИТА: Ништа, сад ће све проћи!.. (*трчи до стола, сипа воду, гледа у Корнија који зури у платно, и не испија. Трчи назад*) Сада да наставимо! Ја већ... Сада сликај целу ноћ... О, сада ћемо потпуно другачије да урадимо... Сада се више нећемо разићи, не, не... Ја знам да си ти о томе размишљао. Сада ћемо наћи нови облик, бићемо слободни, срећни, за уметност ћемо створити породицу. На овом телу, зар не? Зар не, мужу мој? Зар не?

КОРНИЈ: Рита! Рита! Не нервирај се тако, седи мирно...

РИТА: Као Лесик? Ха, ха, ха! Ништа, бићемо сви као Лесик... Нас троје смо једно. Чујеш ли, зар не, нас троје смо једно?

КОРНИЈ (*не чувши*): Рита, опет немаш тај израз, Рита, тако да не могу... Оставићу ово када је тако... Ах, Боже! Фуј, глава је још јаче почела да боли.

РИТА: Боли? Већ?

КОРНИЈ: Како „већ“? Још више боли, а не већ...

РИТА: Или тај још... Можда си се много заморио?

КОРНИЈ: Не, ништа... Нешто ми ноге мало... Али ништа... Лепше седи, Рита...

РИТА (*необично тихо*): Да седнем... овако?

Мења положај и гледа у тело. Опет тужно и болно свира виолина.

Рита се све више нагиње ка телу.

КОРНИЈ (*шапуће*): Сада опет имаш... Ево овде... Да, да... То је то... То,то...

РИТА (*тихо, чудно*): То? (*осмехује се*)

КОРНИЈ: Да, да, ништа ништа, тај осмех ништа... Сада је добро (*слика*) Ах, само глава боли... И ноге... не стоје... Некаква слабост... Седи, седи... (*слика, свира виолина*)

РИТА (*тихо се придиже, свечано прилази Корнију*): Биће, Нију... Одморићемо де... Доста, вољени...Треба сада да се одморимо...

КОРНИЈ (*тихо*): Само бих још мало, Рита...

РИТА: Не, доста... Сада је већ доста...Треба да се одморимо. Зар не?

КОРНИЈ: Нешто глава и ноге... Па, одморићемо се мало...

РИТА: Одморићемо се, одморићемо... Тамо, на канабеу, зар не? Узећемо Лесика и сви ћемо прилећи... Хајде! (*води га, узима тело и иде за њим*)

КОРНИЈ: Зашто Лесика? Можда бисмо могли тамо?

РИТА: Не, не, он ће са нама. Нас троје смо једно. Зар не? Сада смо нас троје једно.... Зар не?

КОРНИЈ (*седајући на канабе, уморно*): О, како сам се уморио, слабост ми обузе цело тело... Али је лепо... Ми, Рита, треба да прилегнемо... Сутра је нови дан. Морам да завршим... Ми смо, Рита, много тога преживели... Па, ништа... Сада је боље... Зар не?

РИТА: Истина је, вољени, истина... (*ставља Лесика између себе и Корнија*)

КОРНИЈ: То је Лесик? Ох, каква слабост. Осећам да ћу да заспим... (*затвара очи и даље говори са затвореним очима*)

РИТА: Спавај, спавај. Сви ћемо заспати... Само да попијем воду и такође... Сад ћу (*Трчи до стола, сипа у чашу капи из бочице и испија. Трчи назад, седа, грли Корнија, привлачи га себи и тихо говори*) Сада ћемо сви да заспимо... Зар не? Како лепо свира виолина. Она нам свира... Нама, да бисмо се смирили и заспали... Нашли смо ново... Је ли тако, Нију? Верујеш ли ми сада, верујеш ли да сам другачија?

КОРНИЈ: Не знам, Рита, не знам... Ја бих само хтео да верујем... Јер, ја Рита не могу више као некада... Ја више не могу тако.

РИТА: Ја знам, знам... Ох, ја знам да ти не можеш... И због тога... Сада ће бити другачије... Сасвим другачије...

КОРНИЈ: А за Лесика? Хоћеш ли ми опростити?

РИТА: Опростићу, једини мој, опростићу... за све ћу ти опростити... Волиш ли ме, реци ми?

КОРНИЈ: Волим те, Рита, волим те, као што ти сада...

РИТА: Стварно? И ја волим... И Лесик воли... И нас троје смо једно... Као некада... Ох, сада се нећемо разићи... И никуда нећемо ићи, ни до Снежинке, ни до Мулена, сви ћемо бити заједно... Зар не?

КОРНИЈ (*једва чујно*): Тако је.

РИТА: Пољуби ме... последњи пут.

КОРНИЈ (*полако окреће главу ка њој, љуби је*): Драга моја...

РИТА: Опрости ми, мужу мој, Бели Медведе...

КОРНИЈ (*благо се смеши*): Збогом. До сутра. Како ми се страшно и слатко спава...

РИТА: Спавај... спавај... (*сурово и тескобно гледа у њега*).

Свира виолина, тужно и жалосно. Рита полако устаје и иде до платна.

КОРНИЈ (*тихо*): Рита, куда ћеш?

РИТА: Сад ћу. Спавај, спавај... (*прилази платну, скида га са штафелаја, узима са стола нож и пара га*)

КОРНИЈ (*тихо*): Шта је то тамо, Рита?

РИТА: Ништа, мили, ништа... Спавај мирно... Сањај сад.

Враћа се, пригрлила је Корнија, љуби Лесика, затим мужа, ставља му главу на раме и са срећним, уморним осмехом затвара очи.

Виолина свира сред мртве тишине.

С украјинског изворника (Володимир Винниченко, Чорна Пантера і Білий Медвідь // Оповідання. Роман „Слово за тобою, Сталіне!“, п'єса „Чорна Пантера і Білий Медвідь“, Наукова думка, Київ 2001: 373–438) огледно превеле и припреводне белешке дописале Мирјана Стевановић и Татјана Ракоњац

Михајло Коцјубински

Persona grata¹

Приповетка

Затворскога чувара којем је затвор наденуо надимак Њушка Лазар је мрзео. Због свега: због грубога лица, на којем нису хтеле расти маље, због ситних злих очију што би увек гледале некамо иза човека, мада би све запажале, због његовог карактера мучитеља. Оне ретке ситуације када би се њихове очи сусреле Лазар би упамтио и оне би наговестиле нешто лоше. Стога би се Лазар осетио некако несигурно, када би приметио да би последњих дана Њушка, некако намерно, зауставио на њему своје ситне очи, као да би додирнуо њима читаво његово тело, његове руке, и ноге, и повијена широка рамена. Тада би се Лазар повукао у себе, умотао би се у затворенички мантил, угушио би у себи гнев, а касније би још дуго у борама лица осећао дуги туђи поглед. Десило би се, да се, пролазећи двориштем, Њушка неодлучно заустави, приђе Лазару, упиљи у њега и пожели нешто рећи: замиче уснама, али оћути. Целог га одмеривши, усмерио би поглед на упразно и ћутке пошао даље. То би приметили и други, јер би остали посао, и под сивим сукненим капама засветлеле би им се влажне сјајне беоњаче, заинтересоване и подругљиве.

Једном Њушка започе разговор:

— Но, брате Лазаре, лоше ли се код нас живи?

Лазар заврте крајеве мантила и сав се скупи као пред напад. „Шта си се наврзао?“ — говорила је читава његова појава, некако одмах смањена и тврђа. Али Њушка му не одговори. С два прста додирну његову руку изнад лакта, и гледајући некамо кроз главу, загонетно прозбори:

— Вала, брате... мере и боље бити...

Њушка затим пође преко дворишта војничким стројевим кораком, опрезно носећи на раменима своју главу, непокретну, као дрвена кутија.

Лазар искоси жуте беоњаче, и погледа за њим изобличен злурадом знатижељом.

Сутрадан после тога догађаја Лазар би позван у канцеларију. Разговор је трајао дуго, око један сат, а у дворишту затворском сиви мантили размењиваху претпоставке, цинична запажања и намигиваху једни другима.

Најзад се појави Лазар. Окружише га, испитиваше, преврташе очима. Он им нешто промрмља, једноставно, безначајно, а у његовим очима беше нешто

прикривено и тајанствено. То се примећивало. Донео је нешто у себи, нешто засејано што је почињало клијати негде у дубини.

Чинило се да је све као и пре, а ипак је постојала нека промена. Јер, усред јецаја затворске гомиле, Лазар би одједном утихнуо и слушао само себе. У тренуцима одмора седао би негде даље, спуштао жуто лице на жуту руку, жмурио и послушнвао. Тамо, у средини, нешто би се померало. Нешто давнашње, забораваљено и непријатно, закупаљено новијим догађајима, најновимим утисцима. Вршио би ископавања, копао би, скупљао би одвојене ситнице, спајао би их и трудио се да их уцелини. Све би било као и некад. И када је први пут, у још свежем сећању, почео слушати предсмртне крике људи које је убијао, привиђале су му се дечје руке, подигнуте ка њему, како би се заштитиле од смрти; како је први пут видео оних пет лешева у забаченој крчми, који нису могли више да спрече плачку, сада му је пажњу закупило нешто друго — он сам. Да ли је размишљао о томе да убија? Да ли је било страшно? Макар онда када су почели да вичу како би их неко чуо. Како је заклао првог? Је ли му било лакше убијати оне друге? Је ли завршавао одмах, или их је, можда, мучио? Је ли их гледао у очи? А у лице? Лењо сећање, тешко и магловито, једва би се вукло у његовом мозгу. Упркос томе што би га напрезао и терао да се брже јави, не би успевао да се јасно сети свега, да замисли себе, све своје поступке и осећања. Изнова би се и изнова враћао на оне исте ситнице; и када би уморно сећање, одбијајући да запамти, зашлајфовало, као кључ у поквареној брави, његова би мисао скокнула на другу страну и затумарала по другоме пољу. Како ли ће бити сада? Тешко или лако? Страшно, или ће, можда, нестати? И одједном се сети како је, док је био још мали дечак, обесио мачка. Несрећнога, офуцана репа и ушију, мачка којег су прогањали пси²...

Не дозволише му да заврши с присећањем, требало је изнети велику дрвену помијару, — и он приступи послу спокојно, равнодушно, мада му је у очима било нешто скривено и запечаћено.

Велики дрвени штап лежао му је на ременима, велика дрвена помијара се слободно клатила, и плускале су у благим таласима сиве помије; испред њега стршала су туђа леђа и жути воштани врат, а офуцани, измучени мачак поново му неочекивано исплива, батргајући се на конопцу, грчећи реп, шапе и бечећи крупне крваве очи. Шта ли ће бити даље? Хоће ли дуго скакати? Хоће ли убрзо склопити очи, отегнути шапе? Размахала би се тада у њему заинтересованост, као мачор на конопцу.

А како ли ће бити сада?

Умарао би се. Мисли би му тешко резале мозак, као плуг суву земљу и досађивале би му. Када би се одморио, започињао би свађу, грубу, љутиту, без икаквог повода, заглушивао би себе и друге циничним псовкама, од којих се

кужио ваздух. Радовао би се што је примећивао у себи злобу, и трудио би се да је распали, пробуди, раздражи.

— Хеј, ти! У потиљак! — викао би пискавим женским гласом. — Битанге једне, ленчуге! Требало би вас повешати све о једну грану, када би тако чврста постојала!..

Сиве мантиле би забављала та вика, и смех би се разливао по њиховим лицима, као влага по зидовима...

А Лазара би обузео још већи гнев, и он би још већма подигао глас, крећући се као да вуче некога за ноге, или као да би убрзао смрт. Тада би пожелело убијати, вешати, клати, не само оне што су му се огавно смејали, већ и оне друге који су били тамо негде иза зидова. Велика ствар! Заврнеш врапцу шију, и амин... А заједно с тим, као комарац поред увета, зујала би му досадна мисао: како ли ће бити?

Мало се умиривши, он би се поново прихватио посла — носио би воду и дрва, чистио би двориште, као да се ништа није догодило. Очи би му гледале у себе, усне би му се испод подрезаних бркова чврсто скупиле, и оно, што је он знао у њему би било скривено. Док би ходао повремено би пословно мрмљао у себи, савијао би прсте и рачунао.

— За једнога двадесет пет, за двојицу — педесет... за десеторицу ће бити двеста педесет... и одећа приде...

Нешто би му зазујало у свести, нешто би му тако омамљујуће зазвонило, те би одједном нестало затвора и сивог мантила, нестало би му пред очима обешени мачак и утихнуло би његово предсмртно хрптање.

Сетио би се само разговора: „Хоћеш ли успети, брате?“ — „Будите спокојни...“ И округле Њушкине фаце без бркова, не више толико одвратне.

Лазаров се живот нагло променио још од оне ноћи када га потајно од свих одведеше из затвора и сместише у вагон. Уместо мантила на њему беху жута кошуља, качкет и чизме с високим сарама. Беше му некако чудно видети своје ноге у чизмама, а не у „штивлетама“³, толико лака и туђа изгледаше му кошуља, те се Лазар не радоваше промени. Али жандар што је седео преко пута њега разговарао је једноставно и тако присно, те се Лазар поче привикавати. Заборави да је затвореник. Замисли да је стварно кочијаш или неки домар из богате куће што слободно седа у вагон и води пријатни разговор с тим важним жандаром у плавоме мундиру и са сабљом. „Па... рецимо...“ Нико га не препознаје. Жандар касније постаде говорљивији, још срдачнији. Најпре исприча како им је сада у служби „тешко“, а затим поведе разговор о онима због којих им постаде „тешко“. Лазар би се слагао. Када жандар донесе флашу ракије и када заједно попише, обојица почеше викати и проклињати, стезати један другоме руке и нешто један

другоме обећавати. У глави му помало зујаше, би му тако топло и тако пријатно због тога што му тај важни жандар, у мундиру и са сабљом, стеже руку и разговара као са себи равним. После низа преседања Лазар се обре у затвору. Упркос томе што беше касно, онде га прими чувар. По томе, како га загледаше, размехујући погледе и нешто шапућући, Лазар закључи да он није обични човек. Кратки пријем се заврши, зашкрипа брава и Лазар уђе у ћелију. Неко необично убрзано окачи лампу, и Лазар угледа високу кућу с једним прозором, доста чисту, с креветом уредно пресвученим, сто са столњаком, а у углу икону: Спаситељ подиже руку и благослови га.

— Сада спавај, — добаци му чувар неким дрхтавим, преплашеним гласом. — А када ти затреба, обрати се Ивану или Каленику.

Сви изађоше, брава двапут зашкрипа, и Лазар остаде између чистог кревета и стола са столњаком, преко пута Спаситеља. Седе на кревет, додирну ћебе, јастук — све је било добро, мекано, како никада није имао. Поред стола беше столица, нова, сјајна, у углу беху лавор и вода — све као за господина. И да није високог прозора у гвозденом окову, да није „изметаре“, Лазар би могао помислити да је на преноћишту у господској соби. Пређе очима по плафону, лампи и икони, положи своја рамена на шарени јастук, подиже ноге у чизмама и за минут заспа, не гасећи светло, не скинувши се.

Ујутру му Каленик донесе чајник, а под мишком кифлу. Стави му их на сто, окрете се према кревету и прекрсти руке на стомаку. Лазар виде ониског човека који није зао, на којем је све: бркови, коса, стари мундир — висило и спадало, као да је дуго лежало у води и само што је извађено из ње. Његове љигаве очи одморише се на Лазару, а затим заклизише по његовим раменима, рукама и ногама, и осмех задовољства замили му под носом испуњеним дуваном. Лазар помисли да тај човек мора дуго и упорно кашљати бледим, роптавим кашљем.

И заиста, Каленик заропта, климну нежно главом и мокро усиса у себе ваздух.

— Здр-рав делијо! — рече тихо и поче се лагано смејати. — Идите пити чај... И не треба да спавате на кревету у чизмама... Ма, то је за друге... ви све можете...

— Откуд ти знаш шта ја могу? — заинтересова се Лазар и чак сиђе с кревета.

— А знам... наређено ми је, значи... — И он поново развеја смех, као снег.

— Јер, ви сте осуђеник, — додаде он одједном сасвим озбиљно, — за отаџбину, значи...

— О, и то је све? А ракије?

— Можете.

— И карте?

— Колико год хоћете... можете са мном... И с оним који је овде други, Иваном... наређено је.

Ипак се испоставило да се не може све. Није му било дозвољено отварати

прозор, излазити из ћелије чак ни на праг. Наређено је. Од слободног човека, како се Лазар осећао на путу, он поново постаде затвореник. Овде је, очигледно, горе, него тамо одакле је дошао. Јер тамо се он шетао по дворишту, виђао се с људима, и иако му је посао повремено био тежак, самим тим био је навика. И поново му удари у главу оно исто досадно питање које је већ заборављао: како ли ће бити?

Лазар се уми, јер се чај хладио и кифла му се примамљиво осмехивала. Он не стиже ни да се напије чаја, кад ли се отворише врата и нешто поче лупати. Високи, мршави помоћник гурао је кроз врата мекану велику фотељу, одстрага похабану и избледелу. Уз лупњаву је пренесе преко прага и повуче у угао, где је и гурну уза зид. За њим уђе Каленик. У рукама је пажљиво носио царев портрет, који беху мало упљувале муве, и мицао је устима, као да је жвакао.

— Придржи, Иване!

Иван притрча, прислони портрет на зид, а Каленик, још мало пожвакавши, извади хлеб из уста и прилепи га. У ћелији постаде још лепше. Видело се да воде рачуна о Лазару.

Послужили су му добар, обилан ручак, било је ракије, а после ручка — беху карте. Иван све изгуби и љутну се; Каленику је ишло; хтеле су га карте једна за другом, и сваку срећну игру он би пропратио смехом, мада није играо поштено: требало је само гледати шта он ради.

Пролазио је дан за даном. Лазар би спавао колико је хтео, добро би јео и играо карте, пио би ракије колико је хтео, и гунђао би, уваливши се у меку фотељу. Јер он је овде господин! И шта год да пожели, оно и ради. Најпре, док је био сам, нервирало га је: када ли ће то бити? И како ли ће бити? Лазар је чекао. Сваког часа могу га позвати и повести; започеће нови посао, нови живот. Време је пролазило, а Лазара нико није звао, живот се није мењао, и он је већ мислио да су на њега заборавили.

Али једном га ноћу неочекивано пробудише. Поспан, и не схвати да га није Каленик, већ непознати жандар тресао за рамена. Псовао је, не хтеде устати, и светлост лампе му је бола очи. Ипак је морао да се помери, дуго је навлачио чизме, облачио жуту кошуљу. Жандар тихо звецкаше мамузама, ћутке му даде неки сако преко кошуље, и они изађоше. Једва да је тек свитало. Ваздух беше хладан. Када прођоше поред затворске капије и Лазар виде коње, он схвати и нешто га уштину за срце.

Путовали су дуго, пустим улицама, поред тихих кућа са сањивим прозорима. Затим скренуше у поље. Постаде видљивије, и већ су се плавила житна поља, хладна и свежа. Жандар зевну и затвори уста.

— М-да-а! — лењо промрмља. — Лепа житна поља!

А ваздух је постајао још прозачнији. Далеко на видику црнела се шума, а у долини, испод шуме, спуштала се магла, густа и бела, као вата.

Најзад стигоше. Лазар још издалека угледа стуб. Изађе из кочије, приђе скелам и тупо погледа конопац, неравни и мало повијени.

— Дедер, припреми се! — рече му жандар.

Лазар се попе на скеле, додирну чвор, заљуља га и исто тако пропрати његово кретање. Као да беше поспан. У њему је све спавало: злоба, мозак, крв.

— Засуци рукаве! — кратко му добаци жандар.

И Лазар одмах поче откопчавати рукаве, не размишљајући зашто? Сако му је сметао. Он га скиде са себе и баци уназад; тада слободно, полако поче савијати рукаве изнад лакта и сам разгледаше своју руку, тамну, сву у плавим венама, као у конопцима.

Жандар му се приближи и полако му положи на голо место три прста руке. Затим поново извади сат.

— Ускоро ће доћи...

И запали цигарету.

У ћутању им прође неколико минута.

Јутарњи ветар полако љуљаше конопац и додириваше му откривене руке. А у плавом, хладном пољу крештала је сврака и излазио је дим од цигарете жандара.

Одједном се неочекивано са стране зачу звекет пушака, појавише се људи. Напред се у капуту кретао високи поп, иза њега чувар, још неки људи; иза њих црни војници, међу њима нешто бело. И беше то јасна флека усред црне гомиле, тако чудна и необична, која привуче Лазарев поглед. Прво што угледа беше коса, светла као лан. Бела марама спаде са косе на рамена, и танке власи сијаше као да су златне. Ишло је нешто малено, нежно, нека девојка, и тако енергично, чак весело, те Лазар одвоји од ње очи и поче тражити другог — онога због којег су се окупили сви људи и подигли стуб.

Загледао се у свако лице — онога није било.

— Није ваљда дете? — питао се у себи и осети изнутра неко незадовољство, као да су га преварили. Прекрсти на грудима огољене руке и чекаше. Ево, приђоше близу и сместише девојку под скеле. Зашто не плаче? Зашто не виче? Не, стоји тихо, гледа природно, а златне јој власи сијају око чела. Чувар нешто рече, приђе поп, пружи јој крст. Не, њој не треба — она одмахну руком. Гукну нешто оштро, гласно, јасно, као да закрешта чавка. Сва господа и војници стајаху бледи, криви, а она се окрете и сама устрча уза скеле. Лазар стајаше и гледаше, као да заборави шта му је радити, као да је све то уснио. У себи није осећао ни злобу, ни заинтересованост.

— Завежи јој руке! Вуцибатино једна!

То га освести: баци се на њу грубо и непријатно. Није се бранила. Сама прекрсти руке, тако напрекрст као крст, и тихо стајаше, док јој је он, мокар од зноја, преплитао конопач и везивао чвор.

— Где је запело? Будало једна!..

А он је заборавио.

Најзад му дадоше бели и дугачки џак. Он се тако трудио и журио. Руке су му дрхтале, додиривале јој косу, а затим склизнуше низ топао јој и меки врат. Тај додир га опече, он задрхта целим телом. Због тога Лазару би као да сања. Нешто је у њему спавало и није се будило. Поспан, он јој наполаесвесно пребаци преко врата омчу, поправи је и, замахнувши, изби јој испод ногу даску. Зафијука конопач, као жица, а бело скочи и заврте се. И оно постаде дуго, велико, заклони хоризонт, људе, читав свет. Као бели зид. Затим се одмах смањи, осуши се и засија на сунцу које је излазило само. Тек тада Лазар угледа поље и зачу тишину, неку необичну, смртну тишину, која му је усисавала срце. А у тој празној тишини бело је тресло раменима, крештала је сувим гласом сврака и бљештао је сат у рукама лекара.

Лазару приђе чувар. Он подиже руку како би га потапшао по леђима, и одмах одмакну руку, не додирнувши га. Блед, чудним пригушеним гласом добаци:

— Алал вера!..

Окрете се од њега и засука бркове. Тада зазвекеташе пушке, ускомешаше се људи, и то би крај!..

Тог је дана Лазар могао пити колико је хтео. Иван и Каленик се уморише носећи флаше, а он је само пио и само говорио како у кући не би било тихо, а сам се безуспешно трудио да се сети шта то она викну онда, пред смрт? Глас јој је чуо, али речи се сакрише у магли, у сањивој пелени, која обави мозак. Ничег до детаља не могаше да се сети. Предвече се напи и хтеде да се бије, али Иван и Каленик побегоше, а Лазар се стропошта на кревет и заспа.

У пијаном сну долазише му глупости, али полако се магла разиђе, нестаде и он разговетно чу речи, тако гордо сасуте свима у лице, мада их не разуме и не размишљаше о њима. Јасно виде танке јој власи, као златне нити. Ситне јој руке, као у детета. А топли додир нежног јој врата живљаше на његовој руци и размиле се по телу, као мрави. Сада он виде све њене покрете, израз очију, бледо лице, бору на челу, поруб сукње како се вијори док је корачала. Свакојаке ситнице, читаву њену појаву, малу, меку, као пиленце са жутим паперјем. Виде како се њихала над белим платном, сагињала главу, врат, а дуги, оштри предњи делови ципела стрчали су јој на обе стране, као реп у ластавице. И он сањаше да је гледао у своје руке, или да их нешто није додирнуло...

После тога случаја Лазара би често будили. Устајао би усред ноћи и ишао би на посао, равнодушно, хладно, незаинтересовано. Сада га већ није интересовало питање: како ли ће бити? Није осећао злобу коју се најпре трудио да распали у себи још онамо, у затвору. Постојало је чак нешто пријатно: видео је поље, зеленела су се житна поља, небом су милели облаци, и шуштао је ветар. Видео је излазак сунца.

Имао је посла с различитим људима. Једни би ишли смело, гордо, говорили би лепе речи, које би им навирале из срца. Други, бледи, као лешеве, једва би вукли утрнуте ноге и требало их је подизати увис. Трећи би, пак, псовали, проклињали и не би се предавали. Такве би вукао за врат, завртао им руке и бактао се дуго, чак би се и знојио. Мушкарци и жене, стари и баш у снази, мали и сувоњави, као деца, и господа и његове горе лист. Понекад би му ишло од руке — и посао би се завршавао чисто. Понекад би му омча спадала с врата и окретао би главу у страну. Тада би бели цак скакао, дуго се кривио и не би могао да умре. Да прекрати муке, Лазар би додиривао ноге, вукао тело, а нешто би крцкало, — и био би крај. Једном се конопац смакао — и морао је да веша по други пут. Једном му се десило да је конопац био предугачак, и када он изби даску испод ногу, тело поскочи као полудело и обруши се. А у белој кошуљи остаде глава која је летела на конопцу, као змај, обливајући крвљу цело платно. Тада га је чувар псовао и морали су поново да перу бели цак.

Сваки од „клијената“, сусрећући се с Лазаром у последњем часу, остављао би му нешто за успомену: поглед, неки посебан и необичан, глас, боју косе и облик врата, покрете, речи. Сви ти поклони лепили би се за њега, живели би у њему својим тајним животом. Све оно што би остајало иза умрлога живело би. И зачудо — све то би му долазило у сећање само у сну, а не на јави. Дању би се он најчешће досађивао или би ишао намрштен, љут, гунђао би. Терао би Каленика, Ивана, гађао их чизмама, ако одмах не би урадили оно што би замислио. Псовао би и пио би. Пијана магла би му обавијала главу, рађала халуцинације, чудне жеље и гнев. Викао би на све, лупао на врата и досађивао.

Једног јутра, по свом обичају, Иван донесе прокључалу воду за чај, а Лазар не пожеле пити: „Самовар ми донеси!“ Иван је негодовао и објашњавао, али Лазар дохвати чајник и потегну се њиме на Ивана. Разби посуду, а Ивана опече. Дође претпостављени, поче викати, а Лазар изгледаше као лудак, удараше песницама о сто и дивље урлаше: „Самовар ми донесите!“ Претпостављени побеже, а самовар Лазару донеше. Осетивши моћ, Лазар је све више и више тражио од њих. Сем ракије, прохте му се и пива — те му сваког дана даваше пиво. Служили су по његовој жељи скупа јела: читава кућу застрше теписима, гунђаше, слегаше раменима, али и даље слушаше. И то опијаше Лазара.

— Битанге једне! — грактао би на њих. — Радите шта пожелим, јер ја сам ваш господар!..

Послушност оних који му беху стражари и претпостављени изазвала би у њему потребу да их мучи. Чинило се да је његов помућени мозак непрестано био обузет тиме да измисли нешто ново, што не да мира и што омаловажава.

Звао би Каленика — и када би овај стао испред њега, наређивао би му кратко и оштро:

— Кашљи!

Каленик би се смејао и неодлучно ћутао.

— Кашљи!

Каленик би тупкао у месту, љутито кривио уста, али би већ тихо почињао кашљуцати.

— Ма, јаче, будало једна, чујеш ли?!

— Ках-ках! — шкрипао би Каленик.

Постепено би тај вештачки кашаљ прелазо у прави и испуњавао би кућу непрекидним јаким искашљавањем, са звиждуком и напињањем.

А после неколико минута Лазар би поново звао:

— Калениче! Кашљи!..

У пијаним очима он би замишљао да је гроф, високи претпостављени који је допутовао у затвор, како би у све увео ред и заштитио затворенике од неправде. Почињао би од тога што би уприличио „смотру“ Ивану и Каленику. Врполио би се у фотељи, бацао би ноге у дугим чизмама, подупирао би бокове у жутој кошуљи и љутито мрштио сиво лице с флекама боје цигле, а жути му бркови смешно би стрчали, као у пса.

— Како се ти зовеш? Иван? Лажеш. Ја знам да си ти Преварант. Мене нећеш преварити, видим ја тебе, хуљо! Зашто мучиш људе? Он мисли, свињска њушка, ако је затвореник, то више није човек. А можда је он бољи од тебе, јер за грехе прихвата муке, а теби за њих плаћају. Че-екај! Чим сазнам, ја ћу тебе... ја ћу тебе... двадесет четири сата...

— А сада други. Како се ти зовеш? Каленик? Ма, ђаво те однео, нека ти буде Каленик. Ма, рапортирај. Ногу... како то ти држиш ногу? С ким ти то разговараш, а? Крадеш? Храниш људе боршчем с црвима? Удараш у фацу? На затвореницима су црне кошуље! Ти си пацов из кваса, миш који се облизује... Свуда је неред, ја ћу вас!.. Чувара ми доведите!..

Чувара му не би довели и тада би Лазар хтео да се бије. Ови би ишли да се жале, те би најзад дошао чувар, неки неодлучан, као да се борио с нечим у себи, побеђивао. Не би се љутио, већ би преклињао, молио, стидео би се, и кисео, осмех кривца, развукао би се по његовом лицу.

А Лазар би схватио да му повлађују, да им он треба, да он све може, као важна личност.

И даље би измишљао.

Повремено би га обузео страх; свега би се плашио, све би му било непријатељско, сви би били против њега; нешто би му се прикрадало, вребало га, не дајући му мира.

Због нечега би му се чинило да га прате Иванове очи. Прикрадају му се полако, приањају му уз врат или уз леђа, тражећи место како би му ушле унутра. Лазар би се примирио, притајио и одједном би се окренуо у месту. Али очи би већ успеле да побегну и смејале би се испод Ивановог чела и препричавале би шта су виделе.

Лазара би тада обузео гнев и викнуо би на Ивана:

— Не гледај ме! Склони своје очи, чујеш ли, иначе ћу их ископати!..

Али очи би се враћале, клизиле би му по лицу, по врату, грудима, и полако голицајући, бушиле би му рупе у дубину. То би га раздраживало, доводило би га до умора. Уопште му је било тешко. И све му је досадило. Зидови, ракија, Иван и Каленик. Као да му је било лакше у првом затвору. Лакше да носи велику дрвену помијару, да чисти двориште, да тегли воду. Тамо је било сунце, кретање, људи. О новом послу Лазар не би размишљао дању, зато би ноћу осећао под руком час меки врат, час топлу косу. Долазиле би му однекуд из тмине очи — смеђе, сиве и плаве, а из њих би очајном виком викали смрт и живот. Цвале би као цвеће лепе речи, и као коров са прашином — клетве. Појављивало би се све, све што му је остајало за памћење, сви поклони смрти, који би се залепили за њега и живели у њему својим одвојеним тајним животом. И то би изазвало равнодушност и умор.

Одвајали би га ода сна. Морао би да иде по нове поклоне, мада старе није заборавио и они му нису давали мира. Лазар би гунђао, једва би подизао отежало тело и облачио се. А после тога поново досадни дан, пијана магла, врећање.

Тако би му пролазили дани и ноћи.

А ноћи би му бивале све боље.

Једне ноћи дошао му је онај што му је оставио за памћење крупне очи. Седе на постељину у дно кревета, тамо, поред ногу, и они почеше да разговарају.

О н. Зарад чега си мене убио?

Л а з а р. Откуд ја знам? Наредили су ми.

О н. Није тачно. Зар можеш некоме да наредиш да убије, ако он сам то не жели. Признај: убио си ме зарад пара?

Л а з а р. Ја сам већ раније узео пет душа.

О н. Не врдај. Зашто си их узео?

Л а з а р. Викали су... Постало ми је страшно... плашио сам се да ће доћи људи и да ће ме ухватити.

О н. И, даље.

Л а з а р. Ни сам не знам како сам то урадио. Нисам хтео... нисам размишљао о томе.

О н. Ето, видиш. Ниси хтео. Из страха си узео грех на душу и за то си примио казну и кајање. Бранио си се. А сада? Зарад чега убијаш људе? Зарад ракије? Зарад пара? Шта су ти они скривили?

Л а з а р. Не гледај ме! Склони очи... чујеш ли, ти! Чујеш ли!

О н. Не, гледаћу те. Прилепићу очи на твоје груди и бушићу њима док ти не уђу у срце. Јер, ти си још увек бољи од оних што су те натерали и што су ти наредили да убијаш... Ти јеси мрачан, ти јеси слеп, ти си се, можда, из нужде, усудио на лоше дело, а они читају књиге, имају свега напретек...

Л а з а р. Ти мислиш да је мени лако? Много сам се уморио... душом и телом. И нешто ме боли поред срца... Не гледај ме... склони очи... чујеш ли шта ти кажем: склони очи...

Али тај их не склони: удаљише се очи, страшне, крупне, из којих су викали смрт и живот, запловише по ваздуху и тихо му се спустише на груди. И Лазар осети како су му бушиле на једном месту и улазиле му у груди све дубље и дубље...

Пробуди се Лазар тешке главе. Беше веома досадно и немило свитање. Беше тако тесно, сиво и загушљиво у ћелији, а тело му постаде лењо, млитаво. Чак није ни желео ракију, али ју је пио. Ракија је данас била горка, смрдљива и није била јака — није га хватала. Тада Лазар поче викати и вређати, малтретирати Ивана, мучити Каленика. Осети потребу да се кућа испуни виком, буком, кретањем, да се зидови тресу, прозори звече и да све трешти. Разбијао је судове, лупао о врата и о сто песницом. Не одагна тишину. Она га је гледала с високог плафона, из свих углова и кезила је зубе. Победила га је.

Лазар ућута, леже на кревет, затвори очи и стаде чекати. Хоће ли му доћи онај што му је био ноћас. Али тај не дође. Лазар устаде с кревета. Вукао се тешким ногама по кући, сударао се са зидовима, наслањао се на хладни зид, нешто размишљао, и искрививши лице, говорио наглас: „Битанге једне!“ Поново би ишао, поново би испредао мисли, као паучину, и кроз зубе би сиктао на некога: „Битанге једне!“

Стискао би песнице.

Ноћу му поново дође. Истина, не онај којем се надао, већ она, прва, русе косе. Седе му код ногу и одмах га упита:

— Зарад чега си мене убио?

Лазар није знао. Није јој имао шта рећи, већ хтеде да она говори, да све исприча, да све објасни. Када он хоће — добро! Тада оним гласом што је живео у његовим ушима, она исприча да јој је остала стара мајка и да сада плаче. Да она није хтела да умре, а он ју је убио само зарад тога што му је плаћено. Зарад пара. Зар му је толико требао тај новац? Је ли му донео мир, срећу, радост, здравље? Да лиши човека живота и да због тога има затвор, ракију и грех? Је ли му боље сада него пре?.. Она је говорила, а танке су јој власи сијале изнад чела, као златне.

Лазар хтеде да она још нешто каже што је он знао, а сам није смео да каже, а девојка бледа, као облак, као да погоди његову жељу:

— А ти си још увек бољи од оних који су ти наредили да убијаш, јер не убија секира, већ онај који је држи...

Нешто се помери у Лазаревом срцу. Радост или туга? Према њој? Према себи?

Сада је он желео само да зна шта она викну тада, пред смрт.

Али девојка се тихо осмехну и с прекором рече:

— Где су ти биле уши?

.

Иван и Каленик претпоставише да се Лазар, можда, препио. Они то закључише јер се он некако чудно понашао. Постаде тужан, тих и само нешто размишља. Ходао би по кући, и изненада би, без икаквог разлога, пружио руке, погледао би у дланове, у прсте и сакрио их у џеп. Затим би поново ходао, погледао би да ли га гледају, извадио би руку, пажљиво погледао у њу и одмах је сакрио. Шта је он тамо видео?

Ту нову навику посебно би примећивали када би играо карте. Понекад, усред игре он би бацао карте на сто, тако да они виде које су боје, и крио би руке испод стола. Понекад би му се чинило да Иван или Каленик бацају поглед на његове руке, он би престајао да игра, увлачио би руке у рукаве или би их крио иза себе, и љутит, разјарен, истеривао би их из куће.

Сада је Лазар јео мало. Каленик је причао Ивану да се Лазар боји хлеба. Једном он примети како Лазар пружи руку ка хлебу и одмах је повуче. „Јер је он свети!“, — рече наглас. Ха-ха! Јер је он свети! Хо-хо! — и обојица се насмејаше.

Већ неколико дана по Лазара није долазио жандар. А сваки пут када би ишао да спава, Лазар би мислио на њега и надао се. Ко шаље жандара? Чувар? Не, он је исти, као Лазар, он је такође секира у туђој руци. Ко њега шаље? Какви

су ти људи? Је ли је један, или их је много? Он би хтео да види људе од којих је чак и он бољи.

Људе које је само срамота од сунца, јер завршавају посао док оно не изађе. Али где ћеш их видети и ко ће ти их показати? Ко ће их препознати? Његова непомична мисао би тукла, као мува о стакло, и, онемоћала, падала би доле. Зато је унутар њега расло нешто, као тесто у наћвама, надолазило је као кисело тесто. Постајало би му загушљиво од мисли, није имао ваздуха за плућа. Пео би се на сто и отварао прозор, мада је то било забрањено. Кроз шипке би му улазила влага и тишина, а око би жељно ловило све што је могло. Онамо би било слободно и мирно. Онамо би било високо црно дрвеће, кроз које би се плавило небо, као дубоко плаво језерје, дупке пуно воде, у којем би пливале звезде, као златне рибе. Изнад земље би немирно спавао тешки и црни облак и дрхтао од благе муње. А доле, на влажној земљи, сијали би црвени прозори, и свуда би било мирно.

Само Лазар не би имао мира, јер би се одмах појављивао Каленик да затвори прозор. Да неко случајно не види Лазара.

Ето! Крију га. Они се чак стиде да га покажу. Какви ли су то људи?

* * * 4

— Лазаре, устај!

То му се приснило; речи су му милеле по телу, као гусеница. Хтеде скинути гусеницу, али немаше снаге. А она је милела по њему, гадна, длакава, и голицала му је раме.

— Лазаре, устај!

Лазар отвори очи — над њим се нагну жандар.

Лазар се подиже, спусти ноге с кревета.

Седео је минут, трептао очима према светлу и поново леже на кревет.

— И!

— Ја не идем.

Ха-ха! То беше забавно! Он не иде! Жандар се смејао, и истовремено је са смехом звецкала жандарова сабља.

— Ма, не глуми се, Лазаре, време је!

Али Лазар немаше намеру да се глуми. Намрштено и упорно он поново добади:

— Ја не идем.

У гласу му је била таква решеност да се жандар већ разљути.

Он не иде! Када шефови чекају! Када је већ све спремно! Ма, најзад, шта он замишља? Ко је он? Велики господин, претпостављени, шеф? Још да разговарам с њим, као с неким одвратним целатом! Устај кад ти кажем!

И Лазар устаде, али тако брзо, да жандар, малтене, одскочи. Одскочи и виде ново лице, искривљено од гнева, два вучја ока, голе широке груди прекривене маљама, и песнице. И све се то пело на њега, мирисало на врелину, шкрипало.

— Ти си бољи од мене? Бољи си? Ти сам ниси вешао? Битанго једна!

Велико тело се клатило на босим ногама и избацивало гнев, као из провалије.

— Покажи руке: јесу ли ти чисте? Само сам ја целат? Зашто ви угађате целату, битанге једне!

И пре него што се жандар освестио, Лазар дохвати меку фотељу и баци је доле. Зашкрипа фотеља и распаде се на све четири ноге.

— Ево ти, на!.. Покупи своје...

— Он је пијан! — гракну жандар. — Треба га одмах везати!

Није га било лако везати. Лазар се бацао по кући, велик, јак, као бесан медвед са вилама у грудима, и уништавао је све што би му дошло под руку: вукао је тепихе, ударао, кидао, бацао под ноге.

— Ево ти... на... узми!..

Чинило се да га нису љутили људи, већ све чиме је опремљена кућа.

У кући се подиже прашина, као облак, тресак, јецај и бука.

Напали су га, а он се борио и није се предавао.

Зато су га везали и тукли.

Дође чувар, псоваше и преклињаше. Како може? Њему тако угађају, тако брину о њему. Ко од затвореника има такве услове? Не треба да пије много ракије, јер ево шта се због тога дешава...

Везани Лазар лежао је усред лома. Тешко је дисао, уморан од туче, а унутар њега подрхтаваше злурадост што данас неће бити смртне казне и што од њега, целата, зависе ти незнанци који имају моћ да убијају.

Потом, касније, Лазар се покорио. Примирio се и више се није супротстављао када би га ноћу будили. Ишао би на посао равнодушан, као занатлија, али у очима би му се поново појавило нешто скривено и тајанствено.

Сада је он више ћутао, престао је с вређањем, био је тих, послушан. Каленик и Иван нису могли да га нахвале. Чак су га мање надгледали.

Они претпоставише да је од оног тренутка када су целата научили памети, он боље схватио моћ шефова, јер је најчешће причао с њима само о претпостављенима. Па, чувар или жандар — они нису сами, има неког изнад њих. Да. А ти претпостављени опет имају шефове. А тамо је поново неко ко каже: нека буде — и тако сви раде, како он каже...

Тај „он“, далеки и тајновити, о којем ни Иван, ни Каленик нису могли ништа тачно да кажу, највише је интересовао Лазара. То „он“ каже: „Убиј“ — и подижу стуб, воде ка њему човека, жандар долази по Лазара, а Лазар ставља омчу око врата. Као паук, округао, крупних очију, седи у паучини и прати да ли долеће мува. У тамној, тесној глави целата, где су мисли најпре биле као нејасне нити, сада су се увијале у чврсто клупко. Чинило му се да то зло столује на једном месту, пружа отуд руке на све стране и све покреће. А шта када би тако дошао, узео у шаке зло и угушио га, све би се руке спустиле, немоћне, и престао би ноћу да га буди жандар.

Сада је већ Лазар размишљао о њему. Ко ли је он? Какав ли је? И где да га тражи? Чинило му се да је он као чувар Њушка: груба ћосава фаца, ситне зле очи. Лазар му прилази близу, до саме фаце и каже: ти ли си зло? — и плус-плус! по образима. Ти ли си несрећа? Ти ли си неправда? — и поново — плус-плус!.. Ти ли то проливаш крв?

Затим би њега обесио. Не тако као друге, не, без повеза. Како би могао да види лице и све муке на њему, како се дуго, бескрајно грчи, како му се тресу рамена, поцрнело лице и незасите очи испале из дупљи.

Он зна како то да уради: научили су га.

И први пут, после умора и равнодушности, после гађења према свом послу, — први пут је осетио гушт од убијања.

Осетио је мржњу у срцу и лепоту муке.

Јун 1907. године

Микола Хвилювиј

„Цвету јабуке“

Ја (Романтика)

Новела

„Из далеке магле, са тихих језера загорских комуна шуми шум: иде Марија. Излазим на безгранична поља, прелазим превоје и, тамо где труну кургани, спуштам се на усамљену пуну стену. Гледам у даљину. — Тада мисао за мишљу пролеће око мене као амазонке. Тада све пропада... Лете тајни коњаници ритмички се савијајући до посеченог грања и гаси се дан; бежи ка гробовима пут, а за њим и ћутљива степа... Кидам трепавице и замишљам.... Стварно, моја мама је отелотворење те изванредне Марије, која стоји на границама непознатих векова. Моја мама је наивност, тиха туга и безгранична доброта. (Тога се добро сећам!) И мој несносни бол, и моја несносна мука подгревају се у фанатизму пред овим прекрасним тужним призором.

.....

Мама каже да сам се ја (њен немирни син) скроз намучио... Тада узимам њену милу главу са налетом сребрнкасте седине и полако је стављам на своје груди... Поред прозора су пролазила росна јутра и падале бисерне капи. Пролазили су несносни дани. У даљини, из тамне шуме, вукли су се пролазници и заустављали се поред плавог бунара где су се разилазили путеви, где је стајало раскршће. То је младо загорје.

Али пролазе ноћи, шуме вечери поред топола, тополе одлазе у непрегледност аутопута, а за њима лета, године и моја бујна младост. Свићу дани пре олује. Тамо, иза сиве боровине, бљеште муње, прште и враћају се горе. Тешки загушљиви гром никако да се провали из Индије, са истока. И природа занемоћа пред олују. А затим, уз облачну пену чује се и други шум — ...пригушена канонада. Ближе две олује.

— Узбуна! — Мама каже да је данас заливала нану, и нана умире од туге. Мама каже: „Ближи се олуја!“. И видим: у њеним очима две искрице росе.

I

Напад за нападом. Бесно побеђују непријатељски пукови. Онда наше крило коњице, иду побуњеници у контранатак, а олуја се појачава, а моје мисли — до неиздржљивости напета струна.

Дан и ноћ ја пропадам у „комитету“.

Наше пребивалиште је фантастичан дворац: то је кућа стрељаног племића. Химерни портири, древни везови, портрети кнежевске породице. Све то ме посматра из свих крајева мог случајног кабинета.

Тамо негде војни телефонски апарат развлачи своју тужну мелодију, која подсећа на удаљен звук воза.

На раскошном дивану, потутивши ноге под себе, седи наоружани Татарин и монотонно пева азијатско: „ала-ла-ла“.

Гледам портрете: кнез мршти обрве, кнегиња надмена, а кнежевићи су негде у тами стогодишњих стабала.

У овој неизмерној строгоћи осећам цео древни свет, сву немоћну грациозност и лепоту треће младости прошлих племићких година.

То је чист бисер на банкету дивље гладне земље.

И ја, сасвим туђ човек, бандит по једној терминологији, побуњеник по другој, просто и јасно гледам ове портрете, и у мојој души нема и неће бити беса. И то је нормално:

— Ја сам део комитета, али сам и људско биће.

Тамне ноћи, када поред прозора пролазе градске вечери (имање се уздигло на планини и царује над градом), када се сиви димови уздижу изнад циглане и малограђани као мишеви вире испод врата у оковани замак, у тамној ноћи у мом необичном кабинету састају се моји пријатељи. То је нови синедрион, црни трибунал комуне.

Тада се из сваког угла види права и стварно страшна смрт.

Малограђанин:

— Овде заседа садизам!

Ја:

— ...(ћутим).

На градској кули иза превоја узбуњено звецка бакар. То сат откуцава. Из тамне степе разлеже се пригушена канонада.

Моји пријатељи седе за широким столом од тамног дрвета. Тишина. Само далеки звиждук воза телефонског апарата поново растеже своју тужну, забринуту мелодију. Понеки побуњеник прође поред прозора.

Моје пријатеље је лако препознати:

доктор Тагабат,

Андрјуша,

трећи је дегенерик (верни стражар).

Црни трибунал је у пуном саставу.

Ја:

Пажња! На дневном реду је случај магационера икс!

Из других просторија улазе лакеји, и исто се као пре кнежевима поклањају, јасно гледају синедрион и стављају чај на сто. Затим нечујно нестају на сомоту ћилима у лавиринту високих соба.

Лустер са две свеће пригушено гори. Светло се једва протеже на четвртину кабинета. У висини једва тиња свећњак. У граду је мрак, и овде је мрак: срушена је електрана.

Доктор Тагабат се извалио на широком дивану удаљеном од лустера, видим само белу ћелу и изузетно велико чело. Још даље у мраку је стражар са дегенерисаном лобањом. Могу да видим само његове мало безумне очи, али знам:

— дегенерик има ниско чело, црну купу рашчупане косе и прилепљен нос. Он ме је увек подсећао на робијаша, и мислим се, мора да је бар једном био у криминалној хроници.

Андрјуша седи десно од мене са изгубљеним изразом лица, и понекад забринуту погледа доктора. Знам о чему се ради.

Андрјушу, мог јадног Андрјушу је овај немогући револуционарни комитет прогласио за „комитет“ овде, против његове болесне воље. И Андрјуша, овај тужни комунар, кад треба енергично да напише тамну наредбу

— „стрељати“,

увек брља, увек се подписује овако:

уместо да лепо напише име и презиме строго како треба, он сасвим неразумљиво, скроз чудновато напише, као хетејски хијероглиф, репић.

Ја:

— То је све. Докторе Тагабате, шта ви мислите?

Доктор (динамично):

— Стрељати!

Андрјуша помало преплашено гледа у Тагабата и снебива се. Напокон, дрхтавим и несигурним гласом рече:

— Не слажем се са вама, докторе.

— Не слажете се са мною? — и грохот промуклог смеха се проломи по тамној кнежевској соби.

Овај смех сам чекао. Тако је увек било. Али и овај пут сам уздрхтао, и чини ми се, упадао у хладну дрхтавицу. Брзина мојих мисли достиже кулминацију.

У том истом тренутку преда мною се појављује лик моје мајке...

— ... „Стрељати“???

И мајка ме нежно и тужно гледа.

... Поново иза далеке градске куле за превојем звечка бакар: то куца сат. Поноћна тама. До племићког дома једва допире пригушена канонада. Преносе телефоном: наши су кренули у контранапад. Иза статуе у стакленим вратима стоји одсјај: иза удаљених брежуљака горе села, горе степе и завијају на пожар пси из градских кутова. У граду је тишина и ћутљива стрепња срца.

... Доктор Тагабат је притиснуо дугме.

Лакеј одмах доноси на послужавнику стара вина. Затим одлази и вену његови кораци, удаљавају се по леопардовим крзнима.

Гледам у лустер, али ми се поглед невољно прикрада тамо где седе доктор Тагабат и стражар. У рукама су им флаше вина, пију га похлепно, грабежљиво.

Мислим си „тако треба“.

Али Андрјуша се нервозно пребацује са места на место и све хоће нешто да каже. Знам шта мисли: хоће да каже да је то нечасно, да тако комунари не треба да раде, да су то баханалије, итд., и сл.

Ах, како је он чудан, овај комунар Андрјуша!

Али кад је доктор Тагабат бацио празну флашу на сомотски ћилим и јасно написао своје презиме под одлуком — „стрељати“, мене одједном обузе очај. Овај доктор са широким челом и белом ћелом, са хладним разумом и каменом уместо срца је мој и неизбежни господар, мој зверски инстинкт. И ја сам, глава црног трибунала комуне, ништарија у његовим рукама која се предала вољи његове грабљиве стихије.

„Али шта је излаз?“

— Шта је излаз?? — И нисам видео излаз.

Онда преда мною промиче тамна историја цивилизације, тумарају народи, и векови, и само време...

— Али нисам видео излаз!

Заиста, истина је била уз доктора Тагабата.

... Андрјуша је брзо написао свој репић под одлуком, а дегенерик је уживајући гледао у слова.

Помислио сам: „Ако је доктор зли геније, зла моја воља, онда је дегенерик целат са гиљотине“.

Али помислих опет:

— Ах, каква бесмислица! Зар је он целат? Па њему сам, овом стражару црног трибунала комуне, у тренуцима велике напетости састављао химне.

И тада је одлазила, удаљавала се од мене моја мајка — отелотворење загорске Марије, смрзавала се у мраку чекајући.

... Свеће се топе. Строге прилике кнеза и кнегиње нестајале су у сивој магли дуванског дима.

... За стрељање је досуђено,

— шесторо!

Доста је! За ноћас је доста!

Татарин поново потегну своје азијатско: „ала-ла-ла“. Гледам статуу, одсјај у стакленим вратима. — Андрјуша већ нестане. Тагабат и стражар пију стара вина. Пребацујем преко рамена маузер и излазим из кнежевог дома. Ходам пустим глумим улицама опкољеног града.

Град је мртав. Малограђани знају да нас за три-четири дана неће бити, да су узалудни наши контранапади: ускоро ће зашкрипати наши тенкови у далеком крају. Град се притајио. Тама.

Као тамна длакава силуэта стоји на истоку кнежевско имање, које је сад црни трибунал комуне.

Враћам се и гледам у том правцу, и одједном се сетим да шест носим на савести.

... Шест на мојој савести?

Не, то није истина. Шест стотина,

шест хиљада, шест милиона —

црна ми је савест!!!

— Црно?

Хватам се за главу.

...Али поново преда мном промиче тамна историја цивилизације, и тумарају народи, и векови, и само време...

Тада, изнемогао, наслањам се на ограду, клекнем и страсно благосиљам онај тренутак када сретох доктора Тагабата и стражара са дегенерисаном лобањом. Онда се враћам и молећиво гледам на источну длакаву силуету.

... Губим се у уличицама. И најзад излазим до усамљеног дома где живи моја мајка. У дворишту мирише на нану. Иза шупе севају муње и чује се тутњава пригушеног грома.

Тама!

Идем у собу, узимам маузер и палим свећу.

... — Је л' спаваш?

Али мајка није спавала.

Прилази ми, узима моје уморно лице у своје старачке дланове и привија главу на моје груди. Опет каже да сам ја, њен немирни син, скроз измучен. И осећам на својим рукама њене кристалне сузе.

Ја:

— Ах, како сам се уморио, мама!

Води ме до свеће и гледа моје изморено лице. Онда иде до тињавог свећњака и забринуто гледа у лик Марије. — Ја знам: моја мајка ће и сутра отићи у манастир, она не може да поднесе наше бриге и дивљаштво око нас.

Али ту већ, дошавши до кревета, задрхтах:

— Дивљаштво око нас? Зар мајка сме тако да мисли? Тако мисле само версалци!

И тада, узнемирен, убеђујем себе да то није истина, да никакве мајке нема преда мном, да то није ништа до привиђење.

— Привиђење? — уздрхтах.

Не, у п р а в о т о није истина! Овде, у овој тихој соби, моја мајка није привиђење, него део мог личног з л о ч и н а ч к о г „ја“, којем ја дајем слободу. Ту, у тихом кутку на крају града, кријем од гиљотине један део своје душе.

И онда у животињском заносу затварам очи и, као самац у рано пролеће, загрцнем се и шапућем:

— Зашто ико мора да зна детаље оног што проживљавам? Ја сам прави комунар. Ко сме да каже другачије? Зар ја немам права да одморим један минут?

Тиња свећњак пред ликом Марије. Испред свећњака, као резбарија, стоји моја забринута мајка. Али већ ни о чему не размишљам. Моју главу милује миран плаветни сан.

II

... Наши се повлаче: с позиције на позицију, на фронту је паника, у позадини је паника. Мој батаљон је у приправности. За два дана и сам сам кренуо у топовску буку. Мој батаљон је изабран: то су млади фанатици комуне.

Али сада сам им исто тако потребан. Знам шта значи залеђе, кад је непријатељ пред вратима. Те прљаве гласине, као змије, са сваким новим даном све више су се вукле по улицама. Те гласине чак иду и из уста гарнизона.

Јављају ми:

— Чује се тиха кукњава.

— Може доћи до побуне.

Да! Да! Знам: може избити побуна, и моји верни агенти су по улицама, и већ се нигде више не може сакрити тај криви и скоро невини малограђански отпад.

... А канонада је све ближа и ближа. Све су чешћи прогони с фронта. Прашина се скупља у облаке и надноси се над градом, покривајући мутно ватрено сунце. Понегде севају муње. Вуку се коморе, забринута шкрипе парњаци, пролазе тенкови.

Само је поред црног трибунала комуне мучка тишина.

Да:

биће на стотине стрељања, и ја коначно падам с ногу!

Да:

већ чују версалци да у притајеној и мртвој тишини кнежевог имања над градом севају јасни и кратки пуцњеви, и версалци знају:

— штаб Духоњина!

... А јутра цветају бисерном росом и падају јутарње звезде у маглу удаљене шуме.

... А тиха канонада се појачава.

Само што није почело: ускоро ће олуја.

.....

... Улазим на кнежево имање.

Доктор Тагабат и стражар пију вино. Андрјуша натмурен седи у ћошку. Затим ми Андрјуша прилази и наивно тужно каже:

— Слушај, друже! Пусти ме!

Ја:

— Куда?

— На фронт. Ја не могу више овде.

Аха! Он више не може! У мени се одједном јави злоба. Боље рећи исплива. Дуго сам се уздржавао. — Он хоће на фронт? Он хоће што даље од овог црног прљавог посла? Он хоће да опере руке и да буде невин као голуб? Он м е н и даје „своје право“ да се купам у локвама крви?

Онда вичем:

— Ви се заборављате! Чујете ли?.. Ако то још једном поменете, сместа ћу вас стрељати.

Доктор Тагабат динамично:

— Тако треба с њим! Тако му треба! — и разлеже се церекање по пустим лавиринтима кнежевских просторија. — Тако му треба! Тако му треба!

Андрјуша се збуну, побледе и изађе из кабинета.

Доктор рече:

— Крај! Одморићу! Ти још ради!

Ја:

— Ко је на реду?

— Случај бр. 282

Ја:

— Уведите.

Стражар ћутке, као аутомат изађе из собе.

(Да, то је био незаменљиви стражар: не само Андрјуша, и ми смо грешили: ја и доктор. Ми бисмо често избегавали да дежурамо на стрељању. Али он, овај дегенерик, увек је био војник револуције, и одлазио би са поља тек кад би се гасили димови и закопавали стрељани).

... Статуа је померена, и у мој кабинет уђе двоје: жена у црнини и мушкарац с наочарима. Били су крајње преплашени окружењем: аристократска раскош, кнежеви портрети и неред — празне флаше, револвери и сиви дим цигарета.

Ја:

— Ваше презиме?

— Зет!

— Ваше презиме?

— Игрек!

Човек скупи своје пребледеле усне и паде у неопростиво плачљив тон: молио је за милост. Жена је марамицом брисала сузе.

Ја:

— Где су вас ухапсили?

— Тамо негде!

— Због чега сте ухапшени?

— Због тамо нечег!

Аха, имали сте састанак. Какви могу бити скупови ноћу у ово немирно време у приватном стану?

Аха, ви сте теософи! Тражите истину!.. Нову? Је ли! Је л' тако?.. Ко је ово?.. Христ?.. Није?.. Неки други спаситељ света?.. Да! Да! Вас не задовољава ни Конфучије, ни Лао Це, ни Буда, ни Мухамед, ни сам Ђаво!.. Аха, схватам: треба попунити празно место...

Ја:

— Значи, ви мислите да је куцнуо час доласка Новог Месије?

Мушкарац и жена:

— Да!

Ја:

— Ви сматрате да ову психилошку кризу треба пратити и у Европи, и у Азији, и у свим деловима света?

Мушкарац и жена:

— Да!

— Ма, ког ђавола, мајку вам вашу, да нећете овог Месију да направите од „комитета“?

Жена заплака. Мушкарац још више пребледе. Страшни портрети кнеза и кнегиње натмурено су гледали са зидова. Разлегала се канонада и узбуњене сирене са железничке станице. Непријатељски тенк стиже на нашу станицу — преносе ми телефоном. Из града допире жагор: труцкала су колица преко калдрме.

... Мушкарац паде на колена и преклињао за милост. Свом снагом га гурнух ногом, и он се расу по поду. Жена привуче црнину до слепоочнице и у очају се сави на сто.

Жена рече тихо и мртво:

— Чујте, ја сам мајка троје деце!..

Ја:

— Стрељати!

Стражар одмах скочи, и кроз пола минута више никог не би у кабинету.

Приђох столу, налих вина и попих га на екс. Онда положих руку на чело и рекох:

— Даље!

Уђе је дегенерик. Саветује ми да одложим посао и размотрим нешто ванредно:

— Управо су довели из града нову групу версалаца, изгледа да су све монахиње, на пијаци су водиле отворену агитацију против комуне.

Ту ја наступам. Паде ми магла на очи, и бејаш у стању које се може оквалити као необична екстаза.

Мислим да су у таквом стању фанатици ишли у свети рат. Приђох прозору и рекох:

— Уведите!

... У кабинет упаде цела руља монахиња. Ја то не видех, али могах осетити. Гледао сам град. Спустише се вече. Дуго се не окретох, уживао сам — никога од њих за два сата неће бити! — Смркаваше се. — И опет муње пред олују пресецаше видик. На удаљеном хоризонту иза циглане уздизаше се дим. Версалци су нападали жестоко и разјарено — преносе ми телефоном. На пустим цестама по-негде се промаљају коморе и брзо нестају ка северу. У стени стоје, као удаљени витезови, тенковски стражарски одреди.

Узбуна.

У граду су само претрпани дућани. Град је мртав и јури у дивљу средњевековну даљину. На небу ничу звезде и проливају на земљу зелено мутно светло. Затим се гасе, нестају.

Али ја морам пожурити! Иза мене је група монахиња! Па да, морам пожурити, подрум је претрпан. Одлучно се окрећем да кажем безизлазно:

— Стре-ља-ти!

.....

али, окрећем се и видим — право испред мене стоји моја мајка, моја тужна мајка с очима Марије.

Од узбуђења поскочих у страну: шта је ово — халуцинација? У узбуђењу поскочих у страну и викнух:

— Ти?

И чујем из руље жена забринута:

— Сине! Мој немирни сине!

Осећам да ћу сваког часа да паднем. Осећам се глупо, ухватих се руком за фотељу и нагнух се.

Али истог тог трена разлеже се смех, лупи о плафон и нестаде. То би доктор Тагабат:

— „Мама“? Ах, ти, ђавоља луткице! Пожелео си да сисаш? „Мама“?!!

За трен дођох себи и потегох за маузером.

— Ђаво! — и бацих се на доктора.

Али, тај ме погледа и рече:

— Де, де, тише, издајниче комуне! Обрачунај се с „мамом“ (нагласи „с мамом“), као што си се обрачунавао с осталима.

И ћутке оде.

... Скамених се. Блед, скоро мртав, стајаш пред ћутљивом руљом монахиња с избегеним очима, као гладни вук. (То видех у диновском огледалу које је висило преко пута).

Да! — најзад дотакоше други крај моје душе! Више не морам да идем на други крај града да се злочиначки кријем. Сад имам само једно право:

— да никоме, никада и ништа не причам о томе как о се цепало моје сопствено „ја“.

И не изгубих главу.

Мисли ми резаше мозак. Шта морам да радим? Зар ја, војник револуције да се изгубим у овом одлучујућем тренутку? Зар треба да напустим стражу и срамно издам комуни?

...Стегох вилице, натмурено погледах мајку и стриктно наредих:

— Све у подрум. Одмах ћу бити ту.

Али тек што то изговорих, кабинет се опет уздрма од смеха.

Окренух се доктору и јасно изустих:

— Докторе Тагабат! Ви сте, очигледно, заборавили с ким имате посла? Да нећете и Ви у штаб Духоњина... с овим шљамом! — показах руком на страну где стајаше моја мајка, и ћутке изађох из кабинета.

... Иза себе ништа не чух.

.....

... Као пијан, пођох са имања, не знајући куда по сумрацима спарне вечери пред олују. Канонада се појачаваше. Поново се распламсаваше димови над удаљеном цигланом. Иза кургана зveckаше тенкови: водила се одлучујућа борба међу њима. Непријатељски пукови бесно насрташе на побуњенике. Мирисаше на стрељање.

Ишао сам не знајући куда. Поред мене пролазише коморе, пролеташе тенкови, шкрипаше по калдрми. Град стајаше у прашини и вече не разби напетост пред олују.

Ишао сам не знајући куда. Без мисли, с тупом пустоши, с тешким теретом на мојим поргбљеним плећима.

Ишао сам не знајући куда.

III

... Да, беху то неиздржљиви минути. То беше мука. Али већ сам знао шта ми је чинити.

Знао сам и онда кад напустих имање. Иначе не бих изашао тако брзо из кабинета.

... Па да, морам бити доследан!.. И целу ноћ разматрах случајеве. Тада током неколико мрачних сати периодично праскаше кратка и јасна пуцњи:

— Ја сам, главнокомандујући црног трибунала комуне, извршавао своју дужност према револуцији.

... И зар је то моја кривица што ме лик моје мајке није напуштао ове ноћи ни на минут?

Зар је то моја кривица?

.....

... За ручак дође Андрјуша и добаци натмурено:

— Слушај! Дозволи да је ослободимо!

Ја:

— Кога?

— Твоју мајку!

Ја:

(ћутим)

Затим осећам да бих се смејао до бола. Не издржавам и церекам се на сав глас.

Андрјуша ме озбиљно гледа.

Његову одлучност је тешко препознати.

— Слушај. Чему ова мелодрама?

Мој наивни Андрјуша хтеде овог пута да буде бистар.

Али он погреши.

Ја (грубо):

— Губи се!

Андрјуша и овог пута пребледе.

Ах, овај наивни комунар баш ништа не разуме. Он буквално не схвата чему ова бесмислена зверска жестина. Он ништа не види испод мог хладног дрвеног лика.

Ја:

— Телефонирај! Сазнај где је непријатељ!

Андрјуша:

— Слушај!..

Ја:

— Телефонирај! Сазнај где је непријатељ!

У том тренутку зачу се зујање пројектила и недалеко експлозија. Затресосе се прозори и одјекиваше тихим и празним кнежевским собама.

Преко телефона преносе — версалци нападају, већ су близу, на три врсте. Козачке групе се указаше поред станице — побуњеници се повлаче. Завија удаљена сирена.

Андрјуша излете. За њим и ја.

... Подиже се прашина у даљини. Поново с распламсаше димови у даљини. Над градом надвијен облак прашине. Не виде се бакарно сунце и небо. Само мутна прашина хита над далеким небеским сводом. С путева се уздижу фантастичне вејавице, беже у висину, секу простор, прелећу домове и изнова и изнова хитају. Као зачарано, време стаде пред олују.

... А овде трешташе топови. Летеше су тенкови. Одлазише на север колица, коморе.

... Све заборавих. Ништа не чух и ни сам не знам како се обрех у подруму.

Поред мене зазвекета шрапнел, и све напољу постаде пусто. Приђох вратима и само што сам хтедох провирити у малени прозорчић где је седела моја мајка, неко ме ухвати за руку.

Окренем се —

— дегенерик.

— Ето каква је стража! Сви побегоше!.. Хи... Хи...

Ја:

— Ви?

Он:

— Ја? А, ја! — и куцну прстом по вратима.

Да, то је био верни пас револуције. Он ће стајати на стражи и по жешћој ватри! Сећам се да тада помислих:

— „ово је стражар моје душе“ — и без мисли пођох у градску пустош.

.....

... А предвече заузеше јужни део града. Морали су ићи на север, напустити град. Зато је побуњеницима наређено да се задрже до ноћи, и они су укочено умирали на насипима, на прилазима, на раскршћима и у тихим ћошковима поред врата.

...Али шта сам ја?

...Обављана се брза евакуација, обављано је брзо стрељање, и ја коначно клонух!

Палили су документацију. Слали партије талаца. Узимали остатак контрибуције...

...Коначно клонух!

...Али одједном изрони лице моје мајке и ја поново чух забринуту и упорну глас.

Чупао сам косу и избеченим очима гледао градску кулу. И поново се спуштао мрак, и поново су на југу горели домови.

... Црни трибунал комуне се спрема за бег. Упрежу се запреге, вуку се коморе, журе руље на север. Само наш усамљени тенк замире у дубини шуме и задржава непријатељске пукове са десног крила.

... Андрјуша негде нестаде. Доктор Тагабат мирно седи на дивану и пије вино. Ћутке прати моја наређења и понекад иронично баца поглед на кнеза. Али тај поглед ја осећам баш на себи, и то ме нервира и узнемирава.

... Сунце зађе. Вече је. Спуста се ноћ. По насипима иду бегунци и једно-

лично одјекује митраљез. Пусте кнежевске просторије замреше у чекању.

Гледам доктора и не могу да поднесем поглед на стари портрет.

Одсечно рекох:

— Докторе Тагабат! Кроз један сат морам да ликвидирам последњу групу осуђеника. Морам да доведем одређени број њих.

Тада ће он иронично и равнодушно:

— Па, шта? Добро!

Нервирам се, а доктор ме пакосно гледа и смеје се. — О, он несумњиво зна о чему се ради! У тој групи осуђеника је моја мајка.

Ја:

- Изволите напустити собу!

Доктор:

— Па, шта да се ради? Добро!

Не издржах и побеснех.

— Докторе Тагабат! Последњи пут вас упозоравам, не шалите се са мном!

Али глас ми се прекида, застаје ми у грлу. Посежем за маузером да на лицу места завршим с доктором, али се изненада осећам тужно, ништавно и видим да ме последња воља напушта. Седам на диван и жалосно, као изнемогао пас, гледам Тагабата.

... Али пролазе минути. Треба кренути.

Поново се хватам за главу и последњи пут гледам у надмени портрет кнегиње.

Мрак...

... — Конвој!

Уђе стражар и саопшти:

— Извели су групу. Одређено је место стрељања: почетак шуме.

... Иза удаљеног грања израћао је месец. Затим је пловио тихим плавим потоцима остављајући за собом кругове лимуна. У поноћ се испегави зенит и застави изнад бездана.

... У граду је била енергична паљба.

... Ишли смо северним путем.

Никада нећу заборавити ту нему поворку, тамну руљу за стрељање.

Иза су шкрипала колица.

Као одступница су ишли конвојни комунари, даље руља монахиња, у одступници ја, још конвојних комунара и доктор Тагабат.

... Али ми смо напали праве версалце. Целим путем ниједна монахиња не изусту ни реч. То су били искрени фанатици.

Ишао сам путем као онда, не знајући куда, а са страна су се вукли стражари моје душе: доктор Тагабат и дегенерик. Гледао сам руљу, али тамо ништа нисам видео. Зато сам осећао: — тамо је ишла моја мајка с повијеном главом. Осећао сам: мирише на нану. Мазио сам њену милу главу с налетима сребрне седине.

Али одједном, преда мном израсте загорска даљина. Онда поново до бола пожелех да паднем на колена и молећиво гледам на длакаву силуету црног трибунала комуне.

... Згњечих главу и пођох по мртвом путу, а иза мене шкрипаше колица.

.....

Одједном устукнух: шта је ово? Халуцинација? Није ли то глас моје мајке?

И поново у себи препознајем ништавног човека и осећам — негде у дубини срца нешто ме мучи. Не хтедох да ридам, хтедох да роним ситне сузе — да, као у детињству, на топлим грудима.

И сину ми:

— није ваљда да је водим на стрељање?

Шта је ово: стварност или халуцинација?

Али то беше стварност, стварна животна стварност, грабежљива и жестока, као чопор гладних вукова. То беше стварност, безизлазна, неминовна, као сама смрт.

... Али, можда је то грешка?

Можда треба другачије поступити?

Ах, то је већ кукавичлук, малодушност. Постоји строго животно правило — *errare humanum est* ⁶. Шта ти је? Погреши! И погреши баш овако, а не тако!.. И какве могу бити грешке?

Заиста, то беше стварност, као чопор гладних вукова. Али то беше и једини пут до загорских језера непознате прелепе комуне.

... И почех да горим у ватри фанатизма и одлучно корачах северним путем.

... Нема поворка се приближавала шуми. Не сећам се како су распоредили монахиње, али сећам се: приђе ми доктор и положи руку на моје раме:

— Ваша мајка је тамо! Радите с њом шта хоћете!

Погледах:

— из гомиле се издвоји личност и мирно усамљено пође на крај шуме.

... Месец је био у зениту и висио над безданом. У даљини се губио мртви пут у зелено-жутој непрегледности. Десно се видео стражарски одред мог батаљона. У том тренутку над градом се уздиже густ пламен — пуцњи опет прекидоше бригу. То су одлазили побуњеници — примети непријатељ. — Са стране експлодира граната.

... Извукох сам из футроле маузер и ужурбано кренух ка усамљеној личности. И онда, сећам се, одјекнуше кратки пуцњи: тако су завршавали с монахињама.

И онда, сећам се — из шуме крену наш тенк у узбуну. — Зазвеча шума.

Проне се пуцањ — једном, други пут — још — удар! Удар!

... Нападају непријатељски пукови. Треба пожурити. Ах, треба пожурити!

Али ја идем, и идем, а усамљени обрис моје мајке стоји тамо. Она стоји подигнутих руку, и тужно ме гледа. Журим ка том зачараном немогућем крају шуме, а усамљени обрис је још тамо, још је тамо.

Наоколо је пусто. Само месец пролива зелени свет из пегавог зенита. Држим маузер у руци, али ми рука слаби, и свако мало роним ситне сузе као у детињству на топлим грудима. Хоћу да викнем:

— Мама! Кажем ти: дођи код мене! Ја те морам убити.

И цепа ми мозак тужан глас. Поново чујем како ми мама говори да сам се ја (њен немирни син) скроз измучио.

... Шта је ово? Није ваљда опет халуцинација? Забацујем главу.

Да, то је била халуцинација. Већ дуго сам стајао на празном крају шуме преко пута своје мајке и гледао је. Ћутала је.

... Тенк зашкрипа у бору.

Уздизаше се пламенови. Поче олуја. Непријатељ кренуо у напад. Побуњеници одлазе.

... Тада у чежњи, обузет пожаром неке невероватне радости, пребаких руку преко врата своје мајке и притиснух њену главу на своје груди. Затим подигох маузер и повукох обарач на слепоочници.

Као посечен клас, она се сави на мене.

Положих је на земљу и дивље погледах око себе. — Наоколо беше пусто. Само су се са стране црнели топли лешеве монахиња. — Недалеко се чуло лупање оружја.

...Гурнух руку у цеп и тад се сетих да сам нешто заборавио у кнежевим просторијама.

„Будала!“ - помислих сам.

... Затим се брецнух:

— где су људи?

Ах, да, морам да пожурим до свог батаљона! — И бацих се на пут. Али не пређох ни три корака, кад ме нешто заустави. Уздрхтах и отрчах до мајчиног леша.

Клекнух пред њега и пажљиво се загледах у лице. Али оно беше мртво. По образу је, сећам се, текао тамни млаз крви.

Тада подигох ту безизлазну главу и пожудно се приљубих уз бело чело. — Мрак. И одједном чујем:

— Де, комунару, дижи се!

Време је да се крене до батаљона!

Провирио сам и видео:

— Испред мене је опет стајао дегенерик.

Аха, сад ћу. Сад ћу. Да, одавно је требало да кренем! — Поправих ремен свог маузера и поново кренух на пут.

... У степи, као удаљени витезови, стајаше побуњеници на коњима. Трчах тамо стискајући главу.

... Спремала се олуја. Понегде су пробијале јутарње пеге. Месец је тихо уми-
рао у пегавом зениту. Са запада су се приближавали облаци. Била је јасна,
обилна пуцњава.

.....

... Зауставих се усред мртве степе.

— тамо, у далекој непрегледности, неприметно су горела тиха језера
загорске комуне.

*С украјинског изворника (Микола Хвильовий, Я (Романтика) // Вибрані твори.
Навчальний посібник для учнів загальноосвітніх навчальних закладів,
Грамота, Київ 2006: 188—203) огледно превеле Данка Савчић и Тања Гаев*

Александар Довженко Зачарана Десна

У овој скици аутобиографске филмске приче, аутор жури да одмах нешто призна: у његов свет све чешће, па и свакодневно, почињу да продиру успомене.

А шта их то призива? Можда дуге године растанка са земљом родитеља, или је то једноставно тако са људима, да дође време када басне и молитве, научене у давно прошлом детињству крену да роваре по сећању, испуњавајући га целог где год се налазио.

А можда и једно и друго, снажно као неодољива жеља, док пребира по драгоценим играчкама, које се увек провлачи кроз наше послове и помаже нам да схватимо своју природу на основу раних искустава и њихових првобитних извора. И прве радости и туговања и чаролије првих дечијих одушевљења...

Сећам се како је само лепо и весело било у нашој башти! Чим се сиђе с трема и погледа наоколо — сва је била тако зелена и бујна. А тек почетком лета! Краставци цветају, тикве цветају, кромпир цвета. Цвета малина, рибизла, дукан, пасуљ. А сунцокрета што је било, цвекле, мирођије, шаргарепе! Шта све није засадила наша неуморна мајка!

Тако сам срећна — волела је да понавља мајка, — кад ми из земље изникне нека биљчица! Ништа на свету не волим толико!

Због тога је башта била препуна биљака да средином лета више нису могле да стану у њу. Пеле су се једна преко друге, преплитале се, гушиле, верале на шталу, на стреху, на тарабу, а тикве су са оgrade висиле право на улицу.

А колико је само било малина, црвених, тако лепих, белих! И вишања, и крушака слатких! Па кад се наједеш — стомак ти као буре цео дан!

И још је расло, сећам се, много дукана, у коме смо, као мали, ходали као у шуми и у ком смо зарадили прве жуљеве на дечијим рукама. А уз тарабу, иза старе капије, расли су велики грмови рибизле, зове и још неких непознатих биљака. Тамо су, кришом од мајке, носиле јаја кокошке и разна ситна живина. Тамо смо ретко залазили, јер је чак и дању било мрачно, а ми смо се плашили змија. А ко се још није бојао змија кад је био мали, чак и ако их у животу нигде није видео? Поред куће, која је стајала усред баште, цветало је цвеће, а иза куће, насупрот врата од трема, поред вишања, окружен пелином, стајао је стари сандук, чији је поклопац увек био отворен и из ког се осећала плесан. У њега би предвече ускакале жабе. А сигурно је тамо било и змија.

На том сандуку деда је волео да спава. Наш деда је много личио на Бога. Кад год бих се молио Богу, увек бих видео у ћошку са иконама дедин урамљени портрет у старој одећи, а сам деда је лежао на пећи и тихо кашљао, слушајући своје молитве.

Недељом би поред богова горело малено модро кандило, у коме се увек скупљало пуно мува. Лик Светог Николе је такође личио на деду, нарочито кад би овај подшишао браду и кад би пред ручак попио чашицу вотке с љутом папричицом, а да мајка није звочала. Свети Теодосије личио је више на оца. Теодосију се нисам молио, зато што је још имао тамну браду, а у руци је имао штап, увијен у белу мараму, док је бог који је личио на деду, у једној руци држао округли сланик, а јагодицама друге, као да се спремао да узме чен белог лука.

Наш деда се звао, како сам касније дознао, Семен. Био је висок и мршав, имао је дугу, сиву, таласасту косу и белу браду. И имао је велики ожиљак, још из чумачких дана кад је био млад. Деда је мирисао на топлу земљу и помало на млин. Био је црквењачки учен и волео је недељом да чита псалтир. Ни ми, а ни деда нисмо разумели то што је читао, али нас је увек узнемиравало попут чудне тајне, која је прочитаном давала неки нарочит, несвакидашњи смисао.

Мајка је мрзела деду и сматрала га је вешцем са црним књигама. Ми јој нисмо веровали и штитили смо га од њених напада, јер псалтир унутра није био црн, него бео, а дебеле кожне корице су биле браон, као мед од хељде или стара чизма. Напокон је мајка ипак уништила псалтир. Спалила га је у пећи лист по лист, плашећи се да га спали одједном, како не би случајно експлодирао и разнео пећ.

Деда је волео лепу реч и добру причу. Кад би га неко понекад на путу до ливаде питао за пут за Борзну или Батурин, он би дуго стајао наред пута и машући батином довикнуо путнику:

— Право, право и само право и никуд не скрећите!.. Добар човек је кренуо, нек му Бог да здравља — лако би уздахнуо, када би путник коначно зашао за жбуње.

— А ко је тај човек? Одакле је?

— А ђаво ће га знати ко је, откуд ја знам... Него, шта стојиш ту к'о упопан? — обрати се деда коњу, седајући на таљиге. — Идеемо...

Деда је био наш добри дух ливаде и рибе. Скупљао је више јагода и печурака од свих нас и причао је с коњима, с теладима, травама, са старом крушком и хростом, са свим живим што је расло и кретало се наоколо.

А када би наловили рибе и доносили да се пече он би, осмехујући се, климао главом и са жаљењем, а касније и с осећањем помирености, говорио:

— Ех, кад би то била риба! То је све, само није риба. Кад би ви само знали каква је некад риба била. Кад смо оно ономад ишли, покојни Назар и ја, нека му је лака земља...

Деда је за најбољу рибу сматрао линину. У језеру је није ловио мрежом, него ју је некако узимао руком директно из воде као кинески мађионичар. Оне као да су саме пливале ка његовим рукама. Причало се да он зна тај језик.

Лети би лежао на сандуку ближе сунцу, нарочито у подне када би сунце тако припекло да смо се сви ми, и наш мачак и пас и кокош сакривали под рибизлу или у дуван. То му је била највећа радост...

Деда је више од свега на свету волео сунце. Проживео је под сунцем скоро сто лета никад се не сакривајући у хлад. Тако је и поред јабуке, на сандуку под сунцем и умро када је дошло његово време. Деда је волео да кашље. Његов кашаљ се чуо у сваком углу. Стари људи су, чак, по дедином кашљу прогнозирали време.

Понекад би, кад сунце припече, сав помодрео од кашља и рикао попут вука или лава, хватајући се обема рукама за панталоне и склупчавши се тако да је изгледао мален.

Тада би се Пират, који је спавао поред деде, уплашио и кроз сан бежао у рибизлу и од страха одатле лајао на деду.

— Та, немој да ми лајеш. Немој сад ја да ти залајем — жалио се деда.

— Ав, ав!

— Дабогда ти се кост у грлу заглавила! Кх-кх!

Хиљаду танких фрулица би заиграло унутар деде.

Кашаљ је кључао у његовим грудима попут лаве у вулкану, дуго и грозно и убрзо би после највиших нота, када је деда већ био сав модар, вулкан почињао да ради и ми смо сви бежали ко би куда стигао, а иза нас су се још дуго чули дедина гласови и блажени кашаљ.

Једног дана, бежећи од дединог кашља нашао сам се у дувану. Дуван је био висок и веома густ. Цветао је великим златним гроздовима, као у попа на одори, а над гроздовима је летело небројано много пчела. Велико дуванско лишће ме је преплавило. Упао сам у густо зеленило и отпузао поред лишћа до краставаца.

У краставцима су такође биле пчеле. Оне су се врзмале око цвета и тако хитро летеле ка сунцокрету, маку и кући и да се нисам трудио да их раздражим, ниједна ме не би убола. Мада пчелиња жаока боли, деда ти одмах, чим почнеш да плачеш да бакарну копејку, коју треба да ставиш на болно место. Тада би бол брже пролазио, а за копејку си могао да купиш код Масија чак четири бомбоне и да се наслађујеш све до вечери.

Прошетавши поред пчела и најевши се пупољака краставаца налетео сам на шаргарепу. Због нечега сам највише волео шаргарепу. Она је код нас расла у правим редовима одмах поред краставаца. Осврнуо сам се да видим да ли неко

гледа. Нико није гледао. Около су били само дремајући дуван, мак, кукуруз и сунцокрети. Чисто подневно небо и све је било тако тихо, као да је све уснуло. Једино су пчеле зујале и негде иза дувана, из правца сандука чуо се дедин рик. Ту смо се Пират и ја бацили на шаргарепу. Ишчупао сам једну — мала. Лишће је велико, а сама шаргарепа је ситна, бела и уопште није слатка. Ја за другу, кад она још тања. За трећу — танка. А тако ми се јела шаргарепа да сам сав дрхтао. Пробрао сам цео ред, а да ниједну нисам нашао. Осврнуо сам се — шта да радим? Онда сам посадио сву шаргарепу назад, мислим се, нека, порашће, а сам сам пошао даље да тражим нешто укусно.

Дуго сам ходао по башти. После шаргарепе посисао сам мед са цветова дувана и са цветова тикве, што су расли поред тарабе, пробао сам, још у млеку, мак и окусио смолу са вишње, најео се око десетак зелених киселих јабука и хтео већ да кренем кући. Када угледах, баба, дедина мама, мота се око шаргарепе. Ја трк, а она хоп, па за мнош. А ја — куда ћу сад? — и полозим један сунцокрет, па други.

— Куд си пош'о, дабогда ти се ноге осушиле!

Ја у дуван. Побећи ћу, мислим се, у малину, па поред дувана. И Пират са мнош.

— Што ломиш дуван, дабогда ти се и руке и ноге полومиле! Дабогда никад не изиш'о из тог дувана! Да се осушиш, несрећо, к'о та шаргаревица од твојих руку к'о по казни!

Не улазећи дубоко у историјску анализу појединих културних остатака, треба рећи да у Украјини прости људи нису баш много веровали у Бога. Више су веровали у Мајку Божију и свеце — Николу, Петра, Илију. Веровали су такође у нечисту силу. Прости људи доброг васпитања којима је припадала и моја породица, своје свакодневне интересе скромно су сматрали недостојним божанског мешања.

Зато су се у молитвама обраћали ситнијим институцијама, том Николи, Петру и другим. Жене су имале свој пут: своје бриге су поверавале Мајци Божијој, а она их је предавала сину и светом духу — голубу.

Веровали су у празнике. Сећам се да ми је баба често говорила:

„Дабогда те убио Божић“ или „Убио те Ускрс“.

Бацивши се са дувана на башту, прабаба паде на колена. Онолико колико је деда волео сунце, толико је његова мајка, која се звала Марусиња, како сам касније дознао, волела клетве. Проклињала је све што јој се нашло пред очима — свиње, кокош, прасад, Пирата да не лаје, децу, суседе. Мачка је проклињала по два-три пута на дан, тако да се он убрзо потом разболео и издахнуо негде у дувану.

Она је била малена и тако хитра, имала је оштар поглед и све је видела, да ништа на свету од ње ниси могао да сакријеш. Њој и по три дана ниси морао да

даш да једе. Али без кетви није могла ни дан да проживи. Оне су биле њена духовна храна. Оне су текле бесконачним потоцима из њених уста, као песме у каквог надахнутог песника, без икаквог повода. Тада су јој блистале очи и црвенели образи. То је било стваралаштво њене ватрене, тамне, остареле душе.

— Мајко Божија, царице небеска — викала је баба ка самом небу — голубице моја, света великомученице, казни оног несрећника! Како је он ишчупао ону шаргарепу из црне земље, тако и ти ишчупај њему, царице милосрдна и изврни му и ручице и ножице, поломи му и прсте и зглобове. Царице небеска, заменице моја милосрдна, заложи се за мене и моје молитве да он не расте нагоре, већ надоле, и да не чује кукавицу Божију, ни гром Божији. Свети Никола и Илија, свети Ђорђе у белом седлу, казните га својом десницом, да више не једе ону шаргарепу, дабогда га болести изјеле и бубе појеле...

Баба се с таквом страшћу крстила ка небу, да је сва дрхтала.

Код жбуна малине лежао је, спуштен са небеса, малени анђеоло и без суза плакао. Са плавог неба, без иједног облака, некако неочекивано, пао је на земљу и поломио своја танушна крила поред шаргарепе. То сам био ја. Притајивши се код малине и рибизле, слушао сам као зачаран бабино негодовање. Бојао сам се да мрднем прстом да не би Мајка Божја видела са неба да сам ја ту код малине. Чак је и Пират испод малине гледао бабу са страхом.

Не знам када би се завршило бабино негодовање. Извиле би ми се и руке и ноге, да нисам убрзо из подрума чуо тихи дедин глас, кога су пробудиле бабине псовке.

— Мама, можете ли ми донети чинијицу компота ? — обрати се он својој мајци. — Нешто ми гори у стомаку!

— Шта? Ти ту још лежиш, дабогда ни не устао!

И бабина олуја се пренела на подрум.

— Сад ћу га донети, нека те поједе, да једеш а да се не наједеш, нека те покида, да пукнеш и будеш мали!...

Баба крену према кући, а Бог је пратио погледом и тихо се смејао.

Нисам чуо о чему су они причали док су јели компот. Више ми није било ни до компота, а ни до разговора. Тихо сам допузао до жбуна малине, скоро до змија, не знајући куда да идем ни шта да радим.

„Ех када бих умро овде код жбуна малине. Нека ме тада траже, нека плачу за мном, нека жале како сам био леп дечак, света душица. Нека ме затим понесу до гроба, а ја ћу поред гроба као оживети. Али зашто код гроба? Ја ћу још раније оживети. Скочићу на ноге, а баба ће као побећи некуда и неће се вратити, а ми ћемо тада отићи кући на кољиво. Ја много волим кољиво. Код нас је већ умрло пет дечака и две девојчице. Умрли су још као веома мали.

Хтео сам да идем кући. Легао сам поред оgrade, иза гомиле ђубрета и тикви, ушао сам тихо на мрачни трем и заставио се испред кућних врата.

„Сад ћу да уђем и све ћу видети“.

У себи осетих хладноћу, као да сам се најео менте. Отворих врата.

Ко је саградио нашу кућу и када, који мајстори, није нам познато. Чинило нам се као да је нико уопште није ни градио, већ да је израсла сама, као пећина, између крушке и подрума, а и личила је на стару белу пећиницу. То је била веома живописна кућа. Једина ствар која нам се није свиђала у њој, тј. не нама већ мајци, били су прозори урасли у земљу и то што није било брава. На њој се ништа није закључавало. Уђите, молим Вас, ни не питајући да л' можете! Добродошли! Мајка се жалила да је тесно, али је за нас мале било простора и лепоте, јер када гледате кроз прозор, види се и сунцокрет, и крушке, и небо. А на белом зиду испод икона све до полице са судовима, висило је пуно лепих слика: Почајевска лавра, Кијевска лавра, до Новоатонског, Симон-Кананитског манастира близу града Сухума на Кавказу. Изнад манастира, лебделе су на ветру Мајке Божје са пешкирима и бели анђели као крилати гусани.

Али слика над сликама, била је слика Страшног Божјег суда, коју је мајка добила у замену за кокошку на пијаци, како би утерала страх својим непријатељима — баби, деди и оцу. Слика је била застрашујућа, али истовремено поучна, да се чак и Пират плашио да је гледа. Горњи део је заузимао деда и сви свеци. На средини су лежали мртви у сандуцима и неки су ишли горе у Рај, а други надоле. Преко целе слике у средини и по дну, налазила се велика змија. Она је била много дебља од оних које смо некада ми убијали међу тиквама. А испод змије, на доле, све је горело као током пожара. То је био пакао. Тамо су гореле грешне душе и ђаволи. А у самом дну слике, у различитим угловима, било је насликано још нешто налик слици или листи казни за грехе. Они који су лагали или исмевали, висили су над ватром закачени куком за језик. Они који нису постили били су закачени за стомак, а они који су јели кришом за време поста или су пржили јаја на масти, седели су на врућем тигању голих стражњица. Они који су псовали, супротно, лизали су тигањ језиком.

Било је пуно разних грехова и много казни, али их се нико, због нечега, није бојао.

У почетку сам се ужасавао те слике, а касније сам се навикао као што се војник у рату навикне на грмљавину оружја.

У нашој породици су скоро сви били грешни: мала својина, срца страствена, пуно посла и различитог нереда, а ту је још и породична приврженост оштрој речи, тако да иако смо понекад маштали о Рају, ипак више очекујемо пакао у дну слике. Ту је већ свако имао своје место.

Оцу су ђаволи у грло наливали врели катран, да не би пио ракију и тукао мајку. Баба је лизала врели тигањ због свог дугачког језика и зато што је била врачара. Мама се клела да је деду држао у рукама сам ђаво, због црне магије и зато што је читајући волшебни пслатир сваке недеље проклињао њу, па је зато она већ трећу годину за редом болесна. Зато је она ту црну књигу често кришом цепала на комаде и бацала по штали, по обору, тамо где су биле тикве, и у жбуње малине, а они као да долете сами до кожних корица. Осим тога, дедином по којном оцу Тарасу, некада давно, још у стара времена, змај је носио ноћу новац кроз димњак.

И заиста, у доњем десном углу слике у рукама ђавола, седео је деда. Истина, он није много личио на нашег деду, јер је био го, као у бањи, и брада му није била бела већ риђа, захваћена ватром, а коса на глави је стајала усправно и као да је пуккетала у пламену. Торба с новцем била је у дединим рукама.

Мог старијег брата Оврама већ одавно је проклела баба, и његова гола душа давно је летела стрмоглаво с левог горњег угла слике право у пакао, зато што је рушио голубија гнезда у поткровљу и за време поста из оставе крао маст. Осим тога, Оврам је волео кајмак и скидао га је с крчага у подруму и остави.

Мама се заклињала да ће бити у Рају међу свецима као болна великомученица која храни своје непријатеље — деду и бабу — и подилази им.

Мајка се молила Светом Ђорђу Победоносцу, који је изгazio змију мазгом, и молила га да утопи њене непријатеље — оца, деду и бабу који су упропастили њен живот.

Она се заклињала да јој се, док је као девојчица спавала у остави, једном у сну јавио Свети Ђорђе у белој одори, на белом коњу, с дугим копљем, и када је она од страха већ почела да стење, упита је:

— Јеси ли то ти, Одарка?

— Ја сам.

— Не плаши се, то сам ја, Свети Ђорђе. Дошао сам да ти дам знак. Од сада ћеш ти, Одарчице, чинити у моје име добро људима.

Од тог тренутка, неких десет или петнаест година касније, мајка се прогласила врачаром и почела је да лечи људе од зубобоље и страха, иако је и сама била болесна.

— Погледај, тамо сам ја — показивала би она на неку свету душу поред Мајке Божје у врху слике Страшног суда. — Видите?

Мама је тако често показивала руком ту праведну душу да је та душа уместо лица сада имала браон тачку, као главни град на географској карти. Али кас-

није, мамино стање се погоршало. Можда зато што дуго није давала баби да једе. А баба би тада отишла и купила у цркви свеће против мајке, и поставила их испред Бога наопако. А за тако нешто ниједан човек не може ићи у Рај. Мајка се од тог тренутка још горе осећала, и почео је ноћу да је мучи кућни дух. Он је живео у нашем камину и у димњаку. Кажу да никада није испуштао гласа и да је лично на наопако преврнут црни вунени капут.

Уствари, у целој кући једини светац био сам ја. И ето заврши се моја светост. Није требало да ишчупам шаргарепе. Требало је да и даље расту. Шта ће сада бити са мном?

Ушавши у кућу, тихо се прикрадох Страшном суду и почех пажљиво, некако другачије гледати паклене казне, насликане у дну слике. Бојао сам се погледати на горе. Мене тамо више није било.

Коју ли је казну заслужила моја свеже грешна душа? Очигледно је за први грех ипак мала, па није већа од оне ватре у висини глежњева, у левом углу слике. Јао-јао-јао...

Последњи пут погледах горе на свеце, где је седело цело њихово друштво, и би ми жао што ја више нисам њихов, већ сам осуђен на вечност у паклу. Толико ми би жао те више не могах издржати, и сагнух главу ка пакла, одмах испод дедине торбе, и горко заплаках.

Од посматрања Страшног суда поче ми нешто горети под ногама и брзо побегох кроз сено и двориште до амбара на врховима прстију, као по врелом тигању којег је баба лизала језиком. Тада у новинама још увек нису ништа писали о мојим неморалним поступцима, иако се ја добро сећам, да је свет којем сам ја тада припадао веома оштро реаговао на мој очајан крик на тигању: зашуптавши крилима, изнад куће се сјатише голубови, закодокаше кокошке, загрокташе прасићи, Пират се пробуди и сањиво залаја: „Ко ми то тамо трчи по дворишту?“ У том часу злокобно зашкрипаше врата и на прагу тамних одаја појави се баба:

— Шта се дереш? Као да имаш кост у грлу, па вичеш и не престајеш! — и поче да се обраћа Мајци Божијој: — Мајко Божија, Царице Небеска! Као што он мени не да мира, не дај ни ти њему, ни на овом, ни на оном свету! — Затим уздиже у небеса голубове над кућом, те им се обрати: — Голупчићи моји, свети знаменници! Да више никада не види вашег перца светог и не чује ваш гугут небески! Да не буде од њега ни кројача, ни обућара, ни зидара, ни чекићара...

Даље баба поче смишљати песму о мени певајући је као коледу:

Ма ни орача у пољу, ни косача у лугу,
Не дај му, Боже.
Ма ни косача у лугу, ни купца на путу,
Ој, ни купца на путу, ни рибара на мору.

Затим, кад голубови слетеше на стреху, она опет пређе на свечану прозу:

— Казните га, свети голупчићи и ти, Мајко Божија, таквим послом, да заборава на сан и одмор, и пошаљите му, преклињем вас, таквог начелника...

Детаљније карактеристике будућег начелника више нисам чуо. Није ми било до начелништва. Треба се спашавати док не буде касно. Залегох брзо у стари чамац који је стајао у амбару по страни, и почех размишљати шта ми је чинити како бих обновио светост.

И ето, тада први пут у животу реших чинити добра дела. „Нећу, — размишљајам, — јести мрсну храну целе недеље! Носићу деди воду на гробље колико год он хоће, и почећу да идем у цркву.“ Даље сам си мислио, гледајући на ластавице: „Ех када би мале ластавице поиспадале из гнезда! Ја бих их одмах нахранио мувама и хлебом само да ластавица види на каква добра дела сам спреман и да каже Исусу Христу!“

Али ластавице нису падале. Оне су гладно пиштале тужно гледајући, а око гнезда изнад мене њихови родитељи су неуморно журили носећи им инсекте.

„Шта да се ради?“ — размишљах, оставивши ластавице. Идем на улицу да поштујем велике људе. Деда је говорио да се за то праштају свакојаки греси на оном свету. Идем да им скинем капу, и да им кажем „здрavo“. Капа је баш била бачена у чамац. То је била стара дедина капа. Сада више нема таквих капа. Не шију их, а ни калупа таквих више нема. Он је био дебео и својим изгледом је страшно подсећао на бакарни котао. И био је тежак као велики котао.

Најпре је она дуго лежала у сену под аваном. Мачка је из ње изводила мачиће, а баба је сада удавила мачиће у рупи и капу је бацила у чамац, зато она није мирисала на деду, него на мачке. Зато нисам имао када да је анализирам, само да се било шта скине са главе ради поштовања. Набио сам капу до носа и изашао сам на капију.

Улица је била празна. Сви одрасли су радили у пољу. Само око радње, на доксату, управо насупрот бунарског ждрала, седео је у црном капуту продавац Масија, који веома личи на ластавицу. Али нисам хтео да скинем дедину капу Масију. Деда је причао да Масиј нема душу, него само новац, и зато је варао све који нису долазили само код њега. За то га је Бог праведно казнио, наредивши својим злочинцима да опљачкају његову радњу за 10 карбованаца, после чега су његова жена и деца дуго цичали и плакали и он је лично кукао од беде и призивао колеру свима. Иако се смејао Масију као клоуну, наш га је отац ипак жалио и у зао час би му увек помагао и никада га није повредио, чак ни пијан.

И где да нађем човека да га испоштујем? Обишавши, очајан, пуно пустих сокака, напoкон схватио да одмах треба почети од старог комшије Захарка. Он сигурно седи испред куће.

Деда Захарко је био ковач, иако никада нисам видео да је он нешто ковао. Цео мој живот он је ишао кроз нашу кућу с целим снопом дугих удица и тако је клопотао чизмама да смо се ми будили ноћу мислећи да грми, када би се он, с времена на време, враћао са пецања. Имао је велике чизме и тако тешке ноге, да се чинило да се под њима угибала земља. Хођао је помало као шћућурено. Његова брада је била као и у нашег деде, већ сасвим седа, само на средини, где су била уста, као да је нешто чарнуло црвеном четкицом.

После пецања деда Захарко би палио цигарету и дуго би седео поред куће на калуку, гледајући у једну тачку, као на пловак. Пушио је тако љут дуван да нико не би могао да стоји близу њега. Обилазили су га кокошке и прасад. Пси би трчали око повртњака, а снаја Гаљка би спавала у остави и често би се жалила мајци да ће је деда угушити својим дуваном, и избацивала би његов свитак напоље. Кажу да се Захарковог мириса боји чак и риба и зато се лоше хватала на мамац. Деда се могао издалека осетити. Када би пролазио кроз нашу кућу на улици би дуго остајао дувански траг. Тај дувански траг ће стајати још увек, када на мојим сликама о родној земљи мој предак последњи пут положи све своје жуљеве на белу кошуљу испод јабуке међу плодовима, и шаргарепа ће живети на сликама, и грех, и бабине клетве, а тада ћу поћи ја, ожалостњени дечак, код старог ковача да окајем први грех.

— Здраво, деда! — рекох, скинувши обема рукама капу, и брзо пођох даље. Одговора није било. Деда ме и не примети.

„Можда није чуо, — помислих. — Треба да се вратим и кажем још једном, гласније“.

— Здраво, деда! — рекох још једном дрхтавим гласом, скинувши ту тешку капу и почех да послушкујем да ли ће деда Захарко рећи нешто, па да ми се греси отпусте макар мало. Али деда не пусти ни гласа. Шта да радим? Куда да идем?

Изађох из сокачета на улицу у нади да ћу срести некога кога бих могао да испоштујем. Улица би празна. Чак и Масиј некуда ишчезе. Притисну ме нешто у грлу, а још и врат поче да ме боли од капе. Постојах још мало, и пођох још једном код деде чинити добра дела.

— Деда, здраво! — рекох му, зауставивши се.

— Ма, иди до ђавола! Не љути ме, моташ се ту, ђаво вас однео! — разбесне се деда.

Чувши такве речи, ја скочих од страха. Моје патње биле су немерљиве. У тешком очајању, заборавивши на тренутак на спасење грешне душе, брзо подвих реп и отидох кући. Умакох тихо кроз двориште у амбар, поново легох у чамац на дедино крзно и помислих: „И зашто сам се ја родио на овом свету? Није требало да се родим! — Затим одлучих: — Заспаћу. Заспаћу и порашћу у сну. Деда је говорио да у сну растем.“

Тако размишљајући мало поплаках, сетивши се страшног суда, гледајући мале ласте и склупчавши се као ђеврек, жалосно уздахнух. Тако мали лежим у дедином чамцу и већ толико знам непријатних и неугодних ствари. Како је непријатно када баба проклиње и када дуго пада киша и не смирује се. Непријатно је када се пијавица закачи иза колена, или када лају на тебе туђи пси, или када гуска гаче око ногу и црвеним кљуном штита за панталоне. А како је непријатно у једној руци носити велико ведро воде или платно и резати дуван. Непријатно је кад отац долази кући пијан и туче деду или мајку или ломе судове. Непријатно је ходати бос по трњу или смејати се у цркви када је нешто смешно. И непријатно је возити се у колима са сеном, када се кола мало-помало преврну у реку. Непријатно је гледати у велику ватру, а ето, у малу је пријатно. И пријатно је грлити ждребе. Или пробудити се у свитање и видети у кући теле, које се нашло ту у току ноћи. Пријатно је комешати се у топлим барама после грома и кише, или ловити младе штуке рукама замутивши воду, или гледати како вуку мрежу. Пријатно је наћи у трави птичје гнездо. Пријатно је јести паску⁷ и крашанке⁸. Пријатно је када вода пролећем облива кућу и сено и све врви, пријатно је спавати у чамцу, у ражи, у просу, у јечму, у било ком семену на пећи. И мирис сваког семена је пријатан. Пријатно је вући бале до стога и ићи око стога по семењу. Пријатно је када јабука за коју смо мислили да је кисела испадне слатка. Пријатно је када зева деда и када лети позивају звоном на вечерњу. И још је пријатно, и то сам много волео, када је деда разговарао са коњем и ждребетом као са људима.

Волео сам када ноћу на путу, пролазећи поред нас, неко каже: „Здраво да сте“. И волео сам кад деда одговори: „Даће бог“. Волео сам када се праћака велика риба у језеру или у Десни при заласку сунца. Волео сам, враћајући се на таљигама из луга, да лежим и гледам звездано небо. Волео сам да утонем у сан на колима, и волео сам када се кола зауставе поред куће у дворишту и мене пренесу, сањивог, у кућу. Волео сам шкрипу точкова под тешким колима после жетве. Волео сам цвркул птица у башти и пољу. Ластавице сам волео у амбару, препелице у лугу. Волео сам жубор пролећне воде. И помало тужан крекет жаба у блату када опадне пролећна вода. Волео сам када девојке певају кољадке,⁹ шчедривке,¹⁰ весњанке,¹¹ обжинке.¹² Волео сам лупкање јабука у башти у сутон, када изненада падају у траву. Нека тајна, и туга, и вечна непроменљивост закона осећали су се у овом опадању плода. И гром, иако га се мајка плашила, волео сам са кишом и ветром због њихових добрих учинака по башту.

Али више од свега на свету волео сам музику. Када би ме неко питао коју сам музику волео у раном детињству, који инструмент, које музичаре, ја бих рекао да сам највише волео да слушам оштрење косе. Кад у тихој ноћи, негде пред Петровдан, наш отац почне да оштри косу у башти поред куће, за мене је то била најчаробнија музика. Понекад ми се и дан-данас чини, да сад неко наоштри косу под мојим прозором, одмах бих се подмладио, постао бољи и бацио

се на посао. Висок, чист звук косе предсказивао ми је радост и разоноду, ко-сидбу. Памтим га од самог детињства.

— Псст, Сашко, не плачи, — говорио би ми прадеда Тарас, када бих почео да цмиздрим, — не плачи, лудице. Наоштрићемо косу па идемо на косидбу поред Десне, накосићемо сена, наловити рибе, скувати кашу.

И ја бих ућутао, а Тарас, дедин тата, узео би ме у руке и причао о Десни, о трави, о тајанственим језерима: Дзубине, Церковне, Тихе, Сејм. А глас му је био тако добар, као и поглед, а длакаве руке, дуге као корење, биле су тако нежне да засигурно никоме и никада нису нанеле зло на земљи, нису украле, нису убиле, нису пролиле крв. Знале су за рад и мир, дарежљивост и добро.

— Припремићу жито и скуваћемо кашу. Не плачи, дечаче.

Ја бих се тада смирио, затим бих се тихо, самим врховима прстију, одгури-вао од земље и одмах бих се створио на Тихом, Церковном, на Сејму. То су била најлепша језера и реке на свету, таквих више нема, нити ће икад бити.

И тако, размишљајући у чамцу на кожуху, полако склопих очи, али не видех мрак.

И дан-данас кад затворим очи све јасно видим. Још увек мој ум ради неуморно и јасно, обасјавајући све видљиво и невидљиво, без икаквог датума и без реда, у бескрајном низу слика. Сlike плове као воде Дунавом и Десном, као пролећне воде у Десни и Дунаву. Као што облаци по небу плове хировито и слободно...

Шта сам све видео на небу! Свет облака био је препун дивова и пророка. Дивови и пророци непрестано су се борили у биткама, а моја дечија душа их није хтела, упадајући у незнање.

Неспокој, покрет и борбу видео сам свуда... у храстовој и врбовој кори, у старим пањевима, у шупљинама, у мутној води, на оронулим зидовима. На чему се све није заустављало моје око, свуда и увек видим нешто налик на људе, коње, вукове, змије, свеце, нешто што личи на рат, пожар, бој или потоп. У мојим очима све је живело двоструким животом. Све је позивало на упоређивање, све је личило на нешто давно већ виђено, замишљено, доживљено.

Шта ја то радим? Треба да пишем о чамцу, а ја заборавио и пишем о облацима. О том старом чамцу у углу амбара, о том малом чамцу...

Тако, размишљајући, полако склопих очи и већ почех расти. Мало-помало, веома тихо, чамац као да се заљуља пода мношвом исплови из амбара у башту, по трави између дрвећа и жбунова, мимо трапа и сандука, прође поред деде. Деда некако постаде мали, мањи од мене. Седео је у бабином наручју, у белој кошуљи и благо ми се осмехивао. А чамац ме носио и носио кроз башту и пашњак на Заричја, са Заричја поред мајура на Десну.

Нек засвира музика и запевају анђели на небу, птице у шуми, жабе дуж обала, девојке под врбама. Ја пловим по води. Ја пловим по води, и свет плови изнад мене, плове пролећни облаци, весело се такмиче на небу, испод облака лети живина — патке, галебови, ждралови. Лете роде као људи у сну. И поток тече. Протиче и лоза, врбе, шаран, топола у води, зелена острва.

Хм, сањао сам нешто тако лепо у чамцу. Заборавио сам. А можда нисам ни сањао, можда се то заиста догодило на Десни? Стварно је и било тако, али веома давно је све прошло, и изгубило се успут, и више се никада неће вратити светост босоног детинства. И неће ме више плашити страшни Божији суд, као што ме више не плаши људски.

Само жеља да чиним добра дела преостала је за цео живот.

Смркавало се, и магла поче да прекрива јасно поље, и ја гледам унаоколо, љуљускајући се, а треба пожурити. Гости плове на врбовим чамцима, талас талас сустиже, честе мисли из далеког топлог краја ми пристижу... Шта ти је? Па, шта је с тобом?...

Од малена су ме чувале четири дадиље. То су била моја браћа: Лаврин, Сергеј, Васиљко и Иван. Поживели су нешто кратко, јер су, како кажу, рано почели да певају. И где су узимали песме, и ко их је учио? Нико их није учио.

Када су помрли од епидемије, сви истог дана, људи су рекли: „То их је Господ узео за свој анђеоски хор“. Они заиста и отпеваше све своје песме за краatak век, као да предосетише свој брзи крај.

С разлогом неке танане женске душе нису поднеле њихове концерте. Жене су их посматрале и, тужно се крстиле, одмахујући главама, чак су и плакале, ни саме не знајући зашто: „Ово неће изаћи на добро...“

Догодио се, кажу, баш на младу недељу. Зло је ушло у наш топли дом. Мени беше тек прва година.

Дознавши, на вашару у Борзњи, да деца код куће умиру од непознате болести, отац појури на коњима. Како прегазити тих тридесет врста,¹³ немилосрдно ударајући коње, само да би нас што пре избавио, и како дозиваше превоз на Десни, и како даље јурише... о томе су путници дуго причали. А код куће смо видели само како удари мокрим коњима у врата, и она се разбише, а измучени коњи попадаше у крвавој пени. Баци се отац преко нас, а ми већ мртви лежимо, само ја жив. Шта чинити? Тући матер? Она је напола мртва. Отац горко заплака над нама:

— О, синови моји, синови! Децо моја, славуји моји!.. Што тако рано отпевасте своје...

Затим нас називаше орловима, а мати славујима. А људи су јецали и дуго жалили што ниједан од нас неће бити ни рибар, ни косач у луку, ни земљорадник у пољу, а ни славни војник.

С чим упоредити дубину очевог бола? Зар с тамом ноћи. У великом очају, прокле он име Божије и Бог је мораде ућутати. Да му се и јавио тада у свој својој снази, отац би се вероватно бацио на њега, пробо га вилама или убио секиром.

Попа истера из дворишта и изјави да ће сам сахранити своју децу.

Сличну експлозију очаја и гнева, не због Бога већ због нас одраслих, видели смо у њему изнад Дњепра, након пола века, када је по други пут заплакао на напуштеним кијевским планинама, прекоравајући нас све до једног. Да ли је измучени старац био у праву или не, није на нама да судимо. Та, одавно је већ познато да јачину бола не одређује тежина спољашњих прилика, већ дубина трауме. А кога још живот није уздрмао!

— Видео сам много лепих људи, али таквог као што је отац, још нисам. Глава му је била тамнокоса, велика, а сиве очи крупне и бистре, само је у њима увек било пуно туге, тешки окови неписмености и ропства. Сав окован тугом и у то доба с неком високом културом мисли и осећања.

— Колико је само земље изорао, колико жита накосио! Како је спретно радио, како је био здрав и уредан. Тело бело, без иједне тачкице, сјајна, таласаста коса, руке широке, дарезљиве. Како је лепо приносио кашичицу устима, придржавајући одоздо корицом хлеба, да не искапље крпу над самом Десном на трави. Волео је шалу, јасну и довитљиву реч. Поштовао је умереност и учтивост. Омаловажавао је управу и цара. Цар га је вређао ретком риђом брадицом, ниским растом, да му не би дао ни чин нижи од генерала.

Једино што није било лепо на мом тати је одећа. Носио је тако ружну одећу, безбојну, бедну. Као да су безобразни људи, како би унаказили слику човека, античку статуу прекрили блатом и прњама. Тако је једном ишао од крчме до куће, заплитао ногама, тужно гледајући у земљу, плакало ми се док сам био сакривен иза малине са Пиратом. И свеједно, био је леп, велико богатство се крило у њему. Било да је косио или сејао, или да је викао на мајку или деду, или да се смејао деци, или тукао коња, или да су њега самог сурово тукли полицајци — свеједно. И када је он, одбачен од свих на свету осамдесетогодишњи старац, стајао на тргу као бескућник у време фашизма, и људи га већ сматрали старцем дајући му копејку, он је и тада био прелеп.

У њему сте могли да видите витезове, богове, апостоле, велике научнике или сејача, он је на све пристајао. Направио је много хлеба, многе је нахранио, спасио од воде, доста земље је преорао, док се није ослободио своје туге.

Извршавањем вечног закона живота, погнувши седу главу под северним небом, скинувши шешир и осветивши мисли ћутањем, измучен тугом, враћам свој таленат њему, нека ми сам издиктира своју опоруку. Ево, он стоји преда мнош, далеко на кијевским планинама. Његово прелепо лице је поплавело од немачких удара. Руке и ноге су му отекле, и чежња му је напунила очи сузама, и глас му је занемео последњи пут, заувек. И ја једва чујем то његово далеко: „Дечице моја, славуји мали...”

* * *

Једне ноћи су се у нашој кући, која је, као што је већ познато, до прозора утонула у земљу, десила два догађаја.

Пробудивши се ујутру на пећи, где сам спавао у просу или у жити, не, лажем — у јечму, пробудивши се, дакле, у топлом, мирисном зрну, чујем, нешто необично дешава се у кући, као у бајци: деда плаче, мајка плаче, кокошка у сену кокодаче, и мирише све некако на цркву. А на дворишту Пират лаје на старце. А старци, чујем, рипају у сену и опипавају врата тражећи кваку. Отварам очи и не стижем да се разбудим како треба, кад мајка долази до запећка и ставља на пећ корито, а у кориту пуно белих пелена, као на слици, дечица.

— Већ си устао, сине? А ја сам ти лутку донела, девојчицу. Ево, види, каква је!

Гледао сам лутку. Одмах ми се није допала. Чак сам је се помало и плашио: њушка са песницама и сива, као печена јабука.

— Како је лепа! Ма — луткица! — нежно и пажљиво рече мајка. — И зева, види. Голубице моја сива, цветићу...

На срећном мајчином лицу које је сијало и као да је светлело од радости, видео сам сузе. Сви смо добро знали да мајка лако заплаче. „Али зашто сада плаче“ — помислих сам.

— Шта је, мама?

— То ја плачем због деде, да се не увреди, нека му не буде добро, — радосно ми шапну на уво. — Знаш какво нам се чудо десило?

— Какво?

— А сад сам пропао, сиротица! Кх — кх! — зачу се одједном очајнички дедин узвик, после чега деда зарежа од таквог лудог кашља, да се креда просипала са зида на под. Само се у фрулици и ирисима који су се осетили у дедином кашљу, негде уткала очајничка туга. Ја се тада брзо подигох и баких поглед на камин: јео! Прабаба лежи на столу, дедина мајка. Савивши руке и као на свој начин да се смешка што јој више нико неће сметати, неће је прекоравати што је тако дуго

жива, натрчавши се изгребавши босе ноге за отприлике сто година, лежи мирно главом према царевима и кнежевима и Страшном суду. Затворише се свевидеће окице, пресуши њена народна мудрост, и сва њена проклињања као да излетеше из куће заједно с душом. Ех, када би неко знао каква је то радост када умиру прабабе, посебно зими, у старим кућама! Каква је то срећа! Кућа одједном постаје велика, ваздух чист, а светлост као у рају. Брзо сиђох с пећи, скачем у дединим ваљенкама,¹⁴ и поред старца стрмоглаво истрчавам на двориште. А напољу сунце греје. Голубови лете, ни од кога проклети. Весели Пират се игра ланцем и жицом. На дроњавом сламнатом ћилиму пио је петао. Гуске с крмком једу нешто из истог корита. Врпци цвркућу. Отац прави сандук. Снег се топи. Са стрехе капље вода, са стрехе вода вода... И тако ја тада скочих на гомилу прућа и почех се гегати, гегати, гегати. А путем с кофама иде деда Захарко, деда ковач Захарко, иде деда Захарко.

— Ој, деда, деда, умрла нам је баба, ма побогу, истина је — узвикнух срећан, и почех да се церекам.

— Ух, ти, разбојниче! — наљути се Захарко. Теби је све смешно, све ти је смешно, сад ћу ти ја показати! Хеј!

Где се све није хватао бик рудоња Мина, који је волео да се чеше јер су га рогови сврбели, и са стране се измет смрзао и голицао му стомак. Па, онда он отвори капију тим роговима што су га сврбели, и гурну гомилу ка Захарку. А овај поче грдити проклетог Мину виком: „Спашавајте, пушта црева!“, упале у бару.

Ех, како није видео наш верни пас који се звао Пират, како се чеше Мина о ковача Захарка, како звече ведро, кокодачу кокошке, отац прави сандук, са стреха капље вода, па и не залаја!

— Ква — ква! — заквакаше патке, зашишташе гуске, поплашише се кокошке, врпци свуда — иш! А он, проклет, ех, поскочи и, сигурно заборавивши да је за-везан, поче да јури Мину и на ланцу кроз двориште пусти тако бучан глас те му ланац спаде.

У једном тренутку настаде тишина. Изнад куће, у небо се винуше голубови, симболишући мир и благостање. Ја јецах од среће и тако се смејаш, те више не имадох снаге наставити писмо у таквом жанру. Зато, да не западнем у симболику или биологизам, боље да пређем на свакодневну прозу, тим боље, јер се она већ сама приближава.

С десне и леве стране бунара и иза амбара појављују се нови старци. Осетивши, сигурно, њухом, бабин мртви дух, слепци без грешке свраћају с пута у нашу уличицу и одмах почињу певати:

Те-ло ваше лежи, црвима на здравље.
Кости ваше иду код мајчице црне земље,
Тада вам неће помоћи ни другови, ни браћа,
Само ће вам помоћи милостиња ва-ша.

Прекривени великим завежљајима, подносећи боли, као да се смеју ка небу, они би певали своје страшне песме, држећи се једно за друго и за штаке. Ето, за њима и за љутим лавезом Пират и потрча. Мрзео је старце, осим тога, хтео је да послужи оцу који је такође мрзео просјачење. Само је брзоплети Пират заборавао да слепи имају своје специфично понашање, у шта се посебно уверио на својој кичми.

— Јој, јој, јој! — жалосно се пренемагао, кад га стари Богдан Холод закачи штаком по кичми. — Никада више нећу лајати на слепо! Ав — ав! И ја, глупави, да му ћутећи лижем чизме! Ето то налаја!

Сада више нема таквих стараца. Нема ни молитви, ни сиротињских завежљаја. Нема више ни слепила, ни болесних, онаквих лудих очију, ни кривих ногу, нити грба, ни завежљаја: превезли су се и ишчезли заједно са паорима.

Мајка је мрзела и бојала се стараца, али је увек била великодушна према њима. Била је уображена, и веома је желела да је макар слепци сматрају богатом.

Дошло је пуно двориште стараца. Богдан Холод, моћан и већ стари вођа, није волео да иде са завежљајем по кућама. Није пристајао на улогу просјака. Нису му се свиђали ни људи, ни пси, и није се знало да ли је био слеп или је добро видео. Гледао би само доле, а имао је такве намрштене обрве, да испод њих и да је имао очи, ништа сем земље под ногама, не би видео. А био је тако страشان да су се пред њим затварала сва врата и ућуткивало се све у кућама и сенима све док не оде. Зато он скоро нигде није ни ишао, и данак свој је сакупљао седећи на путу испред пијаце. Он није молио за њу, захтевао је. Његов циновски љути глас није био за молбе.

— Дајте ми! Макар копејку! Или ђеврек! Или јабуку! — викао је суровим, храпавим басом, пуним незадовољства и досаде. — Па, дајте, људи! Па, дајте, то је милост ваша! Подајте, било шта!

И када дуго нико не би обраћао пажњу на његове поклике, он би љуто уда-
рао штапом о земљу.

— А! Не дао вам Бог добра, нека вас вуци изгризу... Дајтеее!

Једном, ударивши штаком о земљу, на смрт преплаши кћерку справника¹⁵ Конашевича, која је замишљена ишла на састанак с неким младим господином.

— Јој, — узвикну госпођица и потрча помахнитала. — Спашавајте!

— Дајте!

Сутрадан полицајац Овраменко понизи старца; забрани му да седи поред пијаце. Холод се сместио на периферији, у недођији, у старој шупи, где су га мучила сурова деца околних мештана.

— Ту и треба да буде. Да не плаши људе — рече отац и плъуну. То као да није старац, ђаво га однео, већ као храст, којег је ударио гром.

Отац се према Холоду односио с непоштовањем, иако ни сам није знао због чега, можда због узалуд истрошене снаге или због пропалог богаташког гласа, сећање на то га је увек бацало у тугу. Отац је, уопште, мрзео сваки недостатак, те чак саму реч „сиромаштво“ није хтео да употреби када је говорио о себи. Уместо „моје сиромаштво“ умео је да каже „моје богатство“, на пример: „Моје богатство, да простите, мени не дозвољава да купим нове чизме“.

Од свих старца отац је поштовао само једног — Кулика. И мада је Кулик, обучен у чемерку¹⁶ и велике изношене чизме, изгледао богатије од оца, он никада није жалио да му да милостињу и никада га ниједном речју није увредио. Поштовао је уметност. А Кулик је увек ишао са бандуром и певао.

Отац је код Кулика поштовао пристојан спољашњи изглед уметника. Сам отац, иако је изгледао као уметник из императорских позоришта преобучен у ружну одећу, није умео да пева. Само понекад, кад би се наш сусед и његов друг Николај Тројгуб и он напили, покушавали би да певају своју једину скитничку песму сећајући се скитања на Дону, по Каховцима и по каховским запорошким степама:

Од тешких врећа боле плећа, ех!
Боље бих прошао, да сам на броду надничио.
Боље бих прошао... ех, ех! Да сам на броду надничио,
Ој, да за чашицу вотке... и... и

Даље би се песма зауставила. Они би је вукли као тешку барку преко воде, али би се певање, из неког разлога, почињало развлачити и престајало би услед неусаглашености њихових гласова. Тада су певачи престајали један другом да диригују рукама и заћутали би, чудећи се својој слабој певачкој вештини и смирили би се, ћутке би испијали, само понешто говорећи и тешко уздишући: Ај, ај, ај, ај...ох!

Аха. Где смо стали? Код старца.

У бари виче деда-ковач Захарко. Мина хоће деду да прободу роговима. Небом лете голубови. Са стреха капље вода. Старци певају о пакленим мукама. Пират бесни. Изнад гомиле ђубрива петао гази кокошку. Врпци су на сењаку, а ја сам на лози. Љуљам се на мокрој лози, бучно кашљем и кикоћем се срећан,

јер долази пролеће. И тако се лепо осећам. Све је тако весело. Све мирише на ђубриво, на мокар снег, на мокру лозу.

— Тааатаааа! Бик газу деду.

— Где?

— У бари! — дерем се заједно са петлом.

Живели смо у одређеној хармонији са силама природе. Зимом смо се смрзавали, лети смо се пржили на сунцу, у јесен смо гацали по блату, а пролеће је доносило кишу и ко то није доживео, не зна шта је радост у животу. Пролеће нам је долазило са Десне.

Тада нико није знао како да укроти природу и вода је текла како је хтела. Временом се Десна изливала у толиком количини, те више не би потапала само шуме и ливаде. Цела села би била потопљена и тражила би спас. И ту би почињала наша слава. Може се цела књига написати о томе, како смо отац и ја спасавали људе, краве и коње. То је било моје предшколско херојство због ког би мене сад послали у Артек.¹⁷ Тад још нису знали за Артек. Давно се то збило. Заборавио сам које године, али знам да је било на пролеће уочи Ускрса. Поплава је била таква да нико до тад није видео тако нешто, ни деда, ни дедина баба.

Вода се изливала зачуђујућом брзином. За један дан је поплавила шуме, ливаде, баште. Смркло се, дувала је бура. Целу ноћ је хучало над Десном. Чула су се звона. Негде даље у мраку су викали људи, завијали су пси, бучало је нвреме. Нико није спавао. А ујутро су све улице биле под водом, али је она још надолазила. Шта је ваљало чинити?

Тада полицијски службеник посла по нашег оца огромног полицајца Макара.

Треба да спасаваш људе на Загребељу. Даве се, јеси ли чуо? — рече он оцу суморним гласом. Једино ти имаш чамац у целој губернији, а и сам си морепловац.

Чувши за несрећу мајка рече плачући:

— А погача?

А отац опсова, како би мајка ућутала и рече Макару:

— Радо бих ја људе спасавао, али се бојим греха. Ускоро ће Ускрс. Морам појести парче погаче и наздравити како доликује. Два месеца нисам пио. Погача се мора испоштовати.

— Ићи ћеш у самицу — рече Макар и омириса прасе на пећи. Уместо да добијеш захвалницу за спасавање људи и стоке, ловићеш буве у тамници.

— Добро — рече отац. Бездушници једни. Ићи ћу.

Мајка, као и увек када држи колач, стајше непомично и викну очајним гласом:

— Па, куда ћеш? А погача?

— Дај је неосвештану! Какав је то грех, седи, Макаре. Христос Васкрсе! Налијте још једном! Уздравље!

Тако се почесмо гостити у суботу, мало-помало и заспасмо, преспавасмо Божију службу и тек у зору с великим тешкоћама почесмо прелазити чамцем до потопљеног села Загребеља. Цела загребељска парохија седела је на настрешницама са неосвештаним погачама. Излазило је сунце. Призор је био необичан, као из сна или бајке. Пред нама се осветљен сунцем отворио сасвим нови свет. Ништа се није могло препознати, све је било другачије, лепше, моћније, веселије. Вода, облаци — све је пливало, ишло напред, шумило, блистало на сунцу.

Како је лепо пролеће!

Свом снагом смо веслали под вођством нашег оца. Било нам је вруће и весело од рада. Отац је седео са веслом на крми, изгледао је весело и јак. Осећао се као спаситељ дављеника, као херој-морепловац, као Васко да Гама. Иако му је живот послао бару уместо океана, душа му је била велика као океан. И баш зато што би његовој души недостајао цео океан, Васко да Гама временом није издржао ову диспропорцију и „попио је своје бродове“. Кажу да је пијаном човеку све равно... Како да не! То није истина. Само што сам ја то одавно схватио. „Попио ја наш отац бродове“ зато да би се у прљавој крчми бара од његовог живота претворила бар на тренутак у бескрајно море.

Вода је надлазила с великом „љутином“. Још људи у селу не стигоше ни да се освесте, кад се вода нађе на острву и оно поче нестајати под водом, тонути. Спашавајтееее сееее!

Река је брзо текла по улицама, ливадама, пенушајући се и као да је цичала испод призби¹⁸ и врата од тремова, заливала је шупе, кошаре, сењаке. Потом се, пошто се одједном подигла за један и по аршин, сурвала у куће кроз врата и прозоре.

— Спашавајте!

Река је односила куће. Урликала је стока у стајама. Коњима су још главе вириле из воде, свиње су се удавиле. Из суседних задесењских села вода је носила потопљене надуте бикове. Вода је дошла до цркве, до саме царске капије. Цело село је потонуло. Само један Јарема Бобир, наш рођак са дедине стране, није страдао у овој непогоди. Он је умео да предвиди све природне непогоде, а нарочито је веровао у предвиђање помоћу мишева. Унапред је схватио да ће се десити поплава, још зимус. Када су на Божић мишеви почели да беже из сењака и остава по снегу, лукави дедица се одмах досетио да ће на пролеће бити невоље. И, иако су му се тада смејали глупи, несмотрени сељаци, он је ћутке на трему направио стреху, на крову је начинио кошару, доградио степенице, напунио поткровље сеном и житом. И, ево, када село уместо „Христос Васкрсе“ узвикује у

очају „спашавајте“ велико Бобирово домаћинство се сместило на крову поред јасли, окружено кравама, овцама, кокошкама и голубовима, сасвим као на старој слици, која је висила некад у цркви.

— Спашавајте! Кућа плива — викали су одозго.

— Христос васкрсе!

Овде је Христос имао прилику да чује о води оно што ниједан судија није чуо о кривичним делима. Па је још неко пустио провокативну гласину да је пападија у време великог поста јела мрсну храну, коју је узимала до миле воље из затворених поповских одаја. Дигла се велика галама око тога. Ипак, ако се замислимо, то нису били антирелигијски, безбожнички разговори. Седећи на стрехама са неосвештаним погачама међу потопљеном стоком, верници су очигледно желели да Бог буде мало пажљивији према свету који је створио. Простије речено, они су од Бога, Мајке Божје и свих светих желели нешто боље, а не такве неумесне, мале пакости које су их угњетавале.

— Заиста, каква је то погача, када је, нека ми Бог опрости, морамо јести неосвештану. Цела парохија је на стрехама, а у кућама пливају сомови.

— Христос васкрсе, покисли мишеви! — весело узвикну мој отац, када чамац, упловивши поред ограде у двориште, удари прамцем под стреху.

— Нек иде дођавола! — одазва се са стрехе старији човек, Лав Кијаница, и даде оцу чашицу.

— Ваистину васкрсе! Помози, Петре, само немој да се смејеш. Ускоро ће и кућу да однесе. О, већ се помера!!

— Ај, упомоћ! Спашавајте! Упооомоћ! — закукаше бабе.

— „Просветлимо се на дан Васкрсења, људи! Погача је Господња, погача од смрти до живота, од земље ка небесима...“

— Спашавајте! Тонемо...

Ускоро иза куће исплива невелики чамац, а у чамцу певачи — отац Ћирило, Ђакон Јаким, и кормилар — ђакон Лука. Духовна лица су одавно пловила између кућа и освештавала погачу, одржавајући морално-религијски ниво парохије.

— Дођите овамо, оче! Деца вапе за погачом.

— Стрпите се, православци! — повика отац Ћирило. Преблагити Творац нам овим својим водама шаље знак о доброј сетви житарица и трава... Куда си кренуо, Ироде! Ка стрехама, ка стрехама иди. Ох, упашћу!

Ђакон Лука тако одвесла до стреха. Учесници култа испркаше погаче и ускршња јаја пролећном светом водицом, и тако се полако дохватише чаше на хладноћи те и заборавише шта да певају.

— Овде, оче, не би требало да певамо „дан васкрсења“, већ би требало да певамо о попадији — нашали се наш отац, смејући се.

— Зашто се смејеш? — расрди се отац Ћирило. Он није волео мог оца због лепоте и незгодне нарави. — И овде си против Бога, грешниче, неверниче лукави!

— Оче, и ви ђаконе, дајте да се договоримо одмах о исповедању вере: ја нисам против Бога! — весело рече мој отац, привлачећи ка чамцу ужетом до пола утопљену јуницу. — Сашко, ухвати је за рокове. Држи, не бој се! Ставићу конопац под трбух... Нисам ја против Бога, духовни људи, нисам против погаче, чак ни против Великог поста. Ни против његовог вола, ни магарца, нити било које његове стоке... И то што понекад љутим Његово свемогуће, свевидеће око није због тога што не верујем у њега или верујем у неког другог Бога.

— Горећеш у паклу због таквих речи! — заузео се ђакон за Господа.

— Штета. — рече отац, и подигавши јуницу великим коцем, спретно је увуче у чамац.

— Ја сам опет грешан, тако да не знам где ћу друго горети ако не тамо где ви кажете. Наравно, Богу с неба је више него нама познато шта и како, коју ће ватру или воду пустити на нас, да ли глодаре, црве, сушу или лошу управу и рат. Али с друге стране, ја, као Божје створење, такође имам свој интерес и здрав разум, мада незнатан, али ипак не зао и глуп. Истина, зашто да хвалим Бога и то нарочито на Васкрс за овакву поплаву? Нису ми познати Божји планови у вези са оволиком количином воде. Не видим какво је добро у овој води.

— Чудни су путеви Господњи! — строго изговори отац Ћирило.

— Наравно — сложи се отац и газдински погледа поплаву. — У таквом планирању воде мора очигледно да постоји велики божански смисао, и о себи знам само једно: панталоне су ми мокре и чуперак никако да се осуши.

— Ућути, грешниче! — гневно узвикну отац Ћирило и ту одмах настаде неугодна ситуација. Затетуравши се у чамцу, богослужитељ замлатара рукама и стрмоглави се у воду. А чамац се тада преврну на другу страну. Од ђакона се само таласи покренуше на површини.

Ох, како се само закикота наше потопљено село, како се обрадоваше стрехе! Бабе, девојке, деде, мушкарци, деца! То је народ! Како се само смејао на Васкрс светој погачи, самом себи, свему на свету! И то где? На стрехама, у окружењу коња и крава чији рогови и главе штрче из хладне воде. Не! Национални карактер Загребљана се није подигао на ниво разумевања праведности и сврсисходности зла. Навео их је да се смеју чак и светој погачи. Гледајући људе, осмехивао се и мој отац — велики, добри човек.

— Парохија! Сваког пролећа већ хиљадама година леже у води, и ђаво не може да их потопа и склони одавде. Природа!

Закачивши ручком весла златни ланац оца Ђирила, отац га извуче као сома у свој ковчег са кравама и овцама. Затим почеше извличити ђакона и извлачећи га, тако се исмејаше те заборавише на ђакона Луку кога су можда појели ракови, не сећам се више. Таква је била вода.

Страдало је и нестало са лица земље моје село, али не од воде, већ од ватре. Исто у пролеће. Пре пола века. Село је изгорело у пламену због помоћи партизанима, и људи који нису били убијени бацили су се у воду захваћени пламеном. Изгорела је црква која је била препуна избеумљених људи. Високи пламен је пламтео ноћу, пуцкетао, разбуктавао се глумим експлозијама и тада је велике ватрене пластове сламе, попут душа погинулих мајки, разносио ветар у тамну празнину неба. Фашисти су терали жене по улицама и баштама, отимали децу и бацали их у пламен кућа које су гореле, и жене су, да не би живеле, гледале, плакале и проклињале, скакале за децом и гореле у пламену страшног фашистичког суда.

Обешени су гледали у небо са језивих вешала, њишући се на конопцима и бацајући на земљу и у воду своје ужасне сенке. Све, што није стигло да побегне у шуму, у трску или тајне партизанске шикаре, све је погинуло. Нестало је прелепо село. Нестале су и куће и вртови и добри, весели људи. Једино су се огњишта дуго белела у пепелу. И ја сам тада горео у тој ватри, страдао сам свакојаким смрћу људи, животиња, биљака: пламтео сам као дрвеће, као црква, њихао сам се на вешалима, распршивао се као прах и дим од катастрофалних експлозија. Од мојих мишића и истрошених костију правили су сапуне средином 20. века. Моја кожа је ишла на кожне повезе и абажур за лампе, ваљала се по ратним стазама, углачана тешким тенковима последњег светског рата. И десило се да ја једном нисам издржао и, узвикујући из пламена бојна гесла и позив на љуту освету непријатељима, вриснух: Боли ме, боли!

— Зашто си вриснуо? — прекорише ме. Шта те је довело до тога у овако важно време? Бол, страх?

— Страдање. Ја сам уметник, извините, и машта је увек чинила моју радост и моје проклетство. Она ме је изненада изневерила. При посматрању зла учинило ми се на тренутак да не страда моје село, већ цео народ.

Да ли може постојати нешто ужасније на свету? Од тог часа почех се тешити мишљу да је људска беспрекорност у већој мери дело нарави и среће, него последица врлине.

Нисам био у праву, наравно. Никада не треба заборавити на своју сврху и треба увек памтити да је уметнике народ позвао да би показивали свету, пре свега, да је живот предиван, да је он сам по себи највећи и највеличанственији од свих могућих добара. Чудно је и жалосно понекад размишљати да ми немамо снаге и ведрине духа да се прожмемо свакодневним разумевањем животне среће која се мења у сталној радости и драми, и што тако много лепоте узалуд пролази пред нашим очима.

Али, седнимо још једном у врбове чамце, молим вас. Узмимо весла од јасена и вратимо се на Десну, на веселе воде оне године када сам са оцем спашавао људе на Васкрс.

Сећам се да је дуго стајала пролећна вода. Још је на Ђурђевдан било много воде по ливадама и долинама, зато је и косидба тог лета почела касно.

Увек нам је дуго требало да се спремимо за косидбу. Дешавало се и да сунце зађе, а ми се још спремамо. Колико послова, свађа, мајка грди неког а затим, угледавши ме, зајауче:

— Већ сте на колима, јој!.. Немојте бар малог да водите! Комарци ће га изгристи!

— Неће га појести, остаће читав — љутио се отац.

— Онда ће се утопити у Десни, ето нек' ме нема, утопиће се!

— Нећу се утопити, мама!

— Шта ти знаш! Упашћеш тамо са падине у бездан, јој тешко мени!

— Али, мајко, зашто бих пао с падине... доста... — умало да заплачем.

— Онда ћеш се косом исећи. Кажи, хоћеш ли скакати између коса?

— Нећу! Кунем се Богом, нећу.

— Лажеш! Сашко, остани код куће, — куми ме мајка. — Тамо је тако страшно у жбуњу!

— Није страшно, мајко!

— Тамо има и јама у језерима!

— Нећу улазити у јаму!

— Па и змија има тамо у шуми, јој!

— Мајко, доста... престани!

— Не иди, синчићу. Не пуштајте га!

На моју срећу, на мајчине молбе нико не обраћа пажњу. Отац последњи пут прегледа кола.

— Јесмо ли понели све што треба?

Све смо понели: кромпир, лук, краставце, хлеб, котао, велику дрвену чинију, уже, платно, косачки алат, грабуље, — све је већ на колима.

И ево отвара се капија, мајка се крсти и нешто говори, коњи крећу — полазимо.

Не осврћем се. Око куће мајка-кукавица тугује на растанку. Дуго, дуго, око десетак година испраћаће ме тако мајка, гледајући кроз сузе на пут, дуго ме благосиљајући и молиће се у свитање и у сумрак да ме заобиђе метак, сабља, или зли језици.

Дуго сам се отрзао на пут, журећи у узнемирујућу даљину. Растанак ће једном прећи у моје филмове, опроштај ће свити гнездо у мом срцу. Сви ће остављати некога и јуриће у сусрет непознатом, и некоме ће бити жао. Једино ја још ништа не знам о томе.

Лежим на колима. Поред, леђима окренути од мене, деда и отац са косачима. Воде ме у царство трава, река и тајанствених језера. Наша кола су сва од дрвета: деда и прадеда су били чумаци, и они нису волели гвожђе, јер оно, говорили су, привлачи гром. До Десне има око пет врста веома тешког пута. Треба прећи две велике мочваре које никад нису пресушивале, два моста, затим опет једну мочвару, па два мајура са псима и село Мало Устје преко преуских уличица. Даље треба ићи дуж реке стрмом обалом стрепећи да се не преврнеш у воду, затим треба окренути десно надоле и у залегу прећи плитким делом реке, потом уз брдо и низ брдо, и поново уз брдо и низ брдо, потом десно једном па још једном, и поново преко реке кроз јасенове и храстове, и тек тамо, над самом Десном, било је моје царство.

Путем су косачи брбљали о разним стварима, силазили с кола пред мочварама и на брду, потом опет седали и ја бих изнад себе поново видео њихова дивовска леђа, а над леђима и косама, које су држали у рукама, као ратници оружје, на високом тамном небу сијале су ми звезде и млад месец.

Мирише на краставце, стару рибарску мрежу, хлеб, оца и косаче, мирише на мочваре и траве, чује се бука, и... чујем, продавци и препелице. Чумацка кола тихо шкрипе испод мене, а на модром небу Кумова Слама показује пут. Гледам ја на моје небо и скрећем са косачима удесно и улево, и звездани космос скреће заједно са нама, и ја неприметно тонем у сан, сав срећан.

Будим се на обали Десне под храстом. Сунце је високо, косачи далеко, косе одзвањају, коњи пасу. Мирише на покошену траву, на цвеће. А на Десни — дивота! Врбе, насип, стене, шума — све блиста и сија на сунцу. Скачем са падине у песак крај Десне, умивам се, пијем воду. Вода је пријатна, слатка. Пијем још једном, зашавши у воду до колена и истегнувши врат као ждребе, затим скачем на падину и хитам на косидбу. И ја више не ходам, само летим, једва додирујући тло. Трчим у шуму — печурке. Међу врбама — купине. У жбуњу — лешници. У језеру рибе замутиле воду.

Тако сам ја у рају два, три дана, све док не покосе траву. Носим дрва у колибе, распаљујем ватру, љуштим кромпир, скупљам купине косачима за ракију. После косидбе почињемо сви заједно да скупљамо сено, и тако се помало мења

наш чаробни свет: отац, деда и стриц одједном постају ћутљиви и узнемирени, нека сумња извире у њиховим очима: они почињу да деле пластове.

Косидба је код нас била заједничка. Нико није могао да подели сено, јер су се сви плашили да ће баш њему припасти она трећина поред Десне коју сваке године плави немилосрдна пролећна вода. Зато су косили и скупљали сено заједнички. Затим су делили пластове, и тек тада је свако своје преносио у стогове до своје колибе. И тако се, не знам зашто, дешавало да се, при расподели пластова, ниједна косидба није могла завршити у миру. Увек се, оцу или стрицу чинило, да је ноко неког насамарио за један пласт, и тада, реч по реч, срца су се испуњавала љутим гневом и наши велики родитељи почињали су да се свађају, галаме, а затим туку над зачараном реком Десном.

Тукли су се великим кочевима, грабуљетинама, дршкама вила које су држали у обе руке, као стари ратници. Понекад су се јурили секирама галамећи тако гласно и страшно да се одјек ширио по Десни, изнад Червјакове шуме и изнад тихих, тајанствених језера. Тада смо ми, деца, такође почињали да мрзимо једни друге, то јест брат и ја Самуилове дечаке, и били смо спремни да се побијемо, али смо се бојали. За потпуну мржњу још нам је фалило година и лоше судбине. Нисмо уз то хтели да изгубимо наше друштво за пецање. Окретали смо главе и нисмо гледали своје мале непријатеље.

Једино коњи нису учествовали у рату. Они су пасли заједно, сви подједнако мршави, пуни жуљева, са великим ранама на излизаним леђима и климали главама, равнодушно нас гледајући и терајући досадне обаде.

У тим љутим биткама нарочитом одважношћу и храброшћу истицао се деда. Прошло је већ пола века како њега нема, али док сам жив, нећу заборавити ту борбену страст која се крила у добрим дединим грудима.

Био је склон нападима таквог махнитог, пламеног гнева, да би му позавидео и најбољи глумац или генерал.

За време битке сав је горео. Његове високе груди су се тресле. Свирале су звечале на све стране, шкрипале и кукурикале из његових груди, али их је надјачавао његов очајни бојни поклич: „Сибир припада нашем цару!“

С тим моћним геслом бацао се у напад, као прави атаман своје косидбе, док га кила не би оборила под пласт, где се превртао на леђима, извијајући ноге и чак прсте на ногама, грабећи га ногама и сатерујући га назад, као злог духа. Изборивши се некако с тим, поново је грабио виле или секиру и, главом без обзира, бацао се у сам пакао. Онда отимач Самуил не би одолео дедином нападу и бежао је назад, међу хрстове. Јурили су се око хрстова и пластова, али Самуил није више могао утећи од деде. Спотакао се, затетурао, већ је почео да виче: „Јој, спашавајте!“ Већ је замахивао деда на Самуила секиром...Тада не из-

држах и затворих очи, а они удараше један другог секирама, као дрва. Крв је лила са њих потоцима. Одрубљивали су један другом главе, руке, ударали у распаљене груди, и, крв је, кажем, лила са њих потоцима, рекама. Час би се одвојили, час нападали један другог дрвеним вилама, урлајући:

— Убићу те!

— Осакатићу те!

— Јој, спашавајте!

— Ајооооој!

Расрђени Самуил бацао се на деду и скроз му распорио стомак огромним вилама, притискао га на земљу као Свети Георгије аждају. Деда је тако страховито урлао од бола да је лишће на храстовима затреперило, и разлегао се такав одјек, те су жабе ускакале у језера, и врана, о којој ће бити речи касније, узлете над шумом. Ипак, деда некако успе да замахне одоздо и тако тресне Самуила секиром по ћели те му се глава расцепи на два дела, као лубеница, и тада Самуил... И тако.

Те страшне борбе завршавале би се негде у предвечерје, међутим увек срећно. Сви би остајали живи и здрави, само би дуго и тешко дисали од унутрашњег жара. Атамани би били бледи од јаког борбеног заноса и разилазили би се по колибама, претећи се осврћући.

Темпераментни деда дуго не би могао да се охлади. Био је страствени ратник и испијао би после борбе повелик крчаг хладне воде, не заборављајући да пре испијања благослови воду.

— Хоћемо ли ужинати или шта!

— Каква ужина! Већ је време да се вечера, — одговори отац, погледајући с пламеном мржњом непријатељску колибу.

После вечере одмах би легали да спавају. Ја бих често тонуо у сан пре вечере, гледајући у звезде, или Десну, или у ватру, где се кувала каша. Тада би ме отац и деда дуго будили да вечерам, али би ми било тешко да отворим очи, и ја бих из њихових руку тонуо у сан, као шаран у вир, ништа нису могли да ураде са мном.

Деда је волео да спава под храстом. Пре него што би заспао, дуго би и некако мирно зевао, као да су му опроштене све његове враголије, и причао би ко-сачима о својој младости, о чумацком послу, о томе, како је некада све било другачије. Све је било лепше. Реке и језера су били дубљи, рибе веће и укусније, а колико је тек било и печурака и бобичасто воћа у шуми — да не можеш да набереш, и шуме су биле гушће, а трава кроз траву ни змија није могла да се провуче. А какве су сад траве?

— Шта рећи, — уздисао би под грмом косач Тројхуб. — Све је бескорисније, лошије.

— Е, е! — филозофира деда под храстом. — Било је некада и росе, и воде, и мочвара. А сада ће ускоро, очито, баш све пресушити и неће ништа остати.

— Ех! Све говори да ће тако бити, — слагао се, уздишући кроз сан, Тројхуб.

— А тек шта је комараца било! — заносио се успоменама деда. — Да останеш без даха, а велики, верујте, к'о роде. Зар су ово комарци? Па, као да их уопште и нема... Или прдавци. Дешавало се да почну да креште ноћу, не можеш да спаваш, дабогда црко, ако лажем. А сада тек понекад закреште. О, чујете ли? Можда, већ долази до њиховог истребљења...

Заиста, два прдавца, која почеше да се довикују у трави изнад Десне, одједном утихнуше, као да осетише, да се говори о њиховој судбини.

Ја бих слушао те разговоре под храстовима, и због нечега бих постајао тужан, жалостан, што ће свет постати лошији док ја одрастем, и неће више бити ни косидбе, ни рибе.

— Ко ти је то рекао? — упита ме отац, кад му приђох и зајецах.

— Деда.

— Не слушај деду, сине. Дедо је стар, к'о да он нешто па зна. Стари људе оглупе. И наш деда је оглупео, зар је паметан? Њему само да је нешто да једе и говори којекакве глупости. Ето и народ каже: „што си старији, то си глупљи“.

— А хоће ли Десна пресушити, тата?

— Ма неће пресушити. Остаће читава. Спавај, доста више.

— Али сву ће рибу наловити.

— Неће је уловити. Сада су, сине, рибе паметне. Раније су људи били глупљи, па је и риба била глупа. А сада су се људи опаметили, па је и риба постала, иако ситна, па, паметна и лукава — страшно. Ко ће је сада уловити? Спавај.

Ослушкивао сам. Нешто зашкрипа и негде тихо плусну на Десни. Гледам — пламенчић: сплавови пристају. Чују се људски гласови. Поново рекох оцу:

— Тата!

— Шта је било, сине?

— Какви то тамо људи плове?

— Неки издалека. Орловски. Руси, из Русије плове.

— А ко смо ми? Зар ми нисмо Руси?

— Не, ми нисмо Руси.

— А ко смо ми, тата? Ко смо?

— А ко би га знао, — некако тужно ми одговори отац. — Прости смо ми људи,

сине... Украјинци, земљорадници. Рекао бих, сељаци смо ми... Да... Ој, ој, ој... сељаци, и тачка. Некада смо били козаци, прича се, а сада је само име остало.

— А деда каже, да су некада комарци били велики...

— Могуће је. Он се разуме у комарце. Цео живот је провео као чумак по степама, хранио их је, а после је новац по крчмама пропијао. Страшно је и сетити се, како је било...

— А шта то би? — зачу се изненада дедин глас.

— А шта би било? Боље ћутите, — некако тужно одговори у тами отац.

Они су још о нечему причали, али ја нисам све разумео. Чуо сам само, то-нући у сан, како ни некада није све било добро на белом свету. Било је великог зла и велике туге.

Завлада тишина. Косачи су хркали под храстовима. Деда би дуго зевао, затим би благословио уста, корен храста, Десну и, благословивши све, заспао.

Почели су крештати прдавци, препелица, чапља и још неке птице. Баца-каше се велике рибе посред Десне, и тако и ја заспах.

Говорили су, да је нашим временом на косидби око сто педесет година, управљала врана. То је била, могло би се рећи, наша породична врана. Она би слетала близу наше колибе на високу тополу и одатле би видела све нас и све, што смо пили, јели, какву смо рибу ловили, да ли смо негде посекали косом прдавца или препелицу, видела би све птице у нашој шуми, све би чула, и што је најважније, предвиђала би време. Она би без грешке осећала долазак кише или олује још док је небо било ведро и јасно, и тек би после тога, како она одједном трипут загракће посебним гласом, деда почињао без разлога да кашље и зева, и ми би тада убрзано бацали грабуље и виле и такође, зевајући, падали поспани под пластове. Једино би стриц Самуил одолевао чарима вране. Напротив, тада би се тресао од беса.

— Ха, цркла дабогда! Куш, нечиста сило!..

Стриц Самуил није био ни професор, ни лекар, ни инжењер. Није био, као што већ можете претпоставити по његовом имену и по ономе што смо овде писали, ни судија, ни службеник, ни поп. Он није био баш способан за високе функције. Није чак био ни добар земљорадник. Сматрали су га лошим земљорадником. Његове интелектуалне способности биле су недовољне за ту сложену и мудру професију.

Али, као и скоро сваки човек, он је имао свој таленат и пронашао се у њему. Он је био косач. Био је тако велики косач, да су суседи чак заборавили како се презива и звали су га Самуил-косач, или само Косач. Баратао је косом, као добар сликар четкицом — лако и спретно. Када би га оставили с косом, он би просто покосио целу куглу земаљску, кад би му само дали добру траву и хлеб и кашу.

Осим свога талента, као што се често дешава уско специјализованим стручњацима, био је приглуп, чак и слабић.

Колико год да је проклињао врану, колико год да јој је претио песницама, не би прошло ни пола сата, а изнад шуме би се надвио велики тамно-сиви облак и почела би да сипи киша.

Врана је знала свакога од нас у прсте, видела би — кога шта мучи и шта хоће. Једном је отац, љут због кише коју је она призвала, замолио Тихина Бобира, јединог ловца у целом округу да је устрели из пушке. И шта мислите? Отац не стиже ни уста да затвори, а она већ узлете с тополе и прелете преко Десне на високи храст. Иако је Тихон категорички одбио да устрели Божијим законом заштићену птицу, она се врати с храста тек увече и призва такву кишу и олује, да је сво сено иструлило.

Ту читалац може да каже да је таква врана нетипична и да је киша могла да покваси сено и без њеног грактања, и без дединог кашља, већ на основу чисте метеоролошке прогнозе. Рећи ћу, — да, могуће је. Али ја нисам ни хтео да пишем о типичном. Ја описујем само оно што се десило једном на Десни управо тамо где се у њу улива Сејм.

Узгред, пошто смо још једном повели разговор о времену и ловцу који је одбио да убије вишеописану врану, треба да испричамо нешто и о самом ловцу. Само ради потпуније слике, пробаћемо да прикажемо његов непоновљиви лик, али не на убичајен начин, већ с тачке гледишта патки, које су се налазиле у нашем језеру. То нећемо тако приказати због лепоте стила, већ ради истине, јер је он патке убијао, а не оне њега.

— О, већ храмље... — кваче стара патка својим пачићима. Иш у блато!

Пачићи се брзо сакрише, где је ко стигао, патка, такође, неприметно не-стаде под водом. На језеру настаде тишина. Обали се приближавао Тихин с пегавим ловачким псом. Пошто су пачићи били непослушни, узнемирена мајка-патка не могла да се смири:

— Аааа, спашавајте се, нишани у нас! Видите? Сад ће тако да пукне, да ће перје са неког да полети...

Тихин Бобир је заиста нишанио са обале.

— Па, шта ће сад да буде? Ох, пропали смо... Тихо, рекох, не плускајте, јер ћете да издахнете!.. заквака патка очајна.

Пачићи се утишаше и не помераше се... Настаде тишина...

Тако. Али, сад, док се не зачује пуцањ, морамо испричати Тихинову причу. Он је био сиромашан човек и зато, да не би безвезе трошио метке, морао је да постане ловац. Међутим, он није често убијао дивље патке. Зашто? Ево зашто.

Тихонова једна нога није била исте сразмере као друга. Она је била знатно краћа, тања. Због такве дијалектике природе све патке, гуске, кокошке, галебови, све наше птице би га познале још издалека, и скриле би се у блато или у воду, под крин. На тај начин је крива нога служила хармонији природе, њеној равнотежи.

Осим тога, хармонији природе је у великој мери допринела и Тихинова пушка. Она је била тако стара, да је Тихин њена пуњења носио у џепу, како би пунио пушку где већ треба пред само пуцање. Тихин је волео дуго да нишани.

— Па, пуцајте већ, чико — шапућем ја Тихину, а срце замире од страха: па, сад ће да пукне! — Пуцајте... Ено већ испливавају...

Ја узимам ваздух и престајем да дишем. Од дугог чекања пуцња почињем да плавим... али пуцањ не чујем. Испоставило се да му у најодлучнијем моменту зафали метак. Где је метак? Вероватно је испао и загубио се у трави. Дуго смо га тражили у трави и под жбуном, већ је сунце почело да залази, а метка још није било. А патке се разлетеше те овде, те онде. Стара мајка-патка већ примети да за нас нешто пође наопако, па исплива с целим јатом.

— Пуцајте, зашто сте престали! — чује се отац издалека.

— Не, чико, данас неће ићи. Вероватно сам заборавио метак код куће у прслуку — тужно Тихин одговори оцу и одшепа до села.

Ја само што не заплаках. Пас се такође растужи и окренувши се, крену на-траг. Патке су се веселиле, пловиле, прскале водом. Већ је зашло дубоко у ноћ, а оне још плескају у води.

Треба да знате, да Тихон није подизао руку ни на једну птицу, осим на патке. И сасвим је разумљиво да си све ситне птице — препелице, кокошке — могао да покосиш у трави или да их уловиш. А већ за остале врсте нико није мислио да уопште постоје. Нешто лети под дрвећем, као сенка, а шта је то — ко ће га знати. Не видиш.

Дивљих звери је такође било мало. Било је јежева, зечева, творова. Вукови су су се преселили и чак се сама реч вук сматрала клетвом, попут — дабогда те појео вук. Било је лавова, али врло ретко. Једном сам на насипу поред Десне видео лава, али коме год да испричам нико ми не верује.

Отац и ја смо поставили мрежу у води и пливамо до колибе. Мирна вода, звездано небо а мени је тако лепо да пловим уз воду, тако лако, као да не пловим, већ лебдим у плавом пространству. Гледам у воду а тамо — месец се у води смеје. Риба, скочи — мислим се ја — и риба скаче. Гледам у небо: звездо, закотрљај се — и звезда се закотрља. Миришу траве изнад воде. Рекох им: пустите глас, траве — и зачуше се препелице. Гледам у чаробну обалу прекривену сребрним сјајем и

говорим у себи: Желим да се на обали појави лав — и појављује се лав. Велика глава, грива и дуги реп с китицом. Иде слободно дуж насипа изнад саме воде.

— Тата, погледајте, ено га лав — шапућем ја оцу, као зачаран призором.

— Где ти видиш лава? То је... — отац поче пажљиво гледати и када чамац приђе лаву, отац подиже весло и бучно удари њиме по води.

Ооо! Како тад лав скочи и викну! Одјекну попут грома. Срце само што ми не искочи из груди. Цела обала, обронци и лозе — све око мене поче да дрхти. Отац само што весла не испусти и како је био храбар, ражалости се и седеше непокретан док нашу мрежу не однесе вода и приби је уз саму обалу. Поседевши још ћутке пола сата, погледасмо — више није било ни насипа, ни лава, отишао је негде у лозу.

До зоре је код нас горела ватра у колиби поред Десне. Због нечега ми би жао лава. Отац и ја нисмо знали шта да радимо ако лав почне да прождире коње или деду, који је спавао под храстом. Дуго сам ослушкивао, да ли ће опет да рикне. Он то не уради. Пре него што ме обузе сан, жарко пожелех да раздвојим лавове и слонове, што би било сасвим лепо и не баш безбедно. Више ми досадише телад и коњи.

Сутрадан већ рекоше да лавова срећа што се ослободио из клопке није дуго трајала. Кад се десила несрећа на возу код Бахмача и кад се поломио кавез путујућег ловокрадице, лав шмугну на слободу, осврташе се околу и очигледно му се толико згадише сви досадни посматрачи и укротитељи и све на свету, те све остави и оде на Десну да нађе себи бар мало мира. Не пређе ни тридесет врста, кад га сустигоше, опколише са свих страна и убише, јер он је био лав. Није више могао да иде међу телад и коње. Ако не можеш да га упрегнеш, каква је онда корист од њега. Када би још могао да лаје или мекеће — али глас му није добар за то: риче, тако да лишће вене и трава се суши... па, добро... О, шта ја то пишем??? Изгледа да нисам пловио те ноћи чамцем по Десни. Отац је пловио сам, а ја сам лежао на колиби под храстом код деде. Може и тако. Лав је, ипак, шетао нашом обалом. И негде код Спаског га убише чувари.

Мислим да је време да ставим тачку на причу о лаву и пређем на описивање домаћих животиња, јер већ осећам неку несигурност у перу. Већ се у мени буде моји коректори. Они су свуда око мене. Један иза левог уха, други под десном руком, трећи за столом, четврти у кревету — за ноћне корекције. Они су сви здравог разума и мрзе нејасноће. Њихов циљ је да ја пишем као сви или мало боље или мало горе од других.

Тамо где моје срце затаји, они распирују ватру у њему, а тамо, где ја горим у пламену својих страсти, они расхлађују мој ум да нешто не би изашло. Нека, кажу, нешто изађе. Мом делу је потребно да нешто изађе. Молим лепо!

— Не!

— Зашто да не напишем да сам желео, када сам био дечак на Десни, да се свуда шетају лавови и да ми дивље птице слећу на главу и рамена и то не само у сновима?

— То је нереално, а можда други то неће разумети.

— Био сам мали и нисам био здравог разума. Осећао сам тада да се то може остварити.

— Због чега?

— Па, можда због моје среће.

— Подвлачим. Лава није било могуће видети, ако то није била машта. Јој! Ни и ком случају!

— Полако. Њега је могуће заменити нечим звучнијим. Можемо написати реално о коњима. Да ли сте ви имали коње?

— Срам ме је да пишем о коњима.

— Зашто ?

— Они су били мршави и нису били лепи.

— Па онда их можемо уопштити.

— Не можемо. Они су били вашљиви. Осим тога, нису били весели.

— Па, шта с тим?

А они су заиста били такви и зато пре него што ћу их описати, боље да кажем нешто утешно, а после ћу доћи до коња.

Дуго је код нас живео пас Пират. Био је то велики, стари, поштовани и озбиљни пас, с два чупава репа и два пара очију, од којих је горњи пар представљао пар риђих флека на тамном челу, ако се боље загледаш у њих.

Тако је једном, изгубивши се на вашару, где је отац продавао смолу, Пират нестао. Прежалили смо га и на томе се завршило. А онда у недељу, након неких пет недеља, одмах после ручка, док смо сви седели испред куће и грицкали сенке, угледасмо Пирата, како трчи изморен и мршав. Угледавши издалека нашу породицу и кућу, паде на земљу и пузаше до нас неких сто корака, на стомаку, преврћући се на леђа и гласно плачући од среће, као блудни син у Светом писму.

— То сам ја, ваш Пират, зар ме не познајете? — лајаше кроз сузе.

— О, како сам срећан! Како ми је било тешко без вас, верујте, умало не издахнух од туге и не побеснех, Боже!

Тако нас гану својим сузама, да чак и отац, који је мрзео отворено показивање осећања, умало не заплака. И то се дешава! Обичан пас, а да тако изненади човека! Мајка је ридала и говорила с неописивим осмехом: па што ниси црко! Замислите само, пас, а тако жалостан и тако нешто ради. А како пузи! Где си се, који ђаво, смуцао?

Шта да кажем, био је паметан и добар пас. Он је код нас уживао све благодети псећег живота. Не само због тога што је био веран чувар и посматрач. Био је прави пас — радник. Волео је да помаже у домаћинству, обављајући сам било који посао: носио би из баште краставце у зубима и правио би у дворишту једну гомилу, испијао би сувишна кокошија јаја. И син му је, такође Пират, већ порастао, још увек је млад весео, окретан псић. Увеселавао би својом уметничком природом околину. Волео је игру. Био је, такорећи, пас — уметник. Играо се с теладима, прасићима, кокошкама, голубовима и нашим и туђим гускама. Времениом се са својим оцем, подстакнут псећим надањућем, играо тако да се игра завршавала повредама или смрћу њихових партнера и тада би оба уметника побегла куд их ноге носе или би се брзо скривали у дуван да би избегли ризичан период понижавања, док људи не изгубе перје и не поједу печене жртве уметности. Мати је уверавала да су, док смо тако јели кокошку у врту, оба Пирата гледала у нас из дувана и на псећи начин нам се смејала.

— Дабогда цркли! — викне одједном деда страшним гласом, бацајући кости на уметнике.

Осрамоћени криви уметници ћутећи почеше бежати, ломећи дуван, казнио их Бог.

И ето, дође тако у главу. Не сећања, већ било шта. А да одем до коња?

Да, до коња...

Чинило ми се да коњи и краве нешто знају, неку лошу тајну, само никоме неће рећи. Ја сам осећао њихову заробљену тамну душу и веровао сам у пророчанство о њима, посебно ноћу када је све живело другачије. Имали смо разне коње, јер их је отац често мењао на вашару. Понекад је било и мудрих и лоших коња. Било је несрећних, увређених, храбрих коњских душа. Било је уплашених, упорних, забринутих или заувек непријатељски грешника коњских. Али сви они су били, неповратно и заувек приморани и осуђени. И то се могло видети по заласку сунца, када си дуго изблиза могао да гледаш у велико тамно коњско око.

Један наш коњ звао се Мурај, а други Вуцибеда. Обојица су били стари, пропали, ружни коњи. Више се не сећам, а можда и нико није добро знао, које су они били боје. Красте су отпадале с њих и они су их чешали о шта год су стигли. И где год погледаш у дворишту, могао си видети трагове њиховог чешања, као да је цело двориште било у крастама. Очигледно зато ни у животу, ни у књижевности није постојао дечак који би толико маштао о коњској лепоти као ја, и тако бих се стидео ружноће.

Мурај је био веома стар и тужан. Иако је био млађи, Вуцибеда је био паметнији и бољи од Мураја, међутим имао је болесне ноге и, када би залазио у

блато, ноге би му клецале и он би падао и морао би тако да лежи до јутра, јер коњи не моле за помоћ. А већ ујутру, пробудивши се, вадили би га из блата за реп. Он нам је то дозвољавао и гледао нас мале са захвалношћу, и како се нама чинило, с љубављу. И ја сам њега волео због несрећне судбине и због памети. Он је био паметан и добар коњ, али не сасвим, јер у њему није било ни најмање трунке нечег херојског ни живописног, ни онога о чему певају песме о коњима. Ех, каквих смо само ружних коња имали! И сада се сећам јада и беде, иако је прошло пола столећа. Било им је тешко да живе код нас. Много посла, лоша храна, оштећено оруђе, никакво поштовање. Понекад би отац на њих бесно викао и клео, тукао их где год би стигао, тешко дишући и постајући све гневнији.

Једном сам ноћу прислушкивао на Десни, лежећи на сену и гледајући звезде, како после дневног тешког рада коњи пасући разговарају међу собом. Причали су о нама, тачније о оцу.

— Је л' ти знаш како је он лош?

— Не знам. Једва стојим на ногама, како сам само уморан.

— А шта ја знам? Исто ништа. Знам само узде, седло и ам. И још његове псовке.

— Знам и ја његове псовке. Доста сам их се наслушао. Нешто сам тужан и није ми добро.

— И ја сам тужан. Некада сам трчао за облацима, — Вуцибеда сагну врат и погледа Десну. — Хиљаду година, док нису открили таљиге и рало, на мојим леђима јахали су пророци. Тада сам имао и крила. А једном ми мајка рече да је мој предак био коњски цар или бог.

— И ја сам имао крила, али их више немам. Немам више ни крила, ни лепоте, само флеке на леђима. Не знам за тебе, али он ме је од злобе тукао сваког дана.

— То је истина. Не туче он само нас.

— Немој причати! Не само нас! Боли ли нас?

— Коњићу, он туче своју несрећу. Мршави смо, крастави и имамо мало снаге. А његова природа је старинска, херојска, можда му и требају такви као што смо ми? Када се ја јуче заглавих таљигама у бари и када ме он удари батином и викну, отворивши уста као лав, приметих у његовим очима патњу, толико велику и неизмерно дубоку, као што је наша! И помислих: и тебе боли, проклети, бедни човече.

— Тихо. Пасимо ћутећи. Ено његов дечак гледа, — рече Мурај, приметивши ме.

Од тада ниједном нисам ударио коња.

— Пустите нас да певамо коледе! — чујем девојачки глас напољу. Ја звирнух кроз прозор — то није пун месец на звезданом небу обасјао кућу пред Нову го-

дину. У маленом простору испред прозора, некако насупрот пећи, сјајило је црвенкастим одсјајем на мразу девојачко лице.

— Пустите нас да певамо! — зачу се још једном.

— Певајте! — гласно одговори мајка.

— Ко ме?

— Сашку!

— „Млади Сашко по тргу хода, Бадње вече“... — зачуше се одједном чак четири девојке, и већ ко ће га знати, да ли од мраза, или су то такве девојке и речи коледа, али се одјек зачу тако звонко и гласно и свет одједном постаде тако свечан, да мене, маленог, чак и дух обузе. Залепивши се на клупу поред прозора испод пешкира, како ме девојке не би приметиле, сав се уживех у слушање. И оне тада дуго и полако, као да је време безгранично, око 700, можда, година, певаше мени свој дар. И ево, слушајући чаробне речи, почињем да стварам слику у глави: високи младић, идем ја по тргу с коњем између сточара и купаца. И као морам да продам коња, јер су речи песме гласиле овако: „Ој, коњу, коњу, ти радости моја. Ој, посаветуј ме, па ћу те продати за мале паре, за сто червинаца“. А коњ јабучаст, крута му шија, црвена трака на гриви, узвраћа ми песмом поред уха да га не продајем и да га оставим себи. Поред уха осећам његове нежне и меке усне, а његове речи код девојака су такве, те ћу их заувек памтити: „Ој, зар си ти заборавио да сам био у рату, како смо се заједно борили са хордом, како су нас гонили Турци, ој, па не сами Турци, већ заједно с Татарима. Дотерали су нас чак до самог Дунава, до круте обале, — Бадње вече...“

Шта да радим? Већ непријатељски коњи ржу на Дунав и непријатељске стреле ми носе несрећу. Тада, отворивши широко очи, осећам као да ме некаква сила подиже с клупе и изнесе из куће право на коња, и тада мој коњ скочи, „Дунав прескочи, да Дунав пресочи, копита не умочи, и ни сабљи нема краја, ни мене — младог, — Бадње вече...“

Враћам се са Дунава кући, гледам: чак и мајка пева, љуљајући колевку, и она је нешто сасвим нестварна, као да и она сама негде лебди у просторима свог срца, и девојке код прозора на мразу под звезданим небом. Јој, како је лепо! А Дунав — широк и дубок. Вода — хладна, сече! А с оне стране Турци и Татари бесне што сам их тако много прегазио коњем.

Затим певаше остале девојке. Шта ту све не чух о себи. Ту ја већ и војску сакупљах, тешко земљи, и врата туђих градова обијах, и орах поља, и засејавах их ситним семењем, и правих мостове, и постављах све свилене ћилиме, и ожених невесту с друге стране Дунава, краљеву ћерку. И шумама ходих — шуме шумеше. Мостовима газих — мостови одзвањаше. Ливадама ходих — људи ме поздрављаше, — Бадње вече...

Затим ме, сасвим поспаног, пренеше на пећ. Тако бих и уснио на пшеници

међу песмама, чврсто стежући за врат свог јабучастог коња. Тамо бих давао себи реч да га никада нећу продати ни за какво благо. И не продах га тог дана. Ој, коњу, коњу, не продајем ја тебе. Нећу се растати с тобом ни по коју цену.

Ето, какви су били наши коњи.

* * *

Временом се полако заврши косидба и жетва. Стигоше крушке и јабуке. Малине и вишње давно прођоше. Мени сашеше нове панталоне, с дугим ногавицама и поведоше ме у школу.

Учитељ Леонтиј Созонович Опанасенко, већ стар, нервозан и срдит очигледно, носио је златну дугмад и машину. Чинио ми се као велики господин, ништа мањи од правника или судије. Растом је био виши од оца, што му је такође давало велику моћ.

— Овај је твој? — упита он оца, угледавши ме испод наочара уморним очима.

— Да, извините, то је мој син, или, тако рећи, малени дечак, — одговори отац тихим, туђим гласом, мирним, као у цркви.

— А како се зове?

— Сашко.

— Нисам тебе питао. Нека сам одговори, — рече, испитујућим тоном учитељ и поново ме прострели својим сивим оком.

Ћутах. Чак и отац, и он се помало уплаши.

— Па?

Ја шчепав једном руком очеве панталоне, а другом капу и већ хтедох да изговорим своје име, али гласа нестане. Уста се опустише и пресушише.

— Како? — намршти се учитељ.

— Сашко, — прошапутах ја.

— Александар! — плану учитељ и незадовољно погледа оца. Потом опет пређе на мене очима и зада ми најглупље питање, које је могао смислити само народни учитељ.

— А како се зове твој отац?

— Отац.

— Знам да је отац. Како се зове!?

И, шта кажете? Отац и ја се погледасмо и одмах смо знали да нам је слаба вајда од овога. Али отац је, још увек, имао неку слабу наду.

— Па, реци, синко, како се ја зovem. Кажи, не бој се, кажи!

Ја очајно одмахнух главом и тако се грубо окренух, те бих сигурно пао да се не придржах за очеве панталоне... Нека мука ми припаде у грлу. И тако ми постаде лоше, лоше.

— Па реци више, не врти се. Зашто ћутиш, а? — отац хтеде да ми шапне своје име, али се и он посрами. — Не може, извините, још је мали. Срамота га је.

— Неразвијен је! — рече нерзумни учитељ. Отац и ја изађосмо напоље.

Било је то у далеко, давно време. Тада још нисам знао да све пролази, све се мења, заборавља се и губи у незаустављивој смени сатова, да сви наши догађаји и дела теку, као вода, међу обалама времена. Зато су моје душевне патње биле безграничне. Чак ми се понекад свет чинио и заувек изгубљеним. У таквом стању нисам хтео чак ни да једем, излазио бих у двориште и, зауставивши се близу улице, почињао бих нешто да радим. Одједном долете пчела, јој! И жаока, — спашавајте! У једном трену ми се живот поново враћа за 900 степени. И тада зајаучем, ако не побегнем, зацупкам ногама! То је био страх, то је био бол! Сузе би лиле потоцима из очију, као киша. Уплаши се Пират и поче да лаје, ни сам не знајући на кога, и да високо скаче на све стране, све док и њему не упаде пчела у уста. Тада ми уз крик и жалосни јаук обоје шмугнусмо у љубичице, у јагорчевине — велики је био страх, све док деда не дође и не донесе нам натруле крушке. Тада бисмо се враћали кући.

Нека се на овоме заврши почетна глава мог прекрасног живота.

А зар нисам превише хвалио своје старе коње, и село, и своју стару кућу? Да не грешим у својим сећањима и осећањима?

Не. Нисам ја ни приврженик старог села, ни старих људи, ни старости уопште. Ја сам син свог времена и цео припадам својим савременицима. Када се понекад окрећем бунару, из кога сам некад пио воду, и мојој белој, ушупканој кући, шаљем им у далеку прошлост свој благослов, правим само ту грешку, коју правим и коју ћу правити, док год свет буде постојао, народне душе су живе док је народа и епоха, сећају на незаборавне чари детињства. Свет се открива пред јасним очима првих година сазнања, сви утисци бића сливају се у неизмериву хармонију људскости, драгоцености. Тужно и жалосно је човеку када му пресуши и утихне машта, када се окреће ка највреднијим изворима детињства и младости, а тамо не нађе ништа вредно, ништа га не греје, не буди радост ни тугу у њему.

Савремено је увек на путу између прошлости и будућности. Зашто бих онда ја потцењивао сву прошлост? Зар због тога, да научим унуче, да једном мрзе вредну и свету моју садашњост, која ће такође постати за њих прошлост у велико доба комунизма!

У прошлости мојих родитеља беше много немира, плача, таме и жалости. Нејасне наде и узалудна очекивања налазише утеху у ракији и вареницима. А највише рада, тешког рада припреми им судбина. Сви они проживеше свој век несрећно, свако по свом — и прадеда, и деда, и отац као и мајка. Тако као да сви бејаше рођени за љубав и бејаше талентовани за њу. Али, сигурно, не нађоше једно друго и не гледаше око себе, ни гнев ни мржњу који им бејашу страни целог живота, прорече им врачара, и читав живот их пратише и узнемираваше нејасне утваре. И цео живот им бејаше узалудан, као животи прастарих. Нису знали како да га промене, и препустише се мишљењу да им је тако суђено.

То беше тако давно, да се скоро све распрши у далеком времену, као сан, и потону. Једино Десна остаде нетакнута у уморном сећању. Света, чиста река мојих незаборавних дечијих година и жеља.

Нема више таквих река, каква ти некада бејаше, Десно, нема! Нема ни тајни, ни речица, ни спокоја. Јасно је сасвим. Нема ни Бога, ни ђавола, и нешто ме жал обузима, што више нема у речицама русалки и воденика — мирносаца. Зато се пуно дечака сада купа у гаћама, на штету радника, у врело летње време и, очигледно, из досаде, јер мени је и до сада некако срамно да се одмарам тамо где људи раде.

Тада Десна бејаше дубока и бистра река. У њој се тада нико не купаше, и на песку око ње скоро се нико не ваљаше го. Нико тада не имаде времена. Сви тада бејасмо још мали. Девојке се чак ни у време празника не купаху, срамише се скинути кошуље. Мушкарцима од давнина не пристајаше да се купају. Жене се плашише да водом не сперу здравље. Купасмо се само ми, мали. Десна тада још бејаше девојка, а ја — задивљен младић са широко отвореним зеленим очима.

Буди благословена, моја девице, Десна! Сећајући се тебе, већ много година, ја увек постајем бољи, осећам се неизмерно богатим и веселим. Толико много поклона ми даде за цео живот.

Далека лепото моја! Срећан сам што се родих на твојој обали, што пих из твог корита меку, веселу, сиву воду, што ходах сам бос по твојим бајковитим насипима, слушах рибарске разговоре на твојим чамцима, казивања старијих о прошлости, што бројох у теби звезде на бескрајном небу, што и до сада, када се вратим мислима уназад, не изгубих срећу да видим те звезде чак ни у будним мочварама на животним путевима“.

С украјинског изворника (Олександр Довженко, Зачарована Десна // Вибрані твори, Сакцент плюс, Київ 2004: 156—200) огледно превеле и припреводне прибелешке дописале Милана Блажић, Светлана Окановић, Јелена Милиновић, Мирјана Стевановић, Бранкица Ђуровић, Татјана Ракоњац, Љиљана Перић и Александра Савић

Василь Габор

Моја годишња доба¹⁹

Зима ти је као и први снег, који је, сваке године, као и празник, — и први и нови, али ти у њему увек живе сећања на минуле снегове. И пријатно ти је што ти обичне природне појаве и промене истовремено постану и догађаји душевни, којима живот наш не обилује, но често протиче и без њих. Ти си се, међутим, навикао да, где год лутао, доживљаваш радост и ужитак од обичног посматрања природе која те окружује. За тебе су догађаји постали и сусрети с друговима, међу којима су и многи писци из минулих векова. Они те често подржавају и јачају ти дух. И ти разумеш да најважније питање у овоме животу и даље остаје једно: је ли човек срећан или није? И како се постиже истинска срећа — да ли душевним миром?

.....

Зима ти је и град твој, знаковити и загонетни, изван чијих граница једноставно не можеш да замислиш свој живот. А тај тужни Исус, што седи под црним крстом на капели Бојимâ центар је твог града. Штавише, када би капела с тужним Исусом била и у предграђу, за тебе би управо тамо и био његов центар.

Капела, породична крипта Бојимâ,²⁰ даје за живот, за хлеб насушни, једној од најбољих прозаисткиња твоје генерације, Галини Пагутјак,²¹ она службује ту, и ти понекад свраћаш до ње, да размените реч-две или да је позовеш на кафу. И тада Гаља закључа капелу, као властиту душу, големим кључем, што као јаје јајету наликује каменом кључу, који у рукама држи од камена свети исклесани Петар, и вас двоје одлазите у најближи кафић или бар, како бисте се згрејали, разговарајући уснут о обичним и свакодневним стварима.

.....

Између свега ти у пролеће највећма волиш вртове. Привлаче те тишином. Тишином која те лечи. Када су у цвату, чини ти се да не ходаш, већ да пловиш језером бело-ружичастог цвата. Те вртове људи пакују у своје душе када полазе на пут, како би их ови грејали у далеким пределима. Шетајући се бело-ружичастим вртовима, понекад помислиш да је управо на таквом месту Бог на Земљи створио парченце Раја, али је притом заборавио да се побрине о људима. Јер ту они особито тешко раде и муче се, немајући увек времена чак ни да се обазру на лепоту коју им је Он створио. Мада, будемо ли искрени до краја, све је како и треба бити: људи су на овој Земљи, као из Раја изгнани Адам и Ева, приморани у зноју чела свога стицати хлеб насушни.²² Ипак је Бог и даље милостив према њима. Он

им шаље лепоту, како их не би само подсећао на рајски врт из којег беху изгнани њихови прародитељи и у којем се не може свако обрести после живота, али и да им дозволи да макар на Земљи у њега уђу сви — и праведници и грешници.

Када се ти обреш у мору бело-ружичастог цвата, одмах заборавиш на свакојаке лоше ствари, на неправде и несреће, а душа ти се умири и испуни топлином.

А једном си ходао вртом кроз шумске јагоде по росној трави и мислио си како чудно искушава Бог људе на овом свету. Шаље Он људима различите несреће и оскудице, како би си ови, побеђујући их, јачали своје душе. А добром као да их искушава, јер када њиме проверава људе — они веома често не издрже си ту, на први поглед, лаку, али заиста најтежу проверу у животу.

.....

Пролеће ти је као и жена. Пробијаш се ка њој, жељној, но ипак ти је недоступна. Али ти и даље машташ о њој, и у пустињи твоје свести израња њено обнажено тело које те искушава, она те маме и зове себи, као оаза, а ти идеш и машташ како ћеш једном сигурно успети и како ћеш приљубити своје жељне усне на влажне усне жене, како ћеш јој помиловати танани врат, глатка рамена и улегнуће међу прсима, и како ћеш јој их потом љубити, слободно се успињући на њихов купасти врх, но ипак... ипак ти је та жена толико далеко, као небо, и ти можеш само с удаљености, с тугом да је гледаш, горећи од очаја и безнађа.

.....

А лето ти је као море. А прошле године беху Ками и море — ужитак о којем ниси чак ни маштао. Читао си и пречитавао „Куту“ и одједном те је тако снажно изненадила сцена ноћног купања двојице пријатеља за време куте, да си и сам, с обзиром да ти је скоро четрдесет година, а да још ниси научио пливати, због тога осетио страшну нелагоду, и неочекивано, трећег дана боравка на мору, запливао си у сусрет таласима. Неспретно и полако, али си запливао. Дотле је обала мора била положита што ти је такође помогло, јер се ниси плашио да ћеш се утопити. И полако си се сваког дана купао, уживао у води, а када је било вруће — у прози Камија, гледању мора и црној кафи без шећера.

Сцена ноћног купања људи што су се на тренутак обрели ван граница града, погођеног кутом, у слободној води, подсетила те је и на нашу тужну стварност. Јер си се и ти, пошто живиш у кутом зараженој земљи, неочекивано крајем другог миленијума с породицом обрео на мору, и заборавили сте све на свету и на неколико сте се дана осетили слободнима. На неколико, јер си убрзо почео да се присећаш пријатеља који су остали у лудници, те си осетио горки укус не само црне кафе, већ и мора и прозе Камија.²³

Били сте смештени у маленом дрвеном бунгалову (испред којег су расла два стабла кајсије) на самој обали, и могао си лежати или седети, али стално гледати море и слушати шум његових таласа.

.....

Једнога лета, када ти је над главом висило врело сунце, обрео си се у врту у предграђу града. Већ одавно ниси био видео тако запуштени врт. Зарастао у траву, жбуње и купине, с дрвећем, чије се гране одоздо беху осушиле, он је изазивао тешки осећај подивљалости и умирања. И помислио си: не пореди се узаман људска душа с вртом. Само ли на тренутак заборавиш на њу — њу одмах почне обавијати паучина запуштености.

.....

Сваки си човек има своје омиљено годишње доба, твоје је јесен, мада је и испуњена тугом и потпуним гашењем.

Време јесење губи за тебе ток, полако се стеже и тек једва приметни блесци — да ли дување ветра, да ли далека људска појава што ће прећи улицу, — још говоре о његовом постојању.

Стари ти родитељи све чешће разговарају о смрти. Из тамне ноћи измили хладноћа, зареде кише, и ти потражиш топлину и склониште крај ватре. А мама ти се вајка да је боле очи, и све се накањује да окречи кућу пре божићних празника, јер не жели да људи после њене смрти гледају чађави стан.

И управо с јесени, када напољу тужно захуји ноћни ветар, и док о небу смрзнуто виси месец, бледи, као лице мртваца, често се сетиш речи што си их негде чуо, као с онога света: „Све треба праштати. Живот људски није вечан“.

Васиљ Габор

Прича жене заљубљене у ветар²⁴

Ово је прича о бабатетки Ани. Муж ју је ухватио с другиме и тако ју је пребио да је трећега дана умрла. Тако су приповедали једни, а други су причали да ју није тукао, већ да ју је, скочивши на ноге нагло цимнуо увис, да више није могла доћи себи, те је трећега дана отишла на онај свет. Одавно сам желео да напишем нешто о бабатетки, али ништа ми није полазило за руком. И, ево, једног дана уснио сам жену која је у врту плесала с ветром, те сам схватио како се све заиста догодило.

У нашем селу живео је момак који је имао врт — врт однеговани и тихи као рај. Људи су се чудили и говорили су момку да пуној лепоти његовог врта недостаје само лепа жена. Али њега треба да украси најлепша девојка у селу. И момак ју је нашао. То је била Ана. Ипак она је најпре одбила да се уда за момка. Но, врт га је био научио стрпљењу, те момак није одустајао од својега. Почео се улизивати родитељима девојке, а они, све већма тонући у мисли да с таквим вредним човеком њихова ћера никада ни у чему оскудевати неће и да ће с њиме бити спокојна, као иза каменог зида, почеше полако преговарати и убеђивати ћерку и приморавати је на брак. Тако је најлепша девојка у селу украсила момков врт. Али већ од првога дана ништа није кренуло онако како су маштали. Млада жена није заволела врт, а њен муж је и даље живео за њега, њега је волео, а не супругу-лепотицу. Он би се преко дана толико нарадио у врту да би ноћу спавао као мртав. А жена би горела од жеље, страшно би желела мушку нежност и миловања. Једне ноћи прикраде јој се ветар. Нежно ју је мазео и љубио, мамио је из куће. И она му се на његово наговарање предаде. Кад ли се муж изненада пробуди од тихе шкрипе што је долазила споља. Опипа руком — поред њега не беше младе му жене. И тада муж зачу слатко женско стењање. Истрча напоље. Беше месечина и беше тихо. Жена у белој кошуљи ћутке стајаше испод куће, наслоњена на зид, и гледаше у небо. А у жбуњу, како се мужу учини, нешто запушта.

— Ко је то био? — упита, али жена као да га не чу.

— Неко је ту био, — рече муж, — јер у жбуњу је нешто запуштало.

— Можда ветар, — одговори она, одсутно се осмехнувши.

Муж с неверицом погледа супругу:

— А шта ти ту радиш?

— Удишем свежи ваздух, јер не могу да заспим.

— Улази у кућу, — рече јој, и жена ћутке уђе.

Лежала је на кревету, али и даље није могла заспати. Слушала је како јој ветар врело шапуће под прозором, тихо јој пева и заљубљено је гледа кроз прозор, и зове је себи, зове је у врт.

Она поче мрзети врт. Врт јој је изгледао као дивља звер, те је одлучно одбила да помаже мужу. А он се није много ни увредио, нестајао је у врту од јутра до мрака, а она је радила поред куће. И тада јој ветар поче слободно прилазити и све нежније и нежније шапутати јој да је воли и да не може живети без ње. Љубио јој је руке и преплануле листове ногу, пробијао јој се под пазухо, и припијајући јој се на чврста снежнобела прса, стењао је и обамирао од ужитка. Преклињао ју је да побегне с њиме на крај света, или макар да му дође ноћу. Сакриће се у врту, где их, знајући за њену мржњу и гађење према врту, муж неће тражити. И млада се жена не могла уздржати и предаде се наговарањима ветра. Сваке би се ноћи искрадала у врт, а ветар би је мазео и плесао с њом. И она бејаше срећна. Али једне ноћи муж опази како му жена у врту плеше с ветром и из велике љубоморе потегну се на ветар вилама и рани га, те се овај уз јецај откотрља у јаму.

— Не играј се са смрћу, — рече злобно жени.

— Узаман ти то уради, — узврати му она мирно. Ветар ће ти се сада сигурно осветити.

И заиста, ветар, мада је напољу било лепо време, ноћу расцепи орах, понос мужевљевог врта.

— Одгајићу ја нови орах, — рече муж и додаде: — Али хоћу још једном да те упозорим да не волим игре.

— А ја се тебе не бојим, — насмеја му се жена. — Ни у каци те се не бојим. Не брине тебе врт...

А даље се све онако и догодило као што приповедају људи.

Васиљ Габор
Портрет човека с гавраном²⁵

Та црна птица била је чудна, јер чак и када годинима не би давала знака да постоји, као да би некуда нестајала заувек, човек би осећао њено присуство, а њена појава уносила би му у душу немир, терала би га на опрез. То га је, заиста, не једном спасло несреће, те је у мислима назвао гаврана својим анђелом-чуваром.

Човек је мислио да је та птица, вероватно, стара, као да јој је триста година, да је страшно уморна од живота, те да је више ништа не интересује. Ипак, птица је показивала велико занимање за његову скромну маленкост.

.....

„Први пут, док сам још био дете, видео сам црног гаврана на обали језера. Стајао је на сувом стаблу јеле и пажљиво ме гледао хладним очима. Ја се уплаших да ме птица може ухватити и однети ме својим птићима у планине како би ме појели, те вичући потрчах мами. Она се препала, јер је помислила да ме је ујела змија. А мене је било страмота због моје бојажљивости, те је слагах да сам у трави заиста видео змију“.

.....

„Први пут сам тог дечкића видео на обали језера. Трчао је од дрвета до дрвета, одбијајући се од њих, као од спољног зида. Чинило се да се простор око дечкића тако скупио да он не може да искорачи у страну чак ни за пола корака.

Сви ти чудни људи читавог се века боре даноноћно, не проналазећи си ни излаза и ни спаса.

Мени се допало да пратим дечкића, и што је то дуже трајало, гајио сам према њему све већу симпатију. Понекад ми се чинило да сам и сам некада био сличан њему.

— Некако је чудан тај дечкић, — говорили су ми пролазници, па ипак ја нисам примећивао ништа чудно у његовом понашању. Знао сам да је био само веома упечатљив“.

.....

„Осећао сам да ме неко пажљиво прати. Није то био човек, већ птица, црни гавран. И тада ми се указала страшна визија. Видео сам себе, као малог, у врту. Спавао сам на мекој трави, када се одједном уз шкрипу на оближње дрво спустила црна сенка птице. Мало је постајала, затим се претворила у сенку змије и брзо се увукла у моје тело. Визија још није успела да ми нестане пред очима, када

сам у свом телу осетив хладноћу страха. Од тада ме не напушта осећај да у мени живи црни гавран с теретом својих година, те и ја постадох тако стар и уморан“.

.....

Гавран га није оставио на миру чак ни на другом континенту. Тамо човек као да се нашао у пресликаном свету. Срео је много људи сличних његовим друговима и познаницима, па ипак и тамо доле неки су били срећни, а неки тужни. Најбољи његов пријатељ у пресликаном свету био је болестан и слеп, а рођена тетка и даље је била уседелица.

Тамо је срео многе људе који у његовом свету већ одавно беху поумирали, и међу њима своје родитеље, али се није одважио да им се одазове и поприча с њима.

У оба света такође је живео његов црни гавран. Човек није веровао да је птица могла да прелети такво растојање, али то је ипак била она.

Али најчудније је било то што тамо човек као да је двапут срео самог себе — као мало дете и као одраслога.

Најпре је видео на обали језера дечкића који је возио бицикл од једног дрвета до другог, полако их обилазећи, баш као да се ни за сантим не удаљава од само њему видљивих шина, које су га као магнетом привлачиле себи.

„Зашто не скрене на алеје, — чудио се човек, — кад наоколо има тако много простора?“

Затим виде на обали језера старог рибара. Када би му се на удицу упецала риба — полако би је скинуо, пажљиво је погледао и бацио у воду.

„Рашта он пеца?“ Рашта пушта ухваћену рибу?“ — мислио је човек о рибару не налазећи одговора.

.....

Човек чак и не примети како брзо пролетеше његове зреле године, а на врата му тихо покуца старост. И тако он ништа и не уради у овом животу. Све се само нечему надаше.

У ваздуху се завртеше прве пахуље, али оне више не умириваху његову душу. Једино што му преостаде — то је зима. Она ће га оградити од људи и целог света. Преостаде му, истина, још и црни гавран, али, можда ће га и тај, убрзо напустити...

Љубов Пономаренко И сунце ће отићи

Звоне порцеланске шољице на тацницама у предсобљу. Из винограда лети лишће. Осетно куца срце наше велике зграде. Улицама корачају жене са златним корпама. И неко тихо корача по тепиху — туп, туп. Ти већ знаш да се тако прикрада само издаја. Да ли иде, или не иде. Ко ће ли је знати.

Мој муж стоји на тераси, почиње плусак. Удар грома изазива стрепњу. Неко се у суседном стану дружи са старим клавиром, а човек стоји на тераси као и пре хиљаду година. Дим из његове луле приања уз жбун јасмина. Ускоро ће ући и ми ћемо до ручка размењивати уобичајене фразе. Влажно је, треба очистити димњаке и упалити камин. Поштар већ дуго не доноси вечерње новине. Марко не зове из Санкт Петербурга. Могоа би се сетити родитеља. И све ово време док ми разговарамо, издаја се тихо прикрада из предсобља. То је моја издаја. Из малог мачета она је израсла у крволочну звер.

Бацајући благо до неба, јури хитна помоћ. Иза мрежа прозора стоје сива лица криминалаца. И треба, треба, треба све то зауставити. Моја ретардирана сестра с изгорелим сувим рукама стоји на вратима ходника. Она је заузела читав пролаз, али њено тело, дух и снага неће бити довољни. Издаја је снажнија. А сат на зиду одбројава и одбројава године међу ораховим креветима, међу томовима Хемингвеја, међу влажним жбуњем.

Муж изненада укључи музику Штрауса и замоли ме за плес под распаљеном кишом. Он игра валцер, како он уме да игра валцер! Али чак и сада његове очи, као наоштрени сиви каменчићи, болно ударају свуда по моме телу. Његове руке тврде као федери могу ме поломити или ме могу бацити под ноге мокрих жбунова и дрвећа. Велика љубав за собом увек оставља велике рушевине.

Али ја мислим на друге руке, на оне које су спремне волети до смрти. Ето, такав је ураган љубави! Ти ме ниједанпут ниси назвао, ниједном ме ниси зауставио на путу обичним речима. Згодне и извајане жене врте се око тебе као пузавице. У ролнама металног снега покрај пута обмотан је твој ауто. И хиљаду ледених звончића на промрзлих гранама у току ноћи зову у помоћ.

То је наше рано пролеће. На оближњем кањону хијероглифима љубави написан је сутрашњи дан. Онај дан коме се као рис прикрада издаја. Због тога тако забринута у предсобљу гласно звони порцелан. Због тога мој муж гледа кроз зидове и стене. Због тога се, сервиравши ручак, моја сестра близнакиња у кући баца од плача: „Бог ти је дао мужа!“

И ја се бацам по кући, како бих чула куцање срца соба, ходника и прозора. Кућа је у благом стресу, у тузи, у очају. Сиви каменчићи, очи мога мужа врцају на све стране. Он зна да мора да се нешто десило, чим се враћам касно, и чим се кријем на тавану.

Кров зграде тешко уздише. У лету хвата грање које скида разбарушено дрво. Чујем само њихове звиждуке.

Ето таква олујна, таква закаснела љубав! Деца пишу писма тати и мами, сестра бабадевојка затвара улазна врата ланцима, пада пред иконе, држи свећу у сувим изгорелим рукама. Муж још у смокингу стоји на тераси, листајући часопис. На телевизији болесни и луталице траже заштиту. Црна деца преклињу за милостињу. У суседној улици никле су три гараже, отворили су подземне пролазе. Тамо негде на глиненим зидовима плачу лица светаца. Дошао је монах из Лубена и читао је проповед. Деде говоре о рату у Ираку, чекајући доставу хлеба. И све болује, одлази, лети на тај крај живота.

Крволочна звер је већ ту, поред. Једним скоком она може све да поломи, заустави и претури. Тако је, велика љубав је увек знак велике невоље. Издаја се још може зауставити. Ако се твоји црни погледи окрену ка покајничком зиду. Наши случајни сусрети. Моје фантазије су разапете на прозорчету у зору очаја. Како да те сутра у 9:30, док будемо стајали поред киоска са свежим новинама, погледам у очи. Умотане дубином реке, горким листом шуме. И рећи ћу ти: човече, што се ви гурате напред? Рећи ћу ти то и полетети кући, пасти са скеле очаја. Ухвативши се за главу, умреће акација поред поткровља. А сунце ће, попут црвеног ока дивље звери трепнути и отћи.

Превео Милан Ђорђевић

Љубов Пономаренко

Плач птице нелетачице

Дрвеће се нагиње изнад мене тако ниско те ми се чини да пада. А зграде лете машући антенама, и магла се као бело млеко слива по колима. Губим се у јесењој шуми, падам на брда листова, на белу сребрнасту траву, на маховину и на труле гране које миришу на шумске печурке. Ја сам ту једноставно сеница, а статична дама с тамном капуљачом остала је у граду између посеченог дрвећа. Статична дама са свиленим рукавицама иде између тезги, у трафици купује новине и плаћа телефон. Та дама никада неће дозвољити себи да отпочне романсу с ожењеним мушкарцем и никада, замислите, никада та дама, неће играти боса под јесењом кишом. Та дама је Балзаковских година, не вришти и не плаче пред људима, не пије ликер „Стари Таљин“ и никада не води љубав међу јелама.

Дођавола са статичним и исправним дамама! Влажно ми је на листу, али ми прија мирис печурака, округлих, спљоштених парчића. Све ми мирише на шумареву кућу изгубљену негде у густој шуми. На прозоре без рамова, између којих су се заплели врхови хмеља, на влажни ветар који урла у незагревеној пећи, и на шипак на столу. И, ево, усред звиждука дрвећа и пуцкетања грана, чујем твоје кораке. Изгубљена, залутала сам у шуми, сеница која никад није ходала с тамном капом, никада нисам у трафици куповала новине и никада нисам волела кућне мушкарце. Чујем твоје кораке и летим ти у сусрет, сва од опалог лишћа и од беле траве. Летим као онда када је невреме растерало врхове јове и почупало гнездо. И ти кажеш:

Драга како је добро што је данас пролеће...

Новембар, новембар, новембар! А ти кажеш пролеће! Ауто тумара по млечној магли, глупе птице станарице плачу над пустим пољима. А о чему ти размишљаш? О сусретима, састанцима, журкама? О тениским рекетима и рачунима у банкама? Или мислиш о нашој кућици без прозора у далекој шуми? Или о граду? Откуд си ти сталожен човек и глава породице, откуд теби нико неће сваког часа звочати „дечаче...“

Возимо се већ дуго. Бљесак сусрета наилази и гасне, израњају нам у сусрет зачарани нељуди бандере. Већ се црни река, излазимо на обалу. Ја сам бесциљно, тумарајуће створење, без имена и рода, а ти си ту свакоме непознат човек.

На пет корака је кућа с разваљеним кровом и широм отвореним вратима. Кроз те прозорчиће током влажних јесењих ноћи у кућу свраћају змије. Сунце залази и оне померају црна леђа, пластично се окрећу подижући флекаве, шарене главице. Змијице зимују у кући, човек их не може видети, али зато понекад ноћу шуште зидови, стење под, с распадног плафона отпада малтер.

А можда то и нису змије? Можда је то стара нелечена болест, која прождиरे нашу кућу, корак по корак, крц по крц сваки сантиметар? И тако ћемо једне зиме доћи, а куће неће бити. Неће бити под зидовима заслепљујућег снега, неће бити ни сиве висеће паучине која подсећа на прекриваче, неће бити ни шишарки хмеља међу црним рамовима.

Ми идемо ка прагу и ти, по ко зна који пут, о Боже, обећаваш да ћеш на пролеће поправити кров и обновити зидове. Ми знамо да није тако, да тај човек који је остао у граду, тај строги чича који прати жену као заточеник, никада, никада, никада неће направити глупост! Он има гнездо и оно је веома високо! Таква гнезда не треба да се боје урагана.

Ти полако отвараш врата, и одједанпут ти она падају на руке — у очају, у тузи, у болу, тешка као цео живот, врата влажна и хладна. А у кући је мрак. Шушти скупљено лишће. Миришу шишарке хмеља. Високо на небу звижде, трескају и гласно дише дрвеће-џинови. Бацаш дрва у пећ, мало стојиш, као да размишљаш да ли ће изгорети или неће? Да ли си, пећице, још увек жива или ниси? Дрва се на почетку пуше, али затим тињају. Седимо на јелиним гранама и гледамо пламен. Пламен се повећава, расте, преливају му се боје, пламен осветљава твоје лице. Мој враголасти слатки дечаче! Клекнимо овде пред Васељеном и замолимо за још један живот.

А знаш ли како бисмо живели? Како бисмо пажљиво узимали сваки поклоњени минут, како бисмо срећно проводили сваки дан! Како бисмо чували речи... Како бисмо волели људе, како бисмо жалили стабљику, латицу и корен. Како бисмо летели кроз јелке и како бисмо бацали снег доле крилима...

И докле год гори ватра у овој пећи, докле год ветар износи топлоту, и докле год ти очајна због губитка стењеш „птичице“, докле год ветар, као сузица, дрхти на небу, ми ћемо бити заједно.

И када ти идеш ка вратима, она ће ти опет пасти на руке, молећи за спас.

Али ти се нећеш зауставити, одгурнућеш их у страну и сешћеш у ауто залеђеног срца.

А ја ћу се ушушкати на задњем седишту и сакрити главу у перје.

Превео Милан Ђорђевић

Јуриј Виничук Место за змаја

Поглавље I

1

У прозору је зујала мува и то досадно зујање изазивало је сан исто као и шкрипа прозорчета од неприметног ветра. Вруће подне опустошило је све наоколо, улицом жутом од прашине и сунца вукла се баба Дремка и расипала мак — где падне мак, тамо све и усни, а по непожњевеним њивама лутало је Подне са српом и пазило да на пољу није застао неки дрзник да жање у подне, али никога није било, јер је добро познато да се код Поднева ничим не можеш искупити и измолити — махне српом по врату и готов си. Уз ограде су дремале мачке, пси, свиње и козе, помешани као једна породица, у прашину су се завукле кокошке, чак су и лептири непомично застали на цвећу, као неке усамљене латице.

Љуботински кнез је кућао у фотељи, успаван зујањем мува, удубљен у сан, као у мутну, топлу воду и сањао је ратове, победоносне походе, рушевине освојених тврђава, дуге низове заробљеника. Били су то нарочити снови, јер су се јављали само у подне, а никада ноћу, зато се он према њима односио с таквим поштовањем, те чак објави наредбу у целој кнежевини да се ни једна душа не усуди да у подне узнемирава његов спокој. Чак се и пси убрзо навикоше на нови распоред, мада устину, већ неколико плати животом што у свето време дозволише себи да се продеру.

Од кад кнез преузе очеве поседе, у љуботинским земљама завлада невиђено затишје. Витезови седеше на својим имањима и угојише се, турнири некако сами од себе падоше у заборав, а ако би кнезу пало на памет да организује нешто слично, не зна се шта би из тога произишло, јер би витезови који у рукама дуго не држаше ни мач ни копље, само себе изложили руглу. Суседи престаше да се споре око пограничних села и градића, иако раније започињаше битке чак и због забаченог мајура или старе ветрењаче, коју неко подиже на граници. Нико ни од кога не отимаше кћери, никоме не газише раж у време лова... Помало се та мирноћа преносила и на грађане и сељаке, чак се и студенти примирише и не започињаше кавге на вашарима и градским пијацама

Спокој и мир завладаше у кнежевини и у подне постаде Бог, коме се молише, али приносише сасвим малу, скоро неприметну жртву, а за награду добише досаду која као рђа мач нагризе душу Љуботинаца, а пошто се они одвикуше од борбе, она потпуно завлада, изазивајући лењост и тромост. Чинило се да Љуботинци живе само за то да би се насавали и ако још не одбацише своје занате и

домаћинства, то би само зато, јед ако не би обезбедили здраву храну, не би имали ни здрав сан. А кад би неки туђинац свратио у те крајеве, и сунце над Љуботином би му се чинило камо крупнијим него у домовини.

Раније је кнез издржавао малу војску, али пошто није било ратова скупо га је коштала и распусти је. Док је отац провео живот на коњу у бесконачним походима и само маштао о спокоју, кнез се, пак, презасити спокоја. Понекад би га обузела жеља да стресе са себе ту успаваност и неактивност, бацио би се на рад, смислио би тако да сагради цркву, већ би подигли темељ, а он би изненада дигао руке и више се не би појављивао на грађевини, а мајстори би се разишли кућама и нико се потом цркве не би сећао.

С годинама се сам повлачио у себе, а уместо тога зли немири се крадом ушуњаше у груди и суви сикташе под грлом, као љуте змије. Несаница би га ноћу извлачила из кревета и приморавала да лута као месечар или дух акустичним одајама замка и његови кораци изазива би језу код страже.

Кнез имаде кћер — прелепу Настасју. Дође време да се уда, али према старом обичају оданост кнегиње задобијала би се на турнирима или војним походима. Вереник је морао бити јунак. Али где га наћи у кнежевини која ако не спава, онда дрема? Нема ратова, нема разбојника, не јављају се ни зли врачеве, ни људождери, негде несталоше страшни змајеви с пуно глава. Где да нађу јунаке? Зар и то да се деси, да кнегиња остане девојка и кнез не добије наследника, да се распадне држава коју су с таквим трудом стицали његови преци. Ето, и они га осуђујуће гледају њега с портрета и нема где да се сакрије од његових погледа који пеку као ужарено гвожђе. Заиста, већ је време да се дела, он нема права да одуговлачи, иначе ће га проклет и духови предака и будућа поколења.

Те узнемирујуће мисли прониклоше у његов сан и истргнуше га одатле, још покуша да се уљуљушка сањивим таласима, намерно не хтеде отворити очи, али узалуд. Подиже се на ноге и упуту се одлучним кораком ка вратима. Стража је дремала, ослонивши се на халебарде.

— Деда би вас средио! Зар ви тако чувате свог господара? Брзо ми овамо доведите војводу!

Дотрча задихани војвода. Стаје пред кнеза избечивши зачуђене очи и кривећи уста у гласном зевању.

— Слушајте овамо. Овако даље не иде. Ми овде срљамо у пропаст — ту направи паузу како би сањиви војвода стигао да схвати речено.

— Докле смо већ дошли? Ја не могу ћерку да удам. За кога да је дам? Где су јунаци? Где су витезови прослављени подвизима? А? Ја вас питам!

Војвода зину, али само како би ослободио „хи-и-и-х“, јер његова глава која се још не пробуди после сна, никако не могла схватити шта од њега хоће кнез.

— Ђутите? Добро. А да ли сте помишљали некад ког вас врага држим и плаћам? Ви сте војвода, зар не? А где је ваша војска?

— Па ви сте сами рекли...

— Знам! То је било друго време. Суседи, мислите, нису нађушили да је наша војска распуштена? Можда већ и одмеравају с које стране боље да ударе. Али зашто то узрујава мене, а не вас, војводо? Дајем вам два дана. За то време хоћу да видим хиљаду војника. Сакупите, наоружајте и почните да их муштрате. Даље. Све стражарске куле и пограничне тврђаве обновите и опремите како треба, окружите их гарнизонима. Даље. Пошаљите поуздане људе да сакупе данак. Шта то значи! Седма је година како моји поданици ни паре не плаћају! Сакупите од њих за све године, а ако се неко буде опирао — у Црну кулу. Без речи. Доста је пренемагања. Објавите по целом крају да се од дана светог Онуфрија уводе турнири. Мој стари закон, који је забрањивао двобоје међу витезовима, укидам. Је ли све јасно?

— Да, јасно је — уздахну војвода. — Мени је јасно, а како је другима? Па, објавићу војни позив. Мислите да ће немо поћи? За тих пар талира? Та, сваки бивши војник се већ толико бави домаћим пословима да га тим ситним парама не можеш намамити. Он ће жито извести у Чешку и зарадиће толико да и сам може војску окупити.

— А ви их присилите.

— Шта лупетате? А закон? Да ли сам ја одредио закон или моје деде? Зар се они усуђују да пођу против закона?

— Ех, ваша милости, ви сте се ту малчице... Сами сте, извините, плънули на закон. А ваши поданици су следили ваш пример... па, макар и закон. Шта с њим? Зар нису за време вашег татице слали војнике да убирају данак, терали у затвор? А био је закон! Али тада су, међутим, имали чиме тај закон да подржавају. А данас смо остали ви и ја. Зар ћемо само нас двојица да идемо да убирамо данак? Витезови су и оно што су онда скупили на својим поседима проћердали.

За кнеза те речи не беху ништа ново, али толико пута о томе размишљао да му се душа препуни горчином и тугом.

— Па, шта саветујете? — упита.

— Не хтедох рећи раније, док још нисам све проверио, али ми се чини да се Бог и нама смиловао.

— О чему ви то?

— Долазио је ономад до мене шумски чувар. И знате какву је новост донео? Каже да је видео змаја.

— Ма, идите!

— Каже, код Бистрице.

— Правог змаја?

— Па, правог. С крилима. Све како треба. Ватру бљује. Огроман је, каже, к'о планина.

— И где он живи?

— У истој оној пећини где је живео онај змај што је убијен за време вашег деде.

— Види, види! Госпoде, како да се захвалим за милост твоју? — клекнуо пред иконе и помоли се, како се усправи, радост засија из њихових очију, а рамена се исправише као да се никад нису ни повијала.

— Јутрос сам слао људе и они су потврдили. На обали Бистрице видели су трагове змаја.

— Па, нек Бог благослови. Пошаљите гласнике. Овако и огласите: ко победи змаја, припашиће му кнегиња и добиће престо. Бој са змајем је светиња. Ту ће народ нагннути. Витезови неће одолети. Ја сам сигуран да ће се они, чим чују вест, одмах оставити ленчарења, латиће се мачева и живнути.

2

Змај још увек беше сасвим млад. Прође осам година откако се излегао из јајета које у пећини одлежа вероватно сто година. Не би никога ко би се њим занимао или га научио змајевском начину живота. Јадничак, чак није знао ни чиме треба да се храни. Јео је травицу, листиће, разне јагодице, дивље јабуке и крушке. Целе дане би проводио седећи у пећини и само би увече испузавао да прошета и због тога нико и не посумња да он постоји. Али случајно усред ноћи уђе у густу шуму, луташе њоме све до свитања и када се враћаше назад, у шумарку поред реке наиђе на нечију кућу. Иза куће се чуло гласно лупање. Змај се заустави и поче радознано да послушкује. Убрзо се бука стиша и изађе старији човек, носећи свежањ дрва. Примети он змаја док истресаше дрва поред прага и иако чудовиште тада би тек мало веће од вола, и то би довољно да се пустињаку дигне коса на глави.

Управо тако поче њихово познанство. Змај још увек не умеде ни да прича, био је као мало дете. Био је паметан и брзо научи да говори. Они се виђаше сваког дана и време проводише у интересантним разговорима. Једино на шта пустињак никако не хтеде пристати то је да научи змаја читати и писати.

— Није змајев посао да чита књиге. Не спречавам те, али ко једном окуси зрно мудрости, до краја живота неће бити сит. Велика мудрост доноси велику тугу и ко увећава знање, увећава и очај. Нисам ја због среће дошао у шуметину. Некад сам био војвода, али сам се замерио оцу садашњег кнеза. Мени је његових непрестаних војних похода било преко главе. Ратује, ратује, а ко од тога има користи? Ни метар земље није умео да припоји Љуботину. Прекинуо је и остао

овде. Ништа друго не преостаје, него да читам књиге. Нешто чак и пишем с времена на време. Овај свој дневник сам написао, а ово је Љуботињски летопис. Кога буде занимало прочитаће и рећи ће неку лепу реч о мени. Мудрост књига је мени добра донела. А шта ће теби? Ја и без књига могу да те учим. Змај долази на свет да би чинио зло. Своје грехе морамо окајати, јер је таква Божија воља и ти не треба да идеш против ње. Тако су радили и твоји преци и нико од њих се није покајао. А како ћеш да чиниш зло ако си поштен?

— Шта то говорите, чико? — забрину се змај. Па, мени никада није ни пало на памет да чиним зло. Ко је мени нешто лоше урадио?

— Ех, синко, немој унапред да бринеш. Биће како мора бити. Не можеш побећи од своје судбине. Погледај се — мислиш да те је Господ тако великог створио због лепоте? А још ћеш тек да растеш. Све у природи има своју сврху и лоше је ономе ко се бори против тога.

— Још увек нико не зна за мене.

— Сазнаће. А кад се то догоди, више нећеш имати мира. Доћи ће и објавиће ти рат. Мораш погинути.

— Због чега?

— Па ето, без разлога. Змај мора да погине. А херој ће се оженити књегиницом и заузеће престо. Кнез нема сина. Где да нађе наследника? Ти си сад за њега Божји дар. А чиниш ли зло или не, нико те не пита.

— Нећу да погинем, још се нисам најживео. И никада никоме нећу нанети зло.

— То већ немој да обећаваш. Дешава се да и вука припитоме и држе га код куће. И шта се деси? Вук ће свакако у шуму да гледа. Порашиће и побећи ће, па ће чак и газду убити.

— Мислите ли да ћу ја то Вама урадити?

— Све је то Божија воља. Не могу у душу да ти завириш и твојом крвљу да управљам.

— Ако Ви немате поверења у мене, ко ће имати?

— Верујем ти. Зашто да не? Верујем. Али то је против природе. Јеси ли чуо некада да су зечеви прождирали вукове, а вукови пасли на ливади? Добро, ти си живео сам и хранио се чиме си могао, али можеш ли бити сигуран да никад нећеш окусити месо? На почетку неку птицу или рибу, а после ћеш се почастити јарцем. А тада ћеш, исто као и цела твоја врста, на људе да се обрушиш. Био једном овде, мада се ја не сећам, један змај. Можда је био твој рођак, живео је у тој пећини. Често би уловио неку девојку и са слашћу је појео. Крене на жетву, избере најмлађу... Дуго су се борили са њим. И нико није успео да га победи, све док се није појавио Црни витез. Тај му је главу одрубио.

— Да ли бисте Ви појели црва? — изненада га прекиде змај.

— Фуј! Шта то лупеташ?

— Е, тако би мени било кад бих појео месо. Одрастао сам на трави, траву ћу и јести. Већ сте ме толико тога научили, не би било лоше да ме научите још читати и писати.

— Гледај своја посла! — насмеја се пустињак. Добро, научићу те.

И научи га. Чак тако, те се сам дивео успеху свог ученика.

3

Прође неко време и до пустињака стигоше вести о томе да је кнез већ сазнао за змаја и огласио напад витезова.

— Ето, синко, — узданху пустињак, дошло време да се докажеш. Мораш кренути у бој.

— Зашто су се намерили против мене?

— Такав је обичај. Ако одлуче да те убију, и земљу ће померити. Ти си змај, то је довољно. Ниједан владар се никада није помирио с тим да у његовој земљи живи некакво чудовиште. И свеједно је да ли оно уништава или чита књиге тако као ти, мора бити убијено.

— Свеједно, нећу ићи у битку.

— Штета, ја ти не могу помоћи. Нико неће хтети ни да ме саслуша. А људе не можеш престићи. Чак и да си мајстор, то не би успео.

— Не могу то да разумем. Мора да постоји правда. А Бог?

— Ма, Бог! Не призивај Бога, јер он такве као што си ти не шаље зарад добра.

— То значи да и он чини зло?

— Ако нема зла, како ћеш препознати добро?

— Значи, таква је ваша правда?

— Какав Бог, таква и правда. — Рече пустињак и ужасну се због тога, па се поче крстити.

— Немојте се крстити. Ставиће он и Вас на свој жрвањ.

4

Змај би седео у пећини и гледао витезове који поскакиваше на коњима, док им одећа и оружје бљешташе. Војници би непрестано трубили и ти напорни звуци труба, ратни узвици, рзање коња и звекет мачева по оклопима преплашише змајево срце и хладан зној му обли чело. Свуда на брдима, докле му поглед сеже, безброј радозналих гледа борбу. За њих само хлеба и игара.

Змај скупи ваздух у плућима и заједно с пламеном испусти толико дуго потискиван крик, да се од тога камење обруши с планине, дрвеће се сави до земље,

а престрављени коњи се разлетеше на све стране, бацајући витезове на земљу. Настаде је метеж, војници су подбодоше коње и побегоше далеко од пећине, мислећи да ће змај ускоро излетети у битку. Витезови, ко на коњу, ко пешака, груписаше се као овце и тако чекаше змаја. Нико не хтеде да стоји у првом реду и зато један другог шутираше, скоро се обарајући с ногу. Али змај не испуза на поље. Људи на брдима урлаше, размахаше се марамама, шеширима и гранама, издавало их је стрпљење. Кнез, коме поставише фотељу на највише брдо био је изван себе и псовао је:

— Нек' иде дођавола! Он је зло! Јел се он то нама подсмева?

— Свеједно је, — уздахну змај, они ме се свакако и не плаше много.

Отпуза дубоко у пећину, покри се сеном и задрема.

Некоме сину мисао да запали ватру испред пећине и спали змаја. Војници почеше скупљати гранчице.

5

Змај кину и пробуди се. Густ дим се ковитлао, подизао и обавијао змајево тело као сиви прекривач, попут паука, увлачио се у најмање ћошкове пећине, истерујући из њих ваздух, продирао му у ноздрве и пунио очи сузама. Змај се тешко накашља, још увек не схватајући шта се догодило. Требало је спасавати живу главу. Отпуза дубоко у пећину, где никада раније није био. Његово дуго мишићаво тело клизило је по мокром камењу, а глава би повремено лупила у неку избочину.

Било је све теже пузати — пећина се сужавала, а дим га је неумољиво стизао и терао напред. Змај јаче притисну крила на бокове и то му мало поможе; сталактити су му болно гребали леђа. Уморно се испружи на земљу и одлучи да је узалудно пузати даље, јер пећина нема други излаз и свеједно је хоће ли погинути ту или мало даље. Наслони главу на предње шапе и покуша замислити нешто лепо, али сети се овога: доћи ће ђаво да вас казни и имаће тело циновског змаја, из чијих ће чељустима сукљати пламен, а његова ће крила убијати птице у лету... Није ваљда то он? Јесам ли ја сам ђаво? Каква бесмислица. У глави му се замути и би му све теже да дише.

Изненада осети да дим престаде да га гуши и као да се повлачи, али то би последњи осећај пре него што је изгуби свест.

А ево шта се десило. Кнез, који до тада седеше мирно и равнодушно посматраша пламен, изненада скочи као опарен и поче да виче витезовима, али они на тој удаљености не могоше ништа разумети. Онда до њих посла једног од војника који су стајаше близу с халабардама. Коњаник слете у долину брзином ветра, још из далека вичући:

— Гасите ватру! Гасите!

— Шта је то? — зачудише се витезови. Шта он виче? Зашто да гасимо?

— Кнез је наредио! Гасите ватру! Осрамотићемо се ако тако завршимо с чудовиштем. То је кукавички, а не витешки. Тако се може угушити. А тад ће нам се цео свет ругати.

Тад витезови схватише какву су глупост направили, јер су се спремали за подвиге, а не за потпаљивање змаја.

6

У кафани „Испод веселог рака“ на зидовима су висили портрети кнезова, а на портретима су биле муве. Крчмар је био очајан.

— Муве, муве! Господе, одакле се само скупљају? Их бин аид, за цео живот оволико мува нисам видео. Ривка! Ривка!

Његова крупна женица појави се с послужавником и чистим криглама.

— Шта је било, мој Мојшеле?

— Како шта? Како шта? Колико мува! Слушај, Ривка, ја мислим да то није тек онако. Неко нама шаље те муве. Можда из иностранства? Тамо једва чекају да јадном Мошку сместе неку пакост. Тих гоја се треба чувати. Колико је јуче витезова стигло... јао... има их као бува на псу. И шта су они овде само радили! Један мени каже: „Седите, Мошко, код нас и попијте чашицу“. Ја, глупак, сео, а он ми подметнуо жабу. Јао, шта се са том јадном жабом десило!

— Само да што пре убију тог змаја. Можда настане мир.

— Ма, какви! С тим змајем ће тек бити белаја. И баш мислим, да то све није случајно. Неко нама сигурно шаље те змајеве. Вероватно из иностранства, јер је јако лукав. Код нас таквих нема.

— Слушај, Мојшеле, можда су тог змаја наши овамо послали.

— То мислиш? Па, може бити и то. Али што нас нису упозорили шта треба да радимо? Да ли да вичемо „убиј змаја!“ или да ћутимо?

— Мислим да сви заједно треба да вичемо. То је сигурније.

— А ако је тај змај наш? Онда ће питати зашто смо викали.

— А овако ће питати зашто нисмо.

— Ајд' сад буди паметан! Мислиш, нису питали? — крчмар се осврну и снизи тон.

— Синоћ касно, ти си већ спавала, долазио је лично тајни саветник и питао је: „Реците ми, господине Шамуел, какав је ваш лични допринос свеукупној борби са змајем?“ Ја рекох: „Мој допринос је у томе што дане проводим напорно радећи не бих ли витезове нахранио и напојио, јер празног стомака змаја победити не можеш“.

— А он?

— Он каже: „Зато Ви, господине Шамуел, добијате своје талире. А реците ми, шта бисте лично дали...“ И буди сад паметан! Шта бих лично дао? А соли нисам дао? Како јести месо без соли?

— А он?

— Он каже: „Со ми не помињите. Кад су запрегом возили со са Галича, велика врећа соли се просула баш код ваше крчме. Интересантно, зар не? И тако ви зачињавате месо, том сољу с прашином. Зар не?

— О, Мајко Божија!

У том се тренутку иза прозора појави нечија силуета и крчмар просикта:

— Шшш... Ми о вуку...

И стварно — у крчму уђе тајни саветник, главом и брадом, сав у црном оделу, и с црним плаштом преко рамена.

— Шта сте се ућутали и бленете к'о теле у шарена врата? — упита саветник, разгледајући зидове. — Колико мува... Одакле ли се скупљају?

— Рекао бих вам одакле, — наклони се крчмар, — али не знам да ли могу.

— Дозвољавам Вам.

— То је све из иностранства. Ето одакле.

— Шта? Из иностранства? А откуд вам те информације?

— Немамо никаквих информација, само тако мислимо нешто, да муве нису наше.

— Боримо се с њима, — дошапну Равка.

— И побеђујемо! — климну главом крчмар. Све стране муве записујем овде. У његовим рукама појави се дашчица са записима.

— Хм... — замисли се саветник. — Ко би се од вас надао таквој марљивости? А шта је с нашим мувама?

— Домаће муве су најбоље на свету. Уопште се не чују. Слушајте! Чујете ли? То зује стране муве. А наше — уопште се не чују.

— Добро, а шта мислите о змају?

— О змају? О њему мислим толико лоше, да бих га одмах раскомадао, изгазио и рекао: „Да ниси више овамо крочио!“

— Аха! — саветник се уозбиљи. — Онда, ви сматрате да је и он странац?

— Него шта! Из саме Византије. То је њихово масло. И мислим да смо дужни да се осветимо. Они нама грчке змајеве — ми њима љуботинске пацове. Нека се чувају! А наши пацови су најбољи на свету, знате и сами. Шта им могу њихови змајеви?

— Пу... — адвокат обриса знојаво чело. Каква тирада! Браво! Немам речи. После тих речи, извуче из плашта свитак и крчмари угледаше насликаног змаја с три главе, који седи на брду костију и лобања, а у његовим шапама извијају се уловљени људи. Цела слика би обилно поливена црвеном бојом.

— Јао, какав ужас! — плесну Ривка.

— Ово окачите у крчми, како би се витезови инспирисали за битку — рече саветник, осетно поквареног расположења, и излазећи почеша по глави: То ће ми смирити савест!“.

Када се за њим затворише врата, Ривка загрли мужа и пољуби га у чело:

— Па ти си јунак! Очита му лекцију.

— Неко је некоме морао читати. Или ја њему, или он мени.

7

„Код веселог рака“ се скупиле сва витешка дружина. Печени фазани, зачињени шљукама и воловим мозгом, предњачише над свим другим јелима.

— Фазана не треба пећи одмах пошто се закоље — примети Келбас из Цјукаљивке. Боље је да он пар дана одлежи, док не почне малко пуштати задах.

Пази ти то! — засмеја се Јухњо из Косогора. — Значи он треба да се усмрди, зар не?

— Зашто да се усмрди?

— Кажемо: слаб задах! Али за то треба зналац. Неко то време одређује по боји перја на трбуху.

— Значи он треба у перју да одлежи?

— Наравно. Перје, кад је свеже ишчупано, испушта сокове. Ја то знам, јер сам јео код свог стрица на Волинији. То је била, да вам кажемо, уживанција!

— Дођавола с вашим трулим фазанима! — тресну пехаром о сто моравски витез Гудбрант. — Само су вам фазани у глави!! Каквог црног ђавола, кажите ми, тражим ја овде, а дошао сам чак из Моравије. Дабогда горео у паклу тај ваш змај! То је зец, а не змај! Да сам знао, боље да сам у Семиград отишао. Тамо се, кажу, такав змај појавио, да се земља тресе.

— Па тебе нико није ни звао — одбруси му Келбас. — Замислите то, наши змајеви им нису ни до колена! Као да су у Моравији бољи! А тамо већ неколико стотина година нико ни безазлено змијује не је видео, а камоли...

— Где? Код нас? — распали се Гудбрант и десном руком посеже за мачем. Та код нас је такав цин недавно био, да.... да....

— Знамо — климну Келбас — земља се тресла. Та код вас, ако је неко педаљ виши, већ га називате цином. Знамо ми вас.

Гудбрант позелене и да га суседи не ухватише за руке, потегао би мач и бацио се на Келбаса, који је мирно жвакао фазана.

— Хајде, хајде — рече Келбас. — Не пали се. Ти си нашег змаја увредио, а ја твог. Сад смо квит. Ево, попиј медовине и узми печења, јер таквог какав си, мршав, сав ко кост и кожа, змај би одувао у небо за тили час.

— Код нас се тако не једе — брецну се Келбас.

— Зато и не можете да изађете на крај с Немцима. Размисли сам, ако је оклоп који вучеш најмање 4 педа, онда ти мораш бити тежак бар два пута више како би се слободно у њему осећао. А, како ћете у битку ако не тежите више од 5 пуди?

— Ја могу да се покажем на делу!

Келбас иронично одмери погледом Моравца и пређе на другог фазана.

— Престаните, момци, да се свађате као пси — умеша се Јухњо. — Ти, ето, Гудбранте, цврчиш као сланина, а кад би размислио, схватио би да ниси у праву. Немци ждери као свиње, а пију исто толико. Зато кад би кренули на вас, побегли бисте колико вас ноге носе.

Зато се пралане он нас тако упрпише! Да, али не на отвореном пољу! Намамисте их у мочваре! Да ли је то витешки? А кад у поље изађост показа се да једете као врапци.

Кад се ви ухватите за нешто — прекину их Базиљо из Микуличина. Зар теби, Келбасе, није свеједно да ли је он мутав или опасан? Хајде мало да размислимо шта нам је сутра чинити! Како видимо, змај неће да изађе из пећине. Истеривање димом је ризично. Дакле, како га истерати напоље?

А можда је ваш змај малко.... глупав — упита Гудбрант.

— Опет ти нашег змаја вређаш? — накостреш се Келбас.

— Понашате се као глупи петлићи — заврте главом Базиљо.

— Ја вашег змаја уопште хтедох увредити — рече Гудбрант. Али ради се о томе да је овај змај веома чудан. Никога не напада, никога не убија. А оно што ме највише зачуди је изглед његове пећине.

— Да, моравске пећине су канда лепше — климну Келбас.

— Ево, зашто се мени пећина не допаде. Ако је неко од вас већ имао посла са змајем, може се сетити да се испред пећине увек издиже брдо костију и лобања. А овде се травица зелени, цвеће расте. И то веома лепо цвеће! Да ли ви на то обратисте пажњу? Тамо је прави правцати врт! Као код људи-зимзелен, слез, рутва.

— Гле, стварно — постаде Келбас опрезан. Ти кажеш да је тамо прави врт! А ја, видиш, нисам мислио о томе. Пази ти, Моравчићу, ништа зато што си тако мршавкаст, али си промућуран — дај, Боже, сваком. Ни ја не чух да је он икад козу заклао. Можда се он травицом храни? Значи да зато он, душа анатемисана, можда нас неће ни да нападне. Хеј, крчмару! Дођи овамо!

— Шта, поново вам је господин Келбас донео жабу? Шта он једе?

— Шта он једе — намршти се крчмар.

— Аха.

— Како бих ја знао шта он једе? Код мене није ручао.

— Али ти овде живиш, то би морао знати.

— Шта ја могу знати? — слеже раменима. — Можда једе кобасицу, можда сарме, а можда и кнедле... Нисам га питао.

— А девојке да ли једе? — умеша се Јухњо.

— Девојке?... Хм... — крчмар се поново намршти. — На слици је насликано да једе... Јадничак, чак ни тигањ нема да испржи. Мора сирову девојку да једе... А од сирове девојке боли стомак. Па, како онда кад се наждере сирове девојке да се с вама бори?

Витезови се засмејаше, а Келбас тако тресну о сто, да све посуде одмах одскочише као жабе.

— Дабогда ти се тикве отелиле!

Поглавље II

1

На почетку сунце обасја врхове дрвећа, а онда поједини зраци сунца продреше кроз гране, осветљавајући малу ливаду где је пасло пет коња, а поред угашене ватре лежаše четири мушкарца умотана до главе. Сунчана мрља која падаше на траву кроз празнину између грана поче се разливати на све стране, обухватајући све шири простор и када осветли лице једног од путника, он се пробуди и скочи на ноге. Продрма свог пријатеља и њих двојица почеше палити ватру. Кад један уз буку крену ломити грање, други га прекиде:

— Престани. Нека спавају. Ионако доручак још није готов.

Док су господар Лаврин из Горшова од лозе Потковића и његов штитоноша чврсто спавали, преморени од целодневних путовања, слуге донеше два дебела тетреба јуче уловљена... Тетреби су већ били очишћени и блистали су се од росе пошто провели ноћ у копривама.

2

Испред јаше господар Лаврин са штитоношом, а за њима мало даље иду њихове слуге, а за њима трома иде низак кумански ждребац, натоварен свим и свачим.

— Шта ви мислите — огласи се штитоноша — да ли ћемо бар сутра стићи у Љуботин?

— Морамо. Иначе ће без нас победити змаја и принцеzu Настасију ће добити неко други.

— У целој Љуботинској кнежевини нема храбријег од вас.

— Не учи, дечаче, да се улизујеш. Није добро то за будућег витеза... Досад

сам имао посла с непријатељима у људском обличју, сад ме чека бој са змајем. Ко зна да ли ће мој мач да га победи?

— Али ваш мач је освештан у Јерусалиму.

— То је истина, али једно је борити се са Сараценима, а друго са змајем чија је крљушт јача од дамаског челика.

— Морате га победити.

— Или ја, или неко други. Могу само да замислим колико је несреће Љуботину донела појава тог чудовишта. Та мрска створења су као казна небеска. Нећу се смирити док га не видим обезглављеног.

— Осим тога, то је једина могућност да добијете руку лепе Настасије.

— Аха, — климну витез, кријући осмех у бујним брковима.

— Интересантно, а када не би било змаја, да ли бисте запросили принцезу Настасију? Па, ви сте у животу већ толико подвига учинили, колико би за десет витеза било мало.

— Видиш, то једно друго допуњује. За победу над змајем, чека ме награда — принцеза. А љубав принцезе могуће је добити само убивши змаја, и природно је што препреке које стоје на путу до њеног срца појачавају жељу да га задовољим. Мени, да нема тог змаја, не би ни пало на памет да се женим. Четрдесет и пет — то нису године за женидбу.

— Кажу да је принцеза млада и лепа.

— Имам њен портрет.

— Стварно?! — живну штитиноша, и његово се лице зарумени.

— Сад ћу ти показати, — витез откопча торбу и извуче испод пазуха слику округлу као огледалце. — Купио сам га код оног Швабе Ота из Алтенбурга, кога сретосмо у Мађарској. Кнез је, испоставља се, разаслао потрете по свим околним краљевствима. Шваба је негде начуо да змај једним дахом све спаљује до сто корака, па одуста.

— Заиста је прелепа! — одушевљено узвикну штитиноша, и уловивши тренутак када се господин Лаврин окрете, пољуби портрет, као икону Девице Марије пред бој са Сараценима, — Боже, колико је лепа.

— Не треба куповати мачку у цаку.

— Ви је волите?

— Ја више нисам у тим годинама, сине, да горим од љубави као суви ивер. Хоћу да учиним подвиг. А принцеза је заслужена награда. И ја ћу је примити. Али, да ли ћу дуго издржати у његовом замку?

— Чека вас кнежевски престо.

— Државни послови нису за мене. Ја сам израстао у седлу, и у седлу с мачем у рукама желео бих да одем пред Бога. Као што је Свјатослав Освајач, што је у боју

с Печењезима изгубио главу. Миран живот на перинама не привлачи ме баш.

Шума се већ видљиво прореди, а њеног краја, ипак, никако није било. Листопадно дрвеће остаде позади, и они зађоше у тамну борову шуму, огромне стене, обрасле зеленом маховином, уздизаше се с обе стране.

— Да се макар до вечери одавде извучемо, — уздахну слуга.

— Ако будеш ишао тако споро, ни до јутра се нећемо извући. Хеј! — викну слугама. — Хајде мало живље!

Подбодоше коње, и можда су око сат галопирали по равном путу, али постепено пређоше поново на кас, јер почеше брежуљци, а у широким долинама зацрнеше се बारे.

Одједном на гомили камења поред пута угледаше неку стару бабускару. Дути криви нос виси јој над устима, тамно лице, с кога стрше ситни грмићи седе косе, би чудовишно и личило је на главу гаврана.

— Помаже Бог! — поздрави је витез.

— Бог вам помогао, — климну баба. — Куда идете?

— У Љуботин.

— Аа, да се борите са змајем?

— Да, а што?

— Ма, ништа. Имате ли шта за јело?

Витез даде знак слугама, и они, извадивши из торбе остатке тетребовог меса, дадоше га баби.

— Хвала! Значи ви, — обратила се кнезу, — хоћете да победите змаја?

— Ја.

— Аха... Мислите, ваш мач ће га сасећи?

— Другога ти мача ја немам. А овог сам освештао у Јерусалиму.

— А камен може пресећи?

— Камен? Наравно да не може.

— Ето, видите. А змајев врат је јачи од камена. Зар вам то није познато?

— Чуо сам.

— Ха-ха, чули сте, а идете у сигурну смрт?

— Не берите ви туђу бригу!

— Дали сте старој баби да једе. Помоћи ћу вам.

— Помоћи ћете да се боримо са змајем? — осмехну се витез.

— Откуд ће баба у двобој са змајем? Али ја знам где постоји мач који ће, не само камен, него и наковањ пресећи.

— Опа!

— Шта је ту смешно?

— Ништа. Само се чудим, што је вама познато нешто што ниједан витез не зна.

— Јесте ли некада чули за Црног витеза, господара замка Куропас?

— Црни витез из Тарновице? Ко за њега није чуо! Он је победио дванаест дивова на Карпатима и змаја из језера Синеvir. Па, и оног змаја што се појавио у љуботинским пећинама. Његове подвиге опевају сви.

— Е, тај. Он је имао мач Вилодан. Ја знам где је тај мач. Само ако успете да га извучете из пукотине у стени, он ће бити ваш.

— И ви мени хоћете да учините такву услугу само зарад залогаја меса?

— Не само зарад тога. Мени је потребан језик тог змаја. Ја ћу сама по њега доћи.

— Језик? Који ће вам ђаво језик? Ко сте ви? Вештица?

— Ха, ха! Вештица или не, ја ћу свој посао одрадити.

Витез се замисли. Штитоноша се узмува у седлу, као на иглама, нестрпљење да види легендарни мач Вилодан не даваше му мира. Зашто господин Лаврин оклева?

— Ви још размишљате? — упита наглас — Хајдемо брзо по тај мач.

— Смири се. Набавити мач Црног витеза је, наравно, велика част. Али, да ли ће то бити подвиг ако туђим мачем убијем змаја? Не треба бити витез да би таквим оружјем ишао на змаја. Замисли, шта ће људи говорити: „Витез Лаврин не победи змаја својим рукама, већ захваљујући чаробном мачу“. Па какав је то подвиг?

— Али Црни витез се није стидео тог мача.

— Док га је добио, већ је стигао да учини већину својих подвига и платио је за њега литрама своје крви. А ја треба да га добијем тако лако? Да идем и да га извучем из пукотине? Не окусивши ни део несреће која задеси његовог првог власника?

— И, шта сте одлучили? — огласи се баба жваћући месо.

— Не треба мени тај мач. Реци ми, да ли ћемо изаћи из ове шуме до вечери?

— Можда ћете изаћи. Али постоји краћи пут. Када видите стену која личи на сову, скрените на стазу лево. А за мач, витеже, нећеш зажалити.

— Немам за чим жалити. Што није моје неће ни бити.

— Хаха, зажалићеш...

Они су још дуго за леђима чули њен крештави смех, налик на грактање врана.

3

Већ се смркну, а краја пута још није било.

— Ђавоља вештица! — опсова господар Лаврин. — Она нас је, изгледа, насамарила.

— Изгледа, — сложи се штитоноша. — По њеним речима — ово је требало да буде најкраћи пут, а испаде најдужи.

— Скелеција рече да је кроз ову шуму потребно путовати три дана. Данас нам је трећи дан, а не види се крај. Дођавола с њим. Вратимо се и изађимо на стари пут, док још није касно.

Поглавље III

1

— Добро вече, — поздрави кнез пустињака, који је седео испред куће.

— И Вама.

— Како здравље?

— Није лоше, само ме ноге издају. Шта има код вас ново? Је л' све по старом?

— Откуд може бити нешто ново. Све је као што је и било. Вас, видите, сустижем.

Кнез седе на кладу, а војвода се, приметивши густе жбун купина, смести поред њега и почео се сладити.

— Дођох до вас по савет — рече кнез.

— О-о, то је нешто велико цркло у шуми.

— Ви сте чули за змаја што се код нас појавио?

— Зашто не бих чуо?

— Видите, нас брине... Окупише се витезови из целе кнежевине. Има их и из Моравске, и из Пољске, и из Каринтије, и из Шилезије, и из Крајне. А змај, ђаво, залегао у пећину и нос не промаља.

— И неће.

— Како то? Откуд вам то?

— Причао сам с њим.

— Са змајем?

— Да. То је веома драго створење.

— Први пут чујем тако нешто.

— Такав је. То је веома чудан и необичан змај. Не једе месо, већ само траву и поврће. Он још никоме ништа лоше није учинио. Када удише ваздух, диже високо главу, да не осмуди дрвеће.

— Хм, то је заиста право чудо.

— И то није све. Он и књиге чита.

— Књиге? Па ви то мене исмевате?

— Зашто бих вас исмевао? Кажем вам како јесте. Ја сам га научио читати и писати.

- Пресвета Тројице! А зарад чега то урадисте?
- Он ме замолио.
- И шта он то чита?
- Све што му дам.
- Вероватно му дадосте и Библију и Јеванђеље?
- Дадох.
- До-обро... Сад је све јасно. Баш ме пређосте! Закласте без ножа. Светите се?
- Ја? Светим се? А за шта то?
- А што да не? Ви сте се с мојим оцем посвађали, а сада ја, видите, испаштам.
- Када сам се упознао са змајем, већ је био такав.
- Какав то?
- Добар.
- Уместо да утувите у његову глупу главу да ни змај и ниједно друго чудовиште не може бити добро, ви му књиге потурате?
- Ја му све објасних, али не тражите од мене немогуће. Како га могу научити да чини зло, када ни сам не знам како се то ради.
- Нико вам то и не тражи. Требало је дозволити да се развијају његови инстинкти змаја, а не да га ометате у томе. Барем није било потребе да га учите да чита.
- Он ме је страшно молио... Па, ја.... Једноставно смо постали другови.
- Лепе другове ви себи налазите! Немам речи.
- Такви су какви су.
- Па, добро. И, шта ја сада да радим?
- Не знам. Он неће да се бори с витезовима. Он неће да пролива крв. Он хоће да живи мирно у пећини, да никога не узнемирава и да нико њега не узнемирава.
- Али то не може бити! Ко је још чуо да се змајеви баве књигама?
- Ви још увек не знате све. Он и песме пише.
- Пресвета Девице Маријо, дај ми снаге да све ово поднесем! Ви ћете мене у гроб отерати! Ако с вама још мало будем наклапао, полудећу! Песме пише... Ко би рекао! Змај поета! Господине Антосја, — викну војводи — чујете ли? Бацили већ једном ту купину, дођите овамо, јер ћу се сад онесвестити! Мајко моја мила, ето мени брига!
- Ја могу да вам прочитам.
- Шта, песме? Не треба! Довољне су ми и вести. Мени су и моји стихоклепци досадили, а ви још хоћете змајеве песме да ми рецитијете!
- Како хоћете. Песме су лепе.
- До ђавола с њима. Посаветујте ме боље шта да радим. Како да га натерам да изађе на мегдан?

— Можда би требало и ви с њим да попричате? Можда, баш... Он је добар.

— Знате где је мени његова доброта? Нећу да кажем.

Кнез устаде, повуче кунтуш²⁶ и додаде:

— Једном речју, сутра ћу у подне свратити до вас. Разумите ме, ја никоме не желим ништа лоше. Али змај мора бити убијен онако како то захтевају прописи. Тако је било, и тако ће бити. А осим тога, ћерка... За кога је удати?

— Разумем... Поразговараћу с њим. Али ништа не обећавам.

— Хм... Па, да... Деликатна је то ствар.

— Дакле. А сутра дођите... увешћу вас.

— Аха, заборавих да питам. Колико има глава?

— Једну.

— Како једну?! Свега једну?!

— А колико сте ви мислили!

— То је недолично! Како се усуђује?! Па, јесте ли чули нешто слично, господине Антосја? Једна глава! Да пукнеш од смеха! А где су још две?

— Такав се родио.

— Какво је време дошло... Више ни змајеви нису оно што су били. Није ни чудо што је тако глуп испао.

2

— Пустињак уђе у пећину.

— Хеј!

Зачу се суви кашаљ.

— Ту сам — одазва се змај. — Јуче покушаше димом да ме истерају. Умало се не угуших.

— Шта кажеш? И то су ми неки витезови! У моје време тога није било. Па, како извуче живу главу?

— Ни сам не знам. Повлачих се све даље и даље, дим ме је терао, све док не падох у несвест. А када се освестих, дим се већ разишао.

— Очито се предомислише. Знаш шта, има овде једна пећина из које те неће не само димом, него ни сумпором истерати. Она је пространа, тиха и уопште није влажна. Осим тога излази на широку чистину, а та чистина је као дно бунара, са свих страна окружена високим стенама. А са супротне стране чистине је још једна пећина, и она излази у густу шуму. То је таман за тебе.

— О, ја ћу се са задовољством преселити тамо. Где је то?

— Сасвим близу. Код саме реке.

3

Пеїна заиста би сува и пространа. Они је целу обиђоше и засташе на пропланку сочно зелене боје. Наоколо су лепршали лептири и разнобојне муве.

— Какав рај, — обрадова се змај. — Заувек ћу вам бити захвалан.

— Свиђа ти се?

— Још питате! Седим по цео дан у пеїни и белог света не видим. Већ сам почео и да лупам глупости. А овде има и где да се прошета.

Насред чистине светлело је плаво око језера. И змај се радовао, као мало дете, мирисао цвеће, загњуривао главу у воду и задовољно пирхао. Затим леже на траву, испружи ноге и с уздахом се протеже.

„Како да му кажем за кнеза? — помисли пустињак. — Одакле да почнем?“

Сунце се уздизало над главом попут златног јастреба и просипало зраке, густе зраке лета које тоне у сан. Пустињак седе на траву и збаци сламени шешир, окренувши ка сунцу ћелаву главу. Легао би и одремао, шта ће му све ове бриге? Змај је сада безбедан. Овуда нико не пролази, а ако неко дође, увек је могуће шмугнути у пеїну на супротној страни и причекати у шуми. Али чему такве компликације? Змај може да затрпа излаз из пеїне каменом стеном.

— Чујеш, можеш да затвориш излаз из пеїне на чистину неком каменчином. Кад буде требало, склањаћеш га.

— У праву сте. То ћу и да урадим. Не знам како да вам се захвалим. Колико сте ме задужили!

— Е-е, ма шта сад... — спетља се мало, па напослетку испали: — Кнез ме је посетио...

Осмех несташе са змајеве њушке.

— Шта је хтео?

— За тебе се распиткивао. Ја му испричах све као што је и било.

— А он?

— Не би му право што те научих читати и писати... И уопште... Ја му објасних да ти и без књига не би ништа лоше урадио...

— Наравно.

— ... немаш ти такву ћуд. Такав си какав си, на своју штету. Али кнез своју муку мучи — треба да уда ћерку, сем тога, плаши се да га не бије лош глас. Где год би се појавили змајеви и друга чудовишта — једнорози, дивови, људождери или зли врачеве — свуда би их пре или касније уништавали. Кнез не може против обичаја.

— Нека пусти глас да сам ја убијен, а ја ћу седети ту, миран, као бубица. Само да вас виђам и књиге да читам. Више ми ништа ни не треба. Ако ми се прохте да шетам, поћи ћу с оне стране планине у шуму.

— Ето, то му ти сам и реци. Данас поподне он долази код мене. Да га, можда, доведемо овамо?

— Доведите га, молим вас. Нека га не буде страх...

— Само немој да се изланеш да сам ти нађох пећину.

4

— Па, како је он? Хоће ли са мном да прича?

— Пристаје. К'о да може да бира?

— Витезове издаје стрпљење. Па, и мени је више доведе дошло, — повуче дланом по грлу. — Толико новца проћердасмо, ђаво да га носи! Како толику војску да прехраним?! На крају ћу сам са завежљајима кренути по свету.

— Он ... ето... пећину промени...

— Хм... А зарад чега?

— Не знам... Очигледно му се тамо није свиђало, заћута на кратко. — И, шта... хоћемо ли?

— Па, наравно.

Када стигоше до реке, пустињак застаде.

— То је тамо. На оној страни.

— Како ћемо...

— Па, ту је плићак.

— Свеједно се треба свући, — искриви се кнез.

— Збаците само чизме и кунтуш подврните, а ако панталоне мало поквасите — неће бити велика штета.

— Еее, видите... Да нисам гост, ја бих... А то вам је планинска река.

— Добро, ја ћу сам прећи и замолити змаја да вас преведе.

— Доста! Не долази у обзир!

— Ма, не плашите се, неће вам он ништа.

Пустињак пређе реку и нестале у пећини. Кнез је тапкао у месту, осврну се — нигде живе душе. О, дођавола, можда би могао, кад змај изађе, да га нападне и... Ту се већ постиде те мисли. Не, то већ није витешки.

Прво се појави змајева глава на дугом врату, опрезно гледајући све околу. Кнез погледа чудовиште и подиђоше га жмарци — крупан је ђаволак, још ће бити охо-хо муке с њим.

Уверивши се да нигде нема опасности, змај малчице измиле из пећине и спусти главу на супротну обалу, пред кнеза. Кнез опрезно, као на танак лед, спусти ногу на њушку, направи пар несигурних корака, и онда тако брзо, како нико не би очекивао, претрча преко врата на другу страну.

На чистини их је чекао пустињак.

— Па, како вам се свиђа нови дом нашег змаја? — упита кнеза.

— „О-о, лукав си“, помисли кнез, „да му ти сам тај дом не нађе?“ А наглас ће:
— Изнад свих очекивања.

Сместише се на траву. Неко време завлада ћутање, нико није знао како да започне разговор. Пустињак нешто промрмља о лепом времену, змај је немично лежао, јер му управо на нос слете лептир, и он се бојао да га не уплаши. Кнез је замишљено гледао на супротну страну чистине, где се црнело гротло из друге пећине. Сада му би јасно да одавде змаја неће истерати димом. Преостаје дипломатија.

— Хм..., — поче кнез, — надам се да вам онај дим не засмета много?

— Ма не. Већ се повратих.

Лептир залепрша крилима и полете изнад језера.

— Они само хтедоше, да ви из пећине... еее... измилите. Али претераше мало, нису рачунали да сте се тако могли и угушити... На срећу, ја стигох на време и наредих да угасе ватру.

— Па, то сте ви мене спасили? Ја сам вам неизмерно захвалан.

— Ма, није то ништа... То је моја дужност... да водим рачуна да све буде у реду. Ја сам, знате, велики поштовалац традиције. Како нам наши стари у аманет оставише, тако мора бити.

Кнез извуче испод пазуха зелену флашу.

— Ја, ето... хм... мало вина... Пијете?

Змај трепну и погледа пустињака.

— Не, он је још млад, — одговори овај уместо њега. — Још је право дете... А какво је то вино?

— Из Мађарске ми донеше... буренце... И ја полако... да жена не види и... ето...

— Ех-хе-хе... — зацерека се пустињак. — Греси наши... Дајте да пробамо...

— Па, ви... ее... извините, колико имате година? — обрати се кнез змају.

— Осам.

— Осам! Па-а... то је... хм... за коња, то је већ... овај... а за човека, онда има још, хе-хе, и уопште... Па ви ћете, можда, још и расти, зар не?

— Још ћу мало порастати.

— Опа! — кнез тужно одмахну главом. — Ви сте и овако већ, дај Боже... Ето ја сам чуо за те... алигаторе... они и по триста година живе. Тако је, можда, и са вашом врстом. А како је код змајева?

— Шта како је?

— Па, колики им је, да кажем, животни век?

— Ко то зна?... Још ниједан змај није умро природном смрћу.

— О! Видите? — живну кнез. — Видите? Ниједан! Како је суђено, тако ће и бити. Ви ето... опростите, како се зовете?

— Зовите ме Грицко.

— Како? Грицко? Шалите се... Хмм... да, да, наравно... хмм...

— Ја га тако назвах — огласи се пустињак.

— Аха — намрштено погледа кнез пустињака, — јасно... Па добро, нека буде Грицко... Ја једино знам да змајеви имају много страшнија имена. Афросиоб или неки тамо Џаудар.

— Али ја немам намеру никога да плашим.

— Еее, дабе вам то. Превише сте читали. Змај је змај. Узгред, у светим књигама пише да свака животиња има своју намену, и да змајеви морају доносити смрт и раздор, јер су зарад тога и створени. Ви сте против традиције?

— Па, нисам. Али ја не унем да будем страшан, не унем да чиним зло.

— Па, то није тешко научити. Чинити добро је много теже. Само ви пробајте. Јесте ли већ пробали?... Ето! А причате! Изађите из пећине, рецимо, у шетњу. Залутајте шетајући, у поља, погазите житарице, спалите их својом ватром, уништите село, претворите га у гомилу пепела. Осталима огласите да вам доведу младу девојку за ручак. Као у добра стара времена. Тада је све било јасно. Ако си змај — сви се тресу, и беже колико их ноге носе. А шта овде имамо? Све је пошло наопако! Све је наглавачке! То је већ нека слобода мишљења! Јеретизам! Од тога до „доле кнез“ нема много! Не шалим се. Кажем вам како јесте, у својој кнежевини не трпим јеретике.

— Еее, ... па, шта причате — упаде у разговор пустињак. Па какав је он јеретик? Младо је то још, зелено...

— Па, младо... али има своје мишљење... колику главу има. Имају где мисли да лутају. Таква глава је за државу велика опасност. Још се не зна какве песме пише.

— Ма, нема тамо ничег таквог — одмахну руком пустињак. Ево погледајте и сами.

— Кнез узе суви пергамент и поче наглас читати:

Цвета дивно цвеће,
цветају и латице,
а лептири падају по устима,
као сок од купинице.
Снови звончића постају плави,
завирују у џепове,
а ти им сипаш дукате
у отворене ручице.

И гуташ сан дубоки,
 поклоњен заувек,
 и умиреш заједно с њима,
 не питајући се, зашто.
 Дан је прошао и скупили су крила
 сви лептири, чекајући зиму.

Сакриј се и ти у љуску и ридај заједно са њима.

— О! И, зар вам нисам рекао? Увуци се у љуштуру! Ето, он седи у пећини, не промаља нос. Како то да схватим? О дукатима? Шта, имате дукате? А ја, како бих организовао витезове да се боре с вама, знате ли колико сам потрошио! А ви се расипате где стигнете!

— Нема он никакве дукате — рече пустињак. Он је такав.

— Знамо ми такве. Ако даш паре и образ ћеш... Дедер да још прочитамо...

Ти снове гледаш розе и бело —
 у води се љуљало тело.
 Где нестале све? Удубљујеш се у пергамент,
 ловиш тиха слова на свој крик
 и свет остављаш оним речима,
 у ком нико нема чак ни мајку.
 А свет је тај суров и луд
 црви у трбуху и свакодневна битка.
 Ђути и надај се да ће смрт некад,
 изгубити твој траг и проћи поред тебе.
 Узалудне наде — умиј се сузама!
 Мач је већ уздигнут изнад главе.
 Досадило је свима да чекају тај дан,
 када ћеш мучно бити исечен на комаде.
 Нико за тобом неће заплакати...
 Умрећеш, проклињући псећу судбину.
 Кад се густе дим мојих речи претвори у пепео,
 илузија изгубљених, бунцање
 у души тужној почиње да ниче,
 да ли ја могу са цвећем, судбино, певати?

— Ето вам! И то није јеретик! — протреса кнез папирима. — Ово је, да вам кажем, више од јеретизма. Он назива наш свет окрутним, а у трбуху нашег света су црви и свакодневна битка! Шта! Ву то о мени и мојим витезовима? Црви! Шта ви кажете на то? Испоставља се да код њега има још неких илузија и бунцања. О чему? Како да ме обрлатите?... А „са цвећем певати?“ То само ђаво зна зашто! Змај пева цвећу!? Змај зна само једну песму: ватра, крв и пропаст! Ето

вам ваша песма!.. Где сте само толико сличних идеја нашли? А?! Неће моћи!... И где — на Љуботинској земљи! Па, зашто се то чудо не појави у магловитом Аљбону? Зашто не негде на Синајским планинама, него код нас, у нашем безгрешном Љуботину? Зашто ме тако кажњаваш, Господе?! Чиме Те разгневих? И постио сам, и исповедао се, а као награду добио сам „Пресветог Григорија“, на земљи — змаја!

Кнез испи остатак вина и коначно полуде. Пустуњак тужно погледаше у празну флашу, осећајући да не откри прави укус вина, јер му не би суђено. Али кнез одагна његову тугу једним покретом — испод пазуха се појави још једна плjosкица.

— Дедер стари, да дрмнемо једну од муке. Па, стварно — свакодневна борба. А у трбуху су црви. Црви! Искрено говорећи, од тог Грицка, кажем ти, стари, може бити неке вајде.

— Он је таленат — сагласи се пустуњак. Прави хришћанин.

— Па, није баш тако — намршти се кнез. Змај — хришћанин! Не разбацуј се таквим речима. Речено је у Светом писму: „И послаћу на вас змаја“... А овај, ако ми дозволите, змај, кнез потапша змаја по шапи, — направи такав штос!.. Чуј, колико ти је, кажеш, година?

— Већ осам — одговори змај.

— Можеш да пијеш. Дај и њему, стари. Нека гуцне, гризу га муве.

Змај узме флашу, погледа је, омириса и пажљиво испи.

— Де-де, не претеруј! — забрину се кнез. — Таквима као што си ти и буре је мало.

— Укусно је, — облизну се змај.

— Ето, видиш, свиђа ти се. То мени кум из Мађарске донесе... Ти, ето, песмице пишеш, књижице читаш, а ја морам главу о камен да разбијам. Свакодневна борба! Ја имам ћерку — шипарицу! Двадесета јој куца на врата. А још је девица. Схваташ ли ти шта то значи? Не схваташ! Рекоше — змај. А ја сам отац, мучим се, бринем. Она ми је јединица... Ти си се увукао у своју пећину и брига тебе. А витезови се ругају. Већ пристиглоше са свих страна, ко зна одакле све! Ти њиховим змајевима не можеш ни под прозор да плунеш. Они су баш какви треба да буду... Изашли из пећине, прождрали стотинуцу-две људи, угазили села, њиве — све како треба. А ти... лењивче... па, може ли се тако?

Змај гуцну из флаше и задовољно штучну.

— Не дајте му више — рече пустуњак. Још ће почети да прави дар-мар.

— О! Па, ја само то и чекам! Нека прави дар-мар! Нека све разбуца! Дедер, Грицко! Хајде!.. Еее, слабићу! А хоћеш да ти доведем своју ћерку? Нека седи код тебе у пећини, а ја ћу свима да кажем да си је ти украо. Сви ће се скупити као мрави. Као у стара времена. И не тражим ти да је сам украдеш, не... Нека седи сама у неком ћошку и нек везе. Не бој се, она је веома мирна.

— Еее, па он још женско није видео. Чега да се боји?

— Ето, видите! Како сте га ви то учили? — кнез повиси тон.

— Видео Библију и Јеванђеља, а женско није! А можда би се распалио када би је видео! Можда би оставио своју травицу. И то неку пуначку женицу — а? Хахаха! — Мљац! Мљац! Мљац!.. Мораш нешто тако да урадиш. Јер, како с тобом човек да се борим? Мислиш да су витезови будале? Они су одмах приметили да с тобом није баш све како треба...

Ја бих ти у пећину донео онолике кости. Било би их, колико мрава у мравињаку. Где то има!

— Нећу да се борим ни са ким! Не желим.

— Ти и даље по своме? Тешко мени! И шта да радим — сам себи омучу да навучем?

— Зашто омчу?

— Него шта? Само омчу. Па, шта ми друго преостаје? Тако да ме осрамотиш. И то не само мене, већ и целу кнежевину. Од данас ће сви да причају о Љуботину... „Љуботин? А-а, то је тамо где су змајеви као зечеви?“ Могу мислити шта ме чека. А моју ћерку? Ускоро ће јој двадесета. Већ је требало да има гомилу деце. А девица је. Не можеш ти то да схватиш.

— Боље да ме прогласите мртвим. Ја ћу ту да седим и нећу ни да мрднем.

— Па, да! А где је леш? Дај ти мени леш, па онда седи и сто година ако хоћеш! А ко је видео да си ти побеђен? Мислиш, сви су будале? Ја због тебе, шепртљо, ноћима не спавам, и већ трећи дан пијем. Још ћу и пијаница постати, дођавола. А шта ће бити с мојом ћерком? А с Љуботином? Шта, потпуно си изгубио осећај за љубав према отаџбини?

— Ма, не... али ја сам још увек млад... и још бих да живим...

— Штета. Али шта да се ради?

Лице кнеза је постепено постајало црвено. Пустињак је онако мамуран гледао, колутајући очима. У том тренутку змај накрену флашу до дна. Кнез се насмеја и потапша се по боковима, а затим тај смех пређе на остале, најпре на пустињака а онда и на змаја, чији се грохот разлегао далеко по планинама.

— Ето, тако треба! — похвали га кнез. — Ајде, брате, заурлај поново? Па, шта ти је сад? Урлај, можеш ти то...

Он поче гуркати змаја испод паса. Мало се колебавши, змај се на крају предаде, и забацивши високо главу, заурла:

— ГРРРРРРР!!!

Пустињак и кнез падоше на земљу, затворивши уши. Камење се сурва, а сунце одједном прекри црни облак, околина постаде тмурна, као пред олују.

Змај спусти главу на шапе и с осећајем кривице, погледа госте. Обојица су махали главама и ударили се по ушима.

— Ууу, проби нам уши, — пожали се кнез. — Свака ти част! Немам речи. Алал вера! Тад устаде и повуче пустињака за рукав:

— Хајде... идемо... Време је да идемо кући.

Посета се заврши тако што кнез пољуби змаја.

4

Следећег јутра змај се пробуди с благом главобољом. А када се уми у језер-цету, а затим подржа на слепоочници свежањ боквице, бол умину и он се са задовољством испружи на трави, окренувши стомак према сунцу. Присети се разговора с кнезом.

Па, како ја могу помоћи том човеку? По цену сопственог живота?.. И, уосталом, што ја да мучим туђу бригу?.. Патриотска осећања... на шта ли је мислио? Какве ја везе имам са Љуботином? Кнез је, наравно, диван човек, али некако ми се не умире само због њега... Ето, зарад мог учитеља, ја бих... И на муке... а, не...

До ушију му допре мукло куцкање о камен којим би затрпан излаз на чистину. Змај помери стену и угледа обојицу јучерашњих гостију.

— Па, зар нисам рекао? — замаха рукама кнез. Осрамоти ме пред целим светом, лењивче!

— Како то? — зачуди се змај.

— Витезови одусташе и одоше својим кућама. То је крај. Можеш да се радујеш. Добио си шта си хтео.

— Ништа ја нисам добио.

— Ма, немој? Ниси излазио из пећине — то ти није доста? Витезовима је досадило да се бакћу с тобом. Само ја глупо списках толике новце.

— Смирите се, ваша светлости! — рече пустињак. — Шта да се ради кад се такав родио? Тело змаја, а душа људска. Ма, шта људска? Анђеоска!

— У томе и јесте проблем што је анђеоска. А ја ћу због тог анђела полудет! Мада, не причај никоме — каква срамота!

Кнез и овог пута донесе вино, и још не заборави донети и пехаре. У широ-кој змајевој руци пехар је изгледао као напрстак.

— Ништа нећу постићи, — јадикујући си мисли кнез. Истина, постоји још један пут — пут добра. А што да не? Па, оно што можеш одбити кнезу, не можеш пријатељу. Зар се ја не могу спријатељити са змајем? Збиља, нећу ни морати да се претварам. Овај змај је прилично друштвен.

Кнез се ни тога дана, ни надаље више није дотицао ове болне теме, змај се осећао слободније и показао се као пријатан саговорник. Кнез чак пожеле да слуша песме, и змај их је читао, жмурећи и њишући главом у такту.

5

Од тада би се њих тројица састајали из дана у дан, и кнез би се радовао што му његови дипломатски подухвати тако лако иду од руке. Те седељке би биле пријатне за све. На двору нико није имао појма куда кнез често нестаје. Тајну су знали само војвода и Настасја.

6

Неколико дана пустињак се није појављивао у пећини, а како се то и раније дешавало, ни кнез, ни змај се нису превише бринули. Радећи на летопису, он би често био сам. Али, четвртог дана змај се забрину и, дочекавши ноћ, запути се у шуму. Лош предосећај га обузео како се приближи кући. Ветар је лупао о раширене прозоре, рамови су шкрипали и цвилели. Змај опрезно гурну руком врата и извуче клупу на којој је лежао пустињак.

— Ништа, ништа — умиривао се змај, — водим вас код себе. Морате да се опоравите. Шта ћу ја без вас?

Пустинјак је ћутао и једва дисао.

Змај га однесе код себе у пећину и пробди над њим целу ноћ, а ујутру, када старац отвори очи, напоји га травкама.

7

— Добро је што си ме довео овамо... Ти не знаш како је страшно умирати у самоћи. Лежао сам и молио се: не дај ми, Господе, да умрем усред тамне ноћи...

— Не, не, не напуштајте ме, — ужасну се змај.

— Имаш још и кнеза. Он није лош човек.

— Да... откад се помирио с тим да нећу на мегдан, виђамо се скоро сваки дан.

— Мени каза да си ти једино биће с којим му је интересно да разговара. У замку сви у њему виде само кнеза. А овде он престаје да буде кнез...

— Зато ја не престајем да будем змај. Не разумем зашто је одустао од намере да ме уништи.

— Када народ заспи, спава тако чврсто док не осети на грлу свом нож убице... Тај нож си ти. Ти си још увек близу грла... Ако повећају порез — крив је змај. Момке одведоше у војску — крив је змај. Град уништи жито — и за то је крив змај. Теби се баш све може приписати... Увече, кад ми се смрт појавила пред очима, размишљао сам о томе да сам лоше поступио. Није требало да се мешам у законе природе. Ми их нисмо створили, није наше ни да их мењамо.

— Је л' ви то већ жалите због тога што сте ме учили?

— Жалим... Ономе ко се роди у тами, лакше је у тами и умрети. А коме се посрећило да и зрачак светла угледа, ономе је смрт и хиљаду пута страшнија.

— Да, то је истина. Али већ знам шта ћу да радим. Ићи ћу на двобој. Зарад кнеза, зарад његове кћери, зарад Љуботина. Мог Љуботина. Јер ово је и моја земља.

— Шта то причаш? Ти мораш да живиш! Живот владара није вредан ни једног стиха песника. Ти мораш да пишеш!

— Али не дају ми!

— Зато иди одавде — застења пустињак. — Иди што даље од људи. Иди у непроходне шуме, на стене и у мочваре! Имаш крила! Заборавио си на њих?.. Полети у небо, само даље од незасите гомиле! Јер не пише као Бог, ко није трпео као пас!

— Али ја више нећу моћи без људи. Ја пишем за њих!

— Они ће те убити! Схвати: када је рат, гину само војници. Али када владар хоће да ојача власт, песници гину први.

— Али и Вас, премда сте побегли од људи, брине судбина Љуботина. И Ви стрепите шта ће бити када кнез умре, не оставивши наследника. Ви никада нисте постали прави пустињак. Никада нисте своје срце скривали од света. А хоћете да ја то урадим?.. Касно је! Ја сам се већ пустио корење у ову земљу и морам умрети на њој и за њу!

— А нико за то неће ни знати! Када човек гине за отаџбину, то име после вековима славе. А ти си био змај, змај ћеш и остати. Погинућеш као змај, а не као јунак и песник. Љуботин никада неће сазнати истину. Јунак ће постати онај ко убије тебе. Чему ова жртва? Коме је приносиш?

— Вама! Вама, за све добро које сте учинили за мене!

— Господе! Па, како да ти објасним да је све то узалуд? Далеко важније је твоје писање. Паметнији увек попушта.

— И глупост је завладала светом.

— Преклињем те! Иди одавде! Бежи од овог подмуклог света! Живи међу зверима! Животињски закони су човечнији! — Пустињак се нагло придиже на лактове. — Желим да живиш! Желим да постојиш! — и ту се ухвати за срце.

— Ти још ниси све... ниси све... рекао...

Змај се уплаши:

— Шта вам је, учитељу?.. Лезите, смирите се...

— ... ти још мораш... — застења, падајући, — мораш живети...

— Не! Не умирите!

— ... упркос свим кнежевима...

Поглавље IV

1

Трава је пожутела, и цвеће је прецветало, јесења свежина је стигла и на змајеву чистину. Језерце је зашаренило и умирило, на врховима хридова, на дрвећу су грактали вране, изазивајући суморну сету. Лишће је са те висине летело по чистини и жалосно шуштало.

Једнога дана, док су седели, као и увек, поред пустињаковог гроба и пили вино, кнез се запита није ли већ време проверити снагу њиховог пријатељства:

— Јој, јој, не иде ми никако... Тако ће све отићи у бестрага.

— О чему ви то?

— О томе да... немам коме да предам престо. Шта ће се десити када ја и војвода умремо? Ћерка не може сама владати. А и где је жена за власт?

— Удајте је за некога.

— Ех, удај... није то тако једноставно. Оно, можда би се многи полакомили на престо, али не могу је ја за било кога удати, када у нашим законима пише да кнегињу заслужује само онај ко се прославио јуначким делом. Где да нађем таквог јунака?

— Зар међу оним витезовима није било ниједног?

— Они угледнији уживају на другим дворовима. Шта ће им неки забачени Љуботин? Било је ту свакојаког шљама — само би да се прошетају, наједу и напију за цабе. Њима је само једно у глави. Ту треба чврста рука, да ту сиротињу држи у шапи. Ја сам већ стар, нисам ја за то. Они су у стању и на главу да ти се попну. Не дај, Боже, да непријатељ нападне — отишло би све дођавола... А ови овде, као и обично, галамили су на све стране, описујући разне подвиге, али ко би им поверовао?

— Али међу њима је могао бити и онај који би мене победио.

— Можда је и био, али пробај да га препознаш. Такви витезови данас су реткост.

Змај је замишљено вртео пехар у руци, а очи му се растужише.

Ветар је бесно дувао у пећини, и дрвеће је шкрипало.

— Знате шта... ја сам одлучио... једном речју, ја пристајем.

— А? — прену се кнез. — Шта кажеш?

— Ја пристајем.

— На шта?

— Да изађем на двобој.

— Ма, — одмахну кнез, — мани се тога. Ја сам се већ помирио са својом судбином, — а сам кришом посматра змаја, борећи се да не покаже радост, која га запљусну као врућ талас.

— Ја се не шалим... Змај се накашља. — Заиста хоћу да се борим са витезовима. Пошаљите гласнике. Кад се окупе, ја ћу изаћи.

— И ти ћеш се борити?

— Борићу се.

Кнез не верује шта чује. Да би био сигурнији, попи све из пехара и доли још.

— Али, чекај... зашто си се предомислио?

— Јесен ти је... такво време, да туга изједа душу... мене учитељ зове себи. Ноћу чујем како ми долази и зове себи... Једном ме је у сновима молио да покажем своје милосрђе, извршим вашу вољу... (Зар он не примећује да ја лажем? Он не жели да примети...) Тада га не послушах. И, ево сада... да, сада, ми се чини да сам спреман да изађем на двобој. И да погинем... као моји преци... као што и обичај налаже.

Кнез после многих напора напокон пусти сузу, онда је драматично обриса рукавом, подиже се и погнутих рамена оде са чистине. Змај је гледао за њим, несвесно стисну пехар, он пуче и просу се по трави. Кнез се осврну.

— Сутра ћу сакрити ћерку, да је нико не види. Објавићу да си је ти украо, а дан пред двобој довешћу је овамо... Тако ће бити боље. Иначе и сам знаш — нико неће поверовати.

2

Тога дана разлетеше се гласници на све стране, носећи страшну вест: љути змај је отео љуботињску кнегињу и држи је у пећини.

3

— Дакле, господине Антосја? — трљао је руке кнез. — Како оцењујете моју дипломатију?

— Па оно, видите, као и-и-и..., а као и-и-и да не... — замуцкива војвода.

— И шта вам ту не пије воду?

— За све ово време испричали сте ми толико доброг о њему, да ми је... жао момка.

— А мислите да мени није жао? И мени је жао. Али неке ствари су важније.

— Имате право... а ипак ми је на души тешко.

— Е-е, а како да буде... Ви набавите негде неколико кола костију и изручите их пред пећину. И никоме ни речи. Јер није вам то штипање девојака на трему. То је државна тајна.

— Па, кад сам ја то девојке?...

— То ја онако — узгред помињем. А за кости се побрините.

— Хм... где да их толико сакупим? Неколико кола, кажете?

— Какав сте ви неспособњаковић! Пошаљите људе на западне границе. Тамо су се негде Мађари међу собом покарамбусили. Тамо ћете их и сакупити.

Полако почеше да долазе витезови у Љуботин. Један од кнежевских гласника, враћајући се назад, налете у шуми на четири путника — поцепана, длакава и изгладнела. Једва су ходали, уморно подижући изгребане ноге пуне чирева.

— Ко сте ви? — заустави их гласник.

Путници се зачуђено загледаше у гласника, као да не верују својим очима.

— Ја сам витез Лаврин из Горшова, од лозе Потковица, — рече главни. — А ово је мој штитоноша и двојица слугу!

— Вас су опљачкали разбојници? Шта вам се десило?

— Ни ми сами стварно не знамо, кренули смо у Љуботин да се боримо са змајем. Пресрете нас нека вештица и показа нам погрешан пут. Од тада, ево, сигурно има три месеца како лутамо. Колко год да идемо овим путем, стално се на једно те исто место враћамо, већ смо и коње појели.

Гласник ужурбано извади из торбе храну и подели је путницима.

— Презалогите, а онда ћу вас избавити одавде. Очито је она на вас клетву бацила. Дешава се...

5

Појава витеза Лаврина за цео кнежевски двор био је несвакидашњи догађај. За њим су редом долазили љубитељи интересантних детаља из шумских лутања, да не говоримо о чудесним догађајима из Јерусалима. Витез се, међутим, показа као ћутљив човек, а његов штитоноша, можда и хтеде да исприча неку догодовштину, али је волео да опонаша свог господара. Срећом, њихове слуге брзо схватише, да ће ако буду причали о легендарним подвизима витеза и штитоноше, увек имати бесплатну гозбу.

Захваљујући томе донекле је задовољена дворска знатижеља.

Окупи се доста витезова, мада не толико колико прошлог пута. Међутим кнез се није жалио: тим боље, мање ће бити залуталих. Посебно интересовање код њега изазва, наравно, господин Лаврин. То је био већ прави јунак. Ето — има неколико дана од како се појавио, а већ музичари певају о његовим подвизима. И витезови који допутоваше у Љуботин из западних земаља, суздржавајући завист, не шкртарише на похвалама. Како ко, али они су чули доста о његовим путовањима и јуначким подвизима. Таквоме треба одмах предати престо. Да се појавио раније, можда не би ни било потребе подстицати нови двобој. Јер, и овако је јасно — бољег младожењу за Настасију не треба тражити.

— Да, ја бих волео да га не буде, — рече кнез војводи. — Младожењу већ имамо. Шта ће нам онда тај двобој?

— Да не би двобоја, ни господин Лаврин не би био овде.

— Па оно што јес' — јес'... Али, јесмо ли сигурни да ће баш он убити змаја? Ја бих одмах за њега дао ћерку. А не могу. Због тог двобоја.

— Истина... Може се десити да он омане, а неко други да убије змаја.

— Тако је. Шта ми је чинити? Такав човек! Па, сами кажите — ко је више од њега достојан да заузме престо?

— Вама се не може угодити... Први пут сте све препустили судбини. Ко га убије — убио га је. Али, авај — змај из пећине не изађе. А сада када змај пристаде, онда већ, видите, не бисте је дали било коме, већ најбољем.

— А ви на мом месту не бисте тако урадили?

— Ко ће га знати... Само треба рачунати на оно што имамо. То је стварно, како судбина хоће. А она може и Келбаса изабрати.

— А о чему ја причам? Ето — Келбаса! Тај ће ђаво Келбас појести и пропити целу нашу кнежевину као од шале. Зар не?

— Ја и не поричем. Али како то да решимо?

— Е-е, господине Антосја, ја зато и имам главу, а не тикву, да бих нашао решење. Хајде да размислимо... Змај против своје природе не може, изаћи ће, али борбе неће бити. То је јасно. Урликнуће, и још нешто, али крв неће пролити. Зар не?... А ако ја врло деликатно навестим господину Лаврину то? Да се не боји, већ да смело крене на змаја? Да змај уопште није страшан? Већ напротив, да је мало... — кнез заврте прстом на слепоочници. — Шта ви кажете на то?

— Ја вам на то кажем да вас је крстио будаласти поп. Опростићете ми, ваша светлости, на грубој речи, али тако је. Час уздишете како је тај господин Лаврин племенит, а онда хоћете одједном на сву његову племенитост да плунете. Зар ви до сада нисте видели какав је то човек? Па он ће онда на ваш двобој само плунути.

— Шта сте се ви развикали као да сте код своје куће? Какав је! Распојасао се! Немојте се, господине Антосја, заборављати! Ко је овде кнез — ја или ви?

— Па, ја нисам. Само, лупили сте глупост, па сам ...

— Па, нека је и глупост! — наљути се кнез. — Ја размишљам. Измишљам разне трикове. А ви уместо да пристojно и не баш грубо објасните да тако и тако ствари стоје, почињете дизати тон. То није лепо с ваше стране.

— Извините... Али морате смислити неки други трик, јер тај, спалио ме гром, неће проћи. И знате, имам једну идеју... А шта, ако замолимо змаја... Њему је, у суштини, свеједно... да се не преда неком другом, већ само оном ко има на шлему, на пример, плаву заставицу?

— Господине Антосја! Мудро зборите!

6

У зору два коњаника изронише из густе магле и зауставише се испред пећине. Било је готово немогуће препознати кнегињицу у фигури умотаној у црни плашт.

Змај, чувши уговорено куцање, одмакну стену.

— Већ стигосте?

— Да, сутра је двобој. Дођох да се опростим с тобом и да замолим за још једну услугу... Знаш, за мене веома важну улогу има чија ће рука да те усмрти... То ће бити човек који ће ускоро постати владар Љуботина... А мени заиста није свеједно коме ће припасти престо... као и моја ћерка... Зато бих те замолио... ако је то могуће... Ако ти није тешко... е-е...

— Реците. Ја пристајем на све.

— Па, ето... један од витезова ће имати плаву заставицу на шлему.

— Све сам схватио.

— Па... онда... опрости ми што је овако испало... веруј, мени је веома жао... А ћерка нека остане код тебе.

— Добро.

— Твоје песме...

— Оставићу их овде, на гробу... Сачуваћете их?

— Хоћу.

— А мене сахраните поред мог учитеља.

— Све ћу урадити. Збогом.

Кнез посрћући крете са чистине. Док је ишао, све време га је вукла жеља да се осврне, али успе да је савлада. „Морам бити јак, ја сам кнез“, шапутао је, „учинио сам све како бих сачувао Љуботин. Нико ме неће осудити.“

Поглавље VI

1

— О, како је лепо! Какво је овде цвеће! — Настасја је зачуђено разгледала унаоколо.

— Боже, у нашем замку је само паучина и тама, а овде је тако дивно! Чини ми се да се нисам поздравила?.. Извините, да ли сте видели змаја? Кажу да он живи у овој пећини. Мене је тата довео да седим мирно у ћошку и чекам док ме не избаве.

Змај је лежао на трави и изненађено посматрао. Је л' ово нека шала? Гледа у њега и пита где је змај. Ето какве су жене! Бар да пред смрт сазнам какве су.

Он устаде и што је могуће блажим тоном упита:

— Зар се не види да сам ја змај?

— Ви? Змај? Боже мој? Ко би рекао? Али ви уопште, ма нимало, нисте страшни! Ја чак могу да вам приђем и да вас помазим по носу... Смен ли?

— О, драга госпођице, то је за мене велика част... — он, чак зажмури од задовољства када кнегињица спусти топао длан на његов хладни нос. — Али, реците, молим вас, ако не на змаја, на кога онда личим?

— На веома великог лептира.

— Стварно? — постиде се змај и обори поглед.

— Ја, знате, чим уђох, помислих: „Какав лепи лептир!“ Чак хтедох да вам се обратим: „Здраво, Лептиру! А где је змај?“

— Баш би ми било драго... У сновима сам често био лептир, лепршао сам међу цвећем. Беху то најслађи снови.

— Па, ето, и упознасмо се. Ја ћу вас звати Лептир. А ви мене Настуња. Важи?

— Тако лепо ме још нико није звао. Само пустињак када је рекао „сине“.

— А ја... ја сам сањала — само немојте никоме рећи! — сањала сам да сам веома мала девојчица, а кад сам се пробудила, расплакала сам се што сам већ одрасла. То је тако ружно — бити одрастао! Сви само причају о браку.

— Зар ви не желите да се заљубите?

— Ја, наравно, нисам против заљубљивања. Али, за кнегињу, то је превелик луксуз. Боље је не заљубљивати се, јер ће вас свеједно дати за неког другог... Једном сам се ипак заљубила... био је то син баштована, поткресивао је руже у башти. Видела сам га и осетила лептириће. О, да ме је тада погледао и рекао: „Љубави моја, бежимо одавде!“, побегла бих с њим на крај света. Али у том варљивом тренутку, успели смо да стигнемо само до краја баште. Тамо бих дошла себи и вратила се назад... Уосталом, он ме није чак ни погледао. А ја сам још дуго маштала о витезу који би личио на њега.

— А који вам је то витез са плавом заставицом?

— Ах, господин Лаврин? Али он је стар, Лептиру!

— Али, очигледно је искусан.

— О, свим дворским дамама мало фали да се онесвесте кад га виде.

— А вама чак ни срце да залупа?

— Још како залупа, али само онда кад видим његовог штитоношу.

— Чиме вас је он тако освојио?

— Ах, он је тако, тако... па, не знам... ја бих с њим...

— И на крај баште?

— Ха-ха... не само.

— Никуда тај штитиноша неће побећи. Биће и даље уз вашег мужа. А самим тим и уз вас.

— Ц-ц-ц, Лептиру! Ви већ одосте предалеко... Како сте само успели да одгонетнете моје најскривеније мисли? Како познајете дворске обичаје!

— Ви ми ласкате.

— Лептиру, нећете веровати да мени ни са ким није тако лако да причам, као с вама. Чини ми се да бих вам могла открити све своје тајне... То је велика срећа имати неког таквог. Ја ћу вам обавезно испричати о својој љубави са штитиношом... Усред ноћи, опрезно ћу извући руку испод главе господина Лаврина и веома ћу се тихо, на прстима искрасти у башту... А тамо у башти... заборавићу на све. Само он и ја! И месец! И славуји!

— И жабе: кре-кре!

— Какви сте ви, Лептиру, неромантични, фуј! Заслужили сте ово! — рече Настасија смејући се, и удари змаја по носу. — А једном ћете ставити мене и штитиношу на своја снажна леђа, и одлетећемо у ноћ...

— Заборавили сте, Настасија, на једну ситницу .

— Коју?

— Мене тада на овоме свету неће бити.

— Стварно?... О, Боже! Како сам глупа! Стварно, откуда ви, ако вас убије Лаврин! Каква штета!... А коме ћу ја поверавати своје тајне? Ја немам више никога! Другарицама овако нешто не можеш рећи, издаће те очас посла. Мој је тата чак рекао да када бисте ви били човек, а не зма... т.ј. Лептир... он би вам без размишљања предао свој престо.

— И вас?

— И мене, наравно. Без престола, као што видите, не бисте се баш усрећили.

— Зашто? Ви се мени веома свиђате.

— Како вас није срам? — наљути се кнегињица. — Мислите да ја не знам да ви ниједну жену нисте видели? Какву ви можете имати представу о женској лепоти?

— Ја рекох то што мислим.

— Хм... Драго ми је да тако мислите... Ах, кад се и штитиноша не би разумео у женску лепоту! На жалост, када ме је видео, био је помало збуњен. На портретима сигурно изгледам сочније.

— За мене сте и овако сочни.

— Да, тако сочна да бисте ме прогутали као јагодицу, зар не?

— Нисам луд. Заболео би ме стомак.

— Ви мене, Лептиру вређате!... Сачекајте, а шта ако вас не убије Лаврин, већ неко други?

— Ја ћу се већ побринути да не изневерим вашег татицу.

— Не дај, Боже! Да вас убије Келбас! Ја то нећу преживети!

— Вероватно ни ја.

— Пропашће моје веселе ноћи.

— Зар Келбас нема штитоношу?

— Ако је и имао, тај је већ сигурно умро од глади. Келбас једва да себе може прехрани, а камоли још и штитоношу да има?

— Онда вам искрено обећавам да никоме, осим господину Лаврину, нећу потурити своју главу.

— Боже, како сте ви драги! Што ми раније нисте рекли? Код нас у замку је тако досадно! Када ми је тата рекао, да ће ме одвести код змаја у пећину, најпре сам се престравила, а затим сам помислила: а шта сам ја, уосталом, видела на овом свету? Зидове и саме зидове... Понекад су ме у лов водили. И то је све... замишљам, како се моје другарице једу од зависти. Па мене није отео тамо неки зли крадљивац, већ страшни змај. Боже, ха-ха-ха- видели бисте ви свога Бога. Могли бисте и умрети. Тако је страшан, да се само прекрстиш. Лежите ви на планини костију и лобања, а у његовим шапама се грче уловљени људи. А с језика му крв капље.

— Јој, какав ужас! Ми се нисмо тако договорили!

— Па, не љутите се, јер мој тата није у све умешао своје прсте. То све ради његов тајни саветник. Он је одлучио, да ће радије јурнути у бој, када такву немам виде... Тата се, напротив, побунио. Он ми је, знате, више пута говорио о вама. И какве ви лепе песме пишете.

— Тако је рекао: лепе?

— Да. Рекао је: Куда с нашим неталентованим песницима! Раније, кад хоћете да знате, ни једну једину песму није могао да поднесе. Држао је само неколико кобзара реда ради, јер је такав обичај. Врло важно — када гости дођу или је неки празник... А сада, видим, шета врто, и рецитује. А деси се и да седне с кобзарима и за вашу песму мелодију бира.

— Ма, немојте!

— Ви мислите да није истина? — да не утичете тако на њега?... И не само на њега. Ваше песме већ и девојке на игранкама певају.

— Очигледно, не живим узалудно. Барем да нешто остане иза мене.

2

Витезови поново одјашаше у долину испред пећине, где се, на њихово искрено одушевљење, издизало брдо ветром огољених костију и лобања.

— Тај змај, очито, није баш такав неспретњаковић као што су о њему говорили. Колико само костију има.

— Да, али изгледају као да су лежале на ветру једно стотину година, — насмеја се Гудбрант.

— Момци! — загрме Кељбас.

— Шта је то, па опет нашег змаја вређају?! Позови после тога те странце! Дође, закрести, а ти после главу суши — је ли било тако или не?

— И заиста, Гудбранте, — сложи се Јухно, — претерујеш о змајевима, као девојка о младићима.

— Ех, интересно, како ли је тамо наша кнегињица? — протрља руке господин Базиљо.

— А шта је могло да јој се догоди? — одмахну Кељбас. — Змај је због откупа држи. А она си седи, вероватно, и будућем мужу плете чарапе. Витезови — у смех, само се господин Лаврин намршти и повика:

— Зачепите своје губице! Немате никакво право да тако говорите о кнегињи!

— Е-е, не разумете шалу?

3

Змај чу галаму и схвати да је време да изађе. Спусти главу на гроб пустињака и пољуби камену плочу.

— Ускоро ћу доћи код вас, и ми ћемо поново бити заједно, — прошапута.

Када се помоли и устаде, кнегиња га упита:

— Већ идете?

— Време је.

— Боже, како је све то бесмислено!... Одједном помислих... да сам ја ваш убица. Не разумете? Ја сам ваш прави убица. Када мене не би било, прошло би све и без тог двобоја... Све због једне лажи. Чим изађете из пећине ја морам да се пресвучем у, ево, ове дроњке. Да-да, па нисам на банкету била, већ у шапама окрутног змаја. Татица је на све мислио. Ову хаљину која је на мени морам спалити. Тата ју је дуго бирао и изабрао је ову да не буде штета... И то још није све. Видите ову бочицу? У њој је црвена боја. Неколико крвавих капљица — разумете? — ту и тамо... неколико огреботина иглом. Треба оставити утисак!

— И, шта? Ваш отац није крив, што мора да лаже. Када бих ја био прави змај, та комедија не би ни била потребна. Или када би кнез био кнез... И ја — заиста ја. И сви људи — људи... А не змајеви. Ах, знам, шта ћу да урадим! Сад ћу да изађем код њих у овој чистој хаљини... Нека виде да немају кога да ослобађају...

— Шта вам пада на памет? Оставите се те хистерије! Овде се не ради толико

о вама, колико о судбини кнежевине. Ја сам се на овој земљи родио и не желим јој зла... Не пуштам вас никуда из пећине.

— Смучила ми се лаж! Хоћу да се истргнем из овог уклетог кола наводних јунака! — говорећи, све време неповерљиво је мотрила на змаја.

— Хоћете ли се сами стишати или ћу ја морати да вас смирујем?... Да, ја нисам био до данас змај, али сам сада постао. И завршићу ово... А када већ хоћете истину, ево вам је: ја уопште нисам добар, већ сам обична кукавица. Тај ми страх не дозвољава да будем окрутан... Безбедније је јести траву...

— Није истина! — викну Настасја. — Како можете тако?

— Ја још само то и могу, — охоло одговори змај. — Зато је боље бавити се својом спољашњошћу. А ви, стварно, као да сте негде уживали, а не у пећини седали.

— Видећете ви свога Бога! Гаде!

4

Змај се помери из пећине. Кнегиња обриса сузе и помисли да ће стварно сумњиво изгледати у тој хаљини.

... Хаљина је догоревала, када кнегиња уочи на гробу пустињака суви жути пергамент. Један је био развијен.

Када се јесењи лист спрема за пут
И гуске га зову са собом,
Када се магла венча с маглом
И за разговор нема никог,
Надолази туга у плашту риђем
И прогони пркосно и љуто,
Улива у успомену горки отров
И не да се никоме утешити.
Али сада ваш лик, Госпођице светла,...
Место за змаја
Као зрак, што се кроз ноћ пробија,
У мојим очима мрачним је процвetaо
И на срећне дане сећа.
Када нас је било двоје.
Сад сам сам. Молим се и гасим.
То... то није о мени?
Мастило је било свеже.

5

Витезови су се постројавали у полукруг, а за њима су ишле штитиноше, сваки за својим господарем са спремљеним копљима и мачевима за замену.

Одједном се однекуд појави црни лик тајног саветника. За трен он већ стајаше на каменој стени подигнуте руке.

— Молим за тренутак пажње! Поштовани витезови, славни борци за слободу и независност нашег краја! Имам ту част да отворим данашњи свечани бој са змајем који ће ући у историју, као најкрвавији од свих који су се икада одиграли у овој земљи.

Господин саветник обриса марамицом влажне очи, обриса нос и продужи:

— А сада ће вас, господо витезови, поздравити наша деца, будући бранитељи отаџбине. Они ће прочитати песме, које је саставио ваш покорни слуга.

Саветник се поклони и скочи на земљу, а његово место заузе двоје деце. Дечак заузе неку чудновату позу, развуче широко уста у осмех и отпоче:

Наш Љуботин је наша слава,
И веома славна држава!
Хеј, народе, не заборави
Да спасаваш родни крај.
Мила децо, будите добри,
Док ваш татица бој бије,
Он ће вам за то, ако се
Врати, зуб змаја дати.

Девојчица настави:

Мој тата витез ма где год
Уме да се бори.
Он иде да се бори са змајем
еее... да би нас спасао!

И поново дечак с истим осмехом од увета до увета:

Ја дечачић,
Успузао сам се на стубић,
Песмицу да испевам,
Кнеза да прославим,
а на змаја да плунем-пу!

Деца сиђоше са стене уз громогласан аплауз.

— Али то још увек није све! — повика саветник, машући папиром. — Има још

једна формалност коју не можемо да заобиђемо. Господо витезови, код мене је списак учесника боја. Сада ћу читати имена, а ви ћете се брзо јављати, јер нема времена: за два сата нас очекује свечани дефиле, народна поворка, плес, песме, банкет у част победника и свакојаке друге потребне манифестације. Зато будите пажљиви. Дакле, почињемо. Господар Лаврин од лозе Потковића. Господар Јухно с Косогора од лозе Љубића. Господар Гудбрант из Моравије. Господар Базиљо из Микуличина од лозе Тророжића. Господар Збишко из Селезије. Господар Тоњо од лозе Маковића. Господар Љубомир из Золочева од лозе Петловића. Господар Матеја из Каринтије од лозе Ракића. Господар Чурило из Кијева од лозе Туровића. Господар Раду из Семиграда од лозе Млиновића. Господар Јован из Црне Горе од лозе Холма. Господар Стефан из Крилоса од лозе Крилоса... Молим прозване да изјашу из строја.

Два витеза дојашаше до саветника.

— Господо витезови, желим да вам захвалим на труду и патриотизму, али вама није дозвољено да пођете у бој.

— Ха! Откуд то?! — одбруси Кељбас.

— Зато што вас нема на списку.

— Какви су то анатемисани распореди! — повикаше витезови.

— Смирите се! Све је то за ваше добро. Господар Кељбас нема штитоношу. А без штитоноше, борити се са змајем, строго је забрањено. То захтевају прописи безбедности.

— А зашто онда ја не могу? — упита други витез. Ја имам штитоношу.

— Ви имате штитоношу, али немате коња.

— А, шта ви мислите, на чему ја онда седим?

— На мули.

— Зар је ово мула? Зашто се ругате?

— Не ругам се, ја само водим рачуна да све буде по закону. Ово ниско створење — то је чиста мула, плод грешне љубави магарца и кобиле.

— Па, како смете да вређате мога коња? Ово је чистокрвни половачки коњ! — Где ви овде видите мулу?

— То је истина! — повикаше витезови. — Нема такве.

— Добро, изволите проћи, — сложи се саветник. — Прођите, па да видим какав је то половачки расни коњ.

Витез послушно прође по линији уздуж строја. Ждребац редом избацивао час две леве ноге, час две десне. Саветник искриви лице.

— Па, добро, видим да је дошло до грешке. То је, ипак, расни коњ. Можете стати у строј. Али, реците име како бих га забележио.

— Витез Жулин из Подгораца од лозе Кнедлића.

Сви присутни се грохотом насмејаше.

— И ко вам даде такав грб? — насмеја се и саветник.

— То је мој деда, кад је ишао у поход, возио сушене кнедле. И тако се једном у степи удави кнедлом, царство му небеско. Тако му пресветли кнез Корнило Медоусти рече: „Не пострада од мача, већ од кнедле. Али био си витез, посмртно дарујем теби, а твојој деци во вјеки вјеков кнедлу у грбу“. Тако је и у летопису записано. Ја не лажем.

— А шта је са мнош! — заскича Келбас.

— Што се вас тиче, све је једноставно — идите на брдо и заједно с народом посматрајте даља догађања. Јер без штитиноше, хтели ви то или не, ја вас не пуштам. Зашто да се нервирам? Такви су прописи. Изволите их се придржавати, а не покупили у тој распуштеној Немачкој глупе обичаје и мислите да ћете овде да их уводите. Ми овде гологузане нећемо трпети!

— О чему ви то?

— О томе да вам ни панталоне нису као овдашње.

— Па, управо сам их поцепао, док сам седао на коња.

— Аха, све вам верујем! Управо се поцепале! Осврните се — колико народа се овде скупило да погледа јунаштво! А шта им ви показујете?

— Одмах ћу да зашијем.

— Требало је раније о томе да мислите. А на крају крајева, то није главна препрека, већ то што немате штитиношу.

— Па, унајмићу некога.

— Господару, Келбасе! Немојте ме учити да није шија, него врат? Вама је, као и мени, добро познато да штитиноша тек после две године службе постаје штитиноша. А до тада — он је само момак потрчко. А ово овде није забава, већ борба на живот или смрт. И ја одговарам за сваког од вас.

Из града се зачуше звона.

— О, молим вас! Ово већ Божија служба почиње. Господо витезови, клекните и помолите се Богородици нашој, Девици Марији и заштитнику нашем, свецу Онуфрију.

Келбас љутито звизну и јурну напоље. Док су се витезови молили, саветник несташе у жбуњу, а одатле — у пећину где се нађе очи у очи са змајем.

— Моје поштовање, господару планина и шума! Дозволите да се представим, ја сам тајни саветник.

— А-а, то сте ви! Чуо сам за вас.

— Вероватно нисте много тога доброг чули, али шта да се ради — таква ми је служба. Ево и сада имам једну дужност да извршим.

— Шта вам још од мене треба?.

— Нешто ситно. Али морам штошта да вам покажем, јер сте ви још млади и нисте забавни и никада на мегдану нисте били, је л' да? А то је веома озбиљна ствар... Дакле, изаћи ћете из пећине тачно у два. Битка ће трајати сат времена. Чим чујете звона — то ће бити знак да је време да се зна за част... Молим вас да се придржавате редоследа, јер смо све прорачунали у минут. Припремају се богате народне забаве — разнобојна грчке ломаче, папирни змајеви и још свакојака морска чудеса. Штета што то нећете видети. Али, с друге стране, бити главни јунак данашњег дана — то је велика част. Морате осетити сву одговорност коју вам натоварише на плећа... Тачније — ваша крила... Она вам нису за украс? Можете ли да летите?

— Наравно.

— Џабе вам то. Строго вам се забрањује да летите. Ми на то, искрено говорећи, једноставно нисмо спремни. Морате се некако на земљи снаћи. Јер наш народ је, знате, радознао. Видеће то, па ће неко и сам пожелети да полети. А то никако не смемо да дозволимо... Ви ћете већ то некако без крила, је л' у реду? Не уносите нервозу, да тако кажемо... па, а како стојимо са пламеном? Да ли га издишемо?

— Када треба и издишемо.

— Аха... Издишемо, значи... Па... Наравно, не може се против природе. Али пазите — људи се окупише близу места битке, као што налажу прописи. Па, ви некако гледајте да не повредите некога својим пламеном. Јер, онда ћете нам цео празник покварити... А, уопште, који ће вам ђаво да још и ватру бљујете? Што се мене тиче — то је непотребно. Без ватре је чак и боље. Чак се и шумица може запалити, а то су све јеле, букнуће као слама.

Саветник обиђе око змаја, гвирну и тамо и овамо, чак и лупну каменчићем по љусци, а потом покуша и прстима да је окрњи.

— Хм, добра стварчица. Као челик. Само густа је ова ваша љуска. Веома густа. Кад би је мало проредили... Не може, а?... Хм... Штета. Превише је густо. Претерао је Господ. Добро, момци неће стићи да се спреме за сат. А? Шта ви мислите?

Змај склопи очи и поче да се присећа своје прве песмице. Знао је да ће га то умирити. Јер, зашто да се нервира? Човек има такву службу — ето, он крњи, ако не прстом, онда речима... Али не сети се песмице и отвори очи. Човечуљак нешто брбља, машући рукама.

— ... има витезова и ван граница, разумете? Ни у ком случају не смемо пред њима да се осрамотимо. Али нико од њих не сме да вас рани. То не смемо дозволити. Јунак мора бити читав. Такорећи, због историје и због примера другима.

— Зашто кукате? Зар ви не знате шта смо се кнез и ја договорили?

— Па, и не знамо баш. Служба, хе-хе, радимо у зноју чела свог... Али, видите, деликатна је то ствар. Кнез хоће да се ви предате господину Лаврину. Кнегиња хоће

ньоговог штитоношу. А, ја, ето — једини у овој забитој кнежевини не гледам по-вршно, већ саму срж проблема. Тај господин Лаврин ми се баш и не допада. Већи део живота је провео ван своје земље. Ко зна какви ветрови дувају у његовој глави.

— То ме не занима.

— Па, наравно, после вас потоп! Али зар је то став правог патриоте?

— Какве везе с тим има патриотизам?

— Па, ви сами себе сматрате патриотом. Зар не? И пустињаку сте тако рекли, да идете у смрт због Љуботина.

— Ви сте прислушкивали наш разговор?

— То није битно... Једноставно имам сасвим поуздану информацију да витез Лаврин учествује у боју само из досаде, престо га не занима. А штитоноша — то је балавац, ништа више. Међу витезовима има једна достојнија особа — то је господин Љубомир из Золочева са грбом Петловића. Тај грб он има и на плашту, и на грудима, и на штиту. Запамтите!

Змај се премести с шапе на шапу. Саветник устукну корак уназад.

— Разумем шта ви сад о мени мислите. Али треба да се усредсредимо. Ево шта ја препоручујем... Ви... е-е-е... да се предате витезу Љубомиру, а ја за узврат обећавам да ће Ваши рукописи бити сачувани како треба. Ауторство ће, наравно, остати у тајности. Јер, једно је убити змаја, а нешто сасвим друго — песника. Зато мачка из цака ни у ком случају не сме да изађе.

— „А шта ако измили?“ — насмеши се змај, сетивши се акростиха из кога и глуп човек може прочитати име аутора: „Змај Григорије“.

— Ако ја кажем „не сме“, онда стојим иза својих речи. И такви случајеви, као што је акростих, код нас не пролазе.

— О, па ви сте и с мојим рукописима упознати!

— Поштовани, ви бисте први мене сматрали будалом када би се испоставило да ја с њима нисам упознат, зар не?

— Господе, зашто допушташ да ми они и у душу завирују?

— У душу? Ма, шта вам је! Не преувеличавајте. Хтели бисмо, наравно, и у душу, али шта да се ради — то још нисмо разрадили. Једном речју, гледајте сами. Јер, сав се ваш паметан рад, да тако кажем, плод великог труда, може претворити у гомилу пепела коју ветар с великом слашћу носи и расипа изнад стена... и не мешајте се мишљу да ћете, ако растргнете мене, решити проблем.

— Да, ја чак ни таквог црва као што сте Ви, не могу да растргнем, али не зато што иза вас стоји још десет таквих, већ због тога што сте чак и ви за мене живо биће. Јер и вас је мајка љуљала и певала вам успаванке на језику којим сам ја писао. И радовала се, када сте изговарали неку нову реч... А сада одступите. Нека буде воља Божија.

Поглавље VII

1

„Чудно је што сам, када су ме витезови позвали на бој, сав дрхтао од страха, пузао сам, бежао од одвратног дима, борио се за живот, а сада ми је свеједно. Јер ово чиним из љубави према мом учитељу и кнезу. Каква је срећа имати пријатеље и жртвовати живот за њих! Јер то могу само људи! Захвалан сам судбини што ми је омогућила да се макар последњег дана осећам као човек... Пустиињак је погрешио. Људи не могу бити гори од звери... А ја сам сад најљући змај! Ја сам онај који је украо кнегињу! Хрпа костију пред мојом пећином је моје дело! Нека умрем!“

Изађе из пећине и невероватна бука га је оглуве на тренутак.

Свирале су трубе, чак су се и драле, грмели су бубњевии, тамо на брегу где се у сенци под храстом сместио кнез са својим поданицима, гласно је викала гомила. На знак узбуне, рзали су коњи, иако су им на очи ставили мреже како не би јасно видели страшно чудовиште, а витезови су ударили мачевима по штитовима и узвикивали бојна гесла.

Змај се укопа у месту.

„Шта сад?.. Да заурлам или шта? Кад би ми неко показао како све то треба да изгледа.“

Одједном му све постаде свеједно, а оно јахање на коњима му је више личило на мраве који миле.

И помисли: а да ја легнем на траву, па нека раде шта год хоће? Имам само два осетљива места — око и око. Заклонићу их шапама и шта онда? Зато се насмеја када замисли тај приказ — био бих ја добар змај.

„А колико је само света било! Цео Љуботин се окупио... Где је онај са заставицом? Аха, ено седи мирно на коњу и уопште се не бунии. То је стварно неки докон човек. Можда не зна да је он изабран за мог убицу. Занимљиво је како је кнезу успело да му утрапи ту заставицу? Сигурно је рекао да је то поклон од кнегиње. Него, што стојим ту к'о укопан? Треба делати. Зарежаћу за почетак“.

— ГРРРРРРРРРРРРРР!!!

Неколицина витезова паде на земљу, одеравши ноге, а други се, прекинувши строј, расуше по долини, борећи се свим силама да савладају своје коње. Само један витез оста на месту, плаву заставицу мрсио је ветар.

„Па кад си већ тако смео — помисли змај — тим боље... Било би горе када бих морао да те гањам по долини, потурајући главу, а ти би, не дај, Боже, испао будала што ниси искористио тај моменат“.

И змај, прешавши реку, стаде наспрам господина Лаврина. Витезови се окомише на змаја са свих страна, и приближивши се, зазвечаше мачевима по змајевој љуштури. Мачеви као да су се одбијали од стене, копља су се ломила или су испадала из руку неспретних нападача.

„Па и није тако страшно. Дечија игра. Треба се макар због утиска потући са њима“.

Поче режати и вртети се у круг, замахујући главом тако да је са стране изгледало као да се брани.

Ту се и штитоноше осмелише и скочише на змаја и из све снаге удараше мачевима и секирама. Коначно и господин Лаврин упрегну коња и крену на змаја и изабра осетљиво место, јашући пред самим носом чудовишта.

„Време је“ — помисли змај и остављајући утисак као да се брани од некога, накриви главу тако да витезу с плавом траком буде лакше да га погоди.

Господин Лаврин примети тај покрет и замахну мачем и одједном осети да му се рука скамени — змајево око, као мало језерце, гледало га је тако бистрим погледом и у њему је блистала суза, а у сузи је играло јесење сунце. Око га је гледало и као да је говорило — када? Ја чекам! Језа подиђе витеза, а није се надао да ће се сажалити на змаја. На змаја који је украо кнегињу...

Гомила је узбуђено викала, једногласно „Сеци!“ удари о камене груди као циновска птица и одби се као одјек. Већ и штитоноша поскочи:

— Закољите, господине!

Али тренутак је био изгубљен и змај ослободи главу.

„Не могу да стојим тако као будала, иначе ће сви приметити“.

И опет јахање и звук мачева. Неком пође за руком да га тако убоде мачем, те га лако рани испод љуштуре на стомаку, и потече крв. Није га болело, али змај схвати да му је и стомак био осетљива тачка. Сада витезови знају где да забадају. Треба бити пажљив.

И заиста, витезови и штитоноше престаше ударати било како, већ су се све време трудили да га ударају под трбух. Змај се вртео попут чигре, коначно улови тренутак и поново принесе око витезу с плавом траком.

„Зашто ме онда не посече? Ех, вероваатно је приметио сузу. То би суза мимо воље, ваша светлости, извините, не хтедох, нећу више.“

Други су за то време пробадали стомак, али без неког нарочитог успеха, јер се испостави да није баш тако лако зарити мач под љуштуру, јашући на преплашеном коњу. Нико не примети спуштену змајеву главу. Само су господин Лаврин и његов штитоноша били близу. Витез узе мач, стисну зубе и виде свој одраз у змајевом оку. Гледало га је лице измучено походима и бојевима. И тако изгледа младожења прелепе Настасје?

— Закољите, господине! — викао је штитоноша и већ је сам, нациљавши копље, бежао главом без обзира од тог језера попут огледала из ког су извирали туга и очај.

Рука се с мачем задржа у ваздуху, облаци лебдеше изнад ње, а зраци играше на блиставој оштрици мача.

— Сеееееци!!! — викала је гомила, тако да кнез поскочи и сам нешто повика, а земља забруја од две стотине копита и јаука, као жена на порођају.

И змај опет склони главу.

„Шта ми то не да да га закољем? — не могаше доћи себи витез, спуштајући мач. — Зар ја, који никада нисам осетио сажаљење у боју, који који сам секао турске главе као главице купуса, омекшао као нека баба пред оком овог чудовишта? То ме већ старост сустиже. Ког сам се ђавола тога латио? Шта ће ми кнегиња која ме неће волети? Шта ће ми овај змај који пред витезовима штити свој стомак, а мени потура око које би и дете погодило? Зар ми је он учинио неко зло? Ено, жива и здрава Настасја излази из пећине, ено господин Чурило и штитоноша је већ лете ка њој. Доста. Кнегиња је спасена. Остаје само да убијем змаја који ништа лоше није урадио. А та хрпа костију и лобања нису од ове године.“

Змај поново зареза, чак и ватру, која је заслепљивала, поче да бљује у небо. Јато врана паде на главе витезовима.

„Треба их уплашити, већ је трбух почео да ме боли од ових рана. Пре ће ме они заморити, него онај са заставицом... Ни овог пута ме не уби. Морао сам да склоним главу, иначе би ми тај младић забио копље у око. Зашто оклева? Један замах мачем и готово. А кнез скочи на ноге, толико жели моју смрт? Ја нисам крив, видите, ваша светлости да ја нисам крив. Радим све како је договорено. Шта је на души тог витеза? Да није милосрђе? Онда је исти такав изрод као и ја. Ето, невоље. Ако ме и овог пута не убије, тако ми Бога, ја нећу погазити реч. Отићи ћу назад у пећину и одремаћу, измучио ме је овај турнир. Куда сад? Ето, залепили се за мене, сви хоће у трбух да ме убоду. А шта би било кад бих замакнуо репом? Сви би се разлетели као врапчићи. Све бих вас погазио кад бих вас само двапут звизнуо. Пузе... црви... и јесу црви. Тачно је: „Разбиће се златна чаша и ћуп поред извора, поломиће се ручка на бунару. И тело ће се вратити у земљу од које је и настало и вратиће се дах Богу који га је подарио. Ништавило ништавило — све је ништавило“. И још: „Сети се да је живот мој поветарац, моје очи срећу више неће видети. Ко ме је видео, више ме видети неће: твоје ће ме очи погледати, али мене неће бити. Облачић постаје све ређи, нестаје, онај који је сишао доле више се неће вратити назад. У свој дом се неће вратити, и његово место га се неће сетити... Нека сам и погрешио, али где је моја кривица пред Тобом? За шта си ме поставио, као мету за стрелу, кад сам и сам себи терет? Зашто ми не окајеш грехе и мојој кривици погледаш кроз прсте? Ја данас умирем, ти ћеш ме тражити, а мене неће бити...“

Глава му клону и витез с плавом траком поново узе мач.

„Сада ћеме посећи. Збогом, кнеже!“

— Кољите, господине!

— Сеееееци!!!

„Зашто подиже мач увис? Зашто га гром не погоди? Казни ме, Боже, ја сам цео твој, непослушно твоје створење, које се не покори вољи твојој. Казни ме, нека будем кажњен, нека је воља твоја! Ево, око моје гледа на све стране света, пусти у њега стрелу своју, нека се напије моје крви, јер то је последица мога греха и ја ни гласа нећу пустити. И дрво се, умирући, ипак нада, пустиће жиле и оживеће. Зрно пада на земљу и постаје зрно. А ја ћу се у пепео претворити, отићи без наде, без трага, као да ме никада није ни било. Претвори ме у глину, јер је од глине моје бивствовање. Дај ми да осетим снагу твоју, кад ми је већ моје понестало. Дај ми да осетим гнев твој, када већ свога немам. Пошаљи смрт ономе ко је сам није послао. Поклони муку ономе ко је никоме није задао. Јер ти си праведан и волиш своја створења. Дај да се напијемо праведности! Ја, изрод на земљи овој, непослушно семе твоје, молим те за последњу услугу, да моји ближњи, уверивши се у моје речи, не кажу: „Он није био вредан поверења“. Ја, који сам волео живот, сада те молим за смрт, ја, који сам те опевао, а сада ти приносим главу своју непокорну — дај ми знак да сам стао на пут праведности! Видиш, стојим без одбране пред својим непријатељем, као на длану...“

— Сеееееци!!!

И витез, зажмутивши, једним замахом мача крену на то око у ком се огледао као у огледалу, и у том трену налете штитоноша, јер га издаде стрпљење, и копље га из све снаге убоде попут жаоке осе, а змајева глава се трже, и мач прође кроз око, спусти се на копље и посече га.

Змај тешко паде, глава удари о земљу, и да ли се витезу учини, или заиста чу:

— Хвала.

Сав народ који је тамо био сиђе с планине, кнез, скочивши попут детета, поче бежати у паници. Витезови се окупише око змајеве главе, жустро објашњавајући један другоме шта се десило. Ошамућени је штитоноша све време вукао свога господара за рукав и мрмљао:

— Нисам хтео... Ви сте одуговлачили... а ја сам... копљем...

— Све је у реду, — осмехну се господин Лаврин. — Можда је тако и боље.

— Нисте увређени?

— Ма, не. Смири се.

— Немогуће! — Штитоноша се и смејао и плакао, не испуштајући из руке делић копља.

Дотрча кнез.

— Свака част! Знао сам да сте ви јунак!

— Па, није то он! — зачу се неочекивано.

Кнез заћута...

— Није он? Па, ја сам видео... како он мачем... А ко је?

— Ево га, штитоноша. Па, покажи се!

Кнез погледа момка, па копље које је штрчало из змајевог ока, и све му би јасно.

2

Три дана и три ноћи празновао је Љуботин славећи јунака, победника змаја, точиле су се реке вина и пива, цврчала је и пенила се медовина, свирали су музиканти, док им се руке не осушише.

Кнез најпре није баш био одушевљен тиме што неочекивано доби храброг зета, па господину Лаврину пође за руком да га убеди, хвалећи на сва уста свог васпитаника. Кнез се умири. Младој је кнегињици одавно прирастао за срце храбри штитоноша, и зато не одуговлачише са свадбом.

Витезови се разиђоше, носећи на грудима на канапу нокат или зуб змаја, како би могли посведочити своје учешће у том славном боју. Само си господин Лаврин не хтеде узети успомену, а када је дознао да се кнез спрема закопати змаја, сам се пријави да помогне.

Змаја закопаше на пољани код пустињака.

Када је све било завршено и војници се разиђоше, витез упита:

— Зашто сте га закопали баш овде?

— Он је сам то желео.

— Ко? Змај? Ви сте са њим разговарали?

— Замислите само, драги мој, разговарао сам. И то више пута.

И ту кнез из неразумљиве побуде исприча све како је било, говорио је као да је хтео да се исповеди, чистивши се од учињеног кроз причу, говорио је избегавајући сусрет погледима, и тако не виде како се витезу мења лице, како се његови прсти скупише у песницу. Војвода покуша зауставити кнеза, али узалуд. Када кнез заврши и погледа витеза, засија страх у његовим очима — он не препозна витезово лице, јер је оно што је угледао било испуњено бесом и болом.

— Када бих могао, — процеди витез кроз зубе, — када бих могао, с великим уживањем бих вам овим маљем разбио главу. Мрски сте ми! Ви и цео ваш ништавни Љуботин! Проклињем вас!

Брзо се окрену и остави запањеног кнеза. Тога дана седе на коња, и не опростивши се ни са ким, оде из Љуботина.

Поглавље VIII

1

Јесен завлада у кнежевини. Ветрови долетеше с истока и донеше хладноћу и облаке, ситна кишица је непрестано ромињала, и трајно бласто претвори путеве у кашу.

Кнез се шеткао по собама проклињући језу и борио се с досадом. У последње време више није могао да овлада собом — стално би му нешто недо-стајало, све око њега му се страшно згадило и желео је нешто, ни сам није знао шта, осећао се као да су га очистили од свих изнутрица и остала је само љуштура. Празнина је зевала свуда, на шта није обраћао пажњу. Некакав бол, несхватљиви бол уселио му се у душу и тамо је свио гнездо, тај бол га је рањавао и гушио ноћима, приморавајући га да се буди у хладном зноју, исколчених очију од страха. Све чешће је сањао змаја. Он ништа није говорио, само је тужно гледао. И велика суза му је сијала на трепавицама, а у сузи је играло сунце. Несаница је мучила кнеза. Изгубио је жељу за храном, омршавео, упалих образа, необријан, посивелог лица, плашио је чак и стражаре.

Одједном схвати шта му је недостајало — разговор са змајем. Ни са ким више није могао да разбије своју досаду, и сећања на дане када је, како би постигао шта је хтео, одлазио у пећину и дружио се са змајем, нису га пуштали из свог заробљеништва, јер се, против своје воље, сам упецао.

Преци са портрета су га гледали и чинило му се да ти продиру у само срце.

— Шта сте се ви избуљили? И ви сте били такви! Нисте? Нисте огрешили душу? Нисте обмањивали? И нисте кривоклели? Ви сте лоши, јер нисте знали Свето Писмо. Како смете да ме осуђујете? Ја сам све урадио, како бих спасао Љуботин.

Скочи на ноге из чиста мира, истргну из руку преплашеног чувара сабљу и баци се на портрете. Разјарен од беса скидао их је са зидова и газио, а када последњи лик паде на под, из руку испусти сабљу, седе и заплака. Тај је плач за њега био као летња киша после дуге суше.

Следећег јутра узе флашу вина и три чаше, стави кожух на коња и изађе из замка.

На пољани, окруженој литицама, било је топлије, мртва трава се једва њихала попут косе неког циновског створења. Кнез рашири кожух између два гроба, ставивши на сваки по чашу и нали.

— Хајде, момци да попијемо, буве вас појеле... јесен... ти је такво време да можеш полудети. Мрзим их... Ех, не слушајте ме. То ми тако... дошло ми да се испричам... А ви, пијте, пијте... — изли вино на гробове и нали поново. — Колико је теби већ? Осам? О, па ти си пастув. Пиј! Је ли вино добро? Из Волошчине ми донеше. И ми исто правимо, али некакво квасно, да иде дођавола. Чим

узмеш гутљај — видиш Кијев... Ех, шта бих ја без вас, момци? Такав ти је Љубо-тин, немаш с ким ни да попричаш.

Пустињак је климао главом, а змај је замишљено гледао у небо, и комешала су му се крила, као да се спрема да полети.

2

И сутрадан кнез поново дође. Тај дан је био грозан, продорна хладноћа се урезивала у кости. Али пустињак и змај су га већ чекали.

— А, дођавола с невременом! Нећете се смрзнути? — упита пустињака који је седео на свом гробу у једној дугачкој кошуљи. — Узмите мој кожух. Нећете?...

Киша је лила и лила, кожух се под кнезом брзо натопи и он сав је убрзо био као пљусак, вода му се сливала низ лице, по бради, али њему је било свеједно, јер је седео с пријатељима.

— Ускоро ће зима. Све ће да завеје, све ће да се забели. И душу моју ће да забели, или ће је овакву оставили, ако је бела, а?.. Зашто ћутите? Боље да знате да ли ми је душа бела... Хеј, Грицко, дај неку песму.

И змај поче:

У мојој души неко је засадио јасику.
На пожутелим од самоће брдима
Она израста на црном пољу у крику
Тако висока, као моја туга.
И видим једног дана тмурног —
Укаже се фигура у даљини.
То Јуда ка мени иде,
Да ми падне у наручје?

— Ти то о мени? — кнез хладно упита. — Па, наравно о мени... Ето, какав си! Због чега? Хтео сам да буде боље. За државу. Ја сам је спасао...

— Ако сте ви Јуда, онда сам ја јасика, — изусту пустињак. — Ја сам му ушао у душу и дао разум. Због чега? Зар само зато да би његова смрт била сто пута болнија за мене? Зашто сам у њему развијао поимање лепоте и доброте? Зашто сам од њега направио песника? Песници толико тешко умиру и за њих нема места на овом свету, јер нису одавде.

— И ја сам умро... — рече змај. — И ви сте видели да зло није од мене.

Пустињак обриса мокро лице:

— Ја рекох: није од њега зло... Оно је у нама самима.

— Држава је спавала. Морао сам да је пробудим, — застења кнез.

— Али ви нисте пробудили само државу, већ и лоше инстинкте... — рече пу-

стињак. — Биће добро, ако се народ на томе заустави. А ако не?.. Шта ће бити када осети да му смрт змаја није довољна, јер се зло с њим није искоренило? Шта ће бити, ако покуша да тражи и друге изворе зла? Хоће ли сви они бити прави?.. Један змај на целу државу, то је премало. Где да нађеш још толико змајева, како би свако од нас имао кога да разапне? Где да нађеш толико јуда, како бисмо имали на кога да пребацимо кривицу? Када народ нема кога да проклиње, његова моћ се смањује. Боже! Пошаљи нам змајеве! Немој никога заобићи, па чак ни блесавог! Чак ни децу несвесну децу, јер и она морају имати своју битку!

Ветар је завијао у пећини, уздисао као на сахрани. Зачу се прасак, бор паде на стену треснувши снажно, док се његови комадићи разлетеше на све стране. Гнездо вране паде и откотрља се до кнеза.

— Ево и капе. Лепа капа, — насмеја се кнез, ставивши гнездо на главу. — Хеј! Зашто ћутите?! Рекли сте све шта сте имали? И шта ја сад да радим? Док је постојао змај, имао сам смисао живота. Имао сам светлу дужност — уништити змаја. Већ тада сам се плашио краја: уништићу га, и шта после? Назад нисам могао... Осим тога нисам био сам. Уз мене је био цео мој народ... Али сада кад је змај убијен, остао сам сам... Немам ни непријатеља, а ни пријатеља. Нико није уз мене, јер су се сви увукли у рупе... А сада ми је хладно... Хла-дно! И никога да ме загрее!

Дан је полагано нестајао иза планине, док се на пропланку појављивао сумрак, који је као Татарин, пузећи по земљи и заклањајући светло пред собом, одлетео у непознате висине. Језерце се пенило, као вештичија чорба, изливајући се преко обала и терајући тамно-жуте потоке дивље воде на све стране. Убрзо цео пропланак запева и заигра у лудом ритму.

— Ништа, момци — зацвокота зубима кнез, — преживећемо. Преживели смо и горе. Вода га опколи, дође му до ногу. Кнез изађе на гроб и седе поред пустињака.

— А вама ништа не фали, — чудило се кнез, — не с-смрзавате се. Ја сам се већ м-мало у-угрејао. Пијте, пијте... А к-колико имаш година? О-осам? М-може...

Ускоро се смркло, стене потамнеше и несташе у густом мраку, а олуја се не смири, ветар који је дувао из пећине треперио је као црна једра кише, скупљајући их у густу масу и бацајући дрва, која су се налазила изнад потока на стенама, потом се зачу болан узвик, грање се тресло и кидало, камење котрљало надоле, бућнуло у воду, разбацујући капи и правећи кругове таласа. Вода подиже срушени бор и понесе га на стену, он паде, а затим се одби, и поново паде, непрестано хучући, и то хучање личило је на лупање циновског болесног срца.

Кнез осети да тамо, где је раније у његовој души била заслепљујућа светлост, сада влада тама, као и ту, изнад воде... Целу ноћ је беснела олуја, целу ноћ је киптала вода на пропланку као отворена рана, целу ноћ је лупало циновско болесно срце и очајно је завијало дрвеће на стенама.

А како прође та ноћ, престаде киша и све утихну, а свитање се роди и заблиста на води као драгуљи, небо се разведри, а јесење је сунце — бледо и измучено — бацало зраке изнад света.

Али га кнез више није видео.

1984.

С украјинског изворника (Юрій Винничук, Місце для дракона // Твори, Літературна агенція «Піраміда», Львів 2002: 113—182) огледно превеле и припреводну прибелешку дописале Милана Блажић, Ирена Васић, Бранкица Ђуровић, Јелена Милиновић, Светлана Окановић, Љиљана Перић, Татјана Ракоњац, Љубица Гојковић, Тијана Стошић, Александра Савић, Мирјана Стевановић

Тарас Прохаско FM „Галичина“

... И што је најбитније. Ова књига није књижевност. Чак шта више — она је НЕКЊИЖЕВНОСТ. Уколико логика књижевности предвиђа самосталност слова, у том случају слова нема. Постоји глас, интонација, тембр, изговор, артикулација. Не слово, већ звук. Не око, већ ухо. Ноте, чак, можемо сматрати лепшим писменошћу него што је ова књига. У идеалним условима, аутор би могао све ово сам да саопшти „читаоцу“.

Уствари, на почетку је тако и било. Пола јесени, зиме и пролећа — тј. целе зиме на радио станици Ивано-Франковска „Кула“ постојао је програм „Дневник“. Дневником се могао назвати само зато што се програм емитовао свакога дана, осим суботе и недеље. И требало је смишљати троминутну причу свакога дана.

Најтеже је било одбацивати — зауставити се на једној ствари, о чему се размишљало тог дана. Али ствар, изгледа, управо и јесте одабир појединих делова из бесконачности света.

Док је настајала књига имао сам могућност да је потпуно изменим, дописавши нешто о чему нисам говорио, а хтео сам. О томе, како...

Али о томе ће говорити друга књига. Ова ће остати отворена, случајна, незавршена, спремна да прими још нешто ново. Она је написана само због тога, како би сваки читалац на сваку прочитану причу пожелео да одговори неком својом, подједнако добром.

Превела Љубица Гојковић

18.11 За дефинисање правог, традиционалног европског града неопходна су два елемента која га стварно чине градом. У граду може да не постоји чак ни канализација, а да он буде град. Али не може се без зидина и куле — две супротне ствари, тајног двобоја који су обележје постојања града. Зидине су потребне како би се одвојио у простору од остатка територије, поставши на такав начин конкретна и одређена тачка на мапи. А кула је намењена да се успротиви вештачкој затворености града. Са куле треба барем понекад гледати изнад зидина и посматрати околину и далеке пејзаже, и још даљи хоризонт. Па је неопходно знати одакле излази сунце и где залази, а не бити сигуран да оно у одређеном тренутку просто засија и гаси се изнад главе.

Сунце је у стању да излази и залази на неким лепим и важним местима — изнад мора, шуме, планина и река. Гледајући та места с куле, становници такође разумеју да се они могу наћи тамо, да су ван зидина отишли добровољно и да макар понекад могу да изађу ван њихових граница.

Ивано-Франковск има зидине. Али нема кулу. Зато свако од нас треба да нађе своју кулу с које би посматрао планине. Јер ми нисмо просто јама између две реке, већ место, мало ниже од суседних планина. Само тим што су научили да мисле уз блискост планина Иванофранковци добијају своју кулу, а то значи да Франковск постаје град у правом смислу те речи.

Планине могу постати улице, дворишта, скверови нашег градског погледа на свет. Ми планинама нисмо потребни. Оне су саме себи највредније и савршене. Оне су нам страховито потребне. Макар као визија и оријентир. Па, за нас су Карпати — на јуту, ка топлоти и испуњености животом. За нас су Карпати нешто што нам је немогуће одузети. То је мисао о скривеном скровишту, о најпростијем олакшању, о најсавршенијој могућности бега, уколико постане неопходно. Планине су наш сопствени запуштени врт иза куће. Врт који о коме се не бринемо до одређеног тренутка. Али свако дрво у таквом врту је здраво и плодно. Његово постојање ублажава све ударе. Ти знаш, да он, уколико је потребно, чека и прима...

Превела Александра Савић

Ко је видео зиму, пролеће, лето и јесен, тај неће видети ништа радикално

ново. Годишња доба постоје да никада не буде досадно, зато их тако брзо и заборављамо. Већ се после одређеног времена бришу црте претходне сезоне, и јесен следеће године буде иста таква очаравајућа, као и прошла.

Али сезоне захтевају пажњу. Не могу се претварати најситније промене годишњих доба у променљивост времена — постало је хладно, мокро или још некако непријатно.

Ми се понашамо лакомислено. Чак наш језик показује ту равнодушност. Арапи имају неколико десетина речи које означавају нијансе боје песка. Само песка. А Ескимима знају стотину речи које описују најразноврснија стања снега — боју, тврдоћу, прилагодљивост. Код њих углавном нема речи „снег“. Њихов језик има еквиваленте једне речи, рецимо, „јутарњи, светлוצави снег, по коме је тешко ићи, јер је одозго тврдо, а испод дубоко“ — то је све само једна реч. И то

је пажња према сопственој средини. А ми, сматрајући да говоримо поетично, кажемо — лишће је пожутело, жуто лишће. Па, зар је то исто? Зар је оно једноставно жуто? И зар је исто тако жуто на дрвету, у тренутку када пада и на земљи? А на земљи оно шта — не мења боју у зависности од тога да ли лежи одвојено или је скупљено на гомилу, или је лежало неколико минута, или неколико дана и ноћи. А ако је још био мраз или киша?

И јесен се не одређује само нијансама лишћа. Таквих карактеристика она има безброј. То, што се оне заборављају, посве не оправдава то да их не гледамо и не покушавамо да запамтимо. Нема верније методике организације свакодневног живота од мудрог подређивања фенологији — периодичним променама у годишњим добима. Ако се примењује ова методика, можете бити сигурни за сопствену главу — у њој неће доћи ни до каквих неспоразума. А свему што радиш додај посебну нијансу смислености. Храна ће бити лепша, сан интересантнији, вино лековитије. Треба само осетити како кроз тебе пролази зима, пролеће, лето и јесен.

Превела Александра Савић

22.11 Ми из неког разлога не сматрамо наш крај земљом плодова. Земља плодова је Закарпатје, Молдавија, можда и Косившчина. А ми имамо кромпир, пасуљ, понеку тикву и црвени лук. Уместо тога Предкарпатје, предгорје је рај јабука. Нигде нема таквих зимских јабука, можда још негде на северу Француске, али њих је тамо зими тешко пронаћи, јер цела летина иде на јабуковачу. А код нас су најцењенији ренети и они могу одлежати — ако се према њима однесите с љубављу, чак до лета, не губећи укус и мирис, иако стално преносе своје мирисе местима у којима се складиште.

Зими се кроз намете снега становници планинских башта пробијају до станица, не би ли возом пренели до франковске пијаце нешто јабука. Када би се нека таква врећа просула по путу, црвено-жути билијар јабука угрејао би сунцем сакупљеним у себи цео мрачни вагон „Црвене рутве“ или би опекао хладним странама безнадежну студен снегова.

Временом тако и бива. Тада јабуке треба сакупити. Али једном је било тако те се нико није чак ни дотакао ниједне јабуке које су биле расуте дуж пруге. Оне су тако лежале, затим су пропекле сву дебљину снега, а касније су ушле у земљу, можда, — чак се не распавши, то нико не може рећи, јер када се снег истопио, није било ниједног трага. А нису сакупили јабуке зато што су се расуле из вреће господина Бојка. Господин Бојко је сам носио врећу црвених јабука до станице.

Било је још мрачно и веома хладно. Капа му је била чврсто завезана, глава погнута под теретом смештеним на врату. Зато он није чуо да иза њега иде воз, и јабуке су се расуле дуж пруге.

Нису их сакупили тада не само зато што зими нема цвећа које би могли ставити на то место, већ зато што су оне подсећале на то колико је тешко побећи од судбине. Јер, пре тога је господин Бојко већ неколико пута падао под воз, задржававши се на прелазу са таљигама. Тако нешто се више никада није десило ни са ким. Њему се ниједном ама баш ништа није десило, мада би се таљиге распале на делове. За њега су возови, вероватно, заувек постали нешто попут муња.

Не знам зашто, али мени се та прича чини страшно оптимистичном. Мада и подсећа на то да не можеш знати ко ће појести летину коју си ти сакупио.

Превела Александра Савић

23.11 Пошто почне да пада снег, већ је тешко рећи каква је била ова јесен. Тек данас, дошавши у планине, схватио сам да је она засигурно била веома сува. Јер тамо где увек има тако много воде, било је мало.

Требало је спустити ведро целом дужином ланца и оно је опет једва досезало површину воде. Да ли су због тога с дрвеног обруча летеле капљице, стргнуте ланцем, или, пак, због нечег унутра, али вода је мирисала на дрво. Тако, као да се дуго задржавала у посуди од влажног дрвета. Приближно тако се прави и коњак, јабуковача, рум. Али мене није плашио укус дрвета. Спремао сам се да испијем највише воде баш из тог бунара.

Ако је моје тело 90% вода, онда је очигледно да стање целог тог система зависи од тога каква је та вода. Чак је и мозак претежно сачињен од воде. Значи, мисли се морају мењати у зависности од сорте и квалитета воде.

У том случају треба мењати воду. Треба, као и у обичном резервоару замењивати прљаву воду чистом. Ипак, ту постоје и одређени проблеми — ако чистој води додаш прљаву, онда сва вода постане прљава, а ако у прљаву воду долијеш чисту, она свеједно не престаје да буде прљава. (То је био један од првих животних закона који је формулисао мој синчић). Али, без обзира на све, воду треба мењати бар повремено.

Треба само наћи извор који ти највише одговара, јер пити ону воду коју сви пију није баш безбедно. У том случају сви би постали исти — као две капљице воде. Ја сам свој извор пронашао. Без шале, попивши ту воду, ја се заиста осећам

другачије. Јер ако залијем њом све своје унутрашње цеви, онда баш она почиње да буде малтене ја — а ја, малтене она. И на њој могу да радим заиста дуго. А потом опет одлазим из куће у планину, до свог бунара. Престаће да мирише на дрво. А ја ћу до тада посматрати да ли ће се од данашњег дана десити неке промене са мном самим.

Превела Љиљана Перић

24.11 Када дуго живиш у планинама, дрвеће постаје некако тако важан део твог живота као и хлеб, млеко, кревет, кошуља, гуњ. Она постају твој наставак — као саставни део тела. Ти видиш у тим деблима кондензовану топлоту без које твоје тело престаје да буде твоје. Дакле, управо од њих зависи твоје постојање. А цепаница се може сматрати неком чудном анатомском структуром која припада твом организму. Зато не можеш да их посматраш као нешто чудно и магично, машташ само о томе да их има много.

Цепанице, уредно поређане поред зида, претварају куће у праве тврђаве. У таквом заклону можеш безбедно преживети било који напад. А напади ће се свакако дешавати. Мраз ће стезати зидове тако да ће се по средини трести дрвене конструкције, снегови ће обавезно бар пар пута завејати врата тако да ће се морати излазити кроз прозор, пузати пролазима до врата и рапчишћавати снег. Ветар ће претварати прозоре у вибрирајуће опне, а оцак и стреху — у територије које ће населити разна непозната створења.

И, ето, тада нема дилеме — или не палити дрва и самим тим постати део ветра, мрза и снега, или палити, претварајући их у топлоту свог тела.

То се дешава онда, када дуго живиш у планинама. Траг зиме, њен календар, зимски дани — све то прати постепено смањивање броја дрвећа.

Када повремено долазиш у планине, дрвеће не доживљаваш као свакодневну храну, већ као неки деликатес, храну за посебне прилике и скупо пиће. Моје дрвеће заиста више подсећа на стари коњак. Јер, осим прошлогодишњих цепаница смреке, имам и ризницу цепаница букве коју чувам више од двадесет година. Оне су чисто беле, скоро прозирне и звонке. А дају и интензивну и лагану топлоту истовремено, а што је најбитније — дуготрајну. Оне су научиле да не журе. Чини ми се да чак што дуже држиш такве цепанице у рукама, постаје све топлије.

У Аустрији од таквих букви израђују веома важне детаље за виолине. Од једне моје цепанице испало би их око двадесетак. Схватам колико сам виолина

спалио тих година, схватам колико сам могао да зарадим да сам извезио у Беч макар једна колица пуна цепаница. Али такође знам да ћу их и даље помало палити, чашћавајући њима другове и децу, као што се чашћава беседом и вином. А пепео ћу посути по греди, где целу зиму неко чека својох пет минута. Нека се и он мало огреје.

Превела Љиљана Перић

25.11 Када напада снег и дуго се задржи, ја се у свом домаћинству осећам веома сигурно. Знам да ћу одморити руке и рамена јер ћу добити помоћ у виду превоза. Снег је већ сам по себи нека врста транспорта. Он може превести било шта: људе, цакове, кладе, бурад. Истина, он постаје транспорт само у саставу нагнутих површина. А тамо, где ја газдујем, све површине су помало нагнуте. Осим снега и нагиба имам и санке. И, ето, оне су моја нада да олакшам рукама и леђима.

Не знам како то други раде. Ја своје санке никада не остављам на путу. Оне живе са мном у кући, на најлепшем месту. Тако се некада преко зиме понашам са животињом. Санке веома мењају и изглед и расположење куће. Нарочито је пријатно пробудити се усред ноћи и у одсјају поцрвенелих плочица пећи (а другог извора спољашње светлости једноставно нема) видети обрис санки у сопственој соби. Најпре не можеш да се оријентишеш где се налазиш, у ком крају поред пута си преноћио током путовања. Потом схваташ да то само твоје санке ноће у твојој соби. И постаје веома пријатно заспати са знањем да ће сутра бити дан, да ће бити снега и да ће ту бити санке. С њима треба урадити неколико важних ствари: одвести иза реке позајмљено ренде, путујући назад, треба се попети скроз уз пут и пронаћи неку каменчину да би њоме притиснуо укисељени купус. Треба отићи до шуме и, отресајући снег са смрека, исећи гране. Оне ће бити потребне да се прекрије неко корење које је остало у темељу. Ти слојеви грана нису тешки али је веома тешко пренети читав нарамак. А санкама је врло лако. Истина, обавезно се морају привезати канапом. Гране на снежном тлу изгледају неописиво лепо. Пожелим само да тај товар спустим низ падину. Нека та покретна зелена тачка пропутује читав тај снежни предео. Уместо тога седам преко грана и почињем да управљам чизмом. И стижем све до саме куће, улетевши у купу сена коју сам, за разлику од санки, оставио да зимује напољу.

Превела Љиљана Перић

26.11 Одавно сам схватио да је сваком човеку потребно да зна у детаље бар два, три нека предела. Тих конкретних предела је пуно да бисмо о томе мислили. Јер човек не може да мисли, а да не анализира извесне приказе предела заувек утиснутих у мозак. Осим тога, тих рељефних деоница има доста и за комбиновање снова. Снови се увек дешавају на основу нама веома блиског, урођеног пејзажа, фиксiranог у најранијем детињству, заједно са језиком. Алхемија снова заснива се на томе што се безброј других фрагмената, виђених у различито време, наноси на тло твоје урођене територије.

Ја често сањам мој предео с падинама у планини, кућу, све око ње, поред су шуме, врхови и увале. Истина, моје место се шири, обогаћује неким чудним детаљима, доградњама, расте ново дрвеће, повећава се број кућа, број улаза, излаза и прелаза — обезбеђују се нови путеви до кућа. Наравно, све се то насељава великим бројем људи који, поделивши се у групе према интересима, праве нешто своје. Ја најчешће једноставно прелазим од једних до других.

Други архетипски мотив: ја сам у кући сам или с неким веома блиским. Ноћ је, хладно је и тихо. Али ми знамо да су наоколо, у јарцима, иза дрвећа, можда већ и код зидова — наоружани непријатељи. Не гасимо светла, послушкујемо. Стискамо у рукама неко приручно оружје — ножеве, косе, виле, ужад. Понекад имамо и старомодну пушку једноцевку. У тим сновима увек успемо да изађемо из опкољене куће кроз један од, у стварности непостојећих, излаза и скоро потпуно неми побегнемо кроз башту некуда у шуму. Једном се десило да чак из пнеуматске пушке испалимо кроз стакло просто у око нападача, када се он осмелио да погледа кроз тамни прозор, притиснувши лице на стакло. Али, ето, данас сам сањао прави ужас. Изашао сам ноћу да попушим цигарету, стојећи уза зид. Изненада из таме излете аутомобил и протутња између мене и најближег дрвета. Затим још једном и још једном. И тада ми све би јасно — видео сам да је, док ме није било, кроз моје двориште прошла нека међународна аутотраса. Једноставно кроз двориште. Од удаљене куће испод шуме, моја кућа се одједном нашла поред пута. То је било горе него стотине нападача с пушкама. То је био ужасан крај мог света. Пробудивши се, помолих се да не доживим такве промене. Да умрем пре него што се наш свет тако промени.

Превела Љиљана Перић

29.11 Када ми се чини да мој живот током неколико дана почиње да подсећа на клупче савијене гуме, испреплетан од неколико фрагмената с неколико завршетака који не воде ка разјашњењу, почињем да размишљам о људима који

су проживели знатно теже. А таквих је много. Мирно поређење, без емоција, једнозначно указује на мирноћу моје биографије у односу на неку другу. Тата ми је некада давно приповедао стару гуцулску причу о човеку који се страшно намучио у животу и који се молитвама обратио Господу, како би му Он уделио какву лакшу судбину. Бог је, наравно, чуо молитве несрећника и одвео га до циновске сале, где су били поређани крстови — сваки крст је представљао посебну судбину конкретне особе. Тада је дозволио човеку да одабере онај који би хтео. Човек је дуго гледао и одабрао је најмањи и најлакши.

— Али то је твој властити крст, твоја судбина, човече — рече Господ.
Тако је заиста.

Ми смо превише обузети љубављу, а пре свега самосажаљењем, како бисмо разумели да није потребно ништа више од захвалности Творцу за сваки дан постојања. Ја поштујем оне који су захвални. Они су радосни и добри. Они који умеју да буду захвални Творцу, разумеју да је то потребно другим његовим створењима. Моја тетка је рекла да је човеку најпотребнија баш захвалност. Временом сам се уверио да је имала право. Напокон, на захвалности се заснива готово све. Зато разумем људе који лако примају поклоњено. У тој лакоћи је захвалност, а не сигурност. Зато разумем људе који дају, не очекујући захвалност. Они знају да ови знају коме треба да захвале. А ако не знају, онда треба захвалити Богу што постоје такви којима нешто треба, а ти им то можеш дати. Што се тиче тешкоћа, оне нестају када схватиш да је дан поклон. Да си овог дана дарован из простог разлога што га имаш. И поверовао си да је твој дан лепши од свих могућих истих таквих дана. Треба само знати, да ако си данас гладан, то је зато што си био сит јуче и што ћеш бити сит сутра. Исто је и са хладноћом, болом, очајем, страхом и другим стварним стварима које ти дају до знања да си још жив. Највећа мудрост ће тада бити обична свакодневна молитва, дарована нама без икакве наде на захвалност: Господе! Нека буде воља Твоја, а не моја.

Превела Бранкица Ђуровић

30.11 После дедине сахране приметио сам како ми прилазе разни људи и почињу опрезно да ме испитују о некој трави за пушење. Све је подсећало на некакав филм о тајним наркоманима. Наравно, био сам уверен да деда није имао никакве везе с травом коју пуше и у то сам убеђивао све који су ме испитивали. Стари сељаци су ишли напоље, не верујући у моју искреност.

Сећао сам се како је деда пушио. Имао је једноставну, али веома квалитетну лулу и лепу торбицу за дуван. Волео је да, за време неког посла, одмори насло-

њен на мотику, лопату, косу или грабуље и да испућка лулу у сенци шљиве или на неком брежуљку, обраслом шипурком, зависно од времена. Баш под шљивом му се догодио најтежи напад астме која је била изазвана дугим данима које је проводио на бетонској подлози самице.

После напада деда је престао да пуши. Још неколико месеци је у џепу носио шљиве да би их јео када би пожелео да попуши, а деца су ишла за њим и молила га да им да коју.

После деде остало је веома много Махорке с краја 50-их година, до пола попушен пакетић цигара „Херцеговина-флор“ и неколико пакли кратких цигара с филтером, простог назива „Од нане“. А о трави ја ништа нисам знао. Додуше, код деде су и касније долазили, некад једном годишње, а некад чешће, да им бар покаже ту траву, ако већ неће да је да. Ја сам схватио да је то некаква тајна мог деде.

После неколико година сам, наравно, на полици поред ручно рађених украса за јелку, нашао металну кутију још нерастворене кафе. Отворивши је, запахну ме чудесни мирис. Тако може мирисати лето у башти, мед који је разливен по лековитим биљкама, најукуснији плодови и есенције најнежнијих пупољака. И сетио сам се који је то мирис, мада сам мислио да је давна успомена на њега још једна бајка из детињства. Комадиће те траве деда је додавао својој цигарети махорки и дим је постајао изузетно пријатан. У тој кутијици била је трава коју су тражили мудри старци. Испоставило се да је она благо, вредније од свега што ми је деда оставио. Тајна мешавина коју је он пронашао представља ремек дело. Она прави од лошег дувана добар, а од доброг изузетан. Дедица, да је хтео и да је живео у другом мест, могао је да постане магнат, лауреат и херој свих пушача. Уместо тога, он је ту шансу предао мени. Можда ћу ја једном то пожелети. А данас ћу узети из кутије мало траве, помешати с холандским дуваном и направити себи празник. И мислићу на деду. И до дана данашњег дана не знам које је траве помешао.

Превела Бранкица Ђуровић

01.12 С времена на време волим да прочитам житија светаца. Мало је на свету књига које у себи садрже толико чудесних прича. То је прави водопад људских судбина. Осим поучности, у њима се налази велики број невероватних сижеа. Наравно, тешко је пронаћи сличну збирку сижеа у књижевности свих времена и народа.

Али, ова житија, ови сижеи могу се систематизовати, с циљем да се истражује како су свеци постали свеци. Испоставља се да је поред најважнијег услова,

несумњиве вере, било потребно још неколико фактора. Најважнија међу њима је страшна смрт. Баш мученичка, али достојна смрт је била основна гаранција за то да би постао светац. Свеци су умирали ужасно. Сви описи насиља у савременој белетристици не могу се упоредити с тим страшним условима умирања, који су били одређени за свеце. Фантазмагоричке мисли аутора ових смрти поричу било какве тврдње песимиста да су људи у последње време постали гори. Јер тада, на почетку миленијума, машта и вредноћа целата није имала граница. Али врсте смрти нису битни детаљи лепе књижевности. Главно је то како су се понашали осуђеници на смрт. Нико од њих није погнуо главу или посумњао. Они су прихватили сате и минуте смрти скоро радносно. Притом, постоје ствари које наше плитки умови не могу да схвате, као што је та што су родитељи гледали мучења деце и обрнуто. Али нико од њих ниједном си није дао прилику за повлачење или малодушност. Даљи пут води ка праведном и чистом животу. Није свако успео ово да издржи. А они, којима је то успело, делили су се на две категорије — аскете и оне који су стално помагали људима. Други путеви су водили ка великим завршецима зарад добра цркве и стварања добра и чуда. Ипак, мени су најсимпатичнији они који су смислили нешто што нам не даје мира ни дан данас.

Посебно важан за људска размишљања и забаву је живот светог Симеона Столпника. Човек који је од свих животних могућности изабрао најчуднију — 20 година, проведених на високом стубу, где се није могао учинити ниједан сувишан покрет. Провео је 20 година, дан за даном, сваки моменат на том месту. Потпуно је игнорисао све животне могућности. Двадесет година је јео само два листа купуса на дан. То му је била сва храна. Остатак времена је проводио разговарајући с Богом. Није имао никаквих спољашњих утисака, путовања, сусрета или забава. И што је најважније: никаквих жалби, имао је нељудску издржљивост. Прагматичар би назвао овакав живот непотребним, бегом. Али Симеон је заиста међу онима који свом животу дају бар некакав смисао.

Кад почнем да се досађујем и не могу да дочекам било какво дешавање, увек ме узнемири размишљање о Симеону.

Како ли му је било?

Превела Бранкица Ђуровић

02.12 Данас ми се догодио чудан сплет околности који би се могао назвати магичним. Дакле, дешава се, да мислећи на некога, па чак и несвесно, призивамо његов лик током дана. Једног јутра сам хтео да се обријем или једноставно да се умијем. Погледавши у огледало, рекох себи: „Богумиле! Грабале!“

А предвече сам отишао у кафану. И тамо ме је дух Грабала пресрео поново (наравно, где би се другде појавио, него при испијању вина). У кафани ми је чешки дошљак испричао о смрти Грабала. Прича је била страшно узбудљива. И била је још лепша, пошто није била истинита. Али, у њу верују Чеси, земљаци великог Богумила Грабала. Чех је испричао следеће: док је Грабал непокретан лежао у болници, привлачиле су га птице које су слетале на прозор. Господин Богумил је допузао до прозора и бацао им је хлеб из болничке порције. А у то време се све више нагињао ка прозору, слушајући птичије разговоре. Све до тренутка, када је изгубио равнотежу и излетео кроз прозор, оставши на месту мртав.

Заиста је познато да је стари Грабал игнорисао и медицину и болест и немоћ. Можда је хтео да опроба себе у улози дрвеног анђела, сломљеног на комаде у дворишту прашке цркvice којега је описао. А можда га је позвао неко од оних који су се често јављали њему и његовом деди и оцу после неколико бокала моравског вина — Христ, Фридрих Велики, Лао Це.

Грабал је засигурно највећи песник савремене Чешке који је записивао приповетке које је чуо од људи. Оно што је чуо од обичних Пражана таложило се у бунару-бари-потоку Богумилове маште и постајало је ремек дело. Њега је знао цео свет, а у то време Грабал је радио или у фабрици, која му је уништавала главу или на месту пријема смећа, где су свакави прашки чудаци доносили искоришћени папир. Његова кнежевина су чудесни чешки језик, вино, привиђења и приповедања пуна животних прича полулудака. „Богумиле! Грабале!“ — обраћао се свом одразу прекорним гласом рођене маме. Одраз је ћутао. А Богумил је записивао приче. Умро је онога лета када су умирали исти такви сасушени старци, као и он — Жак Ив Кусто, Булат Окуцава, Мајка Тереза.

А данас ми је дошао у илузијама, као што су некада њему долазили други бесмртни старци.

И што је чудно — скоро сви које ја поштујем били имали су некакве везе с тим покојником.

Превела Бранкица Ђуровић

04.12 Таква појава као што је секонд хенд (тржиште ношене одеће) може се сматрати једним од најзначајнијих догађаја последњих година. Оно је прекренуло штошта у нашем свакодневном животу. Сећамо се како је одећа у време СССР-а била веома скупа, већина грађана је ишла у истим, тамним одељима, капутима, јакнама и капама. Наше људе су по тим детаљима препознали свуда у свету исто тако непогрешиво као каквог Индуса или Африканца у

народној ношњи. Секонд хенд је пружио две или три огромне могућности, а то је да имаш много јефтине одеће, сви су могли различито да се облаче и најважије — да нађеш нешто што одговара само теби.

Али у њему је притајена и велика опасност. Познато је да одећа, као ништа друго, акумулира енергију својих власника. Тако свако од нас, облачећи неку ствар коју је ко зна ко носио, преузима на себе остатке нечег доброг или лошег, мирног или немирног, срећног или трагичног. Не можете никада погодити, никако не можете сазнати. Велика циркулација духа одеће ствара потпуни кружни ток неких вируса који се увлаче у генетске кодове, извиру из њих, носећи са собом нешто од претходног власника и тада се са свим тим усељавају у неког наредног.

То ми је пало на памет кад сам се рано јутрос облачио — ниједна ствар није била моја. Све је поклоњено, све је туђе, све су трагови нечијег живота. Поклоњена јакна, купљена у прашкој продавници дисконтне робе. Џемпер који је пре тога припадао познатој авангардној глумици немачког омладинског позоришта. Кошуља коју је носио курдски борац за самосталност своје државе и истовремено студент Лавовског универзитета. Панталоне, апсурдно смешне боје, прешироке у струку које су ми уручили чланови Малтешког ордена у знак признања. Каиш који ми је поклонио стрика на мој седми рођендан, на ком сам записивао свако место у ком сам боравио. Чарапе које сам добио од правог немачког грофа, као додатак карте за авион Луфтханзе. Војничке чизме које су учествовале у јуришу на двор председника Грузије Звијада Хамзахурдија. И још — поклоњена минђуша, сребрни прстен, сат, нож. И француски крстић, увезен из Асижа. Ја ништа од тих ствари нисам самостално бирао. Оне су саме дошле до мене с разних страна и донеле делове туђих живота и судбина. Али моја предност над секонд хендом је у томе што ја знам чему се можеш надати у односу на сваку од тих ствари.

Превела Милана Блажић

06.12 Мој прадеда је био веома строг према својој деци. Не зато што их је тукао, него што их је сурово васпитавао. У нашој кући се до данас сачувао бич са шест кожних каишева. Мене нико није тукао. Цело детињство нисам знао шта је то. Можда ме је тата неколико пута ударио по руци и само трипут ме је истукао деда. Али то троје батина биле су тако чудне да сам их запамтио за цео живот. Ма штавише, то троје батина је вредело као три завршена факултета.

Деда је био благе нарави и добар према мени, али је његова природа била напрасита. Његов гнев је био кратког даха, али несуздржан, уистину није остављао никаквог трага у односима са људима.

Први пут ме је ударио косом — држачем косе, тако да сам одлетео чак у јарак поред колосека. И било је на време, јер се великом брзином приближавао воз, а ја сам, сасвим мали, кренуо скоро испред њега преко колосека како би дочекао деду с косидбе.

Други пут су код деде дошли исто тако стари пријатељи и нешто су причали за столом, испијајући ракију. Био сам с њима и кад су ме нешто питали, на шта је требало да одговорим са „да“ или „не“, ја сам се нашироко распричао, не примећујући да је дедама већ досадило. Тада се деда латио кобасице и ударио ме по други пут.

Трећи пут ми у почетку није био баш јасан. Деда и ја смо седели у кући, падала је киша и није било посла. Код нас је дошао рођак и блебећући о свему, питао ме је где је мој тата. Деда рече да не зна, а ја сам знао да он зна да је тата отишао с пријатељима у планине и чак је и маршруту знао. И све то рекох рођаку. Али не до краја, јер ме прекиде страшно болан и изненадан ударац у неку болну тачку. Деда је то научио у неком специјалном логору у Холандији. Када је гост кренуо, деда се извинио и рекао да никада не говорим оно што не треба.

Мало су ме тукли. Али та три ударца учинила су више него свакодневне батине. Сада никада не претрчавам колосек испред воза, никада не прекидам старије и уем да их саслушам, никада не одговарам на питања чији се одговори заиста не очекују и никоме не причам о путовањима оних које волим.

Превела Милана Блажић

07.12 Данас су ми пребацили — ти си, наводно, то урадио тако и тако, како никада не би урадили они који су те васпитали. Дакле, где се изгубило васпитање, они ставови? У почетку сам био шокиран, заиста нисам желео да тако буде. Хтео сам да буде онако како су ме учили. Али сам после неколико минута дошао себи — „Боже!“ — помислих — па, колико ме је само различитих људи васпитавало. Ја сам их све волео, свима се дивио и од сваког понешто прихватао, нешто запамтио. Али ти људи су били толико различити те често нису могли да се сложе једни са другима. У детињству то нисам видео јер нисам разумео. Али сада схватам да су моји одређени васпитачи, од којих сам подједнако узимао, једноставно били узајамни изузеци. Зато је некоректно, нелогично и немогуће изводити закључак на основу једне епизоде — како кажу криминолози.

Ту треба узети у обзир да су на мене, осим живих рођака, непосредно утицала још два неоспорна чиниоца — глас крви, чудно извртање наслеђа и наравно митови — приче без којих не могу да замислим свој поглед на свет.

Ето таква је прича о прабаби. Када деда због прехладе више није могао да остане овде у Галичини, Шептички затражи да га одведу у Америку. После неког времена, тамо је допутовала и прабаба. Она је живела у малом граду и као жена свештеника морала је да учествује у друштвеном животу. Али прабаба је имала једну веома важну потребу — веома много је пушила. А тада се у Америци жена која пуши сматрала грозном. Једноставно, било је забрањено пушити у друштву. Прабаба није могла да издржи ни пола сата без цигарете. Она је много волела свог мужа, али није могла трпети такво иживљавање. Пошто је провела неко време у Америци, узела је дете које је је тамо рођено и вратила се у домовину. Заувек. И даље је пушила, и касније умрла од рака плућа. То се могло очекивати, али није било обавезно. Обавезно је било то да се не мири с приморавањем и диктатуром друштвених забрана. И шта рећи на то? Како логично оправдати њен корак, или пак све то пројектовати на моја дела? И на то што у једној епизоди нисам лично на тог и тог ко ме је васпитао.

Превела Милана Блажић

08.12 Спортисти имају такву чудну болест срца — оно почиње да боли када се смањи оптерећење. То ме подсећа на мој сопствени живот с многим мушкарцима које страшно волим. Претежно се виђам с њима, заједно трајимо време, нешто радимо, причамо, блејимо, некуда идемо, нешто пијемо. Живот траје, пролази и тече. То је оно што за спортисте представља оптерећење. И тада, без уобичајеног оптерећења, срце почиње да боли. Стежу плућа и све што спада у дисајне органе. Немаш довољно ваздуха. Почињеш схватати да се без неколико Јуркова, Олега, Влодкова, Андреја, Ивана, Романа, Богдана не можеш држати свога пута. Видиш како се без њих претвараш у ледени брег, довучен у неку глупу луку како би те отопили и испили непознати, туђи људи. Ако понекад и жалим што нисам жена, то је зато што не могу бити све неколицини људи који су вредни тога да им се скину звезде с неба. Пакао представљају други људи. Тако је неко рекао без размишљања. Јер, други људи су рај. Други људи, тачније они људи о којима се ради, то је она стрела у грудима која те притиска, али ако је извучеш, умрећеш.

И ако је нешто вредно трошења драгоценог живота, то је управо оно да видиш, чујеш, осетиш, дотакнеш. Нека то буде бесмислено, нека не уроди ни-

каким плодомт — неће бити изграђене куће, неће нићи башта, неће се рађати деца. Нека од свега тога остану ожиљци на телу и срцу. Али дајући тим људима део сопствене судбине, поклонитиш будућност оној деци која су већ ту. Она ће знати да је тата знао шта ради.

Твоја малена партизанска војска неће окупирати ниједну нову територију, али она постоји због тога да не пустите окупаторе на вашу родну земљу. Јер је она заиста ваша. И ви или ми никада нећемо моћи да изградимо пакао на крају те тврђаве. Ту је могућ само рај, чак иако то не желимо.

Превела Милана Блажић

09.12 Ја сам за то да се већина кривица опрашта. Ја сам за то да се друштво не дели на криве и невине. Али... Данас сам се суочио с појавом која ме је пре десет година уплашила. Све је овако било. Била је украјинска револуција. Ми, студенти из Лавова, имали смо неку веома ризичну акцију у Кијеву. Против нас је ишла ОМОН јединица. То је страшно, али за већину нас је било нормално. Тог дана у милицији се јавила сумња. Нису почели одмах да туку. Неколико лидера студентског одреда, и мене заједно с њима, стрпаше у кола, и довезоше до највишег законодавног руководства у Кијеву. Тамо је било оних људи чија су презимена тада била симболи насиља, а данас их не треба помињати, јер представљају највишу власт у Кијеву. И баш тада, у том разговору пре десет година, ја одједном схватих да ће доћи такво време, за које се ми заправо боримо, када ћу морати да доказујем управо таквим особама своју наклоност према украјинској независној држави. Схватих да ни моја апсолутно украјинска убеђења, ни несумњиво патриотско васпитање, ни то што радим сада како би та Украјина постојала, ни то што су радили сви у породици, ништа ме неће заштити од те ситуације када будем морао да доказујем тим генералима и њиховим људима да сам ја за Украјину и њену независност. То је апсурдно, али управо такве ствари се углавном обистинују. И данас сам то осетио као да је већ стварно. Ја сам за то да се опрости, а против тога да се раде ревизије биографија, али хоћу, што је сасвим нормално, да они којима је опроштено схвате то, и да криви знају да су криви, и да не умножавају своју кривицу. Не желим да објашњавам људима који у своје време нису знали шта раде, да сам ја за ову земљу и ову државу. Нећу да некадашњи непријатељи одлучују шта сам ја урадио за свој народ. И нећу ништа да одговарам дечацама из специјалне службе који су били комсомолци сви до једног, а сада чувају безбедност моје земље. Чак и ако сам изгубио највећу игру у свом животу, и ако није испало баш све онако како смо желели,

моји некадашњи саборци и ја нисмо дужни да мислимо о томе како да се одбранимо од напада префарбаних лисаца и господе.

Превела Јелена Милиновић

14.12 Навикли смо да сматрамо да су карактеристике нашег живота разноврсне летње припреме зимница, салата, пекмеза, кисељење и маринирање, сви ти парадајзи, краставци, печурке, због којих жене не спавају ноћима само да све ураде до зиме. Сматрамо да у ситом свету тако нешто домаћицама неће ни пасти на памет, јер се апсолутно све може купити у најближој продавници прехранбених производа, или свеже, или у конзерви. У извесној мери, то је заиста тако. Већина жена у Европи или Америци ни за шта не би убедили себе да се толико замарају лети и у јесен, како би биле сигурне да ће породица пребродити зиму и дочекати пролеће, не осећајући недостатак плодова. Али у том аргументу је контрааргумент који крши његову апсолутност.

Испоставило се, то сам чуо од правих Американаца, да су управо то исто радили и њихове бабе и деде који су преживели велику депресију 30-их година, и спознали шта је то глад која не зависи од тебе, али за коју се можеш припремити. Људи који знају шта је глад, не недостатак хране неколико дана у некој екстремној ситуацији, него дугорочна неухрањеност, стално размишљање о храни, никада неће престати да буду опрезни и да спремају резерву. Јер, како кажу наши људи, од вишка глава не боли.

И ја исто правим сок од јабуке за зиму. Објашњавам то себи тиме да ће се у супротном јабуке покварити. Али, у ствари, једноставно знам, да не могу да купујем те, деци потребне, сокове. И не ради се о зими, него о томе што нема могућности да се живи лако. Ја сам, чак, још и гори. Не могу да одсечем комад меса и да га поједем с хлебом за доручак. Јер, кад има меса, свестан сам да је то случајно и да ће се ускоро појести. Ја сам као нека змија удав, не морам да једем ни хлеба, ни ништа друго, само да прогутам максималну порцију меса. Нека се оно дуго задржи у мом организму.

Сећам се још и овог детаља. Био је московски пуч. Био је то шок и конфузија — шта се дешава? Ја сам тада био у планинама. И нисам се одвајао од радија, пратећи развој догађаја свакога сата. А тамошњи људи то нису радили. Они су стајали у реду за хлеб, како би им дуго трајао.

Превела Јелена Милиновић

15.12 Многи од нас имају некакву тајну мапу која може да буде права мапа, може да буде цртеж, може да буде некаква фотографија, или илустрација у књизи, неки цртеж у атласу, схема у енциклопедији. Може бити стари снимак с непознатим људима или нечијом сликом. Временом та мапа може бити чак и лик неког аутора, споменик или трг. Та мапа може бити у облику старог џемпера, кашике, тупог ножа или окрњене чаше. Она може бити растворена у одређеној сорти вина или издробљена и самлевена заједно с кафом специјалне врсте. Да не спомињем зачине и парфеме, неколико речи написаних некаквим писмом, хербаријуме и нумизматичке и филателистичке колекције. Поткровља и пивнице, кревети и комоде, мелодије и клавир.

Она може да се носи на лицу неког човека, који нам временом постаје непознат, а може да буде исклесана у епитафу на нечијем надгробном споменику. Дакле, та тајна мапа може бити шифра било чега. Једино што их све изједначава је то што нам показују пут до нашег личног изгубљеног раја. То је схема нашег раја и начин како да до њега дођемо.

Ја такође имам такву мапу. Одрастао сам на балкону. Моја тета је направила од тог балкона нешто немогуће. Био је велики и зарастао виновом лозом. Протезао се на три стране света. А тета је била најчуднија цвећарка на свету. Њој никада није била важна величина врта, јер се није радило о томе да цвећа буде много. Она је само хтела да има доста цвећа свакојаке врсте. У неколико футрола и глинених ћупова расло је неколико стотина најезотичнијих биљака. Она би са свих страна набављала макар по једно семе невероватно чудне биљке. Више јој није требало. Једно семе — једна биљка. Такав је био принцип. Семена су јој у писмима слали цвећари из целог света. Балкон на којем сам одрастао личио је на тропску обалу. Недостајали су само гребени. Ја сам се купао у кориту које је стајало на сунцу да би се вода угрејала. После се та вода, као и у џунглама, користила за поливање биљака.

Када је тета умрла, прецртао сам себи схему њеног врта. Записао сам све називе. То је моја мапа изгубљеног раја. Тешим се мишљу да ћу једном успети да створим цео тај рај на неком другом балкону.

Превела Јелена Милиновић

16.12 Још док сам студирао на биолошком факултету, приметио сам да је сама биологија толико фундаментална основа образовања, доживљавања света и разумевања филозофских и логичних конструкција, чак и уметничких дела,

метафора, као што је још можда лингвистика. Биологија једноставно може да буде основа свега што је потребно глави. Али срео сам данас после много година једног колегу биолога, који је променио професију и поменуо цео систем својих убеђења о утицају разних биолошких наука на психу.

Ентомолози (научници који проучавају инсекте) увек постају колекционари. Притом, они су колекционари уопштено, сакупљају све, чак и доживљаје и догађаје, и вешто их систематизују. Ботаничари су другачији. Једни се скоро претварају у филологе, други постају ерудовани практичари: вртлари, баштовани, цвећари, гаје печурке, а трећи постају једноставно познаваоци сваког кутка неког региона, знају тачно где шта расте.

Посебна категорија су сви професионалци који раде с микроскопом. То су херпетолози, ихтиолози и физиолози. Али потпуно посебни су орнитолози, они који истражују птице. Решити да будеш орнитолог већ је знак слабе психе. Орнитолога можеш препознати одмах и без грешке. Они су непоновљиви. Њих нешто вуче од земље ка небу. Они, сигурно, запрежу птице у непознато и иду тамо некуда тим запрегама. Орнитолози не виде земљу, само небо и врхове дрвећа. То је њихово корење. Сами размислите: бројати хиљаде јата по њиховим контурама, избројавати маршруте између нас и Африке, обележавати уловљене птице, и слати телеграме с острва Јаве, ако та птица тамо угине, распознавати двадесет нијанси розе боје на перју трбуха. Бројати гнезда различитих величина и разнобојна јаја. Стално гледати у бинокле, лорнете и дурбине. Знати којим возом ићи да бисте срили мигрирајуће јато на одређеној станици. То све не прија нормалном психичком стању.

Ја то знам из сопственог искуства живота са птицама: косови су појели бобице с грмова које сам ја резао, вране су увек биле на кући пред мојим прозором, врапци нису пуштали ласте у своја гнезда на мом балкону, гачац се утопио у мом бурету с водом, имао сам врину једно време, моја деца су нашла смрзнутог папагаја који је после слободно летео по целој кући, рода, исцрпљена од лета, пала је на моје место у војсци, комшије су пржиле голубове суботом, шева која је прелетела преко бомбардоване Србије у моју шуму, вране од којих сам узимао орасе у војсци... Ако су биљке појмови, а животиње слике, онда су птице симболи и знакови. Нисам се зачудио што је познати орнитолог постао теолог. Јер птице по нечему личе на анђеле.

Превела Јелена Милиновић

17.12 У детињству то нико не разуме. У детињству се то схвата као чудна очева слабост. Дете не може да разуме како можеш покушати да развучеш ноћ, дакле деца не могу да дочекају сутра. Деца устају рано и хоће да оду на спавање што је касније могуће. Исто тако је и у раној младости. Чини се да су медицинска сведочења о неопходности сна чиста глупост. Али касније... Касније ненадано настане моменат када почињеш да схваташ да је једино сан оно што ти никада неће недостајати у наредних неколико деценија. Још можеш радити ноћима, још можеш током дана после непроспаване ноћи скупити снагу и бити у стању да радиш. Чак можеш, иако си страшно уморан, одлучити да не легнеш спавати када постоји таква могућност, да погледаш добар филм, да прочиташ неку књигу, попијеш с пријатељима, да водиш љубав. Ипак, убрзо нестане сав тај ентузијазам. Јер када ти је већ довољно година, али још ниси стар, онда је неколико сати спавања твоје благо, сувишан сат је раскош, а пола дана спавања — маштање. Свакако, сан ти и није потребан. Иако снови представљају оно најлепше што можеш да добијеш у овом кратком животу, чини ти се као велика провалија. Као звер окружена клопкама, полако се пробијаш до кревета и нестајеш у рупи, у тами, дубини, густини и тесноћи. Настојиш да се вратиш у топло, у скучено који су далеко, чак и од детињства. Где можеш бити, постојати у облику црног лука, или корена, или семена, и тада ти само једно не да мира, а то је што ће сутра поново бити дан. Што ће те осветлити, оросити и разиграти. Ујутру ћеш имати неколико минута најпожељније радости, проведићеш у свим стадијумима дисања, укључујући и моменат тишине, заједно с удисањем и издисањем ваздуха. Јер неколико минута ћеш знати да скоро више не спаваш, али би још могао. Неколико минута најиспуњенијих животом су пре него што отвориш очи и захвалиш Богу на томе што си поново видео светло.

Превела Милана Блажић

19.12 Сваки снег представља пре свега обим. А свака падавина кретање, динамику. Зато се снег мери сантиметрима дебљине и кубним метрима, а падање снега брзином и интензивношћу. То јест, свако падање снега мора имати свој хронометар — пешчаник, промену дебљине снежног покривача на крову, слободном плацу или метеоролошкој станици. Време током којег пада снег мора се умешати у нечије друго време. И то му веома добро полази за руком.

Била је зима без снега, мада се град, који је био пренатрпан најразличитијим детаљима, понашао као да тачно зна да ће ускоро падати снег. И он је почео неколико сати пре сумрака. За петнаест минута све се забелело. У почетку у ваздуху, а тек касније на површини. Мада када је бело у ваздуху вертикално, чини се да је и веома бело на површини хоризонтално. За неко време снег се

скупљао међу гранама, на балконима. А после још неког времена снег је нападао чак и по тим линијама где ниси могао да лежиш, а требало се држати. Следећи гест снега је то што је постао налик на паучину, тј. правио је невидљиве основе геометријских фигура у ваздуху са слабо израженим контурама. Може се рећи — дрвеће и линије комуникације. Још мало па је снег достигао ниво дебла. Пре свега је почео од пањева, они су први постали неприметни, прекривени.

И ту се одједном све заустави и преокрену, лагано се разиђоше празни облаци, који су избацили сав свој снег, разведри се. Поче грејати сунце. Цео смет снега поче се топити, без обзира на то на којој се површини накупио — хоризонталној, вертикалној, нагнутој или оној која се љуља. У једном тренутку снег се поче претварати у воду. Променише се сатови, тајмер снега се претвори у пешчаник топле воде. И тада сретох бабу. Ишла је веома полако. По хлеб и млеко. Корак по корак и пређе она тих пола километра. Изађе из куће још пред снег и враћала се сада када се све топило. Она је била најсавршенији хронометар, суперметеоролог. На њеном старомодном, још предратном шеширићу, опртавало се све што се догодило у претходном сату — двадесет центиметара снега који је интезивно падао, а који се још није отопио на том аутономном плацу. И баба, и њен шеширић, и ниво снега су на њему представљали архаизам, налик сваком тајмеру који је престао да одбројава.

Превела Милана Блажић

20.12 Беше то пре тридесет година. Тачно се сећам, јер је падао исто тако страшни интензивни снег. Када би почињао падати тако густ снег, на нашу би планину, стазом направљеном још од аустријског камења уздуж које су били јарци, у које се лети спуштала вода, а зими скупљао снег, тада би на ту стазу, када би почињао падати снег на нашу планину, излазио један исти човек. Имао је дугу седу браду, увек би био у гуњу и цокулама. У рукама би држао торбу која није личила на врећу. То је био једини путујући просјак који се појављивао на нашој планини. Имао је своју паролу: „Дајте калине“ — рекао би просјак. Давали би му везицу калине одрезану испод снега, када су јагоде биле слатке и спремне да прсну сок при сваком непажљивом додиру. Наравно да је калина била некаква дубока метафора. Чак и дипломатска. Тражећи само калину, он није изгледао као просјак, већ као извршилац некакве несвакидашње и неразумљиве мисије. И дипломатија се састојала у томе што су му осим калине давали да једе, да попије чашицу ракије, мало јабука, везицу белог лука, неке суве јабуке или шљиве или печурке у дугачкој браон коверти у којој су из Варшаве слали новине „Наша реч“.

Али велика мудрост путника била је у томе што би он од сваког тражио оно што тај има, а да му није потребно. Јер свако ко је одрезао калину испод снега могао се снаћи и без ње онда када ју је требало дати човеку.

Касније сам видео да се све око наше куће држи тог принципа — дати онима који траже оно што можеш дати, али тражити, умети тражити само оно што ти заиста могу дати. То је оно што зову екологија — знање о животу у једном заједничком дому.

Муве би крчиле свој пут кроз шећер и нико их не би утопио, мишеви би грицкали орахе, осе би правиле саће на стрехи у топлом, јастребови би си могли одабрати неку живину, јежевима би се стављало млеко у тањирић. Птицама би остављали део црне оскоруше. Слепе мишеве нико не би терао из поткровља. Зечеви би дотрчавали по кору и остатке купуса. За срне и јелене би се зими нашло сена и соли.

Ми смо сви заједно живели, свима је све недостајало и сви су били срећни. Могли смо да се ослањамо једни на друге. И могли смо заједничким снагама издржавати много више од једног путника који је тражио само калину, а добијао много више.

Превела Милана Блажић

21.12 Данас је испод нуле. Доста лако сам обучен — без постављених панталона, без џемпера, у јесењој јакни. На ногама су танке ципеле, на глави качкет. Без шала и рукавица. Много шетам по дворишту, али ми није хладно. И не могу да разумем зашто ми је у војсци током такве хладноће било толико хладно. Мада сам био много боље обучен. Сви су зебли, било је довољно стајати и сат времена на снегу и већ би се одузимале ноге, руке би без рукавица после неколико минута промрзле, било је хладно свуда. Очигледно, количина унутрашње топлоте некако зависи од степена зависности или независности од тог осећаја.

У војсци сам био потпуно убеђен да пакао није врео, него сасвим обрнуто — страшно хладан. Живели смо у блиндираним тенковима и када је било страшно вруће. Тада је у челичном делу било скоро 80 степени. На оклопу смо јели кајгану, руке су нам стално биле испечене због необазривог додиривања ужареног метала. Али све је то деловало површински, односно тако да утиче само на твој горњи слој, на твој омотач. Разарало је, уништавало и мучило само кожу. Хладноћа је била много дубља и првобитна. Она те је суштински пустошила тако да би сама постала садржај твоје форме за време вишедневних аутономних одлазака. Аутономни — то значи само ти, твој тенк, мали акумулатор за радио-

станицу, који те не може угрејати, само снегови, мраз и шуме. Тада би почињао пакао. Тада би пекло. Пекло би изнутра, од костију, осећао си сваку своју ћелију која је била попут флаше воде остављене на мразу. Почињао би очај од којег си могао бежати, али не и побећи. Јер, топлоте нигде није било, а у теби је био лед. Искакао бих из панцира чија се унутрашњост ледила у отворену ноћ, јер се чинило да ће те мраз угушити, а још хладнији отворени простор није тако страшан као затвореност и скученост. Све што је било у флаши претварало би се у лед, замрзавао би се хлеб, замрзавао би се чак и папир. Не бих се усуђивао да то назовем хладноћом. То је била граница, бол, нешто чисто, поновно рађање. То је био живот. И управо то је био пакао. Јер оно је било бесконачна, безгранична конструкција и форма потпуне тишине. То је било безумље. Велика хладноћа је од наших глава правила богаље. Али та ће прича бити сутра.

Превела Милана Блажић

22.12 Дакле, данас ћемо наставити причу о великој хладноћи. Причаћемо о томе како она од човека доводи до лудила.

Много пута сам видео како су ломили људе хладноћом, батинама, болом, болешћу, гушењем, смрћу ближњих, сиромаштвом, понижењем, ломили су их лопатама, насиљем и подмуклошћу, лагањем и равнодушношћу. Видео сам како су их ломили и како би људи били уништени или не.

Али само једном видех како је сасвим пристојан човек био толико сломљен те престаде да личити на човека. Чак му се ни после годину дана нису опоравили језик, интонација, глас, поглед, ход и покрети. У његовој глави се нешто променило. И сломила га је хладноћа. Беспрекоран и интелигентан, спретан и елегантан официр из Санкт-Петербурга крену с нама у паклено хладне северне шуме. Сместише га у један од тенкова. Он се држао и понашао зачуђујуће добро, правилно и достојно. Наша колона је јурила бескрајним шумама. Требало је стићи до одређеног места, без обзира на губитке. Тј., о онима, који би остајали по путу нико не би бринуо.

И ето, поквари се тенк с беспрекорним официром негде у најдубљој шуми. Троје људи остаде усред снега и стокилометарских шума заједно с тонама апсолутно неупотребљивог метала који нису могли да оставе. Скровиште се претвори у замку. Више од недељу дана преседеше без хране, топлоте, вести и гласина, часовника и, не схватајући шта се догодило. Услови су били такви да је хладноћа била ужасна, али им није допуштала да умру. Живот се претворио у труљење и био на граници да се угаси. Ми стигосмо до места и радили смо по

таквој хладноћи целих недељу дана. Али, радили смо. Мрзли смо се, али нисмо имали намеру да умремо. За то нисмо имали времена.

Када после недељу дана почесмо налазити своје изгубљене и када коначно стигосмо до овог тенка, официра је било тешко гледати. Претворио се у звер, није могао да говори, да мисли, да се креће. Нешто попут некога из прича Џека Лондона. Очи му се смрзоше и угасише. Престаде бити мудар, добар и активан. Сморзоше му се мозак и сва чула. Водили смо га као слепог и немог инвалида. Када се угрејао, није престао да буде замрзнут.

То се дешава и с воћем, када се замрзне може остати свеже веома дуго, а када се одмрзне, није више исто. Може се користити само за компот, али одмах, иначе иструли.

Превела Бранкица Ђуровић

23.12 У последње сам време изгубио осећај не само за разлику међу појединим годинама, већ и међу данима у недељи. Зато је појам „недељна шетња“ постао мој сопствени архаизам. И не би у томе било ничег чудног да се та недељна шетња не деси у четвртак. Најзад, данашњи дан је био најлепши за шетњу — сунчани, снежни, хладни. Снег је посебно пријатан за путовања, јер мења простор, чини га да изгледа више као порцелан — подељен, у порцијама, ограђен у разним својим фрагментима. Нашао сам се у најлепшем делу нашег града. То је прелепи део магичних квартала десно од малог парка, лево од колосека. Чудесни свет нашега града, мирних улица којима се може ићи, као конкуренција колима, вила и башти. Најзанимљивије су виле. Сваки кутак земље је пренасељен. Има их веома много и све су различите. Свака од ових вила је илустрација с дугом историјом. У свакој од ових прича постоје увод, разрада, заплет, кулминација, расплет, а онда и крај. У почетку је неприметан, а онда постаје стрм и води у пропаст. Чини се да је то крај приче. Али не овде, јер су виле чврсте и дуговечне. Зато се старе приче замењују новима. И све почиње испочетка — размишљање, заплет, кулминација, расплет. Већ је унапред познато да ће доћи крај. Без одређеног укуса краја, такве зграде губе шарм. Посебно је занимљиво гледати како је свака вила постала отелотворење нечијих замисли о савршеној згради. Некоме би се јавила идеја за сопствени дворач. Претежно би био представа неких бечких, прашких, краковских или лавовских маштарија. Али власници нису добро замислили како би њихов сан требало да изгледа. Зато су о томе размишљали градитељи. Њихове драме су се такође одражавале на свакој

згради. Оне, ове зграде, заиста су отелотворење свега што је било неуспешно у животима ових архитеката, градитеља, инжењера и декоратера. Ипак, оне су доста успешне. Срећа наша што град има тако малу територију. И срећа што се туда може ићи у недељну шетњу. Чак и ако се она деси у четвртак.

Превела Бранкица Ђуровић

24.12 Некада сам давно имао сан, о коме сам се први пут данас одважио да проговорим. Још сам пре неколико година видео колико људе мучи депресија, и како могу да им помогнем. Јавила ми се идеја о специјалном пансиону где би се људи лечили од депресије. Хоћу да окупим оне којима је то потребно и да их одведем у планине. У било које доба године. Чак и по оваквој хладноћи као што је сада. То је можда и боље, јер зима осветљава свакакве психичке таме и сенке. Све би, дакле, могло овако да изгледа: ја бих дао оглас у новинама да некакав пансион прима депресивне људе. Мора бити истакнута и некаква тарифа, која би, рецимо, укључивала храну, пиће, превоз и мене као лекара за опоравак. У огласу би била дата одређена адреса на коју људи треба да се јаве. И тада треба отићи на ту адресу — то може да буде Дора, Љубижња, Кваси, Ворохта, Микуличин, Зелена, Гута и слично, и казати да желиш да се излечиш. А тамо бих већ био ја. Ја бих дочекао болесника и целу бих ноћ проседео с њим уз флашу или чашу. Ја бих попричао с њим и испричао бих му неколико прича. Ширио бих срећу и болесник би видео како срећа излази из мене. Изашли бисмо по ноћи да гледамо звезде. Било би страшно хладно. Све би мрзло.

Нећемо ложити, трпећемо. Затим ћемо лећи на неколико сати. Много ћемо сањати, јер ћемо се будити на сваких пола сата. Спаваћемо тако како бисмо се грејати телима и дахом. Затим ће доћи јутро. Врло лепо. Небо ће бити шарено, а планине — као копија црно-беле гравуре. Недостајаће нам храна. Биће довољно само белог и црног лука. Али нећемо имати шта да једемо уз њих. Страшно ћемо смрдети на бели лук. И пићемо још смрдљивија пића. Јутро ће изгледати као вече. Рукама ћемо један другоме налити још нечега. Ја ћу са старе полице узети књиге и фотографије. Нешто ћемо читати и разгледати. А тада ћемо, борећи се са жељом да спавамо, радити тешке физичке послове, неоправдане никаквом логиком — нешто ћемо носити, копати, скупљати. Касније ћемо можда мало полежати, али нећемо спавати, већ ћемо причати оно што мислимо, па ћемо поново ићи, седети, купати се, пити ракију, вино, кафу, млеко, нећемо ништа јести, осим рибљих конзерви, па ћемо причати, присећати се, сањати, ићи с теретом на леђима, ризиковати да се нађемо испод камена, таласа, посеченог дрвета, вреће, лавине.

Ја молим болеснике да једноставно проведу са мном неко време. И њихова болест ће временом проћи. Успећемо да нађемо излаз из депресије, ако поживимо заједно.

Превела Бранкица Ђуровић

27.12 Одавно сам за себе одлучих и могу свакога посаветовати да је размишљање о Божијој промисли и разним Божијим делима потпуно бесперспективно. Јер, предмет не може да размишља о мајстору. То није тај ниво, то није нешто што може имати смисла. Недостаје нам методика и опсег мишљења, недостаје нам машта. Али, ипак, нема већег искушења од тежње за разумевањем Божије промисли, следећи преокрете сижеа које је он замислио.

Знам да се у тим ретким тренуцима када се људска жеља и логика слажу с Божијом логиком и жељама — у тим ретким тренуцима дешавају се чуда. Мада, оријентисати се на њих, као на смернице, нема никаквог смисла, јер, опет, то је логично само за људе.

Не разумем шта значи све то што се дешава. И не молим за разумевање. Али је јасно то, да је Господ наклоњен и мени и другима које ја познајем. Он нас мази. Дао нам је целу свиту чувара и анђела. Зато имамо успеха у свему. Нама је лако, а највећи терет је подношење ове натприродне лакоће. Јер заиста, ми ничим не узвраћамо, осим вером, љубављу, надом, а добијамо све. Ми смо из неког разлога мажени. Ми се рађамо, рађамо децу и умиремо прилично лако. Наше руке и ноге су испружене, наше дисање је слободно. Наше очи виде даље и више, а уши чују небеску музику. Наше скупине путују по најлепшим местима у свету. Наша деца нас воле, и ми волимо њих. А још нас воле и најфиније жене и највреднији мушкарци. Они су спремни сваког тренутка да обнове нашу веру, љубав и наду. На нас падају топле кише, наша тела памте мирис горских река. Ми смо гајени попут најчуднијег цвећа у запуштеној башти. Када нас туку или уједају, наше ране одмах зарастају. Ми као птице свакога дана проналазимо храну, а пчеле и други инсекти нам не узимају, већ нам доносе нектар. Вируси живе у нама и не штете нам. И слично.

Не мислим да је то Божије искушавање. Господ нас спрема за нешто. То је његова лична идеја. И ја знам да ћемо умети да будемо одговорни. Не знам када и како, али ми ћемо се одужити. Чак и ако будемо морали да учествујемо у неком Страшном Суду.

Превела Бранкица Ђуровић

30.12 Понекад се дешава да ти се ноћу пије у кухињи у својој кући. Тада се претежно појави изненадни гост, али веома очекивани. Домаћини тада увелико спавају. Нешто се доноси из најближег маркета, а све остало импровизују и комбинују од остатака вечере и још неких стратешких залиха. Углавном се спрема црни лук с уљем и сирћетом, може се још додати и сок од парадајза. Пију, разговарају, присећају се и певају, слушају омиљену музику.

И негде у свему томе настаје такав тренутак, када не можеш издржати а да не покажеш госту нешто што те занима. То могу бити колекције маркица, новчићи, фотографије, избор ножева или упалача, колекције оловака или сувенира. Можеш показати картице или бар албум. Некакве скице забележених привиђења, пушку. Сви могу отићи у најудаљенију собу и засвирати на клавиру. Понекад долазите до тога да упалите светло у спаваћој соби где спавају деца, и показујете како она лепо спавају. Можете показати акваријуме с рибицама или целе баште с кактусима. Ово показивање обавезно прате тако живописне приче, те гост схвата да је изгубио нешто у свом животу. Мада је то, уствари, само твоја навика. Та скица од могућности које пружа свет, која теби одговара.

И ја имам такву навику. Ја показујем ботаничке атласе. И тада не говорим о биљкама, већ управо о атласима. Њихови аутори би били изненађени када би све то чули.

Јер, атласи су најбоља литература на свету. Најлепша, најистинитија, најсавршенија. У њима је необична магија — свечани портрети беспрекорних биљака које, или срећеш сваког дана не знајући њихово име, или их не видиш никада у животу и оне постану твој вечни прекор у сопственој беспомоћи. Ботанички се атласи очигледно разликују по стилу. И у томе је посебан мали шарм. Немачки атласи имају необичне, педантне цртеже који више говоре о некој биљци него она сама. Чешки су претежно у фотографијама. Пољски су популарни и љубавни. Совјетски су или академски или намењени пионирима. Каталози британског парка Кју су попут регистара свих оних биљака које су некада живеле на земљи. И још многих других. Показујеш те хрпе хњига, говориш о ономе што се у њима разликује. Разумеју те или те не разумеју. Али те ноћи ће сви учесници кухињског заседања уснити грациозне цртеже биљака.

Превела Татјана Ракоњац

31.12 Могућност избора која се сматра највећим изразом људске слободе, у ствари је највеће ропство сваког човека. То је осуђеност. Приморан си да бираш, обично не можеш а да не бираш. Избор је обавезан испит и мало је оних

који га положи. Избор је посебна одговорност према блиским људима и целим човечанством. Фактички, сам пут твог избора је управо оно највредније што стварно можеш урадити за цело човечанство. Па, сваки твој избор, а посебно њихов збир и доследност сведоче човечанству о том путу. Правећи сопствени избор, ти самим тим показујеш још неке могући пут.

Те ствари су очигледне и једноставне. Али у проблему избора постоји један аспект о коме скоро нико озбиљно не размишља. То је питање неизабраног. Оно, чега се одричемо, утиче на нас више него изабрано. Јер изабрано одмах постаје реалност, и, значи, добија временску размеру. А оно што има време, обавезно има и крај. Односно, наше одабране ствари постају наше само за време њихове актуелности, затим пролазе или еволуирају у нешто што само мало подсећа на ту првобитну ствар коју сте сами одабрали.

Уместо тога, у твојој нереалности ствара се читав низ неизабраног, гигантски низ одбачених могућности, људи, веза, речи, места и поступака, осећања и узбуђења, мелодија, мириса и укуса, додира... Ништа од тога није остварено и због тога је недовршено. То је гробље које те увек прати. Од тога пртљага управо и долазе старост и умор, иако управо из њега излазе уметност, књижевност, одатле свира најлепша музика и тамо светлуцају најлепша лица на свету. Истина, код слабића почињу да се грче и да гребуцкају маније, страхови и привиђења. У овоме пртљагу увек постоји некакав стари капут у чијем се џепу увек налази заборављена карта. То је пропусница за шизофренију која је најчешћи доказ постојања изабраног и неизабраног. Код јаких људи неодабрано развија оно што од сисара прави људе — некаку неизражајну носталгију, туку која не обара, већ подиже, неко одсуство страха и неподношљиву лакоћу постојања.

Превела Татјана Ракоњац

04.01 Управо у том тренутку када нас очај, невера и најмрачније схватање света притискају у најтишем ходнику — тесном, мокром, болном или хладном, или сасвим тамном, где се не види преокрет, а зидови се приближавају један другом и сужавају, када се вучеш по смрдљивој води, тонући сваким кораком лицем све више ка површини на којој пливају најодвратнији остаци туђег, непријатељског бала, и када се чини да ће следећи корак бити опроштајни, али ако ниси изгубио веру у судбину, увереност и исправност свог правца и љубав према околини која је спремна изненадити те нечим супротним, тада, у тим кратким тренуцима тврди зид на који се ослањамо, постаје мекан, нежан и светао бесконачни отвор. Кроз тај прорез појављује се оно најлепше што постоји у нашем животу. Тада лете анђели налик на добре птице, дечји страхови се појављују у облику мудрих,

пуфнастих зверчица. С твог тела, из очију и ушију, са сваког прста цвета најлепши цвет чији мирис на тренутак уништава сваки могући смрад. Тада нам се јавља права лепота живота. Ако додамо ове утиске које оставља лепота, који напokon, оправдавају читаве године, накупи се неколико дана, или сати, а може и минута. Јер лепота нам се даје у секундама. Она је дозирана као хомеопатски препарати. Ако не издржимо дозирање, онда једноставно можемо умрети од срчаног удара. Та лепота је различита. Она има толико израза, као сенке што претрчавају по унутрашњој страни капка на сунчани дан, или онај фрагмент најлепшег сна на свету који се претвара у тренутак буђења и не можеш га схватити. Ово је нешто несаломиво, није га могуће овековечити ни фотоапаратом, ни видео-камером, ни диктафоном. Само течност на кожи, у сузном каналу и очном дну — улицом иде чудесна жена и видиш само један њен образ, јастреб пада с плавог јесењег неба, ветар њише латице расцветаног дрвета, зарањаш у провидну воду планинске реке, ноћни лептир те гледа крупним црвеним очима, возиш аутомобил у ноћи по јесењем путу и фарови осветљавају дрвеће на узбрдици, ујутру стојиш на сунцу на планини, а све што је доле је облак покривен равном плочом, наивна и мила стара разгледница која излеће из случајно одабране књиге, дванаест белих коња на месечевом сјају јуре по брежуљцима. После овог пребројавања ступа на снагу тзв. карт-бланш, бела карта, слободна карта, где свако може уписати своје поимање лепоте.

Превела Татјана Ракоњац

07.01 Од свих празника, од свих дана у години, Божић нам даје највише могућности да осетимо своју хуманост, своју човечност. Одједном се налазимо у илузорној улози старатеља, а не онога о коме се старају. Божје чудо Божића лежи у томе, што ми, људи, имамо прилику да прихватимо Бога у нашем, сопственом облику. У вези с тим се један једини пут ствара илузија да Бог зависи од наших закона, наше природе, разумевања и милости. Починемо схватати да ће после тога Он постати разумнији, блажи, милосрднији и дражи. То је прва божићна мистерија.

Друга је утемељена у чудноватој тежини и савршенству једноставног божићног сижеа. У том сижеу је, као у генетском коду, унето све што се тиче човека. Можда је зато само из овог сижеа проистекла таква појава као што је вертеп. Постепено се вертеп проширио на макету света, на космичку шему, на космичке енциклопедије.

Божићни ритуал који се понавља сваке године не слаби, већ подстиче преживљавање. Сваке године Божић се схвата све дубље и јасније. И то је трећа ми-

стерија. Божић може да буде посебно годишње доба, увек очекивано, о коме се машта, увек неочекивано. Историја твог Божића ређа се у посебан низ. Можеш је посматрати као самосталну линију свог живота која не зависи од историје других годишњих доба. У хронологији Божића нема никаквих посебних догађаја осим светла, тишине, кроткости и мудрости. И чак ако се деси нешто лоше на неки Божић, оно се не дешава тако, већ добија други смисао, други осећај, други аспект.

На Божић се иде код рођака. То је још један израз великог сижеа. Мој деда у своје време није издржао и дошао је код своје маме на Бадње вече. Дошао је из веома далеког и безбедног планинског скровишта. На Божић је цела кућа била опкољена и одвели су га. Много је година провео по затворима и изгнанствима. Али нимало није жалио због онога што је урадио на тај Божић. И ниједан следећи божићни дан није био горак због тог Божића. Јер је Божић посебно годишње доба, посебна историја, посебна биографија и чак посебан карактер сваке особе, сваке породице.

Превела Татјана Ракоњац

13.01 Све више сам убеђен да је човек по много чему сличан хладнокрвним животињама чији животи непосредно зависе од промене температуре окружења. Разуме се, и ми се исто мењам у зависности од тога да ли је топло или хладно. Али не мислим на то. Остаци хладнокрвности прате се, пре свега, на нивоу рада мозга.

Од пада температуре мења се цео начин размишљања, ставова, механизма памћења и могућности замишљања. Када је врућина, тада мисли не могу да личе на мисли када је јако хладно. Сећам се своја два највећа сна и маште из војске. Када је могло на оклопу тенка да се пече јаје на око, ја сам маштао о хладним планинским потоцима, снегу на планинским венцима, плавим базенима, вентилаторима у пространим собама с прозорима спуштених завеса, сифонима с охлађеним пићима, киши, шетњама завејаном шумом. Међутим, чим би почињала зима с убиственим хладноћама и у унутрашњости тенка се стварали ледени кристали од неколико центиметара, маштао сам о супротном — топлом кревету, упаљеној пећи, спаваћој соби с мачкама, врелом песку, куваном вину и супи, дебелим џемперима и капама, вишечасовним топлим купкама. Ето како сањарење, сећања и замишљања зависе од температуре.

Истина, сада је мало другачије. Временом сам почео зиму волети зими, а лето лети. Престале су да ми се свиђају прегрејане куће. Зато сам срећан што у

мом старом, запуштенном стану ради пећ, а не електрично грејање. То има посебну чар. Када се током ноћи ватра угаси, ујутру је хладно чак и у кревету, али треба устати из кревета у још већу хладноћу, огрнути се старим капутом и, пре свега, наложити. Веома је пријатно ложити у кухињи, у парном купатилу, грејати воду за умивање у кофама и казанима. Не може се излазити из куће док се ватра у пећи не угаси. И када већ идеш, нигде није топло, осим у кухињи, јер се собе спорије загреју од керамичких плочица. Такође је веома пријатно да не грејеш неку собу штедње ради, а тамо је хладно као у шпајзу.

Лепо је ложити пећ ораховом љуском, писмима, честиткама, гранчицама новогодишње јелке. А онда вадити пепео лопатом и чувати до пролећа за башту. Лепо је дувати у пећ, слушати ноћу фијукање ветра и међаве у димњаку. И још је лепо не зависити ни од каквих графикана који мере топлоту — тада можеш да се смрзаваш зими или да грејеш кућу усред хладних летњих киша. Али најважније је да сезонске промене топлоте куће омогућавају да се живи природним ритмом, а да се не буде објекат великог комфороног инкубатора. Зато ја хоћу да живим тамо где има пећи.

Превела Јелена Милиновић

15.01 У мојој кући живи (пored осталих људи) једна посебна биљка — чи-леанска араукарија. Ако погледате кроз прозор на улицу, увек је можете видети. Араукарија је још нижа од мене, иако има више од сто година. Те араукарије веома споро расту у својим Андима. Значи, араукарије су андске четињаре. И живе отприлике три хиљаде година. Биле су веома популарне почетком века у европским домовима. Волеле су стил сецесије у таквим орнаментима. И заиста, она је веома лепа. Има гране које попут шапа по четири стоје у једном реду. Нема више од три реда. Остатак се постепено опушта, одумире и нестаје. А при врху расту нови милиметри. Араукарију су донели мојој баки на поклон за неко успешно лечење још двадесетих година. Тада није била већа од 40 цм, иако је имала више година него сама бака, која тада, истина, и није била бака. На основу свог темпа живота, араукарија је била беба. На почетку, биљка ништа није схватала. Касније је све више гледала шта се дешава у кући, и сва наша искуства су се урезивала у њене времешне прстенове. Дакле показало се да биљке, поготово оне савршене, ако не мисле, у сваком случају све разумеју, осећају и памте.

Временом с њом постаје страшно. Није то тако једноставно, бити сведок давних догађаја и бити у могућности проживети још неколико миленијума, надживевши све нас, све који су сада с њом. Ми ћемо сигурно бити за њу неко полуреално, полубајковито сећање на детињство. Можда нас, уопштено, она једва

примети ако обратимо пажњу на различитост у темпу живота. И тачно је да она не може да стигне да прихвати одређене догађаје с нама, као што фотоапарат с невероватно дугом експозицијом не фиксира оно што се негде померило.

Тако дрвеће које живи споро не примећује, не може приметити постојање сезонских лептира.

А ја је, с времена на време, купам. И сваки пут, износећи смеће, видим да је моје ведро уникатно, јер садржи гранчице араукарије.

Недавно сам купио још један мали бор с Анда. Он је, можда, мој вршњак. Сигуран сам да ће барем та араукарија доживети боље време.

Превела Јелена Милиновић

18.01 Рад с речима, посебно с изговореним речима, с једне стране је разочарење, а с друге нада, која не може нестати. Разочарење, јер разумеш колико мало вреди реч и говорење, схваташ да твоје брбљање неће донети ништа добро. Јер сваки човек може да учини све најгоре, и тада га неће спречити никаква реч. Али постоји нада. Вера у то да свака реч проналази свог адресата, ниједна реченица није узалудна, сваки детаљ улази у састав те конструкције, где највише недостаје. Зато и радиш с речима. Налазиш се у улози мајстора, који прави луксузне предмете, или продавца прилично необичне и скупе продавнице антиквитета. Твоја роба је потребна само некоме, а они којима је потребна, не знају увек да твоја радњица постоји. И опет мораш да чекаш. Али немогуће је не дочекати. И када видиш узбуђење, сузе и осмех онога ко те је пронашао, не можеш се више ничим бавити. Ја сам сигуран да нема ниједног човека, најгорега и најглупљег који не би да доживи онај моменат, када му се догоди реч или реченица адресирана управо на њега. Тада се он на кратко време претвара у најбољу и најмудрију особу на планети. Зарад таквих метаморфоза вреди живети међу људима и волети их више него саме себе. И вреди стварати речи, реченице и слике, разаслати их насумице на све стране, делећи их онима за које се не зна да страдају од недостатка потребне речи... Учинка... Геста... Пољупца... Удара... Загрљаја... Погледа... Поклона... Мелодије... Плода... Пута... Показатеља или модела.

Превела Јелена Милиновић

21.01 У последње време појавило се пуно система по којима обично дружење међу људима прелази у статус учења о технологијама комуникације. По тим теоријама предвиђа се учење одређених универзалних начина за стицање пријатеља, за расправљање с непријатељима и да се уопште изгледа веома симпатично. Посебна пажња се придаје гестовима. А тачније, истовременој композицији покрета, мимици, изразу очију, од којих се састоји гест. Уместо тога, боље је размислити ко коме припада, човек гесту, или гест човеку. Ко ким управља, ко кога може изразити. Можда (о сличном говори Милан Кундера) постоји одређени свет гестова који остају непромењени хиљадама година и обавезно се морају некако реализовати. Зато гестови за себе бирају тела која најбоље мога да их пренесу, сачувају и понављају. Гест постаје судбина тела које је изабрао. После краја једног тела гест се премешта у друго. Можда управо ти вируси-гестови управљају светом и свим његовим механизмима живота.

У све то је лако поверовати, ако се сетимо шта је за нас најважније у приликом прихватања драгих нам људи. Могу се заборавити речи, догађаји, лица, али неколико карактеристичних гестова, као стреле, погађају једноставно у срце, и ти ударци одмах стварају све што је повезано с њиховим носиоцем. А другом приликом можеш да видиш за тебе најближи гест код неког другог човека. И опет се душа испуњава нежношћу, несаломивошћу и тугом. Јавља се разумевање једног од најважнијих осећања у свету.

Ја верујем Кундери, хоћу да верујем сопственом искуству. И зато не верујем америчким уџбеницима из технологије комуникације. Ја хоћу да знам да су гестови који у мени живе најважнији део моје биографије. Један од најоправданијег смисла нашег живота. Можеш се одрећи доста тога, али гестове који ти припадају треба чувати, и они ће се прилепити за тебе. То је као код Сент Егзиперија — одговорност за оне које си присвојио. Али у овом случају одговорност је узајамна.

Превела Јелена Милиновић

24.01 Највећа срећа, коју човек или неко друго живо биће може да осети — то је комуникација. Управо се на комуникацију односе све оне животне прилике, које називамо срећом. Без разговора све губи смисао и никаква га уживања не могу повратити. Зато је све повезано с неуспешном комуникацијом увек драма. А трагедија је неспоразумевање. Неспоразуми су веома различити — умесни и неумесни, тренутни и дуги, пролазни и непролазни, радикални и компромисни. Сви су они трагични. И темеље се, пре свега, на нескладу између жеља и могућности — то је први степен неспоразума. Други степен је већ сложенији: када се

інтереси скупе, али се разликују представе о свету и начини међупостојања. Још виши ниво је када се поклопи све осим разумевања речи — ознака, нијанси, нагласака, порекла речи и синонима.

Такве трагедије су најутврђеније и у овом случају скоро је немогуће извући се. Најтужније је то што се свима чини да би све урадили да разумеју другог и да најразумљивије изразе себе. Тада остаје само туга, неверица. Знао сам једну корњачу. И знао сам њене власнике. И они, и корњача били су врло драги и волели су једно друго, трудећи се да ураде све да буду задовољни и срећни. Памтим поглед те корњаче када би разговарала са својим власницима. Али једном корњача неопрезно допуза до ивице балкона и беспомоћно паде на тротоар. Истина, одмах је нађоше и унесе у кућу. Испостави се да је жива — само је мало оштетила оклоп. Брзо је излечише и изгледало је да је све добро прошло. Али нешто није било како треба, негде нестане радост. Прво корњача постаде равнодушна а затим, као последица тога, и људи.

Нестале комуникација, контакт, разумевање. Осташе туга, неповерење. Тако су и живели. Једном сам дуго гледао корњачи у очи и све сам схватио: она је постала неко други — када је пала, повредила је мозак. Неповратно. Једноставно је постала инвалид. И ми нисмо могли да знамо да ли је сада у њеној глави потпуни мрак или најјача светла рефлектора, можда је она све заборавила, а можда ју је сваке ноћи неподношљиво болела глава, можда ју је голицало међу оклопом и мозгом а можда ју је иритирао сваки звук и мирис. Нисмо могли знати. Нисмо се могли споразумети, нисмо је могли спасити, јер нисмо могли искрено разговарати. Узгред, њој је остало да живи с тим још 240 година. С тим, али без нас.

Превела Љиљана Перић

25.01 „То је басна“ — кажу у планинама када желе да кажу да је нешто неважно, небитно. „Испричај неку басну“ — кажу на улици, ноћу, када неколико пријатеља седи на фонтани с флашама пива у рукама. Тада се причају истините, али невероватне животне приче, осећања неког познаника. Књижевници дефинишу басну као кратко алегоријско дело у ком претежно животиње или природне појаве добијају разне људске особине, црте и ситуације.

Људи су предуго искоришћавали управо последњу дефиницију басне. Из свега тога се појави страшно пуно грешака и сујеверја, која се испречише на путу сазнања истине природе. Звери посташе симболи грешака, носећи на себи њима несвојствен терет људских мана и настраности. На то се може гледати из сасвим

различитог угла. Уместо да описујући људске приче у њих уводе животиње, једноставно се могу проучавати стварне ситуације међу животињама и тада непогрешиво схватати шта вам се десило, шта вам се дешава и ли ће вам се десити. Дакле, кратка али истинита прича, нимало налик басни, о томе како лисице проналазе место за живот.

Лисице веома воле да живе удобно — у луксузним рупама. Али оне не могу да их копају, неће и не умеју. Чудесне рупе праве јазавци — дубоке, суве, простране, вишесобне. У посебним просторијама су тоалети, спаваће собе, ходници се гранају, постоји неколико улаза и излаза. Јазавци су рођени грађевинари. А лисице морају пронаћи рупу и опколити је. На силу је то немогуће урадити. Оклоп јазавца је један од најјачих, а удар шапе може убити две лисице и неколико младунаца. Али постоји и други принцип, други начин: јазавци су веома уредне животиње. Они мрзе, не трпе смрад измета. То користе лисице. Када пронађу њихову кућу, оне се олакшају на улазу. Првога дана јазавци то скупе и склопе. Онда лисице ураде исто. И јазавци опет исто. Тако непрестано неколико дана. Измучени и разочарани јазавци скупљају своју родбину с трудним женама, бебама, децом и беспомоћним старцима и напуштају сопствени дом. Они не могу више да трпе. Више воле да оду на друго место и саграде нову, модерну кућу — сложену, суву и дубоку. А ону прљаву, напуштену рупу мирно заузимају лисице.

Превела Љиљана Перић

26.01 Дешавало ми се неколико пута у животу да бирам људе за посебне бојне акције. И испоставило се да не постоји ниједан оријентир за проналажење војника у војсци. Уопште, војника је врло мало. Већина људи које волиш, које поштујеш и којима верујеш, нису војници. И то је веома добро, тако је заиста лепше, али само до оног момента када се јавља потреба да пронађеш војнике. Тада мораш пронаћи неки тест, пробу и експеримент.

Наравно, има случајева када војнике видиш голим оком. Али тада су ти војници претерано војници. Такве такође не треба звати у бој. Такви обавезно нешто покваре. Па, какав тест би био ефикасан?

После дугих напора, пребројавања и анализирања, нашао сам конкретан начин да одредим ко је какав. Зачудо, за то није потребно ни познавање физичких особина, нити карактеристика интелекта. Најважније је погледати како човек једе.

То је непогрешиви знак. По начину једења издвојио сам 4 типа људи. Та подела је за мене важнија од класичне поделе на темпераменте. Дакле, постоје ка-

тегорије — слаби тип и јаки тип. И једни и други деле се на по још два подтипа — јаки интензивни и јаки спокојни, слаби интензивни и слаби спокојни. То је довољно да се разуме и објасни одређена особа и одреди шта се од ње може очекивати. Најбољи војници припадају типу јаки мирни. Сви други могу послужити у неким случајевима али никада увек.

Дакле, ја сам изабрао оне који се не колебају, код којих нема никаквих унутрашњих неспоразума. Такви једу на посебан начин. Њих ни са ким не можеш помешати. И тај метод према начину исхране значи више од свих препорука и аутобиографија. То је боље од рентгена и томограма мозга. То је — одређивање.

Ти одреди војника које сам ја изабрао већ су извршили своју мисију. Није било ниједне битке. А мене је сада мало стид да се састајем с онима који су били одбијени. Јер ја знам како они једу...

Превела Љиљана Перић

27.01 Трпеза, било која трпеза има неоспорно ритуално значење, нарочито заједничка трпеза. Она је као кружна, друштвена порука, као братство, трамп сигурности и гаранција, знак сличности и заједништва, као саучесништво у злочину или коауторство у неком јунаштву. Делио сам трпезу у најразличитијим, некада неразумљиво егзотичним и дивљим ситуацијама. Свечана примања, породични ручкови и вечере, задушнице, доручковање по мраку, дељење сувих кора хлеба и скромни људски залогаји, храњење своје и туђе деце, пријатељи и непријатељи, презалогајити у болници и у возу, последњи остаци хране у планини и последња зрна разних каша, скуваних заједно, приједи на највишем нивоу, чашћавање код људи код којих сам остајао на преноћишту. Поносне импровизоване вечере и доједање преосталог меса у ресторанима, мистичне свете вечере и ускршња јаја. И још безброј малих и великих примера безгранично важног ритуала заједничке трпезе.

Али једне се сећам као нечег посебног — незаборавни доручак у Кијеву. За неких сат времена требало је да почне акција гладовања на Тргу независности. Неколико десетина студената из Лавова дошло је у дијетални ресторан који се налазио у улици мало изнад трга, можда да би на крају сви ту дошли на доручак. Јели смо кувана јаја, сир, шунку, омлет, палачинке. Пили смо кафу и слатки чај. Било је, зачудо, укусно — умерено, лако, сито и оштро. Сунце је некако посебно продирало кроз високе прозоре и испуњавало читав простор у ресторану. До судбоносног тренутка остало је мање од сат времена. И одједном се врата отворише и у салу уђоше припадници специјалне полиције — са шлемовима, пендрецима и штитовима. Ишли су један за другим у дугом низу.

„Ево, овако се примитивно завршавају неуспешне револуције“ — помислих — „у ресторану, када су сви побуњеници сити и беспомоћни“.

Али кроз који тренутак се испостави да није крај револуцији. Јер, специјалци чак ни не обратише пажњу на нас. И они дођоше доручковати — дове-зоше их јутрос из разних градова и пред тако битну ствар, пред борбу која ће се одиграти за неких 40 минута, хтедоше доручковати. Јели су јаја, шунку, кефир, сир, палачинке, седели су за суседним столом. Нису знали да су дошли у Кијев управо због ових који седе поред. Заједно завршисмо с трпезом. У две групе иза-ђосмо напоље, попушисмо по једну после јела. Попушисмо, бацисмо опушке у смеће и разиђосмо се — после пет минута отрчасмо на трг и седосмо на гранит, започевши гладовање. Они заузеше своје позиције, опколивши трг гвозденим обручем. Даље се свашта издешавало. Али првога дана јели смо заједно.

Превела Љиљана Перић

28.01 У образовању и васпитању сваког од нас, сваког ко живи у овој малој земљи која се зове Западна Украјина, постоји један велики недостатак. Сви ми слабо знамо најближу географију. Учили су нас да се оријентишемо у Француској, Русији, Немачкој, Америци и Азији, чак, иако тамо никада нисмо били, ми замишљамо градове и пејзаже, знамо понеки обичај и одлике менталитета. За-творивши очи, можемо да изградимо просторни модел разних делова света: шта је где, шта је испод, изнад и иза чега је нешто. То је веома добро. Али већина нас не може тако нешто када је у питању ових седам области: Ивано-Фран-ковска, Лавовска, Тернопољска, Закарпатска, Волинска, Ривненска, Черњи-вечка. Обично, свако добро познаје околину родног села, добро познаје и околину локалних центара и пут од града до села. Помало познајемо и приград-ске шуме и нека излетишта. Све остало је terra incognita. Ми трагамо за егзоти-ком, далеко иза граница отаџбине. А ту нам је Западна Украјина, покрајина где је на сваком кораку нешто другачије. Природни дарови живописних предела стварају јединствену слику, где је свако село и сваки засеок различит. Туризам околних крајева обећава више утисака него што се може очекивати. Другачији људи, другачије зграде, другачији језик, другачије су чак и шуме, вода и трава. Ту је помешана разноликост неколико земаља. А каткада различити светови по-стоје сасвим близу. Да бисмо упознали ову земљу потребан је читав живот. Ме-ђутим, овде се никада нећеш осећати као странац. Зато што је наше парче земље паучина и мрежа. Људске приче се као нити одмотавају из много тачака исто-времено, спајају се, раздвајају, мрсе се, везују чворовима, прекидају се, али не нестају. На овој земљи немогуће је додирнути једну влас, а не изазвати поме-

рање друге. Ту нема тачке мимо које пролази бар нека мрвица која припада твојој влакни, твојој предиву. Врло је једноставно почети с уплитањем у ту мрежу — треба сести у било који међуградски воз или аутобус и изаћи, рецимо, на десетој станици. Дан проведен у том месту биће незабораван. Јер обавезно се испостави да то место случајно.

Превела Мирјана Стевановић

7.02 И дан данас су омиљени дарови, донети гуцулској деци с пијаца Косова, Коломије, Кута, Вижнице коњићи од сира. Продају их мајстори свог заната за неколико копејки, а сматрају се нечим обичним и примитивним. Али они су једно од највећих чуда Гуцулске области.

Најпре, сир. Сир у њима уопште није као друге врсте сира. Он је сув, веома укусан и растегљив. Коњиће је немогуће имало раздвојити, а да не развучемо танке нити дуж целог тела. Овај сир је непрекоран уз вино. У сувом црном вину, узетом у уста заједно с комадићем коњића, сир личи на гуму, на лепљиву, хранљиву супстанцу. Укусу овог сира доприноси највећа могућа концентрација млечне масти. Према законима екологије и законима претварања енергије један стари коњић потиче од неколико пластова најсвежије траве са сунчаних ливада у карпатској Црној гори. Неколико таквих коњића могло би бити храна за неколико дана неком планинару или, рецимо, рудару.

Али укус је укус. Коњићи и изгледају тако те је од њих немогуће одвојити поглед. У њиховој, такорећи, примитивности је нека хармонија и значење, који нас враћају неколико хиљада година уназад, када је свега било тако мало, али је све било веома вредно. Нека трипиљска естетика ископана из земље и из најдубљих слојева подсвести. У то време сир је био један од најнеупотребљивијих производа. Некада су коњиће правили само пастири на пашњацима. Али су пре већ више од сто година те пастирске фигурице изгубиле значење тајновитог обраћања с пашњака и данас их праве само жене.

У топло се млеко дода мало сирила и млеко кисне. Од њега се прави течни сир који је истовремено лепљив. Комади таквог сира се стављају у врелу воду и ту се брзо обликују у неку фигурицу. Постоје коњићи, јелени, овнићи. Коњићи могу бити оседлани, с оружјем, и чак с бурићима пребаченим преко седла.

Обликовану скулптуру треба убацити у раствор соли да би се сир учврстио. Од концентрације соли зависи чврстина фигурице.

Порекло ових производа је непознато колико и порекло наших планина. Али такви комади сира, обликовани на одређени начин, прави су симбол планинских крајева. Када бисте нешто морали прокријумчарити с Карпата, најбоље би било да то буду коњићи од сира. Јер, они су нешто изванредно. Одмах бисте схватили да је то нешто неразумљиво, али веома значајно.

Превела Мирјана Стевановић

10.02 Још раније сам схватио да, то што је у тебе уперено оружје, ништа не значи, јер ако је директно нанишањено, тада више ништа не може да се уради, а ако није — онда те неће погодити. У мене су нишанили много пута и увек су ме промашивали. Требало је само остати прибран, мада су ми, под нишаном, предлагали неке глупе ствари: да скочим из воза који јури, или с високог моста, да се одрекнем нечега веома важног или још нешто неизводљиво. Али то су све слике које брзо заборавиш. Ретко су пуцали и скоро увек промашивали. Успешно су гађали само једном. Тада сам могао погинути уместо пријатеља. Али ни од тога ништа није било. Нису ме погодили. И баш то је пријатељу обезбедило још мало срећног живота. Ретко сам имао тако поуздане пријатеље. И тако савршене. Звао се Рутко, ја сам га тако назвао. Био је то велики дугодлаки пас, налик на вука, али жуте боје. С чудним жућкастим, дубоким и мудрим очима попут тигра или риса. И обрвама. Потпуно људским, смеђим. Већ је био одрастао и имао завидно искуство с најгорим стварима када је доспео на нашу планину. Некако се одмах везао за мене. У почетку је с времена на време цвилио када бих га мазио, јер му је нежност изгледала као нешто необично и подмукло. Али убрзо се навикао. Само сам га ја могао мазити како сам хтео. Без обзира на то што је почео да живи с нама, Рутко никада није улазио у кућу. Сумњам да је имао клаустрофобију. У дворишту је увео своја правила: никога није пуштао у двориште, осим чланова породице, прогонио је поштаре, лајао на све возове. Мрзео је све што је могло означавати чак и најмање промене у ритму нашег живота. Осим тога, чувао ме је од неколико рођака и сматрао да не треба да се виђам с њима. Понекад је могао да се изнервира и неког уједе. Заправо, не да уједе већ изгризе. После неког времена списак изуједаних био је скоро идентичан са списком оних који су живели поред нас. И тада су старији суседи одлучили да је време да га се ослободе. Један од њих је имао пушку, други су једноставно почели да прате Рутка. Пас је нешто осетио и престао да се креће по суседним територијама.

Трчао сам у јарку када ми је изнад главе пролетео хитац. Зачудо нисам пао на дно, већ сам провирио из јарка и зачуо још неколико хитаца поред главе и

угледао паметне суседе како пуцају у мом правцу. Пуцали су, јер је из јарка вирила само моја глава која по боји и чупавости подсећа на неки део Рутковог тела. Када су се стрелци освестили, дуго су ме љубили и грлили. И као некоме ко се вратио с оног света, обећаше да никада неће прогонити мог пријатеља. Наравно, као што је давно записано, после неког времена лако прегaziше своје обећање. А мислим, да су ме убили оног дана, то би се десило још раније.

Превела Мирјана Стевановић

15.02 То је било пре 800 година. Уочи великог поста Франциск из Асижа, који је већ био светац, али тада још неканонизовани, боравио је у крају који се звао Перуција. Тамо се налазило велико језеро с острвцем на средини. Током свог путовања, Франциск се заустави да преноћи у сиромашном дому једнога домаћина који га је, схватајући важност госта, примио с изванредном пажњом. Увече светац доби надахнуће — да као Христос прође цео велики пост без икакве хране. Место за то могло је бити острво на језеру. Ујутро Франциск замоли домаћина да га одвезе до острва, остави тамо без хране и не долази свих 40 дана чак до шестог четвртка. Као и да никоме не каже да Франциск борави на том месту. Светац није хтео да његови ученици, присталице буду сведоци његовог духовног подвига. Према томе, они отпловише, хладна пролећна вода ледила је босе ноге Франциска, док је излазио из чамца. Чамција остави аскети свега две мале векне хлеба — јер нико не може потпуно да издржи без хране, и оде, уверивши га да ће одржати обећање и ћутати. Франциск на пустом острву пронађе место где су се међусобно преплеле гране дрвећа, и у таквом природном летњиковцу се заустави, како би провео, непоколебљив, у побожним размишљањима више од месец дана.

После 40 дана чамција дође на острво. Затече Франциска на истом месту. Био је мршавији, али је изгледао исто тако живахно и чило, као и увек. Изгубивши појам о времену, Франциск чак није ни очекивао да је време за његов јуначки пост већ прошло. Он је био спреман да остане ту још дуго.

Домаћин је приметио да је један хлеб остао нетакнут, а да другом недостаје мало мање од половине. На то је светац признао да је сасвим могао издржати без хлеба, али му се чинило да би било охоло провести тај пост исто као и Христ — без иједне мрве хлеба. Такође, то парченце хлеба појео је зато што није хтео да се пореди са оним што је могао да уради Исус.

То је било пре 800 година. Али неки догађаји тако поступају с временом те се нама чини као да су се догодили јуче или, боље речено, да се дешавају у овом трену.

Превела Александра Савић

22.02 Ова је прича кратка, као и свака трагедија која се разликује од беде и драме управо према временском параметру. Својствена јој је краткоћа. Трагедије не трају. Њихове последице могу да трају веома дуго. Али то тада већ није трагедија. Дакле, ова је прича трагична. Она је толико кратка, да чак још није ни постала прича, јер се ниједна прича не рађа, сем у машти.

Токај. Чудесна земља чија је крв најбоље вино. Токај. Таквог чланка нема у Украјинској совјетској Енциклопедији у 12 томова. У УЗС (3 тома), издатом тридесетих година у Лавову, Станиславу, Коломији постоји такав чланак. Наравно, они још ништа не знају о трагедији. Јер, ниједна енциклопедија не може предвидети трагичну случајност која ће се десити кроз 76 година. Такође Токај је између енглеског филантропа Тојнби и Токантинс — реке у Источном Бразилу дуге 2600 км. Мађарски градић је у близини подножја Геђаљи (још ћемо звирнути у тај чланак). Шест хиљада становника, чувено вино. Изванредно бело вино... Данас је Геђаљи планински венац који се протеже од Прјашева до Токаја, висине од 1092 м. На крајевима винограда је токајско грожђе. То је УЗС. Сада из исте те године. Издавачка кућа „Velhagen und Klafing“ у Лајпцигу. „Das Bilde der Erde“ — слика земље — „нови атлас, карте на 100 страна“. Токај је баш на Тиси. На Тиси која је пре недељу дана била мртва и отровна, као хиљаду врећа издробљених коштица шљива. Угинула је риба, угинуле су биљке и пресушили бунари. Јер је у Тису, а затим и у Дунав исцурео цијанид.

У малом снежном граду Бердијову у Словачкој недалеко од Прјашева, где почињу Геђаљи који се завршавају у Токају, налази се средњовековна уличица, где се у једној од зграда налази винарија „Токајска вина“. 50 сорти на точење, 10 литара је 200 круна (то значи 20 гривни), 2 гривне за литар највреднијег сока земље Средње Европе. Мушкарци су, испијајући сваку следећу чашицу медовине плакали. „Слушај, човече, — рече један, — тамо, у Токају, на обали Тисе, на свакој другој кући је гнездо роде. Шта ће оне да једу? Наш отров? И оне ће умрети. И грожђе такође. То вино је последње за неколико последњих година.“ Плакали су и пили, и молили Бога, да несрећа што пре прође, да истекне. Како би се из ње изродило што мање прича. Јер је овде, у Средњој Европи, све веома близу.

Превела Александра Савић

25.02 Осећање Отаџбине обухвата веома много појмова. Најраспрострањеније је држава, друштво, народ, језик, земља, историја, људи, митови, култура. И све се како-тако сложи, све се некако дешава да у последње време онима који се надају, заиста украјински и верни остају само митови и, наравно, земља. Осакаћена, разорена и испрљана, али невероватно лепа. Почињеш да разумеш Индијанце, почињеш да разумеш Чечене, који постоје само зато да би им остало макар голо камење. Имаш такав утисак, да ће ускоро и наша права отаџбина остати управо на нивоу земље. И та земља неће престати да буде рођена, твоја. Независно од тога којој држави припадаш, који људи њоме ходају, који језик говоре, у којој култури купују и којој историји се моле. На тим украјинским пејзажима чак и лишајеви на мртвом дрвету или разбијеном камену остају верни нашим митовима који могу да се држе макар ветра, уколико већ ничег другог не буде.

Све ово сам недавно осетио у потпуности, боравивши у најзабаченијем делу некадашње Лемкившине. Некадашње, јер тамо нема никаквих Лемкова, нема чак ни лемкивских песама. Само прелепа пустош, неједнаки рељеф кога је заувек фиксирала интонација лемкивске митолошке космологије. Тај кутак скоро без људи подељен између југо-источне Пољске и северо-источне Словачке. Сачувала се топонимија — називи места — Магура, Бехеров, Конечна, Гладисов, Горлица, Баница, Крива, Воловец, Ниски Бескид. Остало је оно што је верно — планине, долине и потоци. Остали су антиквитети — као од шибица саграђене цркве, типичне куће. Оне се називају хиже — дуге и меке, под једним кровом обитавалиште и људи, и стоке, марве; остали су талисмани — стазе између планина, долина, потока, цркава и кућа. Људи има веома мало, код нас нема места са тако мало становника (можда Горгани), али то нису ти људи, њих су одвели све до једног још 1947. године. Неко се после, истина, вратио, али се вратио већ другачији. Ту је могуће учити на сваком кораку два предмета — како се руше неупотребљиве дрвене грађевине, и како се на напуштеним територијама одигравају процеси природног обнављања шума. Али, без обзира на сву тугу за тим нашим планинама које нам већ формално не припадају, најпре су се појавила два мишљења. Број један — ово је права отаџбина, на том верном нивоу земље и митова. Број два — добро је што је тамо остала само земља и митови, и ништа више што би их могло уништити или увредити. И П.С.: ако код нас ту већ све буде туђе, последњи украјински Индијанци имају за повлачење завештани лемкивски резерват.

Превела Александра Савић

09.03 Локално становништво је навикло да процењује време и разне природне појаве само према њиховим погодностима и користима. Сељаци, земљорадници, вртлари, шумари и пчелари мисле мало шире — они не воде рачуна о себи, већ о зверима, инсектима, дрвећу, пупољцима, младицама, луковицама, жити, цвећу, лишћу, плодовима, јагодастим плодовима и корењу, о којима се брину. Уосталом, брину се само за оно што ће сами јести или дати онима који живе у градовима и време процењују само према лачној користи. У том суженом погледу на свет налази се узрок највећих несрећа човечанства. Али, тако је од памтивека, и чини се да ти појединци који чују зов траве, једноставно не могу и никада неће моћи убедити да обрете пажњу оне који његов зов не чују. Прекјучерашњи снег доживели су на различите начине — као непријатност, враголију, шалу, радост, компликацију, сметњу, безсмисленост, апсурд, фрагмент, који ништа, најзад, не значи, и осим неколико одложених вожњи ништа не мења. Па, свеједно, већ је пролеће, и тај краткотрајни снежни бунт ће утихнути кроз неколико дана. Снег је пао, дакле, прекјуче, а после неколико дана, то јест, данас на њему су остали само трагови. Чини се, да он заиста ништа није променио.

Али таква тврдња тачна је само у систему координата људске — антропоцентричне логике. Заправо два дана снега спасла су цело племе, целу војску Божијих бића. Тај се мали одважни и предивни народ већ мучио због људских напада. Свакодневно су његове најбоље људе, најлепше жене с нерођеном децом, његове највеће мудраце убијале људске руке, а тела су одвозили у град и тамо их остављали да на трговима полако труле. Штавише, људи су уништавали њихове домове, ископавали из земље њихово богатство, мењајући га за новац, за јефтине разоноде.

Дан када је пао снег и неколико дана земље прекривне снегом, омогућили су овом народу да се одмори. За кратко време, ослобођени до новог напада људи, шумска племена дивљег шафрана, висабаба и љиљана већ су добро сазрела. Неки од њих збацили су у земљиште оплођено семе, други су увенули, спасивши тако од уништења подземну дугогодишњу луковицу, а претежна већина је једноставно престала да бити привлачна и због тога поста заштићена.

Али, дводневни снег на крају марта није био бескористан. Можда ће, захваљујући њему, следећег пролећа малено племе моћи да окупи нову велику војску.

Превела Александра Савић

Украјински оригинал: Тарас Прохасько, ФМ «Галичина», Лілея-НВ, Івано-Франківськ 2004:3—51

НАПОМЕНЕ

- ¹⁾ С україјинског изворника (*Persona grata* (оповідання))// Михайло Коцюбинський, Вибрані твори, Видавництво художньої літератури «Дніпро», Київ 1974: 244-259) огледно превела и припреводне прибелешке 1-3 дописала асист.—докторанд Филол. ф-та БУ мр Тања Гаев.
- ²⁾ Хотимично или нехотично, управо уведеним мотивом М. Коцюбински (1864—1913) ступа у стваралачку кореспонденцију с Ф. М. Достојевским (1821—81), о чијем се Смердјакову у глави VI књиге треће Браће Карамазова каже: «В детстве он очень любил вешать кошек <...>» (Ф. М. Достоевский, Полное собрание сочинений в 30-и томах, «Наука», Ленинград 1972—90 —14 [1976]:114)
- ³⁾ За народске «штивлете» у смислу топле женске обуће Т. се Гаев и овим путем захваљује г-ђи Милицы Поломчић пеё Марковић, географским пореклом из западне унутрашњости Србије.
- ⁴⁾ У коришћеном оригиналу горње три звездице налазе се управо на таквом месту — с десна.
- ⁵⁾ У коришћеном оригиналу горње три звездице налазе се управо на таквом месту — с лева.
- ⁶⁾ Људски је грешити (латин.)
- ⁷⁾ Ускршњи хлеб
- ⁸⁾ Ускршња јаја
- ⁹⁾ Староукрајинске божићне песме
- ¹⁰⁾ Обредне новогодишње песме
- ¹¹⁾ Песме које говоре о буђењу природе, жетви, љубави
- ¹²⁾ Песме које се изводе последњег дана жетве
- ¹³⁾ Стара мера за дужину
- ¹⁴⁾ Зимска обућа од ваљане вуне
- ¹⁵⁾ У Царској Русији начелник окружне полиције
- ¹⁶⁾ Стари горњи део мушке одеће
- ¹⁷⁾ Артек — совјетски пионирски камп близу Гурзуфа на Криму на обали Црног мора, основан је 1925. године и састоји се од низа кампова, где се сваке године одмара и школује близу 27.000 деце.

¹⁸⁾ Уски земљани насип дуж зида куће

¹⁹⁾ С украјинског изворника (Василь Габор, Мої пори року // Четверо за столом: Антологія чотирьох приятелів, Літературна агенція «Піраміда», Львів 2004: 41-

⁴³⁾ Огледно превела и припреводне прибелешке 1-5 дописала асист.—докторанд Филол. ф-та БУ мр Тања Гаев. Основни биобиблиографски подаци о В. Габору, изузев године му рођења 1959, понуђени су као приложак у управо споменутом украјинском изворнику [В. Габор рођен је 10.12.1959. у селу Александровка (раније Шандрово), Хустски рејон, Закарпатска област, УССР; кандидат је филолошких наука (1997); члан је Асоцијације украјинских писаца; живи и ради у Лавову. Превођен је на хрватски: часопис *Marulić*, 2002, Nr. 2 и антологија *Ukrajinski književni huligani: Izbor iz suvremene ukrajinske proze, POP&POP, Zagreb 2002.*; увршћен је и у две антологије на немачком]. Већ је превођен на српски књижевни језик (Душка Здравковић, *Лов у изгубљеном простору*//Вікно: [Часопис студентів україністики], Випуск I (2004), Филолошки факултет, Белград 2004: 30—34; Милена Ивановић, *Глас позног бехара*//Антологіја украјинске постмодерне приповетке, *Stylos*, Нови Сад 2005: 53-59 и Степениште — наведена Антологіја: 60-67; Душко Ћосић, *Јасика у Гетсиманском врту*// Вікно: Часопис студентів україністики філологічного факультету Університету в Белграді, Випуск III, [Белград] 2008: 111—119). Првобитна верзија датог превода, огледно штампана у смедеревском часопису за књижевност, уметност и друштвена питања *Mons Aureus*, број 23 за 2009, стр. 25-27, овде је и сада местимично преиначена и престилизована.

²⁰⁾ Реч је о капели Бојимâ из 17. века у центру Лавова.

²¹⁾ У плану је Т. Гаев да и прозаисткињу Г. Пагутјак (р. 1958) накнадно огледно посредује за Вікно.

²²⁾ Хотимично или нехотично, верзијом («люди на цій землі, як вигнані з раю Адам і Єва, в поті чола змушені добувати собі хліб насущний») В. Габор у 5 момената одступа од канонске старозаветне верзије, у којој (1) Адаму Јахве Бог одређује оделиту мушку, (2) Еви оделиту женску казну за њихов «источни грех», и у којој (3) није реч о зноју чела, нити (4) о стицању хлеба, нити (5) о хлебу насущном. Сходно научном преводу *Silvija Grubišića*, Јахве Бог одређује Адаму: «U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti» (*Postanak 3:19 — Biblija, II izdanje, Stvarnost, Zagreb 1969: 3*), а Еви: „<...> u mukama djecu ćeš rađati, žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom“ (*Postanak 3:16 — ista Biblija, str. 2*).

²³⁾ Најпотпунију српскојезичну едицију прозе Албера Камија (*Albert Camus, 1913-1960, Нобелова награда за књижевност 1957*) понудила је београдска «*Paideia*» (едитор Петар Живадиновић).

²⁴⁾ С україїнског изворника (Василь Габор, Історія жінки, закоханої у вітер // Четверо за столом: Антологія чотирьох приятелів, Літературна агенція «Піраміда», Львів 2004: 39-40) огледно превела и дату припреводну прибелешку дописала асист.—докторанд Филол. ф-та БУ мр Тања Гаев.

²⁵⁾ С україїнског изворника (Василь Габор, Портрет чоловіка з круком // Четверо за столом: Антологія чотирьох приятелів, Літературна агенція «Піраміда», Львів 2004: 37-38) огледно превела и дату припреводну прибелешку дописала асист.—докторанд Филол. ф-та БУ мр Тања Гаев.

²⁶⁾ Горњи раскошни део мушке и женске одеће имућног україїнског и пољског становништва 16-18. века

Міста України Київ

A bronze statue of a woman in a long, flowing dress, standing on a pedestal. She is holding a sword in her right hand and a shield in her left. The background is a clear blue sky.

*„Некад је био срце Кијевске
Руси, трговачког царства,
које су у IX веку основали
викиншки пустолови
са севера.“*

Київ

Київ је главни и највећи град Україне, смештен у северном средишњем делу земље. Лежи на реци Дњепру. Према подацима из 2005. године у Кијеву стални боравак има пријављено 2.660.401 становника, али у граду свакодневно борави преко 300.000 привремених досељеника: пословних људи, радника на привременом раду, студената из других крајева Україне, Европе и света, и туриста, с тога се реална бројка у просеку креће до око 3.000.000 становника.

Київ је, као главни град, административно засебна јединица, која је уједно и средиште Кијевске области. Представља престижно индустријско, трговачко и културно українско и европско средиште са универзитетом, научним академијама, бројним научним заводима, музејима и позориштима. То је град светски познатих знаменитости. Има развијену инфраструктуру и изврсно организовану мрежу градског превоза, која укључује и метро. Київ представља важно културно средиште свих Источних Словена.

Историја града

Київ је према українској литератури основао кнез Киј 441. године, заједно са својом браћом Шчеком и Хоривом те сестром Либид. Київ је већ у 7. веку представљао врло важно трговачко средиште на трговачком путу између Скандинавије и византијског и арапског света, али тек је у 9. веку стекао статус једног од најразвијенијих трговачких средишта у Европи. Својом локацијом, Київ је од почетка био преодређен као мултикултурална средина.

Київ је уз почетну помоћ Варјаха од 9. до 13. века постао престоница Кијевске Руси, велике средњовековне источнословенске државе и средиште свих Источних Словена. У 11. веку под кијевским кнезом Јарославом Мудрим град постаје један од најразвијенијих културних и трговачких средишта Европе.

За време најезде Монгола предвођених Бату Каном, град је у потпуности уништен (1240.), чиме је у наредним вековима готово у целости изгубио претходни утицај и важност, поставши провинцијским средиштем средњег политичког и културног значаја у склопу великих суседних држава, најпре Велике кнежевине Литве, а потом Пољско-литванске уније. У 17. веку након устанка хетмана Богдана Хмељницког, Київ доживљава још један културни процват током формирања українске Запорошке Републике, када је уједно основано престижни европски универзитет односно данашња Кијевско-Могиљанска академија. Након Великог северног рата и коначног пада пољске доминације 1792., на једно дуже време биће под снажним политичким утицајем Русије.

Град се поновно развија током руске индустријске револуције крајем 19. века. Након бурних времена која су уследила иза Фебруарске и Октобарске револуције 1917., 1921. године Кијев постаје један од најважнијих градова тек формиране Совјетске Украјине, а од 1934. преузима од Харкива статус главног града друге по величини совјетске републике. Град је поновно јако страдао током Другог светског рата, готово у целости, но обнова је уследила одмах након рата те Кијев брзо постаје треће по важности средиште Совјетског Савеза, иза Москве и Лењинграда. 1982. године, Кијевљани су обележили 1500. година свога града.

Оснивачи Кијева

Кијев након распада СССР-а остаје главни град независне Украјине и данас представља врло важно научно и културно средиште свих Источних Словена. Позната је узречица: „Кијев је мајка свих староруських градова“.

Градске знаменитости

Најпознатије дрво у Кијеву је кестен. Каже се како лети можете шетати с једног краја града на други, а да све време шетате испод крошњи кијевских кестенова.

Кијев је познат као зелени град, у њему се налазе чак две ботаничке баште и безброј већих и мањих паркова. За љубитеље војне индустрије и наоружања, овде је велики комплекс Музеја Другог светског рата са спомеником Мајци Отцџбини, који има и унутрашњу и спољашњу поставку војне историје и наору-

Панорама модерног Кијева

жања. Атракција је и хидропарк смештен на острвцету усред Дњепра, у којем се налази забавни парк, плаже за пливање и сл.

Један од најважнијих симбола Кијева је „Златна капија“, од које су данас остале само рушевине, а која је у XI веку била главни улаз у овај град.

Знаменита здања која би требало посетити у Кијеву су Маријинска палата (грађена 1745.-1752.) и зграда Министарства спољњих послова, неколико православних храмова, а посебно црквени комплекс Кијево-печерска лавра (манастир у стенама).

Найпознатији київський споменик є онай посвећен Богдану Хмельницьком (аутор Михаил Микешин) и споменик Владимиру Великому, који је 988. године примио хришћанство. Срце Кијева је његова најважнија улица Хрещатик, која води према Тргу Независности, месту где Кијевљани, а често и остали грађани Украјине, долазе славити неки велики догађај или протестовати у нади за боље сутра, као што је био случај за време Наранцасте револуције.

„Златна капија“

Споменик Богдану Хмельницьком и музеј Мајци Отчизни

З м і с т

Поезія

Василь Симоненко	6
Знаш ли да човек си ти? (превела Мирјана Стевановић)	
Леонид Кисељов	6
Рано је, рано (превела Милана Блажић)	
Василь Герасимјук	7
Жива ватра (превела Бранкица Ђуровић)	
Иван Драч	8
Балада о сунцокрету (превела Бранкица Ђуровић)	
Микола Винграновски	9
Она је била замишљена као врт (превела Јелена Милиновић)	
Татјана Мајданович	10
Лепота спашава... (превела Мирјана Стевановић)	
Игор Римарук	11
Осмехни се! (превела Љиљана Перић)	
Александар Ирванец	12
Мој крст (превела Татјана Ракоњац)	
Роман Садловски	13
Више никада нећеш трчати (превела Љиљана Перић)	
Стефан Гостињак	13
Однела си некуд два мала уха (превела Јелена Милиновић)	
Назар Гончар	14
Ода кревету или успаванка за себе (превела Татјана Ракоњац)	

Критика

Јуриј Андрухович 15

Shevchenko is OK

(превеле Милана Блажић, Бранкица Ђуровић,
Јелена Милиновић, Љиљана Перић, Мирјана Стевановић,
Александра Савић и Татјана Ракоњац)

Драматургија

Владимир Виниченко 26

Црна Пантера и Бели Медвед

(превеле Мирјана Стевановић и Татјана Ракоњац)

Проза

Михајло Коцјубински 92

Persona grata (превела Тања Гаев)

Микола Хвиљовиј 107

Ја (Романтика) (превеле Данка Савчић и Тања Гаев)

Александар Довженко 125

Зачарана Десна

(превеле Милана Блажић, Бранкица Ђуровић, Јелена Милиновић,
Љиљана Перић, Мирјана Стевановић, Александра Савић, Татјана
Ракоњац и Светлана Окановић)

Васиљ Габор

Моја годишња доба (превела Тања Гаев) 164

Прича жене заљубљене у ветар (превела Тања Гаев) 167

Портрет човека са гавраном (превела Тања Гаев) 169

Љубов Пономаренко

И сунце ће отићи (превео Милан Ђорђевић) 171

Плач птице нелетачице (превео Милан Ђорђевић) 173

Јуриј Виничук 175

Место за змаја

(превеле Милана Блажић, Бранкица Ђуровић, Јелена Милиновић,
Љиљана Перић, Мирјана Стевановић, Александра Савић, Татјана
Ракоњац, Ирена Васић, Светлана Окановић, Љубица Гојковић и
Тијана Стошић)

Тарас Прохаско 227

ФМ «Галичина»

(превеле Милана Блажић, Бранкица Ђуровић, Јелена Милиновић,
Љиљана Перић, Мирјана Стевановић, Александра Савић,
Татјана Ракоњац и Љубица Гојковић)

НАПОМЕНЕ 269

Міста України - Київ 272
(Наташа Симић)